

Ольга Собко

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА:
*концептуалізація – функціонування – розвиток***

МОНОГРАФІЯ

*Моєму дорогому синочкуві Ярославчику
за вкрадений у нього час присвячую ...*

Тернопіль
Видавництво «Крок»
2014

УДК 330.14.01

ББК 65.050.9(4Укр)24

С 54

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 2 від 30. 10. 2013 року)*

Рецензенти:

Булєєв Іван Петрович, доктор економічних наук, професор, заступник директора Інституту економіки промисловості Національної академії наук України (м. Донецьк);

Михасюк Іван Романович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Львівського університету імені Івана Франка, академік Академії наук вищої освіти України;

Петренко Віктор Павлович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського університету нафти і газу.

С 54 **Собко О. М.** Інтелектуальний капітал підприємства: концептуалізація–функціонування–розвиток [текст]: монографія / О. М. Собко. – Тернопіль: Крок, 2014. – 360 с.
ISBN 978-617-692-177-6

Розрахована на науковців, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, практиків і широке коло дослідників людського прогресу.

У монографії досліджено теоретико-методологічні доміанти формування, розвитку і використання інтелектуального капіталу підприємства. Досліджено прагматизм економічної діагностики інтелектуального капіталу підприємства в умовах нової парадигми.

Окреслено пріоритети розвитку інтелектуального капіталу підприємства в умовах економіки знань. Запропоновано оптимальні напрями функціонування міжсекторного партнерства та оцінено його вплив на формування соціального капіталу. Узагальнено зарубіжний досвід офшорингу процесів знань і можливості його поширення в Україні. Обґрунтовано мотивацію інтелектуалізації праці на сучасних підприємствах.

ISBN 978-617-692-177-6

© Собко О. М., 2014

Зміст

ВСТУП.....	6
Розділ 1. Теоретична концептуалізація інтелектуального капіталу підприємства в умовах «нової парадигми».....	9
1. 1. Історичні архетипи інтелектуального капіталу.....	9
1. 2. Філософія термінологічного визначення інтелектуального капіталу підприємства.....	35
1. 3. Генеза концепції, моделі та структуризація інтелектуального капіталу підприємства.....	86
Розділ 2. Методологічні домінанти економічної діагностики інтелектуального капіталу підприємства.....	163
2. 1. Прагматизм діагностики інтелектуального капіталу підприємства в умовах «економіки знань».....	163
2. 2. Моніторинг інтелектуального капіталу підприємства: соціально-економічна доцільність і дієвість запровадження.....	180
2. 3. Оцінка величини й ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства.....	197
Розділ 3. Пріоритети розвитку інтелектуального капіталу підприємства в сучасних умовах.....	235
3. 1. Мотивування працівників до підвищення рівня інтелектуалізації праці: європейський досвід і вітчизняні перспективи.....	235
3. 2. Оптимальні напрями функціонування міжсекторного партнерства у контексті розвитку соціального капіталу в українських реаліях.....	246
3. 3. Моделювання векторів поширення офшорингу процесів знань в Україні.....	252
3. 4. Підприємницький конструктивізм як фактор формування інноваційного капіталу підприємства.....	261
Висновки	271
Література.....	279
Додатки.....	317
Перелік таблиць.....	348
Перелік рисунків	349
Іменний покажчик.....	351

ВСТУП

Сучасний етап економічного розвитку характеризується глобалізацією ринків, демографічними змінами, високим рівнем інноваційності, швидкими темпами прогресу інформаційних технологій, зростанням ролі знань, що визначає вектори модернізації народного господарства шляхом появи «знаннєвомістких» галузей і виробництв. Забезпечення зрівноваженого економічного розвитку підприємств в умовах «нової парадигми господарювання» з огляду на суспільний прогрес усе більшою мірою базується на формуванні унікального виробничого ресурсу – інтелектуальному капіталі. Виступаючи каталізатором економічного зростання і поліпшення соціального рівня розвитку громадянського суспільства, інтелектуальний капітал стає популярною термінологічною одиницею як в теоретичних дослідженнях, так і в господарській практиці суб'єктів господарювання, супроводжуючи їх трансформацію в «інтелігентні підприємства». Розвиток інтелектуального капіталу підприємства виступає основною метою його господарювання, враховуючи корисність (цінність), яку він приносить не лише для його власників, менеджерів, працівників, а й локальних громад, в середовищі яких воно функціонує, і країни загалом. Це засвідчує те, що розвиток інтелектуального капіталу перетворюється на ключовий процес в екзистенції вітчизняних суб'єктів господарювання.

Поняття інтелектуального капіталу стало об'єктом дослідження численних представників економічної науки починаючи з 1990 рр. XX ст.: Т. Стюарта, Р.Каплана, Д. Нортон, В. Хадсона, Р. Холла, Е. Брукінг, Г. Сант-Онжа, Л. Едвінссона, М. Меллоуна, К. Свейбі, Й. Руса, Г. Руса, Б. Ловендаля, Дж. Нагапета, С. Гошала, В. Іноземцева, П. Саллівана, М. Братніцького, Я. Стрижини, Б. Лева, Н. Бонтіса, Б. Леотньєва, Д. Добії, І. Родова, Ф. Лельрта, А. Козирєва, В.Макарова, М. Павлова, Н. Кільчевскої, К. Перехуди, М. Літшка, А. Маркома, С. Шундер, Е. Скжипек, Г. Урбанека, А. Гапоненко, Ю. Бажала, І. Булеєва, О. Бутнік-Сіверського,

В. Врублевського, В. Геєця, Н. Гавкалової, А. Колота, О. Кендюхова, І. Михасюка, В. Петренка, С. Ілляшенка, А. Чухна та ін.

Презентація концептуальних засад функціонування і окреслення векторів розвитку інтелектуального капіталу підприємств у сучасних умовах є метою представленої монографії. Складається дослідження із трьох розділів у змісті яких розкрито проблеми інтелектуального капіталу підприємства з погляду його широкоплощинності та інтердисциплінарності.

Перший розділ «Теоретична концептуалізація інтелектуального капіталу підприємства в умовах «нової парадигми»» представляє оформлення термінологічного поля, враховуючи той факт, що концепція інтелектуального капіталу підприємства є новітнім вектором розвитку сучасної економічної думки. З цього приводу, при висвітленні еволюції форм економічної категорії «капітал» представлено історичні архетипи інтелектуального капіталу визначено його функції, характерні ознаки та роль у суспільно-економічних трансформаціях. Гностично-еволюційна структуризація концепції інтелектуального капіталу підприємства свідчить про незначні розбіжності, які виникають під час наукового дискурсу між сучасними економічними школами з приводу категоріальної визначеності цього багатогранного феномену. Для вивчення теорії інтелектуального капіталу підприємства використано гностичні підходи, що суттєво збагачує синкретичне знання про його еволюцію і сутність. Розвиваючи економічну думку в монографії запропоновано уточнення предметного простору теорії інтелектуального капіталу підприємства, що базуються на опрацьованій у рамках концепції платформи вартості, авторської моделі інтелектуального капіталу підприємства.

Другий розділ монографії «Методологічні домінанти економічної діагностики інтелектуального капіталу підприємства» представлений у трьох етапах здійснення. Обґрунтовано соціально-економічну доцільність і дієвість запровадження моніторингу інтелектуального капіталу підприємства. Якісна оцінка, аспекти вимірювання і аналіз ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства здійснені на основі виявлення переваг і недоліків наявних на сьогодні методів діагностики. Запропоновано можливості їх застосування на вітчизняних підприємствах.

Третій розділ «Пріоритети розвитку інтелектуального капіталу підприємства в сучасних умовах» вміщує досвід європейських підприємств щодо розвитку проєкreativeчного внутрішнього середовища для мотивування працівників до підвищення рівня інтелектуалізації праці. Значну увагу приділено питанням усвідомлення вітчизняними суб'єктами господарювання, органами влади і громадськими організаціями необхідності визначення шляхів міжсекторного партнерства, що сприятиме розвитку соціального капіталу в локальному середовищі функціонування підприємства. Саме це, на нашу думку, забезпечить в Україні появу соціально відповідального бізнесу.

Монографія є результатом емпіричних досліджень проблем забезпечення зрівноваженого розвитку підприємств на основі формування інтелектуального капіталу, що стало можливим завдяки участі автора у грантовому проєкті «Стипендія Лейна Кіркланда» у 2007–2008 рр.

Маємо надію, що запропонована монографія зацікавить проблематикою інтелектуального капіталу широке коло науковців, викладачів, підприємців, державних службовців, аспірантів і студентів, тобто активізує людський чинник, який виступає ядром процесу інтелектуалізації господарського життя у XXI сторіччі.

PS

*Składam serdeczne podziękowania za zawsze otwarty dom, miłość, życzliwość i umożliwienie mi napisać niniejszą książkę dla rodziny **Rosińskich** z Katowic. Zawdzięczam **Aleksandrowi** – za opiekę, pomoc w zebraniu świetnych materiałów, wiele cennych informacji, wsparcie moich pomysłów oraz świetną organizację moich wizyt do Polski; **Wandzie** oraz **Grażynce** – za zawsze miły pobyt, każdorazową gościnę, wspiane jedzenie i bardzo rodzinną atmosferę; **Tomaszowi** – za pamięć i niezapomniane wrażenia od wycieczki do Częstochowy, które przyczyniły się do powstania tej książki oraz mego sukcesu.*

З повагою,
Ольга Собко

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Історичні архетипи інтелектуального капіталу

Сучасні підприємства, функціонуючи в умовах економічної та фінансової глобалізації, підвищення рівня турбулентності навколишнього середовища, можливості забезпечення свого зрівноваженого, динамічного розвитку все частіше пов'язують з інтелектуальним капіталом, що підтверджується ринковою капіталізацією фірм, які займають у світі панівні позиції. Привертає увагу той факт, що у II кварталі 2013 р. ринкова вартість «Apple» після стабільного трирічного зростання, досягнула позначки 600 млрд. дол. США¹, перевищивши до прикладу ВВП Польщі², а також очікування подальшої позитивної динаміки ринкової капіталізації фірми, зокрема економісти передбачають, що у 2014 р. «Apple» стане першою «біліоновою фірмою»³. Додатковим підтвердженням виступають дослідження, результати яких засвідчують, що ринкова вартість найбільших світових компаній впродовж кількох десятиліть суттєво перевищує їх балансову вартість, зокрема протягом 2011⁴–2012⁵ рр. ріст фірми, відомих під брендами «Apple» сягнув майже 90 % (282,4 млрд. дол.), «IBM» – більше 50 % (81,1 млрд. дол.), «Intel» – майже 20 % (22,9 млрд. дол.), «Coca-Cola» – більше 15 % (22,9 млрд. дол.), «Microsoft» – 8 % (20,3 млрд. дол.), (табл. 1.1). Водночас, для низки фірм протягом аналізованого періоду помітним було зниження їх ринкової вартос-

¹ Wartość rynkowa Apple przez chwilę przekroczyła próg 600 mld dolarów [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://myapple.pl/content/3064-wartosc-rynkowa-apple-przez-chwile-przekroczylo-prog-600-mld-dolarow.html> (15.07.2013 р.)

² CNN: Wartość rynkowa Apple przekroczyła poziom PKB Polski [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://myapple.pl/content/2852-cnn-wartosc-rynkowa-apple-przekroczylo-poziom-pkb-polski.html> (15.07.2013 р.)

³ там же.

⁴ Business Finance, Stock Market, Quotes, News / [Електронний ресурс]: Balance Sheet – Режим доступу: <http://finanse.yahoo.com> (01.06.2013).

⁵ Best Global Brands 2012 / The Ranking of the Top 100 Brands [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbrand.com/de/best-global-brands/2012/Best-Global-Brands-2012-Brand-View.aspx#> (01.05.2013)

ті, зокрема найбільшим значення даного показника віднотуємо для «Hewlett-Packard» – 60 % (73,2 млрд. дол.), «General Electric» – більше 35 % (117,2 млрд. дол.), «Google» – 147,66 млрд. дол., «McDonalds» – 62,32 млрд. дол., «Walt Disney» – 61,03 млрд. дол.⁶ (табл. 1.1).

Досліджуючи ефективність функціонування суб'єктів господарювання як у розвинених країнах, так і країнах, які зазнають трансформаційних перетворень, можемо стверджувати, що інтелектуальний капітал поступово стає ключовим фактором прогресу, зрівноваженого розвитку суб'єктів господарювання в умовах невизначених перманентних змін. При цьому, джерелом капіталізації інтелектуального капіталу підприємства виступають інтелект, знання, інформація, які дедалі більше визначають конкурентоспроможність кожного господарського суб'єкта.

Інтерес учених до проблематики інтелектуального капіталу сягає кінця першої половини XIX ст., коли економіст Петер Друкер (1909–2005) вмістив у «Концепції корпорації» (1946) результати співпраці з фірмою «Дженерал Електрик»⁷. Подальшій активізації досліджень сприяло становлення у розвинутих країнах «нової економіки», етапи зародження якої на прикладі галузей освіти, зв'язку (телекомунікацій), інформаційного сектору, використовуючи термін «індустрія знань» («*Knowledge Industry*») вдало описав учений Фріц Махлуп (1902–1983) у книзі «Виробництво і поширення знань у США» (1966), акцентуючи увагу на інтелектуальних знаннях, здатних задовільнити інтелектуальні потреби членів суспільства⁸. Даніел Белл (нар. 1919 р.) у праці «Майбутнє постіндустріальне суспільство» (1973) стверджує, що основним ресурсом «суспільства знань» поступово стають наукові кадри⁹.

⁶ Największe firmy świata 2012: Global 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forbes.pl/rankingi/najwieksze-firmy-swiata-2012,26185,1> (15.07.2013 р.)

⁷ Druker P. F. Concept of the Corporation. With a new instruction by the authors / Peter F. Druker. – Transaction Publishers, – 329 p. – (Reprint Edition, January 1, 1993).

⁸ Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Фриц Махлуп; [пер. с англ. Ипполит Дюмулен, У. Козлов, М. Штернгарц]. – М.: Прогресс, 1966. – С. 51.

⁹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / Даниэль Белл; [пер. с англ., под ред. В. Л. Иноземцева]. – М.: Akademia, 1999. – С. 14.

Таблиця 1.1. Панорама ринкової капіталізації найбільших світових фірм у 2011–2012 рр.

Фірма	Країна	Ринкова вартість, млн. дол. США		Зміна ринкової вартості про- тягом 2011–2012 рр.	
		2011р.	2012р.	Абсолютне відхилення, млн. дол. США	Відносне відхилення, %
1	2	3	4	5	6
Apple	США	317,6	600,0**	+ 282,4	+88,9
IBM	США	157,6	238,7	+ 81,1	+ 51,4
Intel	США	115,6	138,5	+ 22,9	+ 19,8
Coca-Cola	США	135,9	158,8	+ 22,9	+ 16,9
Microsoft	США	253,2	273,5	+ 20,3	+ 8,0
Google	США	147,7	248,8	+ 101,1	+ 68
Hewlett-Packard	США	122,0	48,8	- 73,2	- 60,0
General Electric	США	330,9	213,7	- 117,2	- 35,4
McDonalds	США	62,3	-	-	-
Walt Disney	США	61,0	123,56	+ 62,56	+103
BHP Bilon	Австралія		187,5	-	-
Johnson& Johnson	США	61,6***	178,8		
Samsung Electronics	Південна Ко- рея	142,2	162,0	+ 19,8	+14
Газпром	Росія	98,7***	159,8	-	-
Nestle	Швейцарія	83,6	205,4	+ 121,8	+ 146
Tojota Motor	Японія	202,8***	147,9	-	-
Anheuser-Busch In- Bev	Бельгія		115,3	-	-

*Джерело: складено автором самостійно на основі [113; 114; 225].

** дані згідно [138]; *** обсяги реалізації.

Особливо актуалізувався внесок інтелектуальної праці у забезпечення економічного зростання, покращення добробуту населення в економічно високорозвинутих країнах на початку ХХІ ст., зокрема у США (85 %), Велико-

британії (89 %), Японії (90 %) ¹⁰. На думку Даніела Белла, подальші зміни більшою мірою стосуватимуться соціальної основи прогресу суспільства, зокрема будуть характерні для «економіки, технології та системи зайнятості» ¹¹.

Геррі С. Беккер (нар. 1930 р.) вперше у 1962–1964 рр. у своїх працях послуговувався терміном «людський капітал» («*Human Capital*»), який став невід’ємним компонентом у концепції інтелектуального капіталу, розробленій дещо пізніше. Інший учений, Джон К. Гелбрейт (1908–2006), характеризує «Нове індустріальне суспільство» (1967) через призму розвитку корпорацій ¹², побудованих на основі «техноструктури», що служить «апаратом для прийняття колективних рішень» ¹³, доводить зниження потреби у «особливо обдарованих людях», зумовленого науково-технічним опрацюванням механізму координації знань широкого кола «людей із вузькою спеціалізацією» ¹⁴, використавши поняття «інтелектуальні можливості» ¹⁵, «організовані знання» ¹⁶, «спеціальні знання» ¹⁷. Беручи до уваги розвиток наукоємних виробництв в індустріальній економіці дослідник ¹⁸, погляди якого найбільш широко критикувалися економістами, незважаючи на те, що він був «найбільш читабельним автором в історії економічної думки» та надзвичайно цікавим лектором ¹⁹, поряд із поняттям «інтелектуальний консерватизм» використовує термін «інтелектуальні здібності» ²⁰. Піддавши оцінці ідеї ученого, за-

¹⁰ Глухов В. В. Экономика знаний/ Владимир Викторович Глухов, Светлана Борисовна Коробко, Татьяна Владимировна Маринина. – СПб.: Питер, 2003. – С. 84. – (Серия «Учебное пособие»).

¹¹ Социально-экономические проблемы информационного общества: [монография]; / под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника, к.э.н., доц. М. В. Брюханова. – Сумы: Университетская книга. – 2010. – Вып. 2. – С. 625.

¹² Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. Избранное / Джон Кеннет Гэлбрейт. – М.: Эксмо, 2008. – С. 84–95. – (Антология экономической мысли).

¹³ Там же С. 88.

¹⁴ Там же С. 76–77.

¹⁵ Там же С. 57.

¹⁶ Там же С. 73.

¹⁷ Там же С. 76.

¹⁸ див. книгу Дж. К. Гелбрейт «Економічні теорії і цілі суспільства» (1973) та пізніші публікації 1980 рр. ХХ ст.

¹⁹ Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. Избранное / Джон Кеннет Гэлбрейт. – М.: Эксмо, 2008. – С. 10–11. – (Антология экономической мысли).

²⁰ Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. Избранное / Джон Кеннет Гэлбрейт. – М.: Эксмо, 2008. – С. 407. – (Антология экономической мысли).

уважимо, що дане поняття носить обмежений характер, поскільки є лише характеристикою індивідуального інтелектуального капіталу, яка виступає важливою детермінантою інтелектуального капіталу підприємства.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на напрацювання таких дослідників як Ітамі Хіроякі, який вперше вводить у наукових обіг термін «невидимі активи» («*Invisible assets*»), що формують засоби, які базуються на інформації (технологія, довіра клієнтів, марка, організаційна культура, менеджерські вміння), представляючи свої бачення у праці «Мобілізація невидимих активів»²¹ (1980)²²; Карл Ерік Свейбі (нар. 1946 р.) у цей же період вперше послуговується поняттям «капітал знань» («*Knowledge capital*») (1980)²³, а згодом стає основоположником наукового напрямку «менеджмент знань» («*Knowledge Management*») (1990)²⁴.

Протягом 1980–1990 рр. у науковій літературі трапляється використання таких термінів як «нематеріальні активи» («*Intangible Assets*») у представників, зайнятих удосконаленням теоретико-організаційних аспектів бухгалтерського обліку [60; 83; 94; 144]; «інтелектуальний потенціал» («*Intellectual Potential*») – у менеджменті; «інтелектуальний капітал» («*Intellectual Capital*») – в економістів. Так, Роберт Каплан і Томас Джонсон стверджують, що на сучасних підприємствах спостерігається зниження впливу фінансових вимірників порівняно з новітніми – нематеріальними (1987)²⁵; «інтелектуальні нематеріальні засоби» використовує у своїх працях Ріхард Холл – засновник фірми «*Omega Associates*»²⁶, зайнятої дослідженням вартості підприємства («*Values Technology*»), поділяючи їх на такі групи: засоби, пов'язані з ін-

²¹ Оригінальна назва «*Mobilizing Invisible Assets*».

²² Hiroyuki I. Mobilizing Invisible Assets / Hiroyuki Itami, Thomas W. Roehl. – Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press. – 1987. – 201 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://203.128.31.71/articles/067457771X%20Mobilizing%20Invisible%20Assets1.pdf>
(05.08.2012)

²³ Sveiby K. E. The Invisible Balance Sheet: key indicators for accounting, control and valuation of know-how companies / Karl-Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.sveiby.com/TheLibrary/IntangibleAssets/tabid/81/Default.aspx.-2005>

²⁴ Sveiby K.-E. Methods for Measuring Intangibles Assets / Karl –Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm> (травень 2012).

²⁵ Mroziewski M. Kapitał intelektualny współczesnego przedsiębiorstwa. Konceptje, metody wartościowania i warunki jego rozwoju / Marian Mroziewski. – Warszawa: Difin, 2008. – S. 26.

²⁶ назва при створенні у 1981 р.

телектуальною власністю – товарні знаки, патенти, авторські права, заявлені проекти і договори, торгівельні таємниці, торгівельні контакти; засоби знань і вмінь, що не знаходяться у безпосередньому розпорядженні підприємства – ноу-хау, культура (мотивація, компетенції, лояльність). При цьому автор переконаний, що на ключові компетенції впливають ноу-хау (у частині, не включеній до ліцензійних умов та патентів), технічні знання, креативність, вміння вирішувати проблеми, освіта, позиції^{27 28}.

В економічних публікаціях широке використання наукової термінологічної одиниці «інтелектуальний капітал» почалося недавно – з 1990^{их} років ХХ ст. – та характеризується багатовекторністю прояву, що обумовлено механізмом функціонування, складною структурою і наявністю великої кількості різноманітних критеріїв класифікації.

Зважаючи на той факт, що в науковій літературі давно представлені поняття, які описують якість важливого формуючого елементу інтелектуального капіталу – людського капіталу, зокрема таланту, вмінь, навичок, знань і освіти, то, на нашу думку, початкові корені зародження проблематики інтелектуального капіталу виправдано було б пов'язувати саме з періодом дослідження внеску людини в забезпечення економічного зростання. Зацікавленість кваліфікованою працею людини помічаємо ще в працях мислителів минулого – ранньої докласичної економічної думки, зокрема грецького філософа Ксенофонта (біля 430–354 рр. до н. е.), який стверджував, що «кваліфікований ремісник виготовить якіснішу річ, ніж звичайний виробник»²⁹; меркантиліста Томаса Муна (1571–1641), який говорив про значення знань і вмінь людей у забезпеченні зростання продуктивності праці³⁰.

²⁷ Hall R. A Framework Linking Intangible Resources and Capabilities to Sustainable Competitive Advantage / Richard Hall // Strategic Management Journal, 1993. – Vol. 14. – P. 608–618.

²⁸ Hall R. The Strategies Analysis of Intangible Resources / Richard Hall // Strategic Management Journal. – 1992. – Vol. 13. – № 2. – P. 135–144

²⁹ Stankiewicz W. Historia myśli ekonomicznej / Waclaw Stankiewicz. – [wydanie II] . – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2000. – 46 s.

³⁰ Mun T. Bogactwo Anglii w handlu zagranicznym / T. Mun [w:] Merkantyizm i początki szkoły klasycznej: wybór pism ekonomicznych XVI i XVII wieku; [konceptje wyboru przygotował i wstępem opatrzył Edward Lipiński; przekł. z łac. Czesław Znamierowski]. – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958. – S. 222. – (Seria Merkantyizm) (XXII).

В економічній думці епохи меркантилізму (XVI ст. – перша половина XVIII ст.) виділяють два підходи до розуміння економічних аспектів людини. Перший підхід започаткований Вільямом Петті (1623–1687)³¹, який вважав, що людина сама в собі становить капітал та продовжений його послідовниками у класичній економічній думці Вільямом Сеньйором (1790–1864)³²; учнем Давіда Рікардо (1772–1823) Джоном Мак-Куллохом (1789–1864), який впровадив «економіку Рікардо» до сфери бізнесу та виступив фундатором економічних професій (вид. 1888 р.)³³; представниками неокласичної економіки, засновником маржиналізму (напряму виник у середині XIX ст.); суб'єктивістом, розробником теорії граничної продуктивності Леоном Вальрасом (1834–1910); теорії оптимальної політики суспільного добробуту Вільфрідом Парето (1848–1923); фундатором теорії граничного аналізу Йоганном Г. Тюненом (1783–1850) дослідження якого, на думку Йозефа А. Шумпетера (1883–1950), випереджали свою епоху і базувалися на трактуванні людини як капіталу, що давало, на думку вченого, підстави до оцінки його вартості³⁴. Зазначимо, що серед представників даного напряму точилися гострі дискусії щодо доцільності трактування людини як капіталу та оцінки його вартості, зокрема між математиками Леоном Вальрасом (1834–1910), Вільфрідом Парето (1848–1923) та Ойгеном фон Бем-Баверком (1851–1914)³⁵. Дослідження, здійснені Вільямом Петті (1623–1687) дали підстави стверджу-

³¹ Hull C. H. Petti's Place in the History of Economics Theory / Charles H. Hull // *The Quarterly Journal of Economics*. – 1900. – Vol. 14. – № 3. – P. 307–340.

³² Petti W. *Traktat o podatkach i daninach oraz autonomia polityczna Irlandii* / W. Petti [w:] *Merkantylizm i początki szkoły klasycznej: wybór pism ekonomicznych XVI i XVII wieku*; [konceptje wyboru przygotował i wstępem opatrzył Edward Lipiński; przekł. z łac. Czesław Znamierowski]. – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958. – 802 [2] s. – (Seria *Merkantylizm*) (XXII).

³³ Рикардо Д. *Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное* / Давид Рикардо; [пер. с англ.; предисл. П. Н. Ключкина]. – М.: Эксмо, 2007. – С. 810–824. – (Антология экономической мысли).

³⁴ Шумпетер Й. А. *Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия* / Йозеф Алоиза Шумпетер; [предисл. В.С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой, К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семененко, Э.Ю. Соловьевея]. – М.: Эксмо, 2008. – 864 [1] с.

³⁵ Бём-Баверк О. *Избранные труды о ценности, проценте и капитале* / Ойген Бём-Баверк; [предисл. Й. А. Шумпетер; пер. с нем. Л. И. Форберта, А. Санина; пер. с англ. Н. В. Автономовой; пер. с лат. А. А. Россиуса]. – М.: Эксмо, 2009. – 912 с. – (Антология экономической мысли).

вати, що вартість капіталу, нагромадженого в людях в Англії на кінець XVII ст. на 70% перевищувала вартість рухомого і нерухомого матеріального майна країни³⁶.

Інший учений, попередник маржиналізму та розробник теорії граничної продуктивності факторів виробництва Йоган Г. Тюнен³⁷ (1783–1850), наголошував, що вплив навчання на продуктивність праці повинен знаходити своє відображення у «відповідних винагородах»³⁸, які він співставляє з понесеними витратами на розвиток і навчання³⁹. Зауважимо, що саме він дослідив залежність між витратами на навчання і рівнями винагород (заробітних плат), зокрема, чим краще підготовлений працівник, чим більші кошти витрачені на його навчання, тим вищою є продуктивність праці. Учений запропонував математичну модель, яка підтвердила, що співвідношення між рівнями заробітної плати кваліфікованої та некваліфікованої особи повинно визначатися співвідношенням їх продуктивності праці⁴⁰. Крім того, науковець звернув увагу на той факт, що люди з низьким рівнем підготовки несвідомі у потребі навчання своїх дітей⁴¹, тому для вирішення вказаної проблеми акцентував увагу на необхідності фінансування навчання дітей з таких сімей за держані кошти⁴². Саме такий процес організації освіти забезпечить рівний доступ до навчання і дасть можливість суттєво скоротити витрати держави на підготовку креативного працівника. На нашу думку, сучасні освітні реформи повинні характеризуватися зрозумілими, прозорими і справедливими напрямками щодо всіх членів суспільства, такими, що не підвищуватимуть рівня соціальної напруги в країні.

³⁶ Domański S. R. Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy / Stanisław Ryszard Domański. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1993. – S. 31.

³⁷ Тюнен Йоган Генрих «Ізольована держава» (у розумінні вченого ідеальна держава – з однаковою роючістю землі). Цікаво, що вихід другого тому книги співпав із роком смерті економіста (1850 р.): див. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Марк Блауг; [переклав з англ. Іван Дзюб]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – С. 294 – 296.

³⁸ Thüenen J. H. Der isolierte Staat/ Johan Henryk Thüene. – Berlin: Hamper i Parey., 1875. – S. 140–147.

³⁹ Там же С. 6.

⁴⁰ Там же С. 141.

⁴¹ Там же С. 45.

⁴² Там же С. 46.

Другий вектор досліджень економічних аспектів людини відображений у працях представників класичної економіки, які включали людський капітал до «основного капіталу», – Адам Сміт (1723–1790), Джон С. Міль (1806–1873), Теодор Шульц (1902–1998), Геррі С. Беккер (нар. 1930 р.) та виокремлювали «нематеріальний капітал» – класик Жан Б. Сей (1767–1832), попередник історичної школи Фрідріх Ліст (1789–1846).

Перший напрям пов'язаний із початковими згадками про значення знань і вмінь працівників для виготовлення продукції високої якості, зокрема Адамом Смітом у праці «Дослідження природи і причин багатства народів..» (1776)^{43 44 45 46}. Опрацьовані Адамом Смітом наукові положення класичної економіки виражалися в окремому трактуванні людини та «основного капіталу, вміщеного в ній», представленого у якості нагромаджених умінь. Людину, яка «понесла значні витрати праці і часу для оволодіння будь-якою професією, що вимагає надзвичайних здібностей і творчості», вчений порівнює із «дорогою машиною»⁴⁷. Науковець стверджував, що «на основний капітал, характерною рисою якого є принесення доходу чи прибутку поза обігом чи без зміни власника,... впливають чотири головні позиції, у тому числі набуті навички. Для набуття таких кваліфікацій, враховуючи утримання їх носії змушені під час виховання і навчання здійснювати видатки, які треба вважати основним капіталом, вміщеним у даній людині. Ці навички є части-

⁴³ Сміт А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; [пер. с англ. , предисл. В. С. Афанасьева]. – М. : ЭКСМО, 2007. – 960 [2] с. – (Антология экономической мысли).

⁴⁴ Smith A. An Inquiry into the Nature and Consensus of Wealth of Nations / Adam Smith; [Edited and with an Instruction, Notes, Marginal Summary and index by Edwin Cannan; With the new Preface by George J. Stigler]. – Chicago: The University of Chicago Press, 1976. – 568 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amazon.com/Inquiry-Nature-Causes-Wealth-Nations/dp/0226763749#reader_0226763749 (06.09.2013)

⁴⁵ Smith A. Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów: w 2 t. / Adam Smitt; [przekł. ang. G Wolf i in.; przedmowę napisał Seweryn Żurawicki] . – Tom 1. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1954. – 541 [2] s. (Seria Dzieł Ekonomii Politycznej) (L).

⁴⁶ Smith A. Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów / Adam Smitt; [przekł. ang. A. Prejbisz i in.] . – Tom 2. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1954. – 810 [2] s. (Seria Dzieł Ekonomii Politycznej) (L).

⁴⁷ Сміт А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; [пер. с англ. , предисл. В. С. Афанасьева]. – М. : ЭКСМО, 2007. – С. 249. – (Антология экономической мысли).

ною її майна, водночас частиною суспільного багатства, до якого належить людина»⁴⁸. Саме Адам Сміт вперше звернув увагу на необхідність виплати вищих винагород для працівників, які володіють певними вміннями та навичками, як результату інвестування в людський капітал. Учений зауважував, що «продуктивність праці кваліфікованих працівників є вищою, ніж некваліфікованих, та стверджував, що це є результатом їх інвестування у свій капітал»⁴⁹.

Джон С. Міль у праці «Основи політичної економії» підтримував поділ праці Адамом Смітом на продуктивну та непродуктивну⁵⁰, «яка не завершується створенням матеріального багатства»⁵¹, надаючи «непродуктивній праці» корисності аналогічній продуктивній»⁵². Він аналізує кваліфікації працівників залежно від часу і витрат на навчання, звертаючи увагу на те, що винагорода (заробітна плата) більш кваліфікованих працівників повинна бути вищою ніж некваліфікованих на суму, яка дорівнює поверненню коштів, витрачених на навчання. Серед елементів забезпечення продуктивності праці вчений виділяє «... майстерність і знання ... робітників ... або управлінців»⁵³. Джон С. Міль розглядає також проблему повернення понесених витрат, обумовлених нижчим рівнем оплати праці під час навчання, враховуючи відсотки, які б отримав працівник, що вчиться, якби не витрачав кошти на оплату навчання⁵⁴. Учений досліджував проблему корисності навчання на різних рівнях⁵⁵. Із суспільного погляду корисність навчання він обґрунтовував збільшенням рівня інтелігентності, моральності, чесності, сумлінності, культури, знань населення. Корисність від навчання на макроекономічному рівні

⁴⁸ Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; [пер. с англ. , предисл. В. С. Афанасьева]. – М. : ЭКСМО, 2007. – С. 294. – (Антология экономической мысли).

⁴⁹ Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; [пер. с англ. , предисл. В. С. Афанасьева]. – М. : ЭКСМО, 2007. – С. 149. – (Антология экономической мысли).

⁵⁰ Милль Дж. С. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии / Джон Стюарт Милль; [пер. с англ.; биограф. очерк М. И. Туган-Барановского]. – М. : Эксмо, 2007. – С. 114–135. – (Антология экономической мысли).

⁵¹ Там же С. 131.

⁵² Там же С. 132.

⁵³ Там же С. 182.

⁵⁴ Там же С. 441–461.

⁵⁵ Там же С. 437–440.

простежувалася у пришвидшенні темпів економічного зростання, збільшенні схильності населення до заощаджень, а на мікроекономічному – відображається у покращенні матеріального рівня домогосподарств⁵⁶. Крім того, корисність навчання Джон С. Міль вбачає також у зниженні видатків з бюджету держави на фінансування силових органів, зокрема судів та міліції, оскільки навчання сприяє зниженню рівня злочинності⁵⁷, а, значить, може бути на сьогодні ключовим чинником розвитку в Україні демократії і розбудови громадянського суспільства.

Жан Б. Сей, намагаючись поєднати погляди Вільяма Петті (1623–1687) та Адама Сміта у вивченні економічних аспектів людини започатковує новий напрям та зараховує капітал до матеріальних продуктів людської праці. Вчений трактує «людський капітал» як набуті та отримані вміння людини, що використовуються при матеріальному чи нематеріальному виробництві⁵⁸, а також акцентує увагу на знаннях, які передають науковці, підвищуючи таким чином продуктивність праці тих, хто отримує послуги⁵⁹. Розроблені Жаном Б. Сеєм (1767–1832) теоретичні положення продуктивної праці, представлені у «Трактаті про політичну економію» (1803) зводяться до представлення нематеріального ефекту, адже «лекція, яку використовує студент ... є нематеріальним продуктом; проте споживання цього продукту підвищує рівень знань студента, а індивідуальні навички становлять ... вид капіталу, з якого студент отримуватиме прибутки. ... значить цінність лекції нагромаджена і перетворена в капітал»⁶⁰. Трактуючи навчання у категоріях продуктивності, вчений стверджує, що здобуті знання є формою нагромадженого людського

⁵⁶ Mill J. S. *Zasady ekonomii politycznej*: w 2 t. / John Stuart Mill; [przeł. z ang. Edward Taylor; wstępem opatrzył Zdzisław Sadowski]. – Tom 1. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1956. – S. 180–184. (Seria Dzieł Ekonomii Politycznej. Szkoła Klasyczna) (XIV).

⁵⁷ Там же с. 185.

⁵⁸ Say J. B. *Traktat o ekonomii politycznej czyli prosty wykład sposobu, w jakie się tworzą, rozdzielają i spożywają bogactwa* / Jean-Baptiste Say; [przeł. z fr. Witold Giełżyński, Stefan Czernecki]; Polska Akademia nauk, Zakład nauk Ekonomicznych. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960. – S. 128–136.– (Seria Biblioteka Dzieł Ekonomii Politycznej) (XIV).

⁵⁹ Там же S. 548–550.

⁶⁰ Там же S. 855–856.

капіталу, який може бути лише частково, а не повністю переданий іншій людині⁶¹. Він вважає, що джерелом формування людського капіталу є різні форми навчання, зокрема виховання у родині, навчання в школі, навчання під час виконання праці і здобуття навичок⁶². Науковець трактує людину як «нематеріальний капітал», що в подальших дослідженнях стало основою для відокремлення факторів праці та капіталу, виділення матеріального (фізичного) капіталу. Таким чином, твердження вченого про гомогенність капіталу знайшли послідовників, що чітко відображено в економічній думці до другої половини ХХ сторіччя.

Свого розвитку теорія Жана Б. Сея набула у економічній думці представників історичної школи, яка виникла у Німеччині в середині ХІХ ст. і яку очолив Фрідріх Ліст (1789–1846). Учений відзначав ключове значення нагромаджених людиною протягом усього життя знань, умінь і здібностей у формуванні «національних можливостей виробництва», відкинувши «смітоське» представлення продуктивної праці. Фрідріх Ліст у своїй праці «Національна система політичної економії» (1841) представляє «людей науки, мистецтва ... творцями виробничого потенціалу. ... Благополуччя народу є тим більшим, чим більш розвинутими є його продуктивні (виробничі) сили»⁶³.

У той же час науковець Олександр Кендюхов (нар. 1972 р.)⁶⁴ вважає, що зародження проблематики інтелектуального капіталу нерозривно пов'язане з першою згадкою у 1829 р. вченим Шарлем Фур'є⁶⁵ (1772–1837)

⁶¹Say J. B. Traktat o ekonomii politycznej czyli prosty wykład sposobu, w jakie się tworzą, rozdziałają i spożywają bogactwa / Jean-Baptiste Say; [przeł. z fr. Witold Giełżyński, Stefan Czernecki]; Polska Akademia nauk, Zakład nauk Ekonomicznych. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960. – S. 544. – (Seria Biblioteka Dzieł Ekonomii Politycznej) (XIV).

⁶² Там же S. 556.

⁶³ Stankiewicz W. Historia myśli ekonomicznej / Waclaw Stankiewicz. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. – S. 253. – (Wydanie 2 rozsz.)

⁶⁴ Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: гносеологія економічної категорії / Олександр Володимирович Кендюхов // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – № 2. – С. 12.

⁶⁵ згідно плану Шарля Фур'є 5/12 сукупного продукту повинно бути призначене для виплати робітникам, а частина, що залишилася – на управління і нагромадження (див. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й.А. Шумпетер; [предисл. В. С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любско-го, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой,

поряд із працею і матеріальним капіталом нематеріального чинника виробництва – таланту⁶⁶. Ми переконані у дискусійності цієї тези, оскільки сам по собі отриманий людиною талант, не доцільно вважати «інтелектуальним капіталом». Згідно наших міркувань, лише розвинутий людиною талант у результаті навчання і перманентної самоосвіти, доцільно відносити до формуючих домінант індивідуального інтелектуального капіталу. Адже, не секрет, що не завжди талановиті люди є високопродуктивним, а лише та частина, яка постійно розвиває і збагачує свій талант є успішною. Правильність даних думок знаходить підтвердження у давніх теологічних канонах, зокрема «Євангелія від Святого Матвія» («Новий заповіт») з цього приводу говорить «Притчею про таланти»⁶⁷. Крім цього, у своїй праці «Новий світ» (1829 р.) Шарль Фур'є (1772–1837) говорить про появу в умовах цивілізаційного суспільства можливості забезпечення гармонії в соціальних стосунках, тобто розглядає лише соціальний інтелектуальний капітал.

Важливий внесок у становлення проблематики людського капіталу зробили представники неокласичної економічної теорії – маржиналісти Альфред Маршалл (1842–1924), Артур Пігу (1877–1956), Михайло Туган-Барановський (1865–1919), Мілтон Фрідман (нар. 1942 р.) Джон Хікс (1904–1989), Пол Самуельсон (1915–2009).

Альфред Маршалл, який є основоположником кардиналістського вектора у сучасній мікроекономічній теорії, ще у 1890 р. стверджував, що «найбільш цінним з усіх капіталів є той, що заінвестований в людину»^{68 69}. Проте,

К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семенов, Э.Ю. Соловьева]. – М.: Эксмо, 2008. – С. 708–709).

⁶⁶ Фурье Ш. Избранные сочинения / Шарль Фурье; / [Новый хозяйственный и социетарный мир. – Т. 3. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1954. — 600 с.; – Т. 4. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1954. – 587 с.

⁶⁷ див. Новий Заповіт. Євангеліє від Матвія 25. – С. 37; [в]: Біблія або Книги Святого письма Старого і Нового Заповіту. – 1255 с. : «...дав .. талантів ...- кожному за спроможністю цього. ... 28 Візьміть же від нього таланта, і віддайте тому, що десять талантів він має (автор. бо напруцював до даних п'яти . .29 Бо кожному, хто має, дасться йому та й додасться, хто ж не має – забереться від нього й те, що він має. ...».

⁶⁸ Marshall A. Principles of Economics/ Alfred Marshall. [Reprinted 8-Edotion 1920. – London: Macmillan&COLTD, – 1964. – P. 469. – (Eighth Edition)

⁶⁹ Маршалл А. Основы экономической науки / Альфред Маршалл: [предисл. Дж. М. Кейнса; пер. с англ. В. И. Бомкина, В. Т. Рысина, Р. И. Столпера]. – М.: ЭКСМО, 2008. – С. 537. – (Антология экономической мысли).

вчений не пов'язував формування людського капіталу з окремими особистостями, а з родинами^{70 71}. На думку науковця, характерною рисою людського капіталу є неможливість його передачі від носія до іншої людини, адже «люди ... виступають одночасно і як засіб виробництва ... зберігають особисту власність на самого себе»^{72 73}. Інвестування у розвиток людського капіталу Альфред Маршалл порівнював з інвестиціями у фізичний капітал, акцентуючи на тому, що мотивація нагромадження першого у дітях шляхом інвестування у виховання і науку є аналогічною до акумуляції матеріальних засобів для майбутнього дітей^{74 75}. Дослідник підкреслював значення виховання, стверджував, що «... заробітні плати мають тенденцію до тісного, хоча і непрямого зв'язку ... з витратами на відтворення, виховання, навчання і утримання продуктивних працівників»^{76 77}. Альфред Маршалл особливу увагу звернув на залежність граничної продуктивності праці від рівня винагороди (заробітної плати) працівника, стверджуючи, що «заробітна плата має тенденцію до зрівняння з вартістю чистої продукції, а гранична продуктивність праці визначає ціну попиту на цю працю»^{78 79}. У зв'язку з цим, звертав увагу

⁷⁰ Маршалл А. Основы экономической науки / Альфред Маршалл: [предисл. Дж. М. Кейнса; пер. с англ. В. И. Бомкина, В. Т. Рысина, Р. И. Столпера]. – М.: ЭКСМО, 2008. – С. 470–471, 474–475, 538–539, 543–544, 599–600, 663. – (Антология экономической мысли).

⁷¹ Marshall A. Zasady ekonomiki: w 2 t. / Alfred Marshall; [przeł. Czesław Znamierowski]. – Tom 2. – Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1928. – S. 25–26, 29–30, 56–58, 65. – (z oryg. ang. Principles of Economics) (XII).

⁷² Маршалл А. Основы экономической науки / Альфред Маршалл: [предисл. Дж. М. Кейнса; пер. с англ. В. И. Бомкина, В. Т. Рысина, Р. И. Столпера]. – М.: ЭКСМО, 2008. – С. 545. – (Антология экономической мысли).

⁷³ Marshall A. Zasady ekonomiki: w 2 t. / Alfred Marshall; [przeł. Czesław Znamierowski]. – Tom 2. – Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1928. – S. 55. – (z oryg. ang. Principles of Economics) (XII).

⁷⁴ Там же S. 151.

⁷⁵ Маршалл А. Основы экономической науки / Альфред Маршалл: [предисл. Дж. М. Кейнса; пер. с англ. В. И. Бомкина, В. Т. Рысина, Р. И. Столпера]. – М.: ЭКСМО, 2008. – С. 549. – (Антология экономической мысли).

⁷⁶ Там же С. 512.

⁷⁷ Marshall A. Zasady ekonomiki: w 2 t. / Alfred Marshall; [przeł. Czesław Znamierowski]. – Tom 2. – Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1928. – S. 28. – (z oryg. ang. Principles of Economics) (XII).

⁷⁸ Там же.

⁷⁹ Маршалл А. Основы экономической науки / Альфред Маршалл: [предисл. Дж. М. Кейнса; пер. с англ. В. И. Бомкина, В. Т. Рысина, Р. И. Столпера]. – М.: ЭКСМО, 2008. – С. 512. – (Антология экономической мысли).

на той факт, що матеріальний рівень добробуту впливає не лише на те, що «діти людей з низьким рівнем заробітної плати не тільки гірше одягнуті, а й мають гіршу освіту, ... брак коштів на кращу освіту є причиною неможливості розвитку своїх здібностей, що в кінцевому випадку негативно впливає на їх розвиток та продуктивність праці»^{80 81}. Саме Альфред Маршалл вперше здійснив поділ на загальне навчання, яке дає можливість отримати знання, необхідні в усіх сферах життя, та спеціальне – знання і вміння, важливі лише для певних сфер діяльності, наприклад обслуговування певних виробничих процесів. Однак, дещо помилковим було його твердження, що підприємство не може отримати користі з вкладів у навчання працівника, підтвердження чого знаходимо в здійснених у другій половині ХХ ст. дослідженнях науковця Геррі С. Беккера (нар. 1930 р.).

Поява сучасної теорії людського капіталу базувалася на працях вченого Ірвінга Фішера (1867–1947) [172], лауреата Нобелівської премії з економіки (1976), який, поділяючи погляди теорії капіталу Леона Вальраса⁸² (1834–1910), до капіталу відносив «... людську майстерність»⁸³ та у процесі гострих наукових дискусій виражає свою думку на такі його характеристики, як «матеріальний зміст, грошовий вимір, тривалість і можливість повторного використання», звертаючи увагу на той факт, що всі засоби можуть бути капіталом лише за умови використання⁸⁴. На підставі цього вчений стверджує, що працівники також можуть виступати у якості капіталу господарських

⁸⁰Маршалл А. Основы экономической науки / Альфред Маршалл: [предисл. Дж. М. Кейнса; пер. с англ. В. И. Бомкина, В. Т. Рысина, Р. И. Столпера]. – М.: ЭКСМО, 2008. – С. 536. – (Антология экономической мысли).

⁸¹ Marshall A. Zasady ekonomiki: w 2 t. / Alfred Marshall; [przeł. Czesław Znamierowski]. – Tom 2. – Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1928. – S. 57. – (z oryg. ang. Principles of Economics) (XII).

⁸² лише одну із праць Леона Вальраса «Основи чистої економічної теорії» (за життя вченого витримала 4 видання із постійними змінами до кожного: 1871 р., 1874 р., 1889 р., 1900 р.,) через 80 років (у 1954 р.) було вперше перекладено на англійську мову дослідником Джафе(див. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Марк Блауг; [переклав з англ. Іван Дзюб]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – С. 507; 513 – 523).

⁸³ Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Марк Блауг; [переклав з англ. Іван Дзюб]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 519 с.

⁸⁴ Fisher I. The Nature of Capital and Income / Irving Fisher. – New York: Augustus M. Kelly Publisher, 1906. – P. 52. (Reprinted, 1965 / Reprints of Economics Classics).

суб'єктів, а «людський капітал нагромаджується так само, як фізичний»⁸⁵. Ірвінг Фішер підкреслював, що «вміння механіка не є багатством, доданим до людини; саме кваліфікований механік повинен бути зарахованим до категорії багатства»⁸⁶. Отже, на думку науковця, людський капітал не існує поза особистістю, не може бути відділеним від власника, а є категорією, доданою до її носія. Саме ця характеристика – неможливість зміни власника – і відділяє людський капітал від фізичного, який, власне, у результаті обігу на ринку може змінювати власника.

Марк Блауг⁸⁷ (1927–2011) відзначаючи напрацювання методологічних позицій наукового економічного поняття «людський капітал», поширює тезу, що саме у 60-их р. ХХ ст. відбулася «революція в економіці, пов'язана з інвестуванням в людей»⁸⁸. Вперше у науковому обігу частина створених благ у суспільстві відноситься не до споживчих благ, а розглядається як інвестиції (наприклад, видатки на освіту, охорону здоров'я). Додатковим свідченням розвитку даної проблематики вчений наводить публікацію у 1962 р. додаткового номеру «Журналу політичної економії» («*Journal of Political Economy*»)⁸⁹, який вийшов під назвою «Інвестиції в людину» («*Investment in Human Being*»), матеріали якого вміщували нові статті даного наукового напрямку дослідження і перші розділи монографії вченого Геррі С. Беккера (нар. 1930 р.) «Людський капітал» («*Human Capital*»), загалом опублікованої у 1964 р.

В економічній та фінансовій думці теоретичну доктрину людського капіталу пов'язують із науковим доробком ученого Теодора Шульца (1902–

⁸⁵ Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Марк Блауг; [переклав з англ. Іван Дзюб]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 519 с.

⁸⁶ Fisher I. *The Nature of Capital and Income* / Irving Fisher. – New York: Augustus M. Kelly Publisher, 1906. – P. 9. (Reprinted, 1965 / Reprints of Economics Classics).

⁸⁷ Марк Блауг – відомий сучасний дослідник історії економічної думки, у минулому заслужений професор Лондонського та Букінгемського університетів, професор економіки Ексетерського університету. Результати досліджень виклав у працях «Економічна теорія у ретроспективі», «100 великих економістів» та ін.

⁸⁸ Blaug M. G. *Metodologia ekonomii* / Mark G. Blaug; [przkl. z ang. Bogusław Czarny przy współ. Aliny Molisak]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995. – S 305.

⁸⁹ Там же С. 303.

1998)⁹⁰ – лауреатом Нобелівської премії з економіки у 1979 р., який сформулював основи концепції людського капіталу, використавши наукові дослідження Джейкоба А. Мінцера (1922–2006)⁹¹ та Геррі С. Беккера (нар. 1930 р.)⁹², опираючись на класичній моделі Адама Смітта, в яких досліджено залежність між вміннями, здібностями працівників та властивостями фізичного капіталу.

Теорія людського капіталу у нобеліста Геррі С. Беккера розкрита в працях, опублікованих протягом 14 років (1962, 1975, 1976), через призму реалізації інвестицій в людину, що представляв як «дії, які впливають на майбутній грошовий та матеріальний дохід через збільшення людських засобів»⁹³, а корисність від цього на мікрорівні виявляється тоді, коли підприємство інвестує у підвищення кваліфікації, тобто вкладає кошти у розвиток лише тих знань, умінь і навичок, які можуть бути використані в його функціонуванні⁹⁴. Принагідно зауважимо, що дослідник наголошував на впливі рівня людського капіталу на величину можливих винагород за працю⁹⁵. Науковець вважає, що формування людського капіталу відбувається індивідуально, вимагає витрачання вільного часу і обмеження матеріальних потреб у зв'язку з навчанням і підвищенням рівня кваліфікації. Крім того, вчений розглядає важливість нагромадження людського капіталу протягом усього життя у контексті сім'ї, передбачаючи взаємний вплив рішень, прийнятих усіма членами родини⁹⁶. Водночас, зауважимо, що у панорамі досліджень теорії людського капіталу саме із напрацюваннями Геррі С. Беккера зарожується наукова дискусія. Зокрема, у публікаціях Джейкоба А. Мінцера (1958), який заперечує, що домінування дохідності інвестицій, здійснених у підвищення кваліфікації пра-

⁹⁰ Schultz T. W. *Investment in People. The Economics of population Quality* / Theodore William Shultz. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1980. – 173 p.

⁹¹ Mincer J. *Investment in Human Capital and Personnel Income* / Jacob A. Mincer // *Journal of Political*. – 1958. – Vol. 66. – № 4. – P. 281–302.

⁹² Becker G. S. *Investment in Human Capital: a Theoretical Analysis* / Garry S. Becker // *Journal of Political Economy*. – 1962. – P. 9–49.

⁹³ Schultz T. W. *Investment in People. The Economics of population Quality* / Theodore William Shultz. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1980. – P. 9.

⁹⁴ Becker G. S. *Investment in Human Capital: a Theoretical Analysis* / Garry S. Becker // *Journal of Political Economy*. – 1962. – P. 9–49.

⁹⁵ Schultz T. W. *Investment in People. The Economics of population Quality* / Theodore William Shultz. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1980. – P. 63.

⁹⁶ Там же P. 71.

цівників, над освітніми інвестиціями⁹⁷. Проте, сьогодні цілком зрозумілим і очевидним, зважаючи на динаміку суспільного прогресу, є твердження вченого, що дохідність інвестицій у підвищення кваліфікації працівників, незважаючи на зростання рівня плинності та мобільності кадрів, буде залишатися високою. Дійсно, сучасному науковому простору притаманний дискурс, що в умовах «нової парадигми» забезпечення ефективності функціонування суб'єктів господарювання актуалізує інвестування у розвиток індивідуального інтелектуального капіталу. Однак, невирішеними залишаються питання щодо оптимального рівня понесених витрат, джерел їх фінансування та співвідношення. Вважаємо, що саме напрацювання відповідної методологічної електики вимірювання та оцінки інтелектуального капіталу забезпечить зрівноважений (екологічнобезпечний) розвиток сучасних інтелігентних підприємств.

Економіст Теодор Шульц стверджував, що у забезпеченні добробуту людини важливим є не лише її матеріальне становище, а й знання якими вона володіє. У своїх дослідженнях, здійснених у другій половині ХХ ст., нобеліст презентував теоретико-методологічні положення людського капіталу, які базувалися на вченні Джона С. Міля (1806–1873), зараховуючи до витрат на навчання і втрачені винагороди (заробітну плату) працівника в результаті невиходу на роботу під час навчання. Дослідник цього феномена, проникаючи глибоко у суть поняття, виділяє дві групи здібностей людини. Першу групу кожна людина отримує на основі генетики, а другу – формує протягом усього життя самостійно, систематично вдосконалюючись.

Таким чином, характеристики, які формують другу групу здібностей людини, мають властивість до самозростання, що може бути забезпечена за допомогою відповідного інвестування в людину. І дійсно, інвестуючи у свій розвиток протягом усього життя людина шляхом підвищення кваліфікації, фахової підготовки та перепідготовки, тренінгів, семінарів, відкритих лекцій провідних науковців, покращення харчування, піклування про здоров'я, міг-

⁹⁷ Mincer J. Human Capital Responses to Technological Change in the Labour Market / Jacob Mincer // Working Paper. – 1989. – № 3207. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABD357.pdf (12.08.2012)

раційних процесів (на основі грантових проектів), постійного пошуку інформації про фахові перспективи підвищує свої майбутні матеріальні та грошові доходи. Теодор Шульц наголошує на тому, що «є очевидним, що люди нагромаджують набуті вміння і знання, проте не є очевидним, що ці вміння і знання є формою капіталу, що цей капітал значною мірою є результатом обдуманих інвестицій і, що він збільшувався на Заході набагато швидше, ніж інша форма капіталу, а це зростання може бути потрактоване як одна з найважливіших характеристик економічної системи»⁹⁸. Отже, саме складову набутих людських здібностей учений називав «людським капіталом», характерною рисою якого є те, «що він відображений в людині»⁹⁹, а значить виступає її невід'ємною частиною і представлений як засіб у вигляді знань, умінь, здоров'я, сили й енергії людини.

Отже, Теодор Шульц вважав, що інвестиції у розвиток людського капіталу представлені у вигляді належного виховання дітей, особистої освіти, набуття професійного досвіду, підвищення кваліфікації, розвитку вмінь і навичок, а також піклування про здоров'я¹⁰⁰. Зазначимо, що винятково важливими вчений вважав саме інвестиції власне у навчання та освіту дітей¹⁰¹. Аналізуючи сказане вченим, розуміємо, що на величину людського капіталу прямопропорційно не впливають ні зміна демографічного потенціалу, ні успадковані генетичні характеристики особистості. У зв'язку з цим, науковець виділяє не лише кількісні, а й якісні характеристики людського капіталу і концентрує увагу саме на «розгляді таких якісних компонентів, як уміння, знання і подібні атрибути, які впливають на людські можливості підвищення продуктивності праці»¹⁰².

Підсумовуючи приходимо до розуміння, що вчений у своїх працях приділяв багато уваги інвестуванню саме у забезпечення якісних характеристик людського капіталу. При цьому він був переконаний, що вартість

⁹⁸Schultz T. W. *Investment in People. The Economics of population Quality* / Theodore William Shultz. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1980. – P. 24.

⁹⁹ Там же P. 48.

¹⁰⁰ Там же P. 33–37.

¹⁰¹ Там же P. 17.

¹⁰² Там же P. 21.

людського капіталу залежить від корисностей, яких досягає особа, інвестуючи у розвиток – підвищення продуктивності своєї праці, покращення фахових вмінь і навичок, збільшення еластичності пропозиції праці, покращення рівня задоволення споживчих потреб тощо. Науковець, використавши історичний метод дослідження, оцінив ефективність інвестицій у розвиток людського капіталу у США в 1900–1958 рр., що базувалася на здійснених інвестиціях в освіту, які в результаті позитивно вплинули на економічне зростання, забезпечили краще задоволення потреб споживачів на макрорівні та характеризувалися збільшенням винагород за працю на мікрорівні¹⁰³.

Незважаючи на те, що Теодор Шульц належав до гона тих економістів, які займалися оцінкою інвестицій в освіту на макроекономічному рівні, його праці вміщують також мікроекономічний аспект досліджень, що стосується обґрунтування понесених витрат на освіту і отриманих від цих інвестицій ефектів. Його методика розрахунку витрат на освіту базувалася на врахуванні безпосередньо витрачених коштів – оплата навчання, вартість книг та інших навчальних матеріалів, а також сума втрачених винагород за роки навчання. Учений, розрахувавши середні витрати на освіту, що припадали на 1 особу залежно від кількості років навчання, та загальну суму витрат на освіту в США у 1957 р., обґрунтував, що протягом 1900–1957 рр. сума річних витрат на освіту при незмінних цінах зросла в середньому на 34 %, а кількість навчальних годин для працездатних осіб, враховуючи кількість працюючих, зросла у 6,4 раза¹⁰⁴. Згідно з підрахунками, в кінцевому результаті помітним було зростання вартості навчання працездатних осіб у 8,5 раза. Ґрунтуючи свої висновки на вищенаведеному, автор визначив, що співвідношення між зростанням вартості людського капіталу (представленого зростанням вартості навчання) та вартості реального капіталу (зростання у 4,5 раза) склало 2 : 1. При цьому дослідник звернув увагу, що позитивна тенденція у співвідношенні між цими двома показниками спостерігалася протягом усього аналізованого періоду. Науковець вважав, що витрати на навчання (у

¹⁰³ Schultz T. W. Investing in People: The Economics of Population Quality / Theodore William Schultz. – Berkeley&Los Angeles, London, University of California Press, 1981. – P. 37–39.

¹⁰⁴ Schultz T. W. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research / Theodore William Schultz. – New-York, London: The Free Press, 1971. – P 126–129.

межах початкової та середньої школи) доцільно поділити на дві групи – споживчі та інвестиційні у співвідношенні 1 : 1 ¹⁰⁵ ¹⁰⁶. Ефективність освітніх інвестицій у розвиток людського капіталу на мікрорівні вчений оцінив впливом освітніх інвестицій на рівень винагород за працю, яка протягом 1929–1957 рр. у США збільшувалася в межах від 36 % до 70 % у розрахунку на одну особу залежно від показника дохідності від освітніх інвестицій – 9 %, 11 % та 17,3 % ¹⁰⁷.

Методика оцінки ефективності освітніх інвестицій у розвиток людського капіталу на макрорівні представлена аналізом впливу на зростання національного доходу таких показників, як збільшення працюючих осіб та збільшення вартості навчання, що припадає на одну особу (Додаток В) ¹⁰⁸. У підсумку здійснених у 1929–1957 рр. досліджень, автор окреслює позитивні тенденції, зокрема, національний дохід у США зріс більш ніж у 2 рази, при цьому збільшення впливу освітніх інвестицій на рівень національного доходу спостерігалось в межах від 29 % до 50 % ¹⁰⁹.

Важливо зосередити увагу на той факт, що результати оцінки впливу освіти на економічне зростання Теодора Шульца відрізняються від результатів отриманих Геррі С. Бекером. Це можна пояснити наявністю великої кількості чинників, які впливають на розвиток людського капіталу та його продуктивність. Так, наприклад, доцільно враховувати рівень безробіття і його вплив на дохідність з освітніх інвестицій, адже у методиці Теодора Шульца найвищим є рівень безробіття лише серед випускників загальноосвітніх середніх шкіл, ліцеїв, гімназій. Крім того, вчений передбачав, що освітні інвестиції, здійснені на рівні вищої освіти, мають винятково інвестиційний і аж ніяк не споживчий характер. Натомість, в умовах транзитивної економіки, кризового та посткризового періодів також суттєво зростає рівень безробіття, наприклад серед випускників університетів, питома вага яких є значною при

¹⁰⁵ Schultz T. W. Investing in People: The Economics of Population Quality / Theodore William Schultz. – Berkeley&Los Angeles, London, University of California Press, 1981. – P 129.

¹⁰⁶ Schultz T. W. In Menschen Investieren: die Ökonomik der Bevölkerungsqualität / von Theodore W. Schultz; [übersetzt von Arnulf Kraus]. – Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebek), 1986–P 235.

¹⁰⁷ Там же P 129.

¹⁰⁸ Там же P 239.

¹⁰⁹ Там же P 240–241.

моніторингу працевлаштування протягом одного року. Враховуючи це, на нашу думку, доцільно було б використати коефіцієнт, який дав би можливість брати до уваги дохідність освітніх інвестицій, враховуючи рівень безробіття та визначаючи споживчий чи інвестиційний напрям понесених освітніх витрат на різних етапах та фахових напрямках підготовки спеціалістів.

У контексті вищевикладеного, приходимо до висновків, що методика оцінки ефективності навчання Теодора Шульца може бути використана у подальших дослідженнях з метою удосконалення системи освіти в Україні, адже результати досліджень, незважаючи на низку зауважень, свідчать про активізацію впливу інвестицій, спрямованих на розвиток людського капіталу для забезпечення економічного зростання в країні та підвищення рівня винагород за працю. Вважаємо, що актуальність реалізації інвестицій у покращення якості людського капіталу сьогодні є очевидною для усіх без винятку країн, а особливо для України, де вектори реформування освітньої та економічної політики повинні визначатися державою як пріоритетні та бути спрямовані на створення інноваційного оточення.

Зазначимо, що в науковій теорії, починаючи з другої половини 1980^{-их} років ХХ ст., стають більш інтенсивними дослідження доктрини людського капіталу, що базуються на працях учених Джона Волша, який у 1935 році вперше опублікував у «Квартальнику з економіки» («*The Quarterly Journal of Economics*») статтю «Концепція людського капіталу» («*Capital Concept Applied to Man*») [314], Дж. Мінцера (1958) [230; 231], Г. Беккера (1962, 1964) [120; 121], Т. Шульца (1961, 1962, 1963, 1967, 1970, 1981, 1986) [275; 276; 277; 278]; сучасних зарубіжних вчених М. Армстронга [5; 116; 117; 118], М. Блауга [10, 126], М. Гроссмана [178], Дж. Кендріка [40; 197], М. Крітського [51], К. Маковського [187], Р. Нельсона і Е. Фелпса [240], А. Сосновської [150], В. Марцінкевича [57], В. Фльорчака [174], Дж. Фітц-Енза [103; 173], а також вітчизняними науковцями В. Геєцем [29, 89; 98], О. Грішновою [22;23; 24], А. Чухном [109; 110] та ін.

Представлена в сучасній економічній науці концепція людського капіталу ґрунтується на широкій та вузькій інтерпретації цієї категорії. У вузькій інтерпретації людський капітал розглядають як ефект інвестицій в освіту та

фахову підготовку людини, а, отже, найчастіше пов'язують з рівнем освіти певної особистості. Фінансування освіти як інвестиція вперше була описана Джоном Волшем, який вказав на зв'язок між тривалістю навчання, ексклюзивністю отриманої професії та очікуваннями, що прийняті рішення про продовження навчання базуються на прибутковості отриманих знань¹¹⁰. Принагідно зауважимо, що саме Джоном Волшем були зроблені перші спроби оцінки людських знань і вмінь.

Варто зазначити, що трактування людського капіталу Теодором Шульцем, акцентування уваги та проведена ним оцінка, що базується саме на чиннику знань (освіти), є прикладом першого підходу. Грунтовніше збагнути розуміння окресленого погляду можна за допомогою трактування Ріхарда Нельсона та Едмунда Фелпса, які стверджують, що «освіта є, ймовірно, особливо важливою при виконанні функцій, які вимагають пристосування до змін»¹¹¹. Отже, саме функціонування в умовах невизначеності і ризику, динамічного інноваційного середовища стимулює до здійснення інвестицій у розвиток людського капіталу.

Однак, згодом стало зрозумілим, що навчання і підвищення кваліфікації є не єдиним компонентом людського капіталу, а це, в свою чергу, знайшло відображення у розвитку пропонованої теорії та завершилося розширенням інтерпретації цього терміну. Широке тлумачення людського капіталу полягає на його трактуванні як фактора виробництва та вимірника (ефекту) інвестицій у людину. Продовження цієї тези віднотуємо у думці Станіслава Доманського, де науковець (1993 р.) визначає людський капітал як «... засіб знань, умінь, здоров'я, енергії в суспільстві. Він є даним генетично раз і назавжди, але його можна збільшувати шляхом інвестування, названого інвестиціями в людину»¹¹².

¹¹⁰ Walsh J. R. Capital Concept Applied to Man / J. R. Walsh // The Quarterly Journal of Economics, 1935. – Vol. 49. – № 2. – PP. 255–285. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://qje.oxfordjournals.org/content/49/2.toc> (26.07. 2012)

¹¹¹ Nelson R. R. Investment in Human. Technological Diffusion and Economics Growth / Richard R. Nelson, Edmund S. Phelps // The American Economic Review. – 1966. – No 1/2. – Vol. 56. – P. 69.

¹¹² Domański S. R. Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy / Stanisław Ryszard Domański. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1993. – S. 19.

Уперше якісний аспект людського капіталу обґрунтував Майкл Гроссман (нар. 1942 р.), розробивши у 1972 р. модель попиту на благо, назване ним «добре здоров'я»¹¹³, яке забезпечується завдяки інвестиціям у якісне, а сьогодні уже і екологічно чисте харчування і здоров'я. Вчений вважає, що якість харчування, рівень фізичного і психічного стану людини підвищують потенційні можливості працівника, позитивно впливаючи на енергію, витривалість, відпирність організму, тривалість життя. Ефект від інвестування у здоров'я вбачає у так званому «здоровому часі», який можна збільшувати або відновлювати шляхом відповідного фінансування. Розвиток даної теорії представлено у праці (1993 р.) Станіслава Доманського, який, поділяючи погляди Адама Смітта, що якісне харчування знижує рівень смертності та збільшує середній час праці особи «продуктивного» віку; покращує стан здоров'я, що знижує втрати у балансі робочого часу через хвороби; позитивно впливає на збільшення можливостей займатися розумовою працею, що сприяє формуванню людського капіталу на основі науки¹¹⁴.

Вальдемар Флорчак представляючи у 2007 р. власну дефініцію людського капіталу у широкій площині, стверджує, що це «... усі психофізичні риси людини такі, як вроджені здібності, запас знань, рівень освіти, навички і професійний досвід, стан здоров'я, рівень культури, суспільно-економічна активність, світогляд»¹¹⁵. Більш повне трактування з економічного погляду, на нашу думку, запропонувала Олена Грішнова стверджуючи, що «людський капітал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми (людиною) певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивації та інших продуктивних якостей, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, що сприяє зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його

¹¹³ Grossman M. On the Concept of Health Capital and Demand for Health / Michael Grossman // The Journal of Political Economy. – Vol. 80. – № 2. – 1972. S. 224 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://porter.ssc.upenn.edu/~hfang/teaching/socialinsurance/readings/Grossman72%283.1%29.pdf> (26.07. 2012)

¹¹⁴ Domański S. R. Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy / Stanisław Ryszard Domański. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1993. – S. 24.

¹¹⁵ Florczak W. Mikro- i makroekonomiczne korzyści związane z kapitałem ludzkim / W. Florczak // Ekonomista. – 2007. – № 5. S. 651.

власника»¹¹⁶. Однак, вважаємо дане тлумачення громіздким та таким, що потребує подальшого вивчення і обґрунтування у сфері співвідношення темпів зростання вартості людського капіталу, продуктивності праці та доходів носія-власника.

Важливий вплив на розвиток людського капіталу мають інвестиції в інформаційне забезпечення, пов'язані з розробкою інформаційної бази про економічну ситуацію суб'єктів господарювання, особливостями організації праці та очікуваних професійних перспективах для потенційних працівників, адже ці аспекти визначають соціально-економічну доцільність здійснення інвестицій у навчання та підвищення кваліфікації, а, значить, і суттєво впливають на ефективність людського капіталу.

Новаторськими серед мікроекономічних аспектів є ідеї науковців Марка Блауга (1927–2011) [10; 125], Вільяма Самуельсона та Стефана Маркса (1998) щодо вирішення проблем з так званою «асиметрією інформації» – отриманням повної професійної інформації підлеглими від менеджерів, що знижує ефективність їх праці¹¹⁷. Цілком логічною видається думка Холла Варіана про те, що у сьогоденних умовах вирішення потребують також питання обмеження «самоселекції» при підборі працівників на підприємство, яке передбачає, що «потенційні кандидати на роботу пристосовуються до пред'явлених підприємством вимог, а це підвищує можливості працевлаштування не найкращого кандидата та в результаті – знижує ефективність функціонування суб'єкта господарювання»¹¹⁸. Важливо зазначити, що усі вищенаведені проблеми конструктивно можна вирішити лише шляхом здійснення різних видів інвестицій у розвиток інтелектуального капіталу підприємства.

Віддаючи належне науковому доробку зазначених дослідників, цілком логічним буде стверджувати, що саме рівень людського капіталу визначає можливості для постійного підвищення продуктивності праці, формування креативного працівника, здатного приймати нові нетрадиційні рішення у не-

¹¹⁶ Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: [підручник] / Олена Антонівна Грішнова. – К.: Знання, 2006. – С. 101–102.

¹¹⁷ Samuelson W. F. *Ekonomia menedżerska* / William Samuelson, Stephen G. Marks; [red. nauk. przekł. Ryszard Rapacki, tl. Bogusław Czarny]. – Warszawa: PWE, 1998. – S. 395–396.

¹¹⁸ Varian H. R. *Mikroekonomia: kurs średni – ujęcie nowoczesne* / Hall R. Varian; [przekł. Stanisław Ryszard Domański]. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1995. – S. 617–621.

стабільному середовищі, а, відтак, забезпечує високий рівень ринкової капіталізації підприємства. Загалом приходимо до висновку, що розвиток теорії людського капіталу, який активізувався у другій половині ХХ ст., спричинив появу нових макро- та мікроекономічних проблем обґрунтування темпів економічного зростання поза вкладом реального капіталу та праці у їх забезпечення. Так, зароджуються дослідження впливу науково-технічного прогресу на темпи економічного зростання, здійснені учнем Михайла Туган-Барановського (1865–1919) австрійським ученим Йозефом А. Шумпетером (1883–1950), які завершилися друком у 1912 р. праці «Теорія економічного розвитку»¹¹⁹.

Розвиток людського капіталу визначив новий вектор теоретичної концептуалізації капіталу, який передбачає виділення реального та інтелектуального капіталу підприємства. Представлення вченими у теорії людського капіталу підприємств як економічних господарських суб'єктів, здатних підвищувати свій інтелектуальний потенціал шляхом інвестування у трудові ресурси спричинилося до закриття парадигми трактування людини як фактора виробництва поза капіталом. Розгляд такого важливого ресурсу в якості його гетерогеності (неоднорідності) за твердженням Марка Блауга¹²⁰ відкрив шлях до появи нових наукових теорій, які б краще описували перманентну дійсність і сприяли розвитку теоретичної концептуалізації інтелектуального капіталу.

Підсумовуючи, зазначимо, що розвиток доктрини інтелектуального капіталу відбувався протягом тривалого періоду часу. В наукових підходах до дефініції інтелектуального капіталу можемо виділити використання прикметників «невидимий», «нематеріальний», «інтелектуальний» та іменників «активи», «вартість», «капітал», що знайшло своє відображення у таких термінах, як «невидимі активи», «нематеріальні активи», «інтелектуальні акти-

¹¹⁹ Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Йозеф Алоиза Шумпетер; [предисл. В.С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой, К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семененко, Э.Ю. Соловьевея]. – М.: Эксмо, 2008. – 864 [1] с.

¹²⁰ Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Марк Блауг; [переклав з англ. Іван Дзюб]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – С. 469.

ви», «капітал знань», «інтелектуальний капітал». Відтак, характерною ознакою використання цих термінів є їх галузева приналежність, зокрема, у сфері бухгалтерського обліку найбільшого використання набув термін «нематеріальні цінності»; у сфері економіки та управління – «капітал знань» та «інтелектуальний капітал».

Отже, основним завданням сучасної науки є напрацювання єдиного термінологічного поля та окреслення критеріїв класифікації поняття «інтелектуальний капітал підприємства», що суттєво ускладнюється можливістю його фізичного чи фінансового виміру, а також методології оцінки. Вважаємо, що вирішення вказаної проблематики можна знайти, перш за все, лише на основі підвищення соціальної відповідальності бізнесу, розвитку міжсекторного партнерства та активізації людського чинника, що змінить економічний світогляд, економічне мислення і забезпечить подальший прогрес суспільства.

1. 2. Філософія термінологічного визначення інтелектуального капіталу підприємства

Поступ сучасного суспільства характеризується черговою зміною співвідношення між чинниками впливу на темпи економічного зростання, які визначаються відкритістю економік, лібералізацією міжнародних економічних відносин та активізацією міграційних процесів, спричинених глобалізацією й інтеграцією, посиленням інтенсивності «руху» інформації, знань, капіталів вимагає розширення векторів соціально-економічної співпраці та постійного пошуку конструктивних рішень при реагуванні на зміни в нестабільному оточенні.

В умовах інноваційної економіки активізуються процеси формування нової парадигми підприємства, що ґрунтується на розробці доктрини інтелектуального капіталу, де ключову роль відіграють інтелект, знання, інформація, а ця тенденція все більше визначає рівень капіталізації підприємства.

Однак, варто звернути увагу на те, що певні складові інтелектуального капіталу, окреслені в наукових публікаціях значно раніше щодо концепцій капіталу, зокрема перші згадки знаходимо у економіста Джона Рея (Re)¹²¹ «Соціологічна теорія капіталу»¹²² (1834)^{123 124}, який за свідченням Ойгена фон Бем-Баверка досліджував «природу капіталу та закони, які визначають його ріст і падіння», говорив про «велике значення інтелектуального прогресу, винаходів (*invention*)», пов'язуючи останні з творчістю, а збільшення національного багатства – з «винахідницькими якостями»¹²⁵; або управління знаннями, наприклад американський професор з управління Петер Друкер (1909–2005), починаючи з кінця 1950-их років ХХ ст. аналізує посткапіталістичне суспільство і акцентує увагу на зростанні ролі знань у забезпеченні розвитку та подальшому прогресі¹²⁶.

¹²¹ Джон Рей (Re) – вчений, дослідження якого залишились недооціненими його сучасниками, автор вперше опублікованої у 1834 р. книги під назвою «Theory of Capital: Being a Complete of the New Principles of political economy», яка пізніше була перейменована у «The Sociological Theory Capital» та видана К. У. Мікстером у 1905 р.: див. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й.А. Шумпетер; [предисл. В.С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой, К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семененко, Э.Ю. Соловоьева]. – М.: Эксмо, 2008. – С. 57.

¹²² Rae J. The Sociological Theory of Capital: Being a Complete of the New Principles of political economy / John Rae. – Macmillan, London, 1834. – 485 p.

¹²³ Бём-Баверк О. Избранные труды о ценности, проценте и капитале / Ойген Бём-Баверк; [предисл. Й. А. Шумпетер; пер. с нем. Л. И. Форберта, А. Санина; пер. с англ. Н. В. Автономовой; пер. с лат. А. А. Россиуса]. – М. : Эксмо, 2009. – С. 560–600. – (Антология экономической мысли).

¹²⁴ Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Йозеф Алоиза Шумпетер; [предисл. В.С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой, К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семененко, Э.Ю. Соловоьева]. – М.: Эксмо, 2008. – С. 57.

¹²⁵ Бём-Баверк О. Избранные труды о ценности, проценте и капитале / Ойген Бём-Баверк; [предисл. Й. А. Шумпетер; пер. с нем. Л. И. Форберта, А. Санина; пер. с англ. Н. В. Автономовой; пер. с лат. А. А. Россиуса]. – М. : Эксмо, 2009. – С. 562. – (Антология экономической мысли).

¹²⁶ Druker P. F. Społeczeństwo pokapitalistyczne / Peter Feng Druker; [przekład Grażyna Kranas]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999. – S. 157. – (Seria Przedsiębiorczość).

Відомий футуролог Елвін Тоффлер¹²⁷ (нар. 1928 р.) співзасновник відомої у всьому світі фірми «*Toffler Associates*», яка надає консалтингові послуги для підприємств і урядів, говорячи про інтелектуальну економіку та зростання ролі знань і соціального капіталу (волонтаріат, батьківські обов'язки тощо) у створенні багатства у майбутньому, вводить термін «*prosument*» – особи, яка сама споживає те, що виготовляє, представляючи таким чином трансформації у суспільно-економічному житті людства¹²⁸. Саме у 1987 р. Ітамі Хіроякі визнає ефект свідомого використання «невидимих активів» («*Invisible Assets*») найважливішими чинниками успішності функціонування японських корпорацій, що відображали результати фінансової звітності. Економіст доводить, що власне наявність нематеріальних активів ще не є гарантом успіху, оскільки окремі нематеріальні активи приносять невелику користь, а, отже, лише комплексне й одночасне їх використання є невід'ємним атрибутом підвищення ефективності функціонування суб'єктів господарювання¹²⁹.

Дана тематика активно досліджувалася у кінці 1980 рр. ХХ ст., зокрема вчений Девід Аакер¹³⁰ доводить, що засоби і вміння є основою забезпечення конкурентоспроможності, а в США з'являється ініціатива управління «засобами знань»¹³¹. Науковець Ріхард Холл (1992–1993) оцінює «інтелектуальні

¹²⁷ Елвін Тоффлер автор численних книг, які стали бестселерами – «Третя хвиля», «Революційне багатство» тощо. Прочитати можна переклад польською мовою – «Trzecia fala», «Zmiana władzy», «Wojna i antywojna», «Budowa nowej cywilizacji», а також англійською «The Culture Consument».

¹²⁸ Toffler A. Trzecia fala / Alvin Toffler; [przeł. Ewa Wogdyła]. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986. – S. 348.

¹²⁹ Hiroyuki I. Mobilizing Invisible Assets / Hiroyuki Itami, Thomas W. Roehl. – Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press. – 1987. – 201 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://203.128.31.71/articles/067457771X%20Mobilizing%20Invisible%20Assets1.pdf>
(05.08.2012)

¹³⁰ Дослідження вченого Каліфорнійського університету вміщені у книзі: Aaker D. A. Strategic Market Management / David A. Aaker. – New-York: John Wiley&Sons, Inc., 1992. – 394 [6] P. – (3 Edition), яка на сьогодні витримала три перевидання відповідно у 1984р., 1988 р. та 1992 р.

¹³¹ Aaker D. A. Strategic Market Management / David A. Aaker. – New-York: John Wiley&Sons, Inc., 1992. – 394 [6] P. – (3 Edition).

нематеріальні засоби», в основі яких лежать знання та ідея як визначальні в сфері забезпечення конкурентоспроможності підприємства^{132 133}.

Подальші дослідження виявляють практичне втілення концепції інтелектуального капіталу групою шведських науковців, створеною у 1980 рр. під керівництвом Карла Еріка Свейбі, яка запропонувала вдосконалену форму фінансової звітності відому в наукових колах під назвою «Рапорт Конрада» (1989), де з практичного погляду обґрунтовано необхідність застосування поряд з фінансовими і нефінансових показників для відображення інформації про нематеріальні активи підприємства, які формують так зване «ноу-хау». У представленому «Рапорті Конрада» капітал підприємства запропоновано поділити на дві групи: фінансовий капітал та капітал знань, пізніше названий інтелектуальним капіталом¹³⁴. Необхідно зазначити, що дослідниками вперше запропонована структура «капіталу знань», яка базується на індивідуальній та структурній складовій. Запропоновані теоретико-методичні положення фінансової звітності передбачали, що індивідуальний капітал формують особисті та суспільні вміння, здібності, досвід, знання, отримані під час навчання, вплив яких має зовнішню спрямованість (наприклад, на клієнта). Разом з тим, капітал, пов'язаний з функціонуванням підприємства, охоплює історію розвитку підприємства, досвід, занотований у книгах, комп'ютерних програмах та інших засобах.

Таким чином, запропонована концепція фінансової звітності ґрунтувалася на виділенні у певних складових капіталу підприємства: фінансового, індивідуального та структурного. У реальному житті в структурі підприємств із традиційною моделлю розвитку переважає фінансовий капітал; у закладах сфери послуг суттєвою є частка структурного капіталу; на підприємствах, що характеризуються інноваційною моделлю розвитку (їх ще називають «інтелегентними підприємствами» це, насамперед, підприємства, здатні виготовляти

¹³² Hall R. The Strategies Analysis of Intangible Resources / Richard Hall // Strategic Management Journal. – 1992. – Vol. 13. – № 2. – P. 135–144.

¹³³ Hall R. A Framework Linking Intangible Resources and Capabilities to Sustainable Competitive Advantage / Richard Hall // Strategic Management Journal, 1993. – Vol. 14. – P. 608–618.

¹³⁴ Sveiby K. E. The Invisible Balance Sheet: key indicators for accounting, control and valuation of know-how companies / Karl-Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/TheLibrary/IntangibleAssets/tabid/81/Default.aspx.-2005>

інноваційні продукти і швидко реагувати на перманентні зміни ринку) переважає індивідуальний капітал, відображений у працівниках. У цей же період практичну реалізацію концепції інтелектуального капіталу відновуємо у шведських фірм «*WM-Data*» і «*Skandia-AFS*». Саме «*WM-Data*» у 1989 р. вперше у світі опублікувала в матеріалах річної звітності додаток про інтелектуальний капітал. Відтак, інша страхова компанія – «*Skandia-AFS*» – у 1991 р. вперше у світі в організаційній структурі запровадила посаду директора з питань інтелектуального капіталу^{135 136}. На підставі вищенаведеного приходимо до висновку, що інтелектуальний капітал завжди був важливим чинником, який забезпечував розвиток підприємства, хоча до 1980 рр. ХХ ст. не був важливим напрямом наукових досліджень та не розглядався суб'єктами господарювання у практичній діяльності.

Починаючи з 1990 рр. ХХ ст. у наукових колах є помітним швидке динамічне зростання тематики «економіки знань» («*Knowledge Economy*») та інтелектуального капіталу («*Intellectual Capital*») як найважливішого чинника зростання вартості підприємств. Зауважимо, що незважаючи на такий нетривалий період, про актуальність тематики інтелектуального капіталу свідчить збільшення кількості досліджень протягом 1993–2002 рр. майже у 7 разів, а кількість публікацій з «економіки знань» збільшилася більш, ніж у 26 разів¹³⁷. Зважаючи на підвищення зацікавленості вказаною тематикою можемо стверджувати про активізацію досліджень проблем розвитку інтелектуального капіталу для забезпечення зрівноваженого економічного розвитку сучасної економіки.

Отже, дослідження термінологічного поля функціонування «інтелектуального капіталу підприємства» та ідентифікація його складових елементів

¹³⁵ Sopińska A. Jak mierzyć kapitał intelektualny w przedsiębiorstwie / Agnieszka Sopińska, Piotr Wachowiak [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mentor.edu.pl/artukul/index/numer/4/id/51> (15.07.2013).

¹³⁶ Sveiby K. E. The New Organizational Wealth / Karl-Erik Sveiby. – San Francisco, 1997. – P. 86. – (Managing & Measuring Knowledge-Based Assets).

¹³⁷ Serenko A. Meta-Review of Knowledge Management and Intellectual Capital Literature: Citation Impact and Research Productivity Rankings / Alexander Serenko and Nick Bontis // John Wiley&Sons, Ltd. – 2004 – Vol. 11. – № 3. – PP. 185 –198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://go.webassistant.com/wa/upload/users/u1000057/kpmserenkobontis.pdf> (15.07.2013).

є відносно новим вектором у економічній та фінансовій думці, проте динамічним і надзвичайно актуальним. Вихідним пунктом при оцінці його доктрини приймаємо поняття та класифікацію, які широко представлені у публікаціях теоретиків і практиків із напрямів управління, бухгалтерського обліку, економіки та фінансів.

Дефініція «інтелектуального капіталу підприємства» стала об'єктом дослідження численних представників економічної науки починаючи з 1990 рр. ХХ ст.: Т. Стюарта (1991, 1997) [67; 94; 95; 294], Р. Каплана, Д. Нортонна (1992, 2001, 2006, 2011) [38; 193; 194; 195], В. Хадсона (1992) [185], Р. Холла (1992) [181; 182], Е. Брукінг (1996, 1997, 2001) [137; 138; 139], Г. Сант-Онжа (1996) [274], Л. Едвінссона (1997; 2000) [67; 164; 165; 166; 167; 168], М. Меллоуна (1997) [67], К. Свейбі (1997) [299; 300; 301; 302; 303], Й. Руса, Г. Руса (1997) [271; 272], Б. Ловендаля (1997) [209], Я. Нагапет, С. Джошела (1998) [236], В. Іноземцева (1998) [32; 67], П. Саллівана (2000) [286], М. Братніцького [132, 133; 263], Я. Стрижини (2001) [263], Б. Лева (2001) [54; 180; 203], Н. Бонтіса (2002) [130; 131], Б. Леотньєва (2002) [54], Д. Добії (2002) [154], І. Родова (2002) [269], Ф. Лельрта (2002) [269], А. Козирєва [47; 75], В. Макарова (2003, 2006) [74], М. Павлова (2003) [40], Н. Кельчевської (2003) [40], К. Перехуди (2005) [251], М. Літшка, А. Маркома, С. Шундер (2006) [206], Е. Скжипек (2007) [285; 321], Г. Урбанека (2007) [314], А. Гапоненко (2008) [18] та ін.

Інтерес українських економістів (Ю. Бажал (1996) [6], О. Бутнік-Сіверський (2002) [13; 43], В. Врублевський (2005) [17], В. Геєць (2003 – 2013) [29; 90], О. Грішнова (2004; 2009) [22; 23; 24], А. Колот (2007) [48], О. Кендюхов (2006, 2008, 2011) [42; 43; 44; 45], С. Ілляшенко (2008) [34; 35], А. Чухно (2002) [110; 111]) до теорії інтелектуального капіталу сягає ХХ ст. У сучасній економічній літературі суттєву увагу вчені приділяють питанням формування і розвитку інтелектуального капіталу (О. Амосов, О. Бутнік-Сіверський, В. Геєць, Н. Гавкалова, Ю. Зайцев, Л. Михайлова, А. Чухно, Г. Жаворонкова). Дослідженням питань удосконалення управління інтелектуальним капіталом присвячені роботи таких економістів, як С. Ілляшенко, О. Кендюхов, та маркетингового управління – Г. Жаворонкова, В. Яценко,

В. Матвеев. Водночас, дискусійною є низка питань, пов'язаних з окресленням детермінант інтелектуального капіталу, не вирішеною залишається проблема обґрунтування ролі та оцінки впливу інтелектуального капіталу на капіталізацію підприємств в умовах нової парадигми господарювання.

Досліджуючи проблематику інтелектуального капіталу підприємства, вважаємо за доцільне звернутися до етимології економічної категорії «капітал», а також термінів «інтелект» та «інтелектуальний».

Гене́за інтерпретації економічної категорії «капітал» відбувалася поряд із еволюцією суспільно-економічних відносин в процесі людського поступу. Відзначимо, що термін «капітал» («*capitalis*» з лат. – головний) у тлумачному словнику сучасної української мови означає «сукупність коштів (майно, гроші, нерухомість), що дають прибуток»¹³⁸; згідно трактування, поданого у економічній енциклопедії це – «сукупність виробничих відносин капіталістичного способу виробництва, за яких засоби праці, певні матеріальні блага, гроші, об'єкти інтелектуальної власності та різні види цінних паперів є знаряддям експлуатації, привласнення частини чужої неоплаченої праці»¹³⁹.

Гностично-еволюційна структуризація теорії капіталу відображає зміни сутності та значення понять – багатство, земля, гроші; а також якісні трансформації форм прояву – фізичний, фінансовий, інтелектуальний, що знайшло свій вияв у тлумаченнях представників різних наукових шкіл, зокрема, у пізнавальному просторі початківцем наукового дискурсу щодо економічної категорії «капітал» вважають філософа Аристотеля (384–322 рр. до н. е.), який уперше використав поняття «хремастика» («хрема» – майно, володіння), а у своїй праці «Політика» мислитель стверджував, «що в мистецтві нагромадження статків, так як вони нагромаджуються в торгівельній діяльності, ніколи не буває межі, оскільки метою тут є безмежне багатство та володіння грошима. Всі, хто займається грошовим обігом, прагнуть збільшити свої ка-

¹³⁸ Сучасний тлумачний словник української мови / [за ред. доктора філологічних наук, професора В. В. Дубічинського]. – 2-ге вид. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – С. 383.

¹³⁹ Економічна енциклопедія; [у 3 т.] / [Редакційна рада: Гаврилишин Б. Д., Ющенко В. А., Гальчинський В. С.] – К.: Видавничий центр «Академія», Тернопіль: Академія народного господарства, 2000. – Т. 1. [Редакційна колегія тому: Гаврилишин Б. Д. і ін.; ред. Мочерний С. В.] – 2000. – С. 719.

пітали до безмежності»¹⁴⁰. Зауважимо, що в часи середньовічного феодалізму та творчості грецьких філософів трактування капіталу також відображалось як нагромаджене багатство.

Зародження першого напрямку економічної думки – меркантилізму (італ. «*merkante*» – торговець, покупець), який домінував на теренах західної Європи (XV–XVIII ст.), базувався на популяризації «торгівлі і нагромадженні лихварських грошей»¹⁴¹. Саме в період меркантилізму відбулося первісне нагромадження капіталу, що забезпечило розширення сутнісно-змістового наповнення економічної категорії «капітал», зокрема, створило передумови до зародження нового його виду – фінансового (грошового) капіталу.

Відтак, гностично-еволюційне структурування економічної категорії «капітал» неодмінно пов'язане із розвитком у другій половині XVII ст. у Франції нового напрямку – фізіократизму, представники якого Франсуа Кене (1694–1774), Анн Робер Жак Тюрго¹⁴² (1727–1781), Віктор де Мірабо¹⁴³ (1715–1789), Г. Ф. Летрон (1728–1780), Пауль-П'єр Мерсьє де Ла Рів'єр¹⁴⁴ (1720–1794), П'єр Самюель Дюпон де Немур (1739–1817) [60], В. Н. Каразін (1773–1842) опрацювали дещо відмінну концепцію капіталу, який створювався виключно прогресивними на той час сільськими господарствами, тобто тими, які використовували грошовий і фізичний капітал (машини, інструменти, технології) – «будь-який капітал в грошах або будь-яка сума цінності, дорівнює цінності землі»¹⁴⁵; ¹⁴⁶; зародженням класичної політичної економії

¹⁴⁰ Аристотель Сочинения / Аристотель ; [у 4 т.] / [АН СССР. Институт философии]. – М.: Мысль, 1978. – Т. 2. – М.: Мысль, 1978. – С. 25–26.

¹⁴¹ Blaug M. Teoria ekonomii: ujęcie retrospektywne / Mark Blaug; [tłumacze Izabela Budzyńska, Hanna Figaszewska, Helena Hagemejem, Stanisław Kubiela, Adam Szeworski, Zofia Wiankowska-Ładyka]. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2000. – S. 32–40. – (5 wydanie).

¹⁴² Відомий французький міністр-реформатор, вчений, якому притама власна думка на усі речі, а тому відносимо його до кола фізіократів, на думку вчених, можна умовно.

¹⁴³ Victor de Rigueti Margis de Mirabeau

¹⁴⁴ Найціннішою працею вченого на думку А. Сміта була «Природний і суттєво важливий порядок» (1767), де описано напрям фізіократизм.

¹⁴⁵ Зазначав Анн Робер Жак Тюрго у своїй праці «Роздуми про створення і розподіл багатства» (1769 р.). Вперше переклад твору на російську мову здійснено у 1905 р. проф. Мік-лашевським А.Н.

¹⁴⁶ Кенэ Ф. Физиократы. Избранные экономические произведения / Франсуа Кэнэ, Анн Робер Жак Тюрго, П'єр Самюель Дюпон де Немур; [предисл. П. Н. Ключкин; пер. с франц., англ., нем.]. – М.: Эксмо, 2000. – С. 607. – (Антология экономической мысли).

(друга половина XVIII – до другої половини XIX ст.), постулати якої знайшли відображення у працях Вільяма Петті (1623–1687), що започаткував вивчення майнових відносин у процесі суспільного виробництва¹⁴⁷, Адама Сміта (1723–1790), котрий розглядав капітал, по-перше, як джерело доходів (певну суму, цінність), по-друге, як частину запасів – надлишок, що витрачається на нові виробництва, та довів, що «тільки в руках приватних осіб починають нагромаджуватися капітали»¹⁴⁸; Давіда Рікардо (1772–1823), який підходив до трактування капіталу, ототожнюючи його з кожним засобом виробництва¹⁴⁹. Водночас, недоліки теорії капіталу А. Сміта (1723–1790) полягали у застосуванні статичного підходу та неможливості, у зв'язку з цим, розглядати рух капіталу, а, отже, й зміни його форм.

Подальший розвиток теорії капіталу базувався на застосуванні підходів матеріалістичної діалектики та системного підходу вченими Карлом Марксом (1818–1883), який є основоположником марксизму (1940 рр. – XIX ст.), та Фрідріхом Енгельсом (1820–1895). Марксистки у своїх працях досліджували соціально-економічну сутність капіталу, ототожнюючи його з виробничими відносинами, і стверджували, що «капітал – це не річ, а визначені, суспільні, які належать певній історичній формації суспільства, виробничі відносини, що є представленими в речі та надають їй специфічний характер»¹⁵⁰.

Представники неокласичного напрямку в економічній теорії (кінець XIX – початок XX ст.), зокрема Альфред Маршалл (1842–1924) розглядає капітал як один із факторів виробництва поряд з працею та землею і виділяє «знан-

¹⁴⁷ Petti W. Traktat o podatkach i daninach oraz autonomia polityczna Irlandii / W. Petti [w:] *Merkantylizm i początki szkoły klasycznej: wybór pism ekonomicznych XVI i XVII wieku*; [konceptje wyboru przygotował i wstępem opatrzył Edward Lipiński; przekł. z łac. Czesław Znamierowski]. – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958. – 802 [2] s. – (Seria *Merkantylizm*) (XXII).

¹⁴⁸ Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; [пер. с англ. , предисл. В. С. Афанасьева]. – М. : ЭКСМО, 2007. – С. 50. – (Антология экономической мысли).

¹⁴⁹ Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Давид Рикардо; [пер. с англ.; предисл. П. Н. Ключкина]. – М. : Эксмо, 2007. – 960 [5] с. – (Антология экономической мысли).

¹⁵⁰ Маркс К. Сочинения / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. – М.: Госполитиздат, 1961. – Т. 25. – Ч.2. – М.: Госполитиздат, 1961. – С. 380–381.

ня – двигун виробництва» в якості формуючого елементу капіталу¹⁵¹; Ірвінг Фішер (1867–1947) трактує капітал як будь-який засіб виробництва – земля, машини, будинки, сировина, вміння і кваліфікація працівників¹⁵², що автоматично робить їх субститутами.

У новій течії економічної думки, що виникає наприкінці ХІХ ст. – інституціоналізм (від лат. *institution* – настанова, *institutum* – устрій, установа) – представники (О. Вільямсон [15], Т. Веблен [14], Дж. Коммонс, В. Мітчелл, Д. Норт [72], Дж. Ходжсон [108], М. Туган-Барановський [112], М. Алексеєнко та ін.) пропонують розглядати капітал в якості інституційної складової. Так, Торстен Веблен¹⁵³ (1857–1926) серед такого роду інституцій виділяє стійкі звичаї мислення людей¹⁵⁴; у Джона Коммонса¹⁵⁵ (1862–1945) – це «транзакції, робочі правила, діючі підприємства»¹⁵⁶; у Велсі Мітчелла¹⁵⁷ (1874–1948) – це статистичні дані, які повинні лягти в основу статистичного аналізу¹⁵⁸. Зауважимо, що саме дослідження вчених, здійснені на початку ХХ ст. більш точно окреслюють елементи інтелектуального капіталу, які можуть бути зараховані в якості інституційних складових, зокрема Дуглас Норт (нар. 1920 р.), вбачаючи головну роль інституцій у «зменшенні невизначеності шляхом встановлення постійної структури взаємодії людей»¹⁵⁹, ствер-

¹⁵¹ Маршалл А. Принципы экономической науки / в 3 т. / Альфред Маршалл; [пер. с англ.]. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1993. – С. 208–209. – (Экономическая мысль Запада; т. II).

¹⁵² Fisher I. The Nature of Capital and Income / Irving Fisher. – New York: Augustus M. Kelly Publisher, 1906. – (Reprinted, 1965 / Reprints of Economics Classics).

¹⁵³ Основні праці Т. Веблена «Теорія бездіяльного класу» (1899), «Теорія торговельно-промислового підприємства» (1904) містять результати досліджень суспільної моралі, цінностей, звичаїв і культури.

¹⁵⁴ Веблен Т. Теория праздного класса / Торстен Веблен; [пер. с англ., вступ. ст. С. Г. Сорокиной]. – М.: Прогресс, 1984. – С. 46.

¹⁵⁵ Дж. Коммонс досліджував законодавчі аспекти інституцій «Правові основи капіталізму» (1926), «Інституційна економічна теорія» (1934).

¹⁵⁶ Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Марк Блауг; [переклав з англ. Іван Дзюб]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – С. 635.

¹⁵⁷ В. Мітчелл – засновник «Національного бюро економічних досліджень», який займався збором статистичних даних. У наукових колах відомий як розробник концепції «вимірювання без кордонів»: див. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Марк Блауг; [переклав з англ. Іван Дзюб]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – С. 634–635.

¹⁵⁸ Там же С. 635.

¹⁵⁹ Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Даглас Норт; [пер. з англ. Іван Дзюб]. – К.: Основи, 2000. – С. 16.

джує, що це визначені «правила гри», тобто поведінки людського чинника – «встановлені людьми обмеження, які спрямовують взаємодію людей у певне русло»¹⁶⁰. Саме люди, на думку Джефрі Ходжсона, створюють інститути, які забезпечують якість їхнього життя [108]. Таким чином, приходимо до розуміння, що напрацювання теорії інституціоналізму в сфері представлення капіталу як інституцій, дали поштовх розвитку його концепції у інтелектуальному векторі, зокрема низка його структуроутворюючих елементів (моральні цінності, правове забезпечення, державне регулювання) вміщені в складі людської¹⁶¹ та соціальної¹⁶² детермінант.

Запропонований ретроспективний варіант теорії «капіталу» ґрунтується також на аналізі неокласичної економічної думки (1960 рр. ХХ ст.). Так, представники неінституціоналізму Джейкоб Мінцер [231; 232], Геррі С. Беккер (нар. 1930) [120; 121], Теодор Шульц (1902-1998) [277; 278; 279; 280], Джон Кендрік [198] у своїх дослідженнях доповнюють традиційну концепцію капіталу новою формою – людським капіталом, який пропонуємо розглядати як історичний архетип якісно нової форми – інтелектуальний капітал, концептуальні положення якого базувалися на працях учених Елвіна Тоффлера [312; 313], Петера Друкера [157; 158; 159], Пітера Сенге [281; 282; 283], Тома Стюарта [293; 294], Лейфа Едвінсона [164; 165; 166], Енні Брукінг [137; 138; 139] тощо.

З огляду на вищевикладене, цілком логічним і доцільним видається синтез наведених комплементарних підходів для сутнісно-змістового наповнення і термінологічної визначеності «інтелектуального капіталу підприємства» в процесі подальшої фундаменталізації зазначеної теорії.

Великий тлумачний словник сучасної української мови пропонує таке трактування: «інтелект» (*intellectualis* з лат. – розуміння, сприйняття, пізнання) – означає здатність до мислення, раціонального пізнання; «інтелектуаль-

¹⁶⁰ Там же С. 11.

¹⁶¹ Згідно нашої класифікації, представленої далі, у складі індивідуального інтелектуального капіталу, зокрема в капіталі знань це духовні знання; в капіталі компетенцій – комунікативна компетентність.

¹⁶² Згідно нашого дослідження це соціальний інтелектуальний капітал.

ний» (*intellectus* з лат. – розумовий, пізнавальний)¹⁶³. Отже, прикметник «інтелектуальний» виступає характеристикою продукту (результату) пізнавальної праці.

Інтелект як поняття був об'єктом дослідження представників, насамперед, філософської і теологічної наук, зокрема, вперше на цей термін натрапляємо у працях античних філософів Платона (427–347 рр. до н. е.) і Аристотеля (384–322 рр. до н. е.), які ототожнюють його з поняттям «розум» при тлумаченні зі старогрецької «*nóos*»¹⁶⁴; середньовічного схоласта, теолога Фоми Аквінського (1225–1274 рр. до н. е.) – у його розумінні людина може набувати нових знань, використовуючи свій інтелект, яким є «душа людини». Згодом ці дослідження активізуються у психологічних¹⁶⁵, а пізніше – економічних науках у зв'язку з переходом економіки в нову стадію розвитку – еру знань, тобто у часи зародження «нової парадигми» господарювання.

Із психологічного погляду інтелект – це здатність до розуміння, виявлення зв'язку, швидкість, уміння знайти нові шляхи вирішення завдань і життєвих викликів, набуття і використання знань¹⁶⁶. Отже, у психологічних науках для тлумачення цього терміна акцентується увага на розвитку світогляду шляхом напрацювання здатності мислити, отримувати та поширювати нові знання. У той же час, економічний погляд представляє інтелект як засіб (інструмент) для здобуття знань, оволодіння інноваційними технологіями у сферах економіки, фінансів, управління, а також збільшення можливостей їх використання і дифузії для покращення якості життя в умовах «нової економіки» з домінуючою інноваційною моделлю ведення бізнесу.

Таким чином, головні акценти при опрацюванні власної дефініції терміну «інтелектуальний капітал підприємства», на нашу думку, стосувати-

¹⁶³ Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах) / [уклад. Василь Васильович Яремко, Оксана Миколаївна Сліпушко]. – Том 1. А-К. – К.: «АКОНІТ», 2006. – С. 365.

¹⁶⁴ Платон Апологія Сократа / Платон; [пер. с древнегреч. Михаил Сергеевич Соловйов и др.; общ. ред. А. Ф. Лосев]. – М.: Эксмо, 2009. – с. – (Античная, старинная литература, мифы, легенды).

http://bookz.ru/authors/platon/apologia_082.html (05.09.2013)

¹⁶⁵ Аквинский Ф. Сумма теологи / Фома Аквинский.– К.: Ника-Центр, 2011. – 576 с. – [Ч. 2–2. Вопросы 1–46] / [пер., ред. и прим. С. И. Еремеева]. – 2011. – 576 с.

¹⁶⁶ Kopaliński W. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem / Władysław Kopaliński. – [wyd. 22] – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1994. – S. 232, 252–254. – (Almanach wyd.1).

муться обов'язкового відображення природи економічної категорії «капітал» до «самозростання» або капіталізації в результаті розумного, пізнавального, раціонального, конструктивного використання на базі розвинутого інтелекту та напрацьованих знань.

Динаміка розвитку досліджень соціально-економічної природи інтелектуального капіталу дозволяє прагматично стверджувати, що доктрина інтелектуального капіталу поступово виступає практичною формою детермінації стратегії розвитку підприємств. Генеза інтелектуального капіталу підприємства, опрацьована нами, базується на дослідженнях світової економічної думки і схематично представлена на рис.1. 1. Позитивна динаміка високих біржових котирувань для даних учасників ринку пояснювалася їх «інтелектуальними бонусами»¹⁶⁷. Низка публікацій уміщує інформацію про перше використання терміна «інтелектуальний капітал» Джоном Гелбрейтом (1908–2006) у 1969 р. в листі до польського економіста Майкла Калецького¹⁶⁸ (1899–1970), де використовується поняття «інтелектуальний капітал особи»^{169 170}.

У контексті предмету нашого дослідження і зважаючи на те, що в першому випадку йдеться про інтелектуальний капітал в аспекті цілого підприємства як суб'єкта господарювання, цілком вмотивованим і логічним буде стверджувати, що початковим відліком доцільно вважати саме 1958 рік. Виправданим буде також у нашій публікації звернути увагу на той факт, що лише через 17 років у США з'явилася публікація «Інтелектуальний капітал Майкла Калецького: вишкіл студій в економічній теорії і політиці»¹⁷¹ (1975), у якій вперше згадувався термін «інтелектуальний капітал особи».

¹⁶⁷ Pieruszka-Ortyl A. Kapitał intelektualny wyznacznikiem poziomu zasobów niematerialnych przedsiębiorstwa. / A. Pieruszka-Ortyl; – s. 79 – 92. [w:] Przedsiębiorstwa jako świątynie wiedzy; [Praca zbiorowa pod red. W. Cieślińskiego]. – T. 2. – Wałbrzych: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości, 2002. – S. 79 – (Prace naukowe Wałbrzyskie Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości).

¹⁶⁸ Michał Kalecki (1899–1970) – відомий польський економіст.

¹⁶⁹ Колот А. М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / Анатолій Михайлович Колот // Україна: аспекти праці – 2007. – № 4. – С. 7.

¹⁷⁰ Feiwel George R. Intellectual Capital of Michael Kalecki: a Study In Economic Theory and Polisy / George R. Feiwel. – Knoxville: The University of Tennessee Press, 1997. – 583 P.

¹⁷¹ Назва оригіналу «The Intellectual Capital of Michal Kalecki: A Study in Economic Theory and Policy» (1975 p.).

Перше використання терміна фінансистами

1958 р. – у коментарях біржових котирувань малих підприємств, що функціонували в інформаційній галузі;
1969 р. – Дж. Гелбрейт використав поняття «інтелектуальний капітал особи».

З'ява в офіційних публікаціях

1975 р. – у США «*The Intellectual Capital of Michal Kalecki: A Study in Economic Theory and Policy*»;
1999 р. – вихід журналу «*Jornal of Intelectual Capital*» під ред. R.Chase'a, N.Bontisa

Вперше розроблена класифікація

1986 р. – К.-Е. Свейбі «*The Know How Company*»;
1987 р. – К.-Е. Свейбі створення «Групи Конрада»;
1989 р. – К.-Е. Свейбі «Рапорт Конрада»;
Квітень 1997 р. – Т. Стюарт, книга «Інтелектуальний капітал».

Практичне застосування

1989 р. – фірма «*WM-Data*» вперше у світі опублікувала додаток до річної звітності, що характеризував інтелектуальний капітал (Швеція);
1991 р. – фірма «*Skandia AFS*» ввела посаду Директора з інтелектуального капіталу (Швеція);
1993 р. – фірма «*The Dom Chemical Compan*» ввела посаду Директора з інтелектуальних капіталів (США);
1995 р. – фірма «*Skandia AFS*» опублікувала рапорт під назвою «Ідентифікація інтелектуального капіталу» у вигляді додатку до фінансової звітності за 1994 р.

Вперше подане тлумачення терміна

1990–1994 рр. – Т. Стюарт, гол. редактор журналу «*Fortune*»;
Січень 1995 р. – I конференція щодо проблематики управління інтелектуальним капіталом; перша формальна дефініція інтелектуального капіталу.

Рис. 1.1 Генеза інтелектуального капіталу підприємства в світовій економічній думці (джерело: складено автором на основі: *Steward T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations* / Tomas A. Steward. – New-York: Doudleday&Currency, 1997. – 278[2] p.; *Sveiby K.E. The New Organizational Wealth* / Karl-Erik Sveiby. – San Francisco, 1997. – 220 [8] p. – (Managing & Measuring Knowledge-Based Assets)).

У подальшому в економічній науці для вивчення теорії інтелектуального капіталу підприємств активно використовується класифікаційний метод, зокрема через дев'ять років після згадки у наукових публікаціях терміна «інтелектуальний капітал» віднотовуємо лише окремі характеристики його структурних елементів ученим Карлом Еріком Свейбі у книзі «Компанії знань»¹⁷² (1986 р.), присвяченій тематиці управління нематеріальними активами підприємств¹⁷³. З метою опрацювання методики управління нематеріальними активами підприємств Карл Ерік Свейбі у 1987 р. створює «Групу Конрада», до складу якої увійшли відомі шведські економісти того часу. Результати річної праці цієї групи були представлені у вигляді документа під назвою «Новий щорічний звіт»¹⁷⁴ (1988), у якому вчений послуговується поняттям «капітал знань» (у пізніших публікаціях це поняття (1997 р.) замінене на «інтелектуальний капітал»).

Принагідно згадаємо, що Міжнародний симпозіум (1989 р.), присвячений питанням управління «підприємствами знань», де активно обговорювався термін «капітал знань» вперше було організовано Умеоунським університетом¹⁷⁵ (Швеція). Крім того, цікавою була пропозиція щодо модернізації методики оцінки стану суб'єктів господарювання, опрацьованої у «Рапорті Конрада», яка значно розширювала перелік показників для її здійснення. Звертаючи увагу на роль наукових напрацювань даної «Групи Конрада» зазначимо, що їх пропозиції одразу ж були використані у практичній діяльності підприємств, зокрема зайдана вище нами шведська фірма «*WM-Data*» у 1989 р. для відображення інтелектуального капіталу вперше опублікувала додаток до

¹⁷² Назва оригіналу «The Know How Company» (1986 р.).

¹⁷³ Sveiby K. E. The New Organizational Wealth / Karl-Erik Sveiby. – San Francisco, 1997. – P. 40–50. – (Managing & Measuring Knowledge-Based Assets).

¹⁷⁴ Назва оригіналу «The New Annual Report» (1988 р.).

¹⁷⁵ Власна назва «Umea University» заснований у 1965 р., розміщений у м. Умео (шв. Umeå) на півночі Швеції та входить до переліку п'яти найстаріших університетів країни. При Університеті працює лікарня, так як місто Умео є центром медичних досліджень в Швеції. На 2014 р. місто Умео оголошено культурною столицею Європи. Університет за результатами 2013 р. ввійшову топ-рейтинг серед кращих молодих (до 50 років) університетів світу, які мають високий майбутній потенціал, зокрема за результатами британського тижневика «Times higher Education» (THE) Умеоунський університет розмістився на 29 місці; за індексом-QS – на 34 місці (серед європейських університетів, створених до 1963 р.): див. сайт Університету <http://www.umu.se>

річної звітності^{176 177}. З іншого боку, підприємницький сектор у 1991–1994 рр. вносить зміни у організаційні структури підприємств, вперше вводячи нові посади Директора з інтелектуального капіталу, зокрема ці тенденції представлені у шведській фірмі «Skandia AFS» (посаду обійняв Лейф Едвінсон) та американській «The Dom Chemical Company» (посаду обійняв Гордон Петраш)¹⁷⁸.

Гене́за інтелектуального капіталу підприємства в своїй основі характеризується тим, що започатковується саме у практичній сфері. У зв'язку з цим до початку 1990 рр. ХХ ст. не знаходимо дефініції інтелектуального капіталу. Крім того, перша офіційне тлумачення поняття інтелектуальний капітал пов'язують не з фахівцем-економістом, а з головним редактором журналу «Fortune» Томом Стюартом, який у січні 1991 р. та восени 1992 р. публікує свої статті, відомі під назвою «Брайнпауер» («Brainpower»). Продовжуючи працювати над даною тематикою, Том Стюарт через два роки в журналі «Fortune» вміщує статтю «Інтелектуальний капітал»¹⁷⁹. Звісно, що виникає запитання, який вплив цей момент мав на розвиток концепції інтелектуального капіталу? Наскільки повним є дане тлумачення? Чи можна вважати його першим кроком у формуванні термінологічного поля цієї сфери? Одразу ж зазначимо, що абсолютно виправдано наголосити на позитивному впливі на працюючих дослідника загалом, адже в умовах інформаційного суспільства, нової економіки чи не найважливішим є донести до якнайширшого кола людей необхідність перманентного самонавчання, самовдосконалення і розвитку комунікаційних характеристик у кожної особистості.

В умовах «нової парадигми» знання стають субститутутом будь-якого виробничого ресурсу (який є обмеженим), а характерною рисою знань є не-

¹⁷⁶ Sveiby K. E. The New Organizational Wealth / Karl-Erik Sveiby. – San Francisco, 1997. – P. 185–186. – (Managing & Measuring Knowledge-Based Assets).

¹⁷⁷ Sveiby K.-E. Methods for Measuring Intangibles Assets / Karl –Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm> (травень 2012)

¹⁷⁸ Kasiewicz S. Kapitał intelektualny: spojrzenie z perspektywy interesariuszy / Stanisław Kasiewicz, Waldemar Rogowski, Monika Kisińska. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2006. – S. 66–67.

¹⁷⁹ Kapitał intelektualny. Akademia Balanced Scorecard [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bsc.edu.pl/> (20.07.2012).

обмеженість. Глобалізація, характерна для сучасного етапу розвитку економіки, передбачає і поширення знань в усіх без винятку галузях. Інформаційне суспільство сприятиме необмеженому поширенню знань як у розвинутих країнах, так і країнах із трансформаційними процесами. Саме розробка методів екстраполяції знань, на нашу думку, створить можливості для вирівнювання соціально-економічного розвитку суспільства в майбутньому. Вищевикладене підтверджує наші висновки про загалом позитивний вплив досліджень і публікацій Тома Стюарта на розвиток теоретико-концептуальних положень інтелектуального капіталу.

Із часу публікацій Тома Стюарта активізувався розвиток теорії інтелектуального капіталу, зокрема, вченими-економістами. Вагомий внесок у розвиток доктрини інтелектуального капіталу зробили директор з інтелектуального капіталу шведської страхової фірми «*Skandia AFS*» Лейф Едвінсон, менеджер американської фірми Гордон Петраш та Патрік Салліван, які у січні 1995 р. zorganizували першу конференцію «*The ICM Gathering*», присвячену проблемам управління інтелектуальним капіталом¹⁸⁰. Учасниками конференції було лише 12 найбільш зацікавлених даним напрямом фірм з усього світу, а завершилася вона появою в науковому економічному просторі першої формальної дефініції інтелектуального капіталу, що загалом можна вважати позитивним явищем.

Отже, теорія інтелектуального капіталу активно розвивається навіть не повних 30 років, проте в сучасній економічній літературі можна виділити кілька шкіл із притаманними їм філософськими підходами до дефініції інтелектуального капіталу підприємства та класифікації формуючих його елементів. Насамперед, це японська школа, яка зародилася на початку 1980 рр. ХХ ст. і базується на дослідженнях Ітамі Хіроякі, пов'язаних із дослідженнями впливу взаємозалежних різних видів «невидимих активів» («*Invisible Assets*») на якість управління і забезпечення зростання вартості японських корпорацій. Аналізуючи фінансові результати функціонування японських підприємств, учений робить висновки про виявлення суттєвих розбіжностей, які

¹⁸⁰ Kozińska B. Kapitał intelektualny jako zasób majątkowy / Beata Kozińska, Adrianna Żabińska. – S. 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.institut.info/Vkonf/site/15.pdf> (17.07.2012r.)

мають місце у фінансових звітностях суб'єктів господарювання, що є результатом «одночасного та комплексного використання усіх видів нематеріальних активів»¹⁸¹.

Найбільш динамічно зростає північноамериканська школа, представниками якої є журналіст за фахом популяризатор теорії інтелектуального капіталу Том Стюарт [293; 294], вчені Майкл Армстронг [5; 117; 118; 119], Вільям Хадсон [185], Кейт Брейді [49], Барух Лев [203], Губерт Сент-Ондрж [274], Стівен Уоллман [49], Гордон Петраш [252] та ін., яка за часткою у загальному обсязі опублікованих праць з тематики інтелектуального капіталу займає перше місце – майже 37% (США – 32,3 %; Канада – 4,4 %) ¹⁸².

Вагомий внесок у розвиток концепції інтелектуального капіталу вносять північноамериканська, англійська та скандинавська наукові школи, внесок яких становить більше 2/3 від загального обсягу опублікованих праць ¹⁸³. Однак, звернемо увагу, що утримувати передові позиції в сучасних умовах дуже складно, зокрема, згідно даних Світового Банку індекс економіки знань у США має негативну тенденцію, адже країна опустилася у рейтингу із першого місця (у 1995 р.) до четвертої позиції (у 2000 р.) та дванадцятої (у 2012 р.). Зауважимо, що саме це, на нашу думку, і мало негативний вплив на те, що США за даними на 2012 р. присутні у рейтингу провідних економік світу лише в секторі інновації (6 місце) ¹⁸⁴.

Узагальнивши теоретичні дослідження, представник північноамериканської школи, журналіст Том Стюарт на початку 1990 рр. ХХ сторіччя уперше дав визначення поняттю «інтелектуальний капітал» («*Intellectual Capital*»), виділяючи його складові елементи. У статті «Брайнпауер. Інте-

¹⁸¹ Mroziewski M. Kapitał intelektualny współczesnego przedsiębiorstwa. Koncepcje, metody wartościowania i warunki jego rozwoju / Marian Mroziewski. – Warszawa: Difin, 2008. – S. 26.

¹⁸² Serenko A. Meta-Review of Knowledge Management and Intellectual Capital Literature: Citation Impact and Research Productivity Rankings / Alexander Serenko and Nick Bontis // John Wiley&Sons, Ltd. – 2004 – Vol. 11. – № 3. – P. 185 – 198. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://go.webassistant.com/wa/upload/users/u1000057/kpmserenkbontis.pdf> (15.07.2013).

¹⁸³ Там же.

¹⁸⁴ Knowledge Economy Index (KEI) 2012 Rankings [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.worldbank.org/kam (12.07. 2013).

лектуальний капітал стає найбільш цінним американським активом»¹⁸⁵ (1991) він стверджував, що «... діяльність кожного підприємства залежить від патентів, процесів, управлінських умінь, технології, інформації про споживачів і постачальників, а також досвіду. Такі поєднані знання створюють інтелектуальний капітал. ... Це сума всіх знань, якими володіє кожна людина в організації, яка дає фірмі конкурентну перевагу на ринку»¹⁸⁶. Запропоновані Томом Стюартом положення інтелектуального капіталу як «інтелектуального матеріалу представленого у вигляді знань, патентів, процесів, технології, інформації, досвіду, що можуть бути використані для створення багатства» зводяться в основному до широкого та узагальненого підходу до трактування цієї категорії, що чітко відтворює його думку як журналіста¹⁸⁷. Автор говорить про інтелектуальний капітал як «упаковані корисні знання», стверджуючи, що «інтелектуальний капітал – це те, про що всі знають на підприємстві і що свідчить про конкурентну перевагу»¹⁸⁸, а це черговий раз доводить обмежений підхід при поданні запропонованого терміна та засвідчує ненауковий характер його роботи. У подальших публікаціях, зокрема в праці «Інтелектуальний капітал. Нове багатство організацій»¹⁸⁹ (1997) дослідник представляє структурні елементи інтелектуального капіталу: людський, структурний (технології, організаційні процеси, патенти) та споживчий (клієнти, постачальники, ін.) капітал¹⁹⁰ (рис.1. 2). Саме споживчий капітал забезпечує можливості підприємства задовольняти вимоги споживачів, акцентуючи, таким чином, увагу на маркетинговій складовій, що пояснювалося зростанням у цей період ролі маркетингу в підвищенні ефективності функціонування підприємств.

¹⁸⁵ Назва статті мовою оригіналу «BrainPower. How Intellectual Capital is becoming America's Most Valuable Asset» (1991).

¹⁸⁶ Steward T. A. Brainpower. How Intellectual Capital is becoming America's Most Valuable Asset / Tom Steward // Fortune. – 1991. – 3rd of June. – P. 44 – 60.

¹⁸⁷ Steward T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / Tomas A. Steward. – New-York: Doudleday&Currency, 1997. – P. 67.

¹⁸⁸ Там же P. 67.

¹⁸⁹ Назва оригіналу «Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations» (1997). Переклад на російську мову здійснено у 1999 р.

¹⁹⁰ Там же P. 67.

Рис. 1. 2. Складові елементи інтелектуального капіталу за Т. Стюартом (джерело: складено автором на основі: *Steward T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations* / Tomas A. Steward. – New-York: Doudleday&Currency, 1997. – 278 [2] p.; *Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций* / Томас А. Стюарт; [пер. с англ. В. А. Ноздриной]. – М.: Поколение, 2007. – 366 [2] с.

Запропоновані Томом Стюартом доміанти інтелектуального капіталу формувалися в основному шляхом опрацювання пропозицій скандинавської школи, зокрема наукової школи Карла Еріка Свейбі (1989) зводяться в основному до розгляду трьох складових елементів. Така проста структура інтелектуального капіталу Тома Стюарта пояснюється, на нашу думку, насамперед тим, що він за фахом не є економістом, тому певні «економічні лакуни» є очевидними. Водночас, незважаючи на непрофесійне з погляду економічного підходу представлення інтелектуального капіталу як «чогось такого, до чого не можеш доторкнутися, але те, що може зробити тебе багатим» Тому Стюарту вдалося зацікавити широке коло осіб цією проблематикою¹⁹¹. Зважаючи на це, можна стверджувати, що свою функцію як журналіст він виконав блискуче, адже його праці мали вагомий вплив на зростання зацікавленості запропонованою тематикою не лише серед теоретиків і практиків-економістів, а й широкого кола користувачів не однієї країни. Крім того, запропоновані журналістом складові інтелектуального капіталу на сьогодні є предметом активних дискусій у науковому середовищі, що забезпечує прогрес у розбудові доктрини інтелектуального капіталу та уможливорює подальший поступ у розвитку суспільства загалом.

¹⁹¹ Книга «Багатство від розуму» стала діловим бестселером.

Учення про роль інтелектуального капіталу зазнає еволюції. Характерні особливості інтелектуального капіталу розкриті багатьма вченими північноамериканської школи. Представники академічного середовища США розглядають «інтелектуальний капітал» у динамічному стані, обґрунтовуючи його вплив на забезпечення конкурентоспроможності. Згідно з трактуванням професора Кейт Брейді «інтелектуальний капітал – це перетворення знань і невидимих активів у ... ресурси, які надають конкурентні переваги індивідуумам, фірмам, країнам»¹⁹². Цей погляд серед інших виділяє і те, що представники науково-освітніх закладів виокремлюють індивідуальний інтелектуальний капітал, інтелектуальний капітал суб'єктів господарювання та інтелектуальний капітал країн, а це дає підстави вважати, що в рамках цих трьох векторів доцільно проводити окремі дослідження, оскільки вони містять низку характерних особливостей та вимагають окремих підходів і методів управління. Отже, розробка методології у рамках цих напрямів досліджень для української науки є виправданою та своєчасною.

Інший представник цієї наукової школи у 1993 р. вчений Вільям Хадсон (1993) у своїх працях більш детально описує інтелектуальний капітал як «компетентність людини, яку формують психофізіологічні можливості особистості, здобуті знання і поведінка, сформована в процесі навчання, виховання та практичної діяльності, набуті вміння і здібності, визначні здібності (таланти)»¹⁹³. Отже, науковець говорить лише про інтелектуальний капітал людини, який, на нашу думку, виступає одним зі складових елементів інтелектуального капіталу підприємства, а, значить, має право розглядатися при його оцінці, вимірюванні та моделюванні векторів розвитку.

Фінансова глобалізація та активізація фінансових ринків у розвинутих країнах забезпечили посилення конкуренції та кращий доступ суб'єктів господарювання та населення до інвестиційних ресурсів. У результаті цього, інтелектуальний капітал став важливим джерелом капіталізації банківських

¹⁹² Корнеєва О. В. Використання характеристик інтелектуального капіталу і інтелектуального потенціалу в управлінні підприємством / О. В. Корнеєва // Наукові праці ДонНТУ. – Випуск 31-3. – (Серія економічна) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donntu.edu.ua/> / «Библиотека» / «Информационные ресурсы».

¹⁹³ Hudson W. J. Intellectual Capital: how to build it, enhance it, use it / William J. Hudson. – Toronto: John Wiley&Sons Ins., 1993. – P. 16.

установ. Про здійснення досліджень поняття «інтелектуального капіталу» та його структуризації у секторі банківського бізнесу свідчать твердження голови Канадського імперського банку Губерта Сент-Онджа, що «інтелектуальний капітал включає ...: людський, клієнтський та структурний» (1993)¹⁹⁴. Така будова інтелектуального капіталу в банківському секторі була виправданою та зрозумілою. Виділення структурного капіталу банкірами пояснюється необхідністю розширення доступу клієнтів до банківських ресурсів без прямої присутності в установі, іншими словами – потрібно було забезпечити комфортне обслуговування клієнтів, враховуючи розвиток інформаційних технологій. Людський капітал у цьому контексті є важливим, наприклад, для таких працівників, як кредитні інспектори, від рівня підготовки яких залежить успішність реалізації кредитних операцій. Отже, наприкінці ХХ ст. для конкурентоспроможності банку важливою виявилася ємність клієнтської бази, збільшення якої відбувається на основі налагодження конструктивної та еластичної співпраці з кожним клієнтом зокрема. Виділення клієнтської складової як структурного елемента інтелектуального капіталу банківської установи, пояснюється посиленням конкурентної боротьби на фінансовому ринку, а розуміння цього – знайшло відображення у швидкому зростанні кількості комерційних банків.

Про широку зацікавленість проблематикою інтелектуального капіталу та її актуальність у громадянському суспільстві США свідчить той факт, що ці питання піднімаються під час публічних виступів, зокрема представником Комісії США з безпеки й обміну Стівеном Уоллманом, який стверджував, що «... інтелектуальний капітал – це активи, вартість яких за балансовим звітом дорівнює нулю» (1995 р.)¹⁹⁵. Однак, дане твердження вважаємо дискусійним, зважаючи на низку нематеріальних активів, охоплених у традиційних формах фінансової звітності. Водночас, думка автора підтверджує спрямування державної політики США на пропагування серед населення країни постійного

¹⁹⁴ Saint-Onge H. 'Tacit knowledge: the key to the strategic alignment of intellectual capital?' / Hubert Saint-Onge // *Strategy and Leadership*. – 1996. – Vol. 24. – № 2. – P. 10–14.

¹⁹⁵ Корнєєва О. В. Використання характеристик інтелектуального капіталу і інтелектуального потенціалу в управлінні підприємством / О. В. Корнєєва // *Наукові праці ДонНТУ*. – Випуск 31-3. – (Серія економічна) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donntu.edu.ua/> «Библиотека» / «Информационные ресурсы».

інтересу до навчання, самовдосконалення і підвищення рівня своєї компетентності.

Досліджуючи наукові публікації з тематики інтелектуального капіталу представників університетських кіл США, доцільно звернути увагу на працю Баруха Лева «Нематеріальні активи: менеджмент, вимірювання і звітність»¹⁹⁶ (2001), вихід якої спричинив великий суспільний резонанс¹⁹⁷. Автор акцентує увагу на нематеріальних активах, які виступають не фізичним джерелом вартості, створеної інноваціями. Особливої уваги заслуговує здійснений автором аналіз функціонування підприємств, що доводить формування вартості суб'єктів господарювання на основі взаємозв'язків між його фізичними та фінансовими активами. Зважаючи, що дослідник вводить у практику поняття «нематеріальних активів», цілком доцільно буде стверджувати про існування взаємозв'язків між трьома видами активів підприємства, зокрема фізичними, фінансовими та нематеріальними, а також логічним є дослідити вплив саме нематеріальних чинників на капіталізацію підприємства.

Вивчення інтелектуального капіталу підприємства з погляду управлінських аспектів представлено Канадським об'єднання менеджерів,¹⁹⁸ які вважають, що «інтелектуальні активи, сформовані на базі знань, які є власністю фірми, а у майбутньому будуть джерелом цінності для фірми»¹⁹⁹ та вченим Майклом Армстронгом, який стверджує, що «інтелектуальний капітал організації складається із невидимих активів – це корпоративна еспертиза, запас знань, комерційні секрети, системи та методики»²⁰⁰.

Пожвавилися дослідження теорії інтелектуального капіталу в межах європейського наукового простору, зокрема, це – англійська школа, основоположником якої вважається Енні Брукінг [137;187], Уенді Буковіч, Руф Вільямс [140], Гьйоран Рус, Йохан Рус [271; 272], Лін Лім, Пітер Делімор [205]

¹⁹⁶ Назва оригіналу книги «Intangibles: Management, Measurement and Reporting» (2001). Переклад на російську мову здійснено у 2004 р.

¹⁹⁷ Lev B. Intangibles: Management, Measurement, and Reporting / Baruch Lev. – Washington: Brook- ing Institution Press, 2001. – 228 p.

¹⁹⁸ Оригінальна назва «The Society of Management of Canada».

¹⁹⁹ Kapital intelektualny. Akademia Balanced Scorecard [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bsc.edu.pl/> (20.07.2012).

²⁰⁰ Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами / Майкл Армстронг; [пер. с англ. Н. В. Гринберг]. – М.: ИНФРА-М, 2002. – С. 282. – (Серия «Менеджмент для лидера»).

та ін., вклад якої у розвиток теоретико-методологічних положень інтелектуального капіталу за поданими у пресі оцінками ледь перевищує 23 % (Великобританія – 23,2 %) ²⁰¹.

Теоретичне обґрунтування цієї проблеми обґрунтовує Енні Брукінг у працях, опублікованих протягом 1996–1999 рр., основна думка яких полягає у визначенні інтелектуального капіталу як сукупності «нематеріальних активів, без яких компанія уже не може існувати» ^{202 203}, зокрема, це ринкові активи – назва фірми, ринкова позиція, канали дистрибуції; інтелектуальна власність – активи, які підлягають правовому захисту – патенти, авторські права; людські активи (засоби) – креативність, ініціативність, здатність швидко приймати нестандартні рішення; інфраструктурні активи (засоби) – інформаційні системи, якість управління, культура тощо ^{204 205}. Своє продовження цей підхід знайшов у працях братів Йохана та Гьйорана Русів (1997), які стверджують, що інтелектуальний капітал – це «сума невідображених у фінансовій звітності активів, яка включає і те, що залишається у думках працівників ... після повернення додому» ²⁰⁶. Використання узагальненого підходу до трактування поняття «інтелектуальний капітал» знаходимо в подальших публікаціях, здійснених протягом 1997–1999 рр. Йоханом Русом у співавторстві з іншими вченими, зокрема Гьйораном Русом, Лейфом Едвінсоном, Ніколя

²⁰¹ Serenko A. Meta-Review of Knowledge Management and Intellectual Capital Literature: Citation Impact and Research Productivity Rankings / Alexander Serenko and Nick Bontis // John Wiley&Sons, Ltd. – 2004 – Vol. 11. – № 3. – PP. 185 –198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://go.webassitant.com/wa/upload/users/u1000057/kpmserenobontis.pdf> (15.07.2013).

²⁰² Brooking A. Intellectual Capital. Core Asset for the Third Millennium Enterprise / Annie Brooking. – London: International Thomson Business Press, 1997. – P. 12.

²⁰³ Брукінг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Энни Брукинг; [пер. с англ., под. ред. Л. Н. Ковачин]. – СПб.: Питер, 2001. – С. 30

²⁰⁴ Brooking A. Corporate Memory: Strategies for Knowledge Management / Annie Brooking. – London; New-York: International Thomson Business Press. – 1999. – P. 16–21. – (Thomson Learning).

²⁰⁵ Luthy D. H. Intellectual Capital and Its Measurement / David H. Luthy [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.google.pl/#sclient=psy-ab&q=Luthy+D+H+Intellectual+capit&oq=Luthy+D+H+Intellectual+capit&gs_l=hp.3..33i21.1944.36528.0.38002.38.35.3.0.0.1.1451.8273.2j19j11j1j0j1j0j1.35.0...0...1c.1.19.psy-ab.nzUCMhSkNCQ&pbx=1&bav=on.2,or.r_qf.&bvm=bv.48705608,d.bGE&fp=27fe36c7a29356f&biw=1254&bih=854 (08.07.2013 p.)

²⁰⁶ Roos G. Measuring Your Company's Intellectual Performance / Göran Roos, Johan Roos // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. – P. 413–426.

Драгонетті та Лізою Фернстрьом, де зазначається, що це «сума ... активів «мислячих» і «немислячих»²⁰⁷.

Принагідно зазначимо, що у розвитку теорії інтелектуального капіталу продовжують брати участь практики, зокрема, Ларрі Прусак, прес-секретар фірми «*Ernst&Young*», тлумачить інтелектуальний капітал «як інтелектуальну матерію, ... взятую та використану для створення високоцінних активів»²⁰⁸.

Динамічний розвиток даної школи засвідчують дослідження вчених Уенді Буковіча, Руфа Вілльямса, які, дотримуючись засобового підходу, стверджують, що інтелектуальний капітал, на відміну від інших засобів, є нематеріальною формою майна, що має потенціал до створення багатства завдяки припливу знань²⁰⁹. При цьому серед елементів інтелектуального капіталу вчені виділяють: людський капітал, який визначається можливостями не лише окремих людей, а й колективу підприємства; клієнтський капітал, що характеризується тісними зв'язками з клієнтами; організаційний капітал, який знаходить відображення у можливостях підприємства у вигляді кодифікованих знань усіх працюючих – бази даних; процеси, технічна інфраструктура. Отже, у представників англійської школи помітним є удосконалення структури інтелектуального капіталу в напрямі її спрощення, що можна вважати позитивним моментом.

Заслуговує на увагу і виділення у структурі людського капіталу, крім індивідуального, ще й групового (колективного) капіталу. Звичайно, що врахування такого елементу є надзвичайно важливим, враховуючи твердження науковця Пітер Сенге про «потенціальну мудрість колективів»²¹⁰, яка ґрунтується на «відчутті реальності, сприйнятті змін»²¹¹. Однак, на нашу думку, врахування групового капіталу у структурі людського є недоцільним, адже

²⁰⁷ Roos G. *Managing Intellectual Capital in practice* / Göran Roos, Stephen Pike, Lisa Fernström. – Amsterdam [ets.]: Elsevier, 2005. – P. 19.

²⁰⁸ Jarugowa A. *Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka* / Alicja Jarugowa., Justyna Fijałkowska. – Gdańsk: Wydawnictwo «Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr», 2002. – S 59.

²⁰⁹ Bukowitz W. R. *The Knowledge Management Fieldbook* / Wendi R. Bukowitz, Ruth L. Williams. – London: Financial Time, Prentice Hall. – 2000. – P. 223.

²¹⁰ Senge P. M. *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się* / Peter M. Senge; [przeł. Michael Lipa]. – Warszawa: Oficyna a Wolters Kluner business, 2012. – S. 241. – (Wydanie 6).

²¹¹ Там же S. 435.

останній появляється як ефект налагодження міжлюдських комунікацій, а отже, в основі свого виникнення є соціальним капіталом. Зважаючи на вищесказане, вважаємо за правильне в авторській моделі інтелектуального капіталу підприємства говорити не про людський капітал, а про індивідуальний інтелектуальний капітал.

На противагу такому підходу щодо тлумачення інтелектуального капіталу, Карл Вііг підтверджує формування інтелектуального капіталу шляхом синтезу «активів, що з'явилися в результаті інтелектуальної діяльності, яка починалася з набуття нових знань (або навчання підприємства) через інтенцію (винахід) до створення цінних і унікальних взаємозв'язків з іншими»²¹².

Оригінальним є тлумачення К. Йогансона інтелектуального капіталу як «знань на тему знань і нагромадження попередніх знань»²¹³. Автор звертає особливу увагу на те, що амбіцією інтелектуального капіталу є не відображення дійсності, а саме зміна суспільно-економічної ситуації.

Досліджуючи розвиток теорії інтелектуального капіталу відзначимо використання вченими, наприклад Лін Лім, Пітер Делімор у статті «Інтелектуальний капітал: менеджерські відносини в сервісній індустрії»²¹⁴ (2004), цього терміна в якості синоніма до поняття «капітал знань» («*Knowledge Capital*»), що згідно з нашими міркуваннями є недоцільним, оскільки останній є лише складовим елементом інтелектуального капіталу підприємства²¹⁵.

Починаючи з 1999 р., відстежуємо започаткування дослідження теорії інтелектуального капіталу в рамках австрійсько-німецької школи (внесок у розвиток концепції – 2,1 %) ²¹⁶, представленої у працях таких учених, як Й. Варшат, К. Вагнер, І. Гаусс [317], які вважають, що інтелектуальний капі-

²¹² Wiig K. M. Integrating Intellectual Capital with Knowledge Management / Karl M. Wiig // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. – P. 399.

²¹³ Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwie [red. nauk. Kazimierz Perechuda]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – S. 88.

²¹⁴ Назва оригіналу «*Intellectual Capital: Management Attitudes in Service Industries*» (2004).

²¹⁵ Lim L. L. K. Intellectual Capital: Management Attitudes in Service Industries / Lyn L. K. Lim, Peter Dallimore // Journal of Intellectual Capital. – 2004. – Vol. 5. № 1. – P. 187–190.

²¹⁶ Serenko A. Meta-Review of Knowledge Management and Intellectual Capital Literature: Citation Impact and Research Productivity Rankings / Alexander Serenko and Nick Bontis // John Wiley&Sons, Ltd. – 2004 – Vol. 11. – № 3. – P. 185–198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://go.webassistant.com/wa/upload/users/u1000057/kpmserenkobontis.pdf> (15.07.2013).

тал формують чотири елементи – людський, організаційний, ринковий та інноваційний. У зв'язку з детальними дослідженнями людського, організаційного та ринкового капіталів ученими-попередниками, Й. Варшат, К. Вагнер, І. Гаусс у своїх працях сконцентрували увагу на ролі інноваційного капіталу як найважливішої на сьогодні формуючої ланки інтелектуального капіталу²¹⁷. Дослідники Міхаель Літшка, Андреас Марком, Сусанна Шундер (Австрія) називають інтелектуальний капітал «інтелектуальними цінностями, які формують людські, організаційні та кодифіковані засоби»²¹⁸.

Бенте Ловендаль є послідовником вченого Ітамі Хіроякі та вважає, що для успішного функціонування сучасні підприємства мають у наявності фізичні, людські і грошові засоби, а також «засоби, які базуються на інформації», що згідно з міркуваннями вченого, є інтелектуальним капіталом²¹⁹.

Популярність доктрини інтелектуального капіталу спричинила активізацію цих досліджень у межах польської наукової школи, представленої моделями А. Яругової, Ю. Фіялковської [190], Г. Урбанека [314], Д. Добії [155], Е. Скшипек [321], К. Перехуди [330], М. Братніцкего, Я. Стрижини [263], М. Марцінковської [224], М. Мрозевського [233], С. Касевича, В. Роговського, М. Кісіньської [196] тощо. Піддаючи аналізу дефініції інтелектуального капіталу, запропоновані польськими науковцями, зауважуємо неоднозначні трактування. Більшість дослідників при тлумаченні пропонованого економічного терміну пов'язує його з управлінням знаннями. Зокрема, Моніка Марцінковська стверджує, що інтелектуальний капітал – це «знання працівників і керівництва, які є стратегічним засобом, що має вплив на конкурентну позицію і ринковий потенціал підприємства»²²⁰. Аліція Яругова, Юстина Фіялковська переконані, що інтелектуальний капітал – це «знання, які можуть бути замі-

²¹⁷ Warschat J. Measurement System for the Evaluation of R&D Knowledge in the Sector, Report on Workshop Intellectual Capital / J. Warschat, K. Wagner, I. Hauss // Intangible Investments. – 1999. – November 22th, European Commission.

²¹⁸ Litschka M. Measuring and analysing intellectual assets: an integrative approach / Michael Litschka, Andreas Markom, Susanna Schunder // Journal of Intellectual Capital. – 2006. – Vol. 7. – № 2. – P. 160–173.

²¹⁹ Løwendahl B. Strategic Management of Professional Service Firm / Bente R. Løwendahl. – [3rd edition]. – Copenhagen: Business School Press, 2005. – P 87.

²²⁰ Marcinkowska M. Kształtowanie wartości firmy / Monika Marcinkowska. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – S. 93. – (Seria Przedsiębiorczość).

нені на вартість»²²¹. Вдало доповнює їх думку вчений Маріуш Братніцький, стверджуючи, що «інтелектуальний капітал є сумою знань, якими володіють люди, що формують колектив працівників, і практичним перетворенням цих знань у складники вартості фірми»²²².

Низка науковців пропонує дещо вужчий погляд щодо цього терміна, наприклад, Казімеж Перехуда пов'язує поняття інтелектуального капіталу підприємства лише «зі знаннями у сфері менеджменту, які при використанні у виробничих процесах на підприємстві здатні генерувати додану вартість»²²³. У своїх подальших дослідженнях економіст виділяє інтелектуальний капітал, як пріоритетний для динамічного, еластичного підприємства – здатного швидко адаптуватися та трансформуватися до змін навколишнього середовища²²⁴. Дотримання вузького підходу при термінологічному визначенні інтелектуального капіталу підприємства відновуємо у Джака Фітц-Енза, який стверджує, що це «інтелектуальна власність фірми та складне поєднання процесів і культури, пов'язане з мережею різного виду зв'язків і людським капіталом»²²⁵.

У широкому розумінні бачення інтелектуального капіталу представляє Гжегож Урбанек, вважаючи, що він становить «невидимий засіб підприємства, який створює видимі ефекти»²²⁶. Більш деталізованим є підхід дослідників Маріуша Братніцького та Януша Стрижини, які, дотримуючись засобового підходу, вказують, що інтелектуальний капітал «...репрезентують невидимі засоби і процеси ... та людський капітал»²²⁷. Дорота Добія дотримується

²²¹ Jarugowa A. Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka / Alicja Jarugowa., Justyna Fijałkowska. – Gdańsk: Wydawnictwo «Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr», 2002. – S. 52.

²²² Bratnicki M. Dylematy i pułapki współczesnego zarządzania / Mariusz Bratnicki; Polska Akademia Nauk Oddział w Katowicach. – Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2001. – S. 111.

²²³ Perechuda K. Metody zarządzania przedsiębiorstwem / Kazimierz Perechuda. – Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, 1998. – S. 64–65.

²²⁴ Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwie [red. nauk. Kazimierz Perechuda]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – S. 147.

²²⁵ Fitz-Enz J. Rentowność inwestycji w kapitał ludzki / Jac Fitz-Enz; [przełożył Grzegorz Łuczkiwicz]. – Kraków: Dom Wydawniczy ABC, 2001. – S. 23–24. – (Oficyna Ekonomiczna).

²²⁶ Urbanek G. Pomiar kapitału intelektualnego i aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa / Grzegorz Urbanek. – Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2007. – S. 38.

²²⁷ Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny / [Praca zbiorowa pod red. Mariusza Bratnickiego, Janusza Stryżyny; współ. aut. Kamiły Butrym, et. al.]. – Katowice: Wydawnictwo Akademii

думки, що інтелектуальний капітал представляють нематеріальні засоби фірми, які не мають фізичних чи фінансових вимірників²²⁸. Ельжбета Скшипек стверджує, що «інтелектуальний капітал – це інтелектуальні активи, які є сумою знань окремих працівників та колективів»²²⁹. Дуже точно з економічного погляду дефініція інтелектуального капіталу підприємства представлена, на нашу думку, Станіславом Касевичем, Вальдемаром Роговським та Монікою Кісінською, що трактують його як «новий чинник, що динамізує зростання ринкової вартості фірми». Характерно, що цей новий чинник автори представляють в якості нематеріальних активів та «взаємовідносин між матеріальними і нематеріальними активами»²³⁰.

Однак, найбільш вдалим, за нашими міркуваннями, є визначення інтелектуального капіталу за Мар'яном Мрозевським, який називає його «...концепційною здатністю підприємства і працівників одержувати доходи і формувати потенціал конкурентоспроможності в майбутньому, на базі інтелектуальних активів і соціальних взаємовідносин, скерованих на пошук знань, їх перетворення, збагачення і передачу зацікавленим особам у якості артефактів, які забезпечують різні цінності і суспільно-економічний прогрес»²³¹. Проте, запропоноване тлумачення, на нашу думку, не дає можливості чітко визначити економічну суть поняття, що досліджується, а також є дещо громіздким, що ускладнює її практичне використання.

Найстаршою за часом виникнення є скандинавська школа, яка сформувалася наприкінці 1980 рр. XX ст. Її засновником вважається вчений Карл Ерік Свейбі. У рамках даної школи активно працюють колишній директор з інтелектуального капіталу шведської фірми «*Skandia AFS*», а на сьогодні

Ekonomicznej w Katowicach, 2001. – S. 71–72. – (Seria: Prace Naukowe akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach).

²²⁸ Dobija D. Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa / Dorota Dobija – Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, 2004. – S. 38.

²²⁹ Wiedza w gospodarce, społeczeństwie i przedsiębiorstwach: pomiary, charakterystyka, zarządzanie; [red. nauk. Krzysztof Piech oraz Elżbieta Skrzypek. – Warszawa: Instytut Wiedzy i Innowacji. – 2007. – S. 5.

²³⁰ Kasiewicz S. Kapitał intelektualny: spojrzenie z perspektywy interesariuszy / Stanisław Kasiewicz, Waldemar Rogowski, Monika Kisińska. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2006. – S. 63.

²³¹ Mroziewski M. Kapitał intelektualny współczesnego przedsiębiorstwa. Koncepcje, metody wartościowania i warunki jego rozwoju / Marian Mroziewski. – Warszawa: Difin, 2008. – S. 48.

«приїжджий професор»²³² з питань інтелектуального капіталу/економіки знань Лундського Університету²³³ в Школі економіки і менеджменту²³⁴ Лейф Едвінсон, а також вчені Майкл С. Меллоун, Патрік Салліван, Філіп М'Ферсон, Стефан Пайк, Марк Мак-Ілрей та ін., дослідження яких ґрунтувались на нових поглядах щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємств в умовах «нової парадигми». Внесок представників даної школи у розвиток концепції інтелектуального капіталу за поданими оцінками становить дещо більше 7 % (Швеція – 3,3 %; Фінляндія – 2,2 %; Данія – 1,6 %) [86]. Саме їх праці, за твердженням Аліції Яругової і Юстини Фіялковської стали фундаментальною основою для визначення вартості суб'єктів господарювання на базі знань і компетенцій їх працівників²³⁵.

Перші практичні спроби напрацювання доктрини інтелектуального капіталу пов'язують зі скандинавською школою, зокрема вченим Карлом Е. Свейбі, який, використавши класифікаційний метод, разом зі створеною ним 12 листопада 1987 р. «Групою Конрада» опрацював методику управління нематеріальними активами підприємства.

На ґрунтовні теоретико-методологічні дослідження поняття «інтелектуальний капітал підприємства» натрапляємо в працях Лейфа Едвінсона, який дотримується думки, що це «знання, досвід, технологія, взаємозв'язки з клієнтами, професійні навички, які дають організації конкурентну перевагу

²³² Посада мовою оригіналу: Visiting Professor IC/Knowledge Economics w Lund University's School of Economics and Management w Szwecji.

²³³ Лундський університет (Lund University) – один із найстаріших (понад 350 р.) і найпотужніших вищих навчальних закладів Швеції, створений у 1666 р. Сьогодні тут навчаються близько 47 тис. студентів (1900 р. – лише 1000 студентів): див.: <http://www.lunduniversity.lu.se> ²³⁴ Школа економіки і менеджменту (створена у результаті реорганізації університету у 2004 р.) є одним із восьми факультетів Лундського університету (Швеція), що розташований у південній провінції країни Скоке в м. Лунд (шв. Lund), заснованого у 990 р, коли земні належали Данії: див. сайт школи <http://www.lusem.lu.se>

²³⁵ Jarugowa A. Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka / Alicja Jarugowa., Justyna Fijałkowska. – Gdańsk: Wydawnictwo «Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr», 2002. – S. 64–65.

на ринку» (1997 р.)²³⁶. Зважаючи на те, що вчений працює у даній тематиці з початку 1990 рр. XX ст., можемо простежити постійне уточнення дефініції «інтелектуальний капітал». Так, зазначаємо зниження неточності формулювань (наприклад, конкурентна перевага) та поступову конкретизацію поданих дефініцій. Зокрема, в подальших дослідженнях помітним є розгляд Лейфом Едвінсоном і Патріком Салліваном (1996) поняття інтелектуального капіталу як «знань, які можуть бути замінені на вартість» із позицій управління знаннями з метою впливу на підвищення вартості підприємства²³⁷. Лейф Едвінсон і Майкл Мелоун, стверджуючи, що інтелектуальний капітал – «це сума прихованих активів підприємства, ... які відображають розрив між ринковою і балансовою вартістю» (1997 р.)²³⁸, позначають його термінологічні контури, вказуючи, що це «знання, практичний досвід, технологія, добрі стосунки з клієнтами і будь-які вміння»²³⁹. Досліджуючи внесок учених у теоретико-практичні домінанти інтелектуального капіталу, звернемо увагу на переваги, які полягають у чіткому визначенні економічної суті досліджуваного поняття шляхом виокремлення його структурних елементів – людського та структурного капіталів, обґрунтованих на підставі досліджень у страховій компанії «Skandia AFS»^{240 241}.

Перехід суспільства на якісно вищий щабель свого розвитку – еру інформатики, новітніх технологій і комп'ютеризації – спричинили у високорозвинутих країнах розбудову громадянського суспільства, його демократизацію, покращення якості життя населення, тобто появу якісно нових, прогресивних, інноваційних змін, зумовлених активізацією людського чинника, пришвидшенням трансферу інформації, технології, дифузії знань, що прояв-

²³⁶ Edvinsson L. Developing Intellectual Capital at Skandia / Leif Edvinsson // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. – P. 368.

²³⁷ Edvinsson L. Developing a Model for Managing Intellectual Capital / Leif Edvinsson, Patrick Sullivan // European Management Journal. – 1996. – Vol.14. – № 4. – P. 363.

²³⁸ Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 39–40. – (Seria Przedsiębiorczość).

²³⁹ Там же S. 57.

²⁴⁰ Там же S. 45.

²⁴¹ Edvinsson L. Developing Intellectual Capital at Skandia / Leif Edvinsson // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. – P. 368.

ляється у зростанні ролі внутрішніх і міжорганізаційних взаємовідносин, джерелом виникнення яких є міжлюдські комунікації. Усі ці зміни в розвитку суспільства знайшли своє відображення і в формуванні теоретико-концептуальних домінант інтелектуального капіталу підприємства на базі так званого «соціального капіталу».

Сучасний розвиток доктрини інтелектуального капіталу відбувається передусім із використанням соціологічного підходу, зокрема особливості трансформації теорії інтелектуального капіталу відображені у працях таких науковців як Марка Мак-Ілрея [227], Яніни Нахепет, Самантри Джошел [236], Маріуша Братніцького [133; 263], де чітко виділяється соціальний капітал, що, згідно з твердженнями Яніни Нахепет, Самантри Джошел представляє собою «суму наявних і потенційних засобів, залучених у результаті налагодження праці в соціальних мережах» (1998 р.)²⁴². Це забезпечує активізацію людського фактора, яка, в свою чергу, долучається до капіталізації підприємства за рахунок інтелектуального капіталу.

На початку XXI сторіччя у наукових дослідженнях теорії інтелектуального капіталу відстежуємо акцент на такій його формі, як спроможність соціуму до створення знань, розробки і впровадження інновацій. Так, Маріуш Братніцькі стверджує, що «інтелектуальний капітал складається з двох частин: перша репрезентує невидимі засоби і процеси та формує організаційний і соціальний капітали, друга – людський капітал»²⁴³. Отож, дослідник уперше в Польщі у 2001 р. презентує модель інтелектуального капіталу підприємства, яка включає соціальний капітал.

Економіст Марк Мак-Ілрей виділяє у своїх дослідженнях (2002 р.) соціальний інноваційний капітал, який включає «вартість взаємовідносин підприємства з іншими суб'єктами господарювання для забезпечення досягнен-

²⁴² Nahapiet J. Social capital, intellectual capital and the organizational advantage / Janine Nahapiet, Sumantra Ghoshal // *Academy of Management Review*. – 1998. – Vol. 23. – № 2. – P. 242–266.

²⁴³ Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny / [Praca zbiorowa pod red. Mariusza Bratnickiego, Janusza Stryżyny; współ. aut. Kamili Butrym, et. al.]. – Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, 2001. – S. 71–72. – (Seria: Prace Naukowe akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach)

ня його цілей та соціальний інноваційний капітал»²⁴⁴. Таким чином, сучасні науковці розглядають інтелектуальний капітал в якості знань і здібностей певного суспільства, вважаючи, що підприємство, в своїй основі також є «інтелігентним об'єднанням працівників». Доцільно звернути увагу, що в умовах «економіки знань» активно здійснюються дослідження, де підприємства з високим рівнем інтелектуального капіталу називають «інтелігентними підприємствами». Зважаючи на зазначене вище, цілком логічним вважаємо застосування напрацювань світових наукових кіл у сфері інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання для визначення доміант його теоретичної концептуалізації і практичної реалізації в українських реаліях.

Сучасна економічна наука щоразу частіше використовує поняття «інтелектуальний капітал» для діагностики та оцінки явищ, які відбуваються в умовах «нової економіки». Становлення і розвиток «економіки знань», яка є сьогоdnішнім етапом суспільного економічного прогресу, активізувала наукові дослідження доктрини інтелектуального капіталу, враховуючи глобалізаційні процеси в світовій економіці. Напрацювання векторів стимулювання економіки до розвитку інноваційним шляхом з метою підвищення її конкурентоспроможності відображені у працях Лейфа Едвінсона [164], Філіпа М'Ферсона, Стефана Пайка [211], де економісти, досліджуючи поняття «інтелектуальний капітал», враховують зміни в глобалізованому економічному просторі. Науковець Лейф Едвінсон приходить до думки, що в умовах нової парадигми додана вартість створюватиметься у «невидимій сфері», яку він ототожнює зі «сферою інтелектуального капіталу» (2000 р.)²⁴⁵.

Подальшого розвитку твердження набули в працях Філіпа М'Ферсона, Стефана Пайка, які, спираючись на дані позиції, розглядали (2001 р.) інтелектуальний капітал як відображення «нематеріальної сфери» функціонування

²⁴⁴ McElroy M. W. Social innovation capital / Mark W. McElroy // Journal of Intellectual Capital. – 2002. – Vol. 30. – № 1. – P. 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm/journals.htm?issn=1469-1930&volume=3&issue=1&articleid=883948&show=pdf> (15.07.2013)

²⁴⁵ Edvinsson L. Some perspectives on intangibles and intellectual capital 2000 / Leif Edvinsson // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 1. – P. 12–16.

суб'єкта господарювання, виділяючи фінансову та нематеріальну сфери організації, а також її внутрішні і зовнішні характеристики (рис. 1. 3)²⁴⁶.

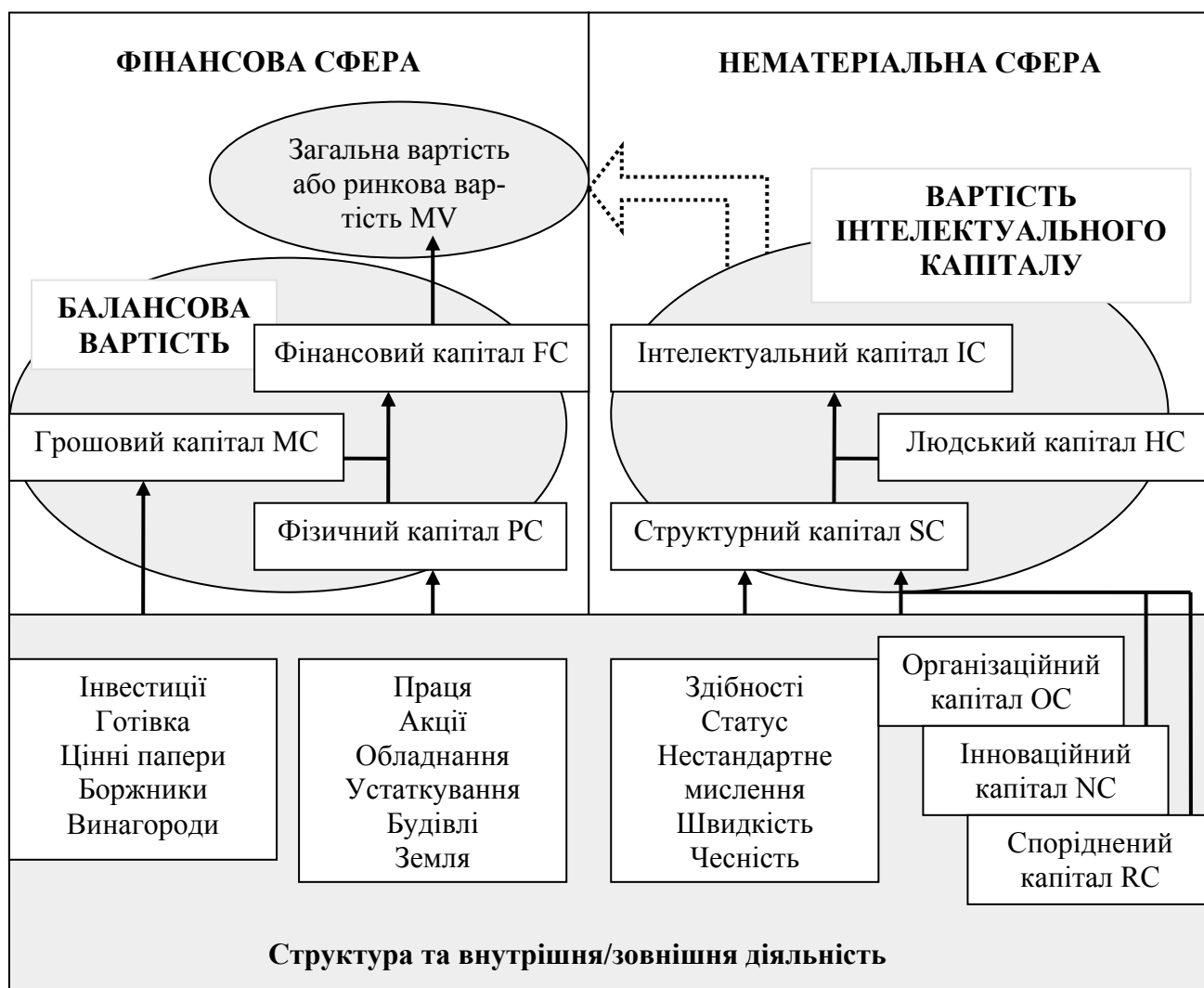

Рис.1. 3. Інтелектуальний капітал як відображення «невидимої сфери» функціонування організації (джерело: M'Pherson Ph., Pike S. Accounting, empirical management and intellectual capital / Philip M'Pherson, Stephen Pike // Journal of Intellectual Capital. – 2001.– Vol. 2. – № 3. – P. 246–260. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.deepdyve.com/lp/emerald-publishing/accounting-empirical-measurement-and-intellectual-capital-9UGV0XHGgQ>

Згідно з нашими міркуваннями, розширення сфери функціонування інтелектуального капіталу до всієї площини «невидимих активів» є недоцільним, оскільки такий підхід суттєво розширює його термінологічне визначення і ускладнює його економіко-теоретичне обґрунтування. Крім того, на на-

²⁴⁶ M'Pherson Ph. Accounting, empirical management and intellectual capital / Philip M'Pherson, Stephen Pike // Journal of Intellectual Capital. – 2001.– Vol. 2. – № 3. – P. 252.

шу думку, людський, організаційний та інноваційний капітали функціонують як у матеріальній, так і нематеріальній сферах підприємства, що виявляє економічні суперечності при їх відображенні лише у нематеріальній сфері функціонування інтелектуального капіталу.

Дискусійність представлених положень підтверджується Організацією Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР), яка здійснила низку досліджень щодо проблематики доктрини інтелектуального капіталу, а актуальні питання з цієї тематики були обговорені на організованій у 1999 р. ОЕСР конференції.

Досліджуючи дану тематику, особливий підхід до визначення інтелектуального капіталу сформулювали Ріхард Петті та Джеймс Гутрі, які вважають найбільш доцільним з практичного погляду трактування цієї дефініції як «економічної цінності двох категорій невидимого майна компанії: організаційний (структурний) капітал та людський капітал» (2000 р.)²⁴⁷. Принагідно зазначимо, що економісти Ріхард Петті та Джеймс Гутрі, поділяючи погляди Тома Стюарта, вперше чітко розмежовують поняття «невидимі активи» та «інтелектуальний капітал», не ототожнюючи їх, а розглядаючи останній як складовий елемент «невидимого майна» суб'єкта господарювання, що можна відобразити на рис. 1. 4.

Рис.1. 4. Інтелектуальний капітал як складовий елемент невидимих активів підприємства (джерело: складено автором за Petty R., Guthrie J. Intellectual Capital Literature Review. Measurement, reporting and management // Journal of Intellectual Capital. – 2000.– Vol. 1. – № 2. – P. 155–176).

²⁴⁷ Petty R. Intellectual Capital Literature Review. Measurement, reporting and management / Richard Petty, James Guthrie. // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 2. – P. 157.

Дослідники звертають увагу на існування певних нематеріальних речей, які, за їх переконанням, не є елементом інтелектуального капіталу підприємства, зокрема, до таких речей вони пропонують віднести «репутацію компанії». Однак, ми переконані, що логічним і економічно виправданим є твердження економістів про доцільність вважати «репутацію» «супутнім результатом розумного використання інтелектуального капіталу фірми»²⁴⁸.

Думки вчених щодо ефективності бізнесу окреслюють необхідність концентрації уваги на тих складових інтелектуального капіталу, які виходять не тільки поза рамки фізичного та фінансового капіталу, а й за внутрішні межі організації²⁴⁹.

На початку 1990 рр. ХХ ст. простежується зацікавленість проблематикою інтелектуального капіталу російськими науковцями, зокрема А. М. Козирєва [46; 74], Б. Б. Леонтєва [54], В. Л. Макарова [74], В. Л. Іноземцева [32; 67], І. Е. Фролова [65], Є. В. Джамай [9], К. А. Багріновського [140], М. А. Бендікова [9; 65], М. Є. Павлова [39], Н. Р. Кельчевської [39], О. Л. Гапоненко [18], Т. М. Орлової [18], Т. В. Чечелової [112] та ін.

Варто зазначити, що найбільш відомими, новаторськими та дискусійними є дослідження і публікації професора кафедри ЮНЕСКО з авторського права та інших галузей інтелектуальної власності, автора першого підручника з інтелектуальної власності в Росії Анатолія Козирєва [46; 74]. Учені Анатолій Козирєв та Валерій Макаров (2003 р.) при розгляді поняття «інтелектуальний капітал» дотримуються широкого тлумачення та вважають, що останній охоплює більше ніж нематеріальні активи та інтелектуальна власність, і не регламентується нормативними актами. Також, економісти акцентують увагу на тому, що зміст нематеріальних активів чітко регулюють пра-

²⁴⁸ Petty R. Intellectual Capital Literature Review. Measurement, reporting and management / Richard Petty, James Guthrie. // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 2. – P. 155–176.

²⁴⁹ Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny / [Praca zbiorowa pod red. Mariusza Bratnickiego, Janusza Stryżyny; współ. aut. Kamili Butrym, et. al.]. – Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, 2001. – S. 70–71. – (Seria: Prace Naukowe akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach).

вові документи та бухгалтерські стандарти²⁵⁰. Отже, Анатолій Козирєв та Валерій Макаров не ототожнюють дані поняття, і, на відміну від Ріхарда Петті, Джеймса Гутрі (2000 р.), пропонують вважати нематеріальні активи та інтелектуальну власність складовими елементами інтелектуального капіталу, що, на нашу думку, є логічним, доцільним та економічно виправданим.

На противагу вищесказаному, окремі науковці, зокрема Наталія Кельчевская, Міхаїл Павлов, стверджують, що поняття «інтелектуальний капітал» і «нематеріальні активи» доцільно використовувати як синоніми, що, за нашими переконаннями є дискусійним²⁵¹.

Вузького підходу при тлумаченні інтелектуального капіталу як «суми знань усіх працівників компанії» дотримуються вчені Міхаїл Бендіков та Катеріна Джамай (2001 р.)²⁵². Дослідники Кірілл Багріновський, Міхаїл Бендіков, Ігор Фролов вважають, що «інтелектуальний капітал – це гудвіл, який досліджується менеджерами, для виявлення пояснення зростаючої різниці між ринковою капіталізацією конкурентоспроможного підприємства та його балансовою вартістю»²⁵³. Таким чином, економісти пропонують розглядати поняття «інтелектуальний капітал» як «гудвіл». Привертає увагу дослідження, здійснене через два роки колективом вчених під керівництвом Тамари Чечелової, які розглядають інтелектуальний капітал як «сукупність знань, навичок, умінь людини, її мобільність (здатність до сприйняття нової інформації, навчання, перепідготовки, адаптації до нових умов) і креативність (неординарне мислення), які забезпечують можливість створення додаткового продукту в процесі руху інтелектуального капіталу» (2003 р.)²⁵⁴. Отже, наве-

²⁵⁰ Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности: / Анатолий Николаевич Козырев, Валерий Макаров. – М.: РИЦ ГШ ВС РФ, 2003. – С. 198.

²⁵¹ Кельчевская Н. Р. Сущность интеллектуального капитала / Наталия Кельчевская, Михаил Павлов // Труды Всероссийского симпозиума по экономической теории. – Екатеринбург: Институт экономики УрО РАН, 2003. – С. 203–205.

²⁵² Бендиков М. А. Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы: проблемы идентификации и измерения / Михаил Абрамович Бендиков, Катерина Викторовна Джамай // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 1. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/01.shtm1> (08.12.2012).

²⁵³ Наукоёмкий сектор экономики России: состояние и особенности развития / Кирилл Андреевич Багріновський, Михаил Абрамович Бендиков, Игорь Эдуардович Фролов и др. – М.: ЦЭМИ РАН, 2001. – 120 с.

²⁵⁴ Эффективный экономический рост: теория и практика; [учеб. пос.] / Т.В. Чечелова, Г.Ю. Ивлева, В.А. Козлова и др. – М.: Экзамен, 2003. – С. 113.

дені думки дають підстави стверджувати, що при тлумаченні поняття «інтелектуальний капітал» для цих учених характерною є обмеженість знаннями, навичками, індивідуальними здібностями, а, отже, відображення даної економічної категорії лише в рамках людського чинника або ж «гудвілу», що, на нашу думку, є неповним і неприпустимим, оскільки унеможлиблює розкриття його економічної та гносеологічної суті.

Борис Леонт'єв подає широке і цікаво потрактоване поняття інтелектуального капіталу суб'єкта господарювання як «сукупності наявних у нього законних прав на результати творчої діяльності, природних і набутих інтелектуальних здібностей, навичок, а також нагромаджені ним бази знань і корисні взаємовідносини з іншими суб'єктами»²⁵⁵. Однак, на нашу думку, таке трактування не містить чітко сформованих його складових, що, в свою чергу, вимагає певного уточнення і конкретизації.

Привертають увагу дослідження науковців, які пропонують розглядати інтелектуальний капітал суб'єкта господарювання не як сукупність певних елементів (знань, інформації), а безпосередньо як систему, що акумулює певні взаємопов'язані між собою елементи. Так, Владислав Іноземцев (1998 р.) розглядає інтелектуальний капітал як «колективний мозок», що акумулює наукові і практичні знання працівників набутий досвід, спілкування, інтелектуальну власність та організаційну структуру, інформаційні мережі²⁵⁶. На думку дослідники «інформація і знання – специфічні за своєю природою та формою участі у виробничому процесі фактори, що в межах фірми приймають вид інтелектуального капіталу»²⁵⁷. Економісти Олександр Гапоненко та Тамара Орлова, розглядаючи можливості перетворення знань в капітал, виділяють людський (знання, навички, творчі здібності), організаційний (технічне і програмне забезпечення, патенти, організаційна структура) та споживчий (зв'язки з клієнтами, інформація про клієнтів, торгов марка, бренд) капіта-

²⁵⁵ Леонт'єв Б. Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе: оценка, ориентиры, моделирование, защита прав / Борис Борисович Леонт'єв. – М.: Издательский центр «Акционер», 2002. – 196 с.

²⁵⁶ Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / Владислав Леонидович Иноземцев. – М.: «Academia»: Наука, 1998. – С. 322.

²⁵⁷ Там же С. 340

ли²⁵⁸, як ендogenous детермінанти «інтелектуального капіталу організації», який формує «її капіталізоване знання»²⁵⁹.

Вітчизняна наукова фінансова та економічна думка має свої теоретико-методологічні положення інтелектуального капіталу, вміщені у працях таких учених як О. Бутнік-Сіверський [13; 64], В. Врублевський [17], С. Вовканич [16], В. Геєць [90; 99], О. А. Грішнова [22; 23; 24], А. Колот [47], С. Ілляшенко [34; 35], О. Кендюхов [42; 43; 44; 45], А. Чухно [110; 111] та ін. Опіраючись на традиційний підхід та не виділяючи характерних рис, Олександр Бутнік-Сіверський вважає, що «інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований, утримується підприємством для ймовірності одержання прибутку (2002 р.)»²⁶⁰.

Дискусійною є думка вчених Степана Вовканича і Любові Семів, які стверджують про доцільність розгляду інтелектуального капіталу в якості ендogenous детермінанти людського капіталу, враховуючи те, що перший охоплює змістовні характеристики другого²⁶¹. Однак, згідно з нашими міркуваннями таке трактування не є повним, оскільки відображає лише «людський інтелект», не враховуючи, наприклад, «штучний інтелект» можливості розвитку якого нині збільшуються, а його вплив на ефективність функціонування виробництв – суттєвий. Дослідник Петро Крайнев визначає інтелектуальний капітал як «... знання, продукт творчих зусиль, розумової, інтелектуальної праці, які оцінені, належать організації, і ... приносять додаткову вартість»²⁶². Однак, при формуванні термінологічного поля «інтелектуального капіталу підприємства», на нашу думку, доцільним є врахування питання

²⁵⁸ Гапоненко А. Л. Управление знаниями. Как превратить знания в капитал / Александр Лукич Гапоненко, Тамара Михайловна Орлова. – М.: Эксмо, 2008. – С. 97. – (Полный курс MBA).

²⁵⁹ Там же С. 93.

²⁶⁰ Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 19.

²⁶¹ Вовканич С. Й. Людський та інтелектуальний капітал в економіці знань / Степан Йосипович Вовканич, Любов Казимирівна Семів // Вісник НАН України. – 2008. – № 3. – С. 19.

²⁶² Крайнев П. П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю / Петро Павлович Крайнев / Академія правових наук України; НДІ інтелектуальної власності. – К.: Вид. дім «ІнЮре», 2004. – С. 75.

відносин економічної власності, що виникають між власниками підприємств та найманими працівниками, які є носіями індивідуального інтелектуального капіталу.

Погляди вчених щодо теоретико-практичних аспектів розвитку «інформаційної економіки» та ролі інтелектуального капіталу у забезпеченні розвитку суб'єктів господарювання в нових умовах дуже вдало представляє академік Анатолій Чухно, стверджуючи, що інтелектуальний капітал втілений працівниками у вигляді досвіду, знань, навичок, здатності до нововведень, а також інформацією, яка належить компанії²⁶³. Проте, вважаємо за доцільне окреслити чіткі межі інформаційного забезпечення підприємства.

Доволі довго (спочатку над прагматикою «економіки знань» (2003 р.), а згодом і проблематикою інтелектуального капіталу на мікрорівні) працює академік Валерій Геєць, стверджуючи, що «інтелектуальний капітал – це, насамперед, люди та знання, якими вони володіють, а також їх навички і все те, що допомагає ефективно їх використовувати; збірне поняття для визначення нематеріальних цінностей, що об'єктивно підвищують ринкову вартість компанії» (2006 р.²⁶⁴). Однак, згідно з нашими міркуваннями, у даній дефініції важливо конкретно визначити об'єкти інтелектуального капіталу з метою опрацювання методології оцінки впливу на ринкову капіталізацію підприємства та виявлення резервів її динамізації.

Вузького підходу до розгляду інтелектуального капіталу дотримується науковець Віктор Петренко, стверджуючи, що останній уособлює «сукупність всіх інтелектуальних продуктів особи чи групи осіб, яка є її/їх власністю, використовується і забезпечує її/їх конкурентоздатність у ринковому оточенні»²⁶⁵.

²⁶³ Чухно А. А. Твори: у 3 т. / - К.: НАН України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України, 2006. - . - Т. 2 Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. – 2006. – С. 275–276.

²⁶⁴ Україна у вимірі економіки знань / [за ред. акад. НАН України В. М. Геєць; Інститут економіки та прогнозування НАН України]. – К.: «Основа», 2006. – С. 192.

²⁶⁵ Петренко В. П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах: [монографія] / Віктор Павлович Петренко. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С. 84.

Вчений Олександр Кендюхов вважає, що «термінологічно інтелектуальний капітал – це капітал, створений людським і/або машинним інтелектом та представлений інтелектуальними ресурсами, здатними створювати нову вартість. ... Інтелектуальний капітал – це засіб створення нової вартості. Інтелектуальні ресурси включають, власне, інтелектуальний капітал, інтелектуальну працю та інтелектуальні продукти, які, в свою чергу, можуть бути використані як засоби виробництва»²⁶⁶. Однак, думка вченого, що саме таке тлумачення «дозволяє розглядати інтелектуальний капітал як економічну категорію», видається дискусійною, адже, позиція науковця полягає у розгляді інтелектуального капіталу як складового елемента інтелектуальних ресурсів, що, на нашу думку, робить її неоднозначною саме у практичному застосуванні. Причому, прагматична компонента даної теорії вимагатиме постійного визначення здатні чи не здатні певні інтелектуальні ресурси на момент розгляду створювати нову вартість, що також ускладнюватиме процес. Ось чому, ми переконані, що поняття «інтелектуальний капітал підприємства» вимагає уточнення щодо здатності постійно генерувати майбутні грошові потоки, тобто капіталізуватися (не лише для «принесення додаткового прибутку»²⁶⁷ чи конкурентоспроможності), а й для утримання довготривалого, стабільного економічного зростання. Отже, як бачимо, погляди більшості вітчизняних учених не відрізняються від поглядів світової економічної думки, яка досить неоднозначно, а подекуди, і суперечливо представляє поняття «інтелектуальний капітал підприємства».

Варто зауважити, що таке розмаїття тлумачення терміна «інтелектуальний капітал підприємства», а також відсутність законодавчо закріпленого визначення вимагає його уточнення у найближчій перспективі, а це гарантуватиме стабільний, зрівноважений розвиток суб'єктів господарювання в умовах «економіки знань». Дослідження проблематики інтелектуального капіталу залишається пріоритетним напрямком як у розвинутих економіках, так і

²⁶⁶ Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: гносеологія економічної категорії / Олександр Володимирович Кендюхов // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – № 2. – С. 14.

²⁶⁷ Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: гносеологія економічної категорії / Олександр Володимирович Кендюхов // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – № 2. – С. 15.

економічних системах країн, господарський розвиток яких вимагає активізації. Для української економічної системи це повинно стати першочерговим завданням, успішне вирішення якого може забезпечити стрибкоподібні, революційні, прогресивні зрушення, підвищення якості життя населення та стратегічну конкурентоспроможність вітчизняних суб'єктів господарювання. Детальніше представлення наших міркувань вимагає опрацювання власної дефініції «інтелектуального капіталу підприємства», що здійснимо на основі семантичного аналізу термінів, якими до сьогодні послуговувалися вчені, та використавши рис. 1. 5.

Здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що у розвитку теоретико-методологічних засад інтелектуального капіталу всі представлені вище різноманітні підходи до його тлумачення можна систематизувати, виділивши певні групи, які характеризують дане термінологічне визачення через:

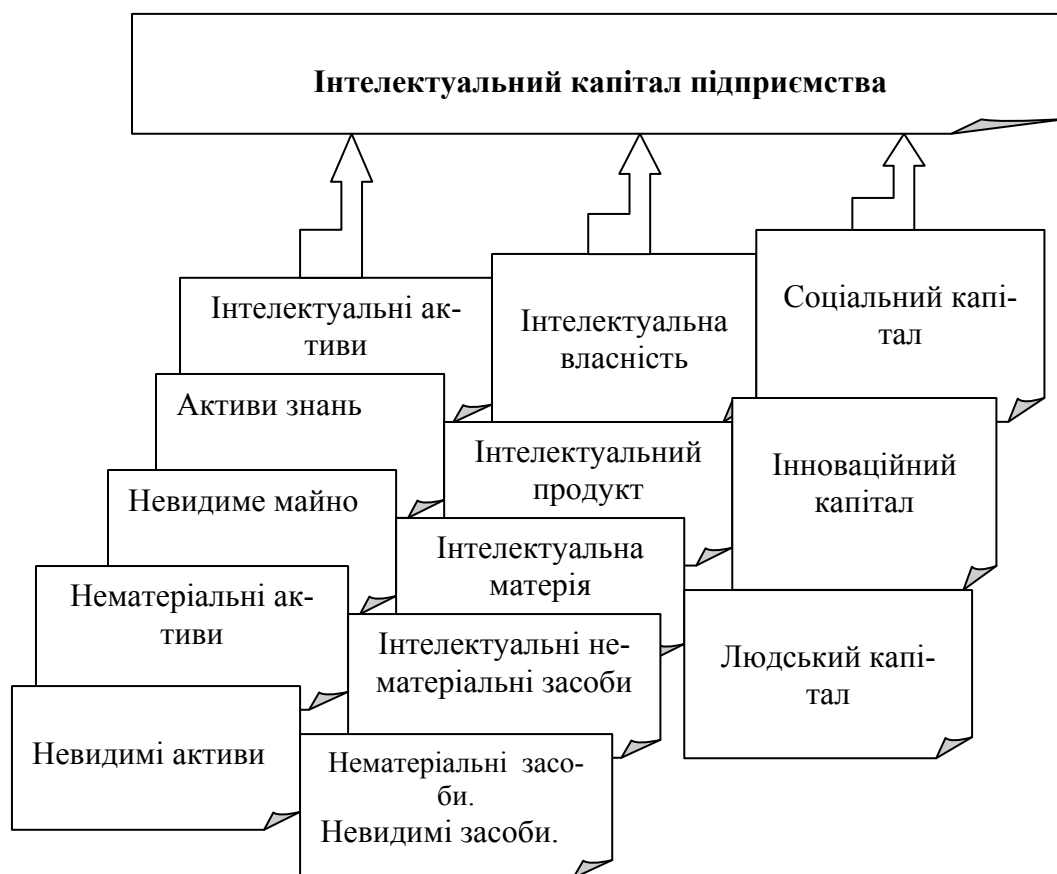

Рис. 1. 5. Семантичний аналіз термінів, що лежать в основі дефініції поняття «інтелектуальний капітал підприємства» (джерело: складено автором самостійно).

1. Ідентифікацію складових елементів, опираючись на використання класифікаційного методу досліджень таких, як:

✓ «невидимі активи», «нематеріальні активи», «нематеріальна форма майна», «невидиме майно», «інтелектуальні активи», «активи знань» (І. Хіроякі, Й. Рус, Г. Рус, Е. Брукінг, С. Уоллман, К. Брадї, Л. Едвінсон, М. Мелоун, Н. Кельчевска, М. Павлов, Р. Петті, Дж. Гутрі, У. Буковіч, Р. Вілльямс, К. Вііг, С. Касєвіч, В. Роговскі, М. Кісінська, Е. Скшипек);

✓ «нематеріальні засоби», «інтелектуальні нематеріальні засоби», «невидимі засоби» (Р. Холл, Г. Урбанек, М. Братніцкі, Я. Стрижина, Д. Добія);

✓ «інтелектуальна матерія», «інтелектуальні цінності, здібності, навички», «інтелектуальний продукт», «інтелектуальна власність», «людський і машинний інтелект» (Л. Прусак, М. Літшка, А. Марком, С. Шундер, К. Перехуда, Б. Леонтєв, В. Іноземцев, Дж. Фітц-Енз, О. Бутнік-Сіверський, В. Петренко, О. Кендюхов);

✓ «управління знаннями», «капітал знань» «сукупність знань та інформації» (Т. Стюарт, К. Брадї, Лім Лін, П. Деллімор, Л. Едвінсон, П. Саліван, В. Хадсон, А. Яругова, Й. Фіяловска, К. Перехуда, М. Бендіков, Є. Джамай, Т. Чечелова, В. Геєць, А. Чухно);

✓ «гудвіл» (К. Багріновский, М. Бендіков, І. Фролов, Є. Хрусталеv);

✓ акцентований «інноваційний капітал», як складовий елемент (Й. Варшат, К. Вагнер, І. Гаусс);

✓ «соціальний капітал» (Ф. М'Ферсон, С. Пайк, М. Мак-Ілрей, М. Братніцкі, М. Армстронг);

✓ «людський капітал» і сукупність вищенаведених компонентів у поєднанні з людським капіталом (трапляється практично в усіх учених, оскільки останній був фундаментом у розвитку доктрини інтелектуального капіталу).

2. Окреслення значущості й ролі в розвитку підприємств і процесі розширеного відтворення на мікрорівні, як:

✓ джерело багатства (Т. Стюарт «Багатство від розуму», У. Буковіч, Р. Вільямс, М. Мрозевскі);

✓ якісно нового економічного ресурсу, що немає фізичних чи фінансових вимірників (Л. Едвінсон, Е. Брукінг, Д. Добія);

✓ атрибуту конкурентоспроможності та ефективності функціонування господарських суб'єктів (Р. Холл, Т. Стюарт, К. Е. Свейбі, Л. Едвінсон, К. Брадї, М. Марцінковска, М. Братніцкі, Я. Стрижина, М. Бендіков, Є. Джамай, О. Бутнік-Сіверський);

✓ засобу ринкової капіталізації підприємства (створення нової вартості) – І. Хіроякі, Л. Едвінсон, П. Салліван, Я. Нахепет, С. Джошел, А. Яругова, Й. Фіяловска, М. Братніцкі, К. Перехуда, С. Касевіч, В. Роговскі, М. Кісіньска, Т. Чечелова, В. Геєць, О. Кендюхов.

3. Визначення економічного змісту на основі сутності економічної категорії «капіталу», що базується на функціональному підході, як:

✓ вартості, здатної генерувати нову вартість (Л. Едвінсон, П. Салліван, Л. Прусак, У. Буковіч, Р. Уїлльямс, А. Яругова, Й. Фіяловска, К. Перехуда, Т. Чечелова, О. Кендюхов);

✓ засобу, що створює видимі ефекти (Г. Урбанек, М. Братніцкі, М. Мрозевскі, О. Бутнік-Сіверський).

Незважаючи на розмаїття визначень, представлених у сучасній науковій літературі, можна стверджувати, що основним принципом формування теорії інтелектуального капіталу підприємства є принцип науковості, дотримання якого гарантує подальший «поступ» у розвитку суспільства, що базується на використанні інтелекту та знань. Головним завданням доктрини інтелектуального капіталу є напрацювання векторів кращого задоволення потреб людей, враховуючи економічні й інтелектуальні можливості та екологічні наслідки від підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

Отже, можемо констатувати, що опрацювання вітчизняними та зарубіжними вченими термінологічного визначення інтелектуального капіталу підприємства характеризуються глибиною, масштабністю і всебічністю. Опіраючись на представлені вище дефініції виділимо специфічні ознаки поняття інтелектуального капіталу підприємства:

1) базується на знаннях та інтелекті, тому головним інструментом розвитку інтелектуального капіталу є «інтелігентне підприємство», для якого характерним є перманентний процес навчання, що відбувається у просторі і часі;

2) виступає водночас ресурсом і результатом здійснення підприємницької діяльності;

3) під час кругообігу може перебувати одночасно у різних формах, (наприклад, у «Запасах» та «Готовій продукції»), а також одночасно функціонує у сферах виробництва та обігу;

4) нагромаджується і зберігається у специфічних формах, зокрема, інтелектуальний капітал має динамічний характер, а тому його нагромадження є важким завданням, оскільки в результаті невикористання останній може зникати або швидко втрачати свою цінність;

5) передається частково, важко піддається копіюванню (наприклад, це притаманне індивідуальному інтелектуальному капіталу, який постійно перебуває у власності носія);

6) швидко поширюється, що забезпечується функціонуванням в умовах «інфономіки». Переваги підприємств в умовах «нової економіки» забезпечуються інтелектуальним капіталом, знаннями й інформаційними технологіями, що організовують його рух. Зазначимо, що розвиток інформаційних технологій почався ще в XV ст. з появою друкованих видань, яка забезпечила можливість розмноження тексту в тисячах екземплярів. Цивілізаційний поступ, який характеризується революційними змінами в інформаційних технологіях, перетворив інформацію на новий чинник розвитку. З кожним роком розширюються можливості передачі інформації шляхом використання телефонів, факсів, Інтернету, інтранету, сателітного зв'язку, що, в свою чергу, позитивно впливає на появу та збільшення обсягів інформації, підвищення можливостей її пошуку та використання. Такі прогресивні зміни стали реальними завдяки розвитку інформаційних технологій, які постійно нарощують свої можливості збирання і передачі знань, що спричинює зміни в організаційних структурах сучасних підприємств у напрямі впровадження динамічних і zdeцентралізованих мереж;

7) підлягає одночасному та багаторазовому використанню в економічних процесах. Під час ужитку, на відміну від матеріального чи фінансового капіталів, інтелектуальний капітал не зношується, а примножується, розвивається, збагачується;

8) економічна цінність відображається різницею між ринковою та балансовою вартістю суб'єктів господарювання. Зауважимо, що дана різниця характеризується позитивними тенденціями, проте, для того, щоб стверджувати, що підприємство є інтелектуальним, таке перевищення повинно бути багатократним і носити стабільний характер²⁶⁸;

9) обмеженими на сьогодні є можливості вимірювання та оцінки інтелектуального капіталу в традиційних системах бухгалтерського обліку, зокрема, це пояснюється частковим відображенням інтелектуального капіталу в традиційних формах фінансової звітності (наприклад, стаття «Нематеріальні активи»);

10) складові елементи інтелектуального капіталу відрізняються за своєю природою та характером функціонування, що вимагає розробки загальноприйнятої його класифікації для опрацювання критеріїв, покладених в основу їх оцінки та встановлення однорідних елементів, а також забезпечить підвищення на цій основі якості стандартів фінансової звітності. Зазначимо також, що практики уже реалізували спроби запровадження інноваційних моделей фінансової звітності суб'єктів господарювання, які дозволяли на основі проведених моніторинрів готувати звіти про інтелектуальний капітал фірми. Саме цей факт був описаний нами вище, зокрема це стосується таких відомих фірм, як «Skandia AFS» та «The Dom Chemical»;

11) застосування інтелектуального капіталу забезпечує генерування очікуваних грошових потоків і позитивно впливає на капіталізацію підприємства, а, отже, все більшою мірою визначає стратегічний, зрівноважений розвиток суб'єкта господарювання. *За сутністю* інтелектуальний капітал підприємства є сукупністю економічних відносин, у які вступають підприємці та наймані працівники, що є власниками-носіями індивідуального інтелектуального капіталу щодо пошуку, перетворення, збагачення і дифузії (трансферу, поширення) знань, генерованих інтелектом. У процесі функціонування інтелектуальний капітал бере участь у процесах *формування, розподілу та*

²⁶⁸ Бендиков М. А. Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы: проблемы идентификации и измерения / Михаил Абрамович Бендиков, Катерина Викторовна Джамай // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 1. – С. 14. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/01.shtm1> (08.12.2012).

перерозподілу доданої вартості, створеної в результаті функціонування інтелектуального капіталу;

12) інтелектуальний капітал підприємства як *явище* відображається появою «лакун», представлених у вигляді різниці між ринковою і балансовою вартістю суб'єктів господарювання, зокрема ринкова вартість фірми «*Kraft*» при її продажі у 4 рази перевищила балансову вартість; фірми «*Rown-tree*» – у 5 разів²⁶⁹, а за твердженнями вчених «співвідношення між вартістю інтелектуального капіталу та вартістю матеріальних засобів виробництва і фінансового капіталу високотехнологічних компаній повинно знаходитися у межах від 5:1 до 16:1»²⁷⁰;

13) *за змістом* інтелектуальний капітал підприємства відображає кінцеву мету розподільчих і перерозподільчих процесів, куди залучені підприємці та наймані працівники, які виступають власниками-носіями індивідуального інтелектуального капіталу. Для об'єктивності зазначимо, що специфіка інтелектуального капіталу підприємства полягає в тому, що на відміну від реального чи фінансового капіталу, які перебувають у власності підприємців, один із складових елементів останнього – індивідуальний інтелектуальний капітал – є власністю його носіїв – найманих працівників. У результаті функціонування інтелектуального капіталу, зазвичай, створюється вартість і додана вартість. Однак, характерною особливістю функціонування інтелектуального капіталу підприємства є той факт, що частина його об'єктів перебуває у власності найманих працівників, а, отже, інтелектуальний капітал не в повному обсязі виступає знаряддям експлуатації найманих працівників (на відміну від фізичного). Таким чином, наймані працівники позбавлені лише частини об'єктів інтелектуального капіталу, які виступають знаряддям привласнення частини створеної доданої вартості. Це зумовлює специфіку економічних відносин між підприємцями та найманими працівниками, яка

²⁶⁹ Андрюшкіна М. І. Інтелектуальний капітал підприємства: питання обліку та оцінки / М. І. Андрюшкіна, Л. В. Семерунь / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=28180> (10.07.2013)

²⁷⁰ Бендиков М. А. Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы: проблемы идентификации и измерения / Михаил Абрамович Бендиков, Катерина Викторовна Джамай // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 1. – С. 31–38. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/01.shtm1> (08.12.2012).

виникає щодо перерозподілу створеного додаткового продукту. Поява такого вектора в економічних відносинах означає збільшення частки створеного додаткового продукту, яку будуть привласнювати власники-носії інтелектуального капіталу, – наймані працівники. Переваги навчання в групах за твердженням Пітера Сенге полягають у тому, що в результаті «обдумуються нові способи функціонування системи, які були б водночас радикальні і практичні»²⁷¹. Необхідно зазначити, що саме це сприяє підвищенню соціальних стандартів, покращенню якості життя населення і побудові економіки добробуту в високорозвинутих країнах.

Інтелектуальний капітал підприємства *за формою* – основні елементи, які визначають структуру вказаного терміну. В рамках наявних у науці теорій інтелектуального капіталу вчені виділяють людський капітал, структурний капітал, організаційний капітал і соціальний капітал. При цьому вважається, що людський капітал включає персонал підприємства та його контрагентів – постачальників, споживачів; організаційний капітал формують об'єкти промислової власності (товарні знаки, промислові зразки, винаходи, корисні моделі), об'єкти інтелектуальної власності (програмне забезпечення, банки і бази даних), інноваційний капітал і соціальний капітал (організаційна культура, менеджерські якості та комунікаційні здібності). Однак, на нашу думку, розглядаючи інтелектуальний капітал підприємства у загальному вигляді, доцільно виділити колективний інтелектуальний капітал (перебуває у власності підприємства) та індивідуальний інтелектуальний капітал (власниками є наймані працівники, його безпосередні носії).

Основні форми розвитку інтелектуального капіталу підприємства знаходяться у межах кожного зі складових елементів, простежується створення «інтелігентних підприємств», які характеризуються високим рівнем інноваційності та еластичності – здатністю швидко пристосовуватися до змін оточення. Серед сучасних форм розвитку інтелектуального капіталу підприємств є: налагодженість перманентного навчання (тривалість визначається протягом усього життя), підвищення кваліфікації (досвіду, вмінь, навичок) кожно-

²⁷¹ Senge P. M. Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się / Peter M. Senge; [przeł. Michael Lipa]. – Warszawa: Oficyna a Wolters Kluner business, 2012. – S. 437. – (Wydanie 6).

го працівника підприємства для підвищення свого *IQ* в рамках процесу як групового навчання (наприклад, симуляційні методики, які налаштовані на удосконалення груп через проведення тренінгів, використання методів навчання в позаробочий час «*off-the-job*», проведення семінарів), так й індивідуального самонавчання (наприклад, за методикою індивідуального вдосконалення працівників відомою під назвою «Тренування» («*Coaching*»); розширення використання переваг інформаційних технологій для отримання доданої вартості на базі індивідуальних і колективних знань, які є в розпорядженні суб'єкта господарювання; формування інноваційної організаційної культури на підприємстві.

Між сутністю, явищем, формою та змістом інтелектуального капіталу підприємства в результаті дії закону єдності і боротьби протилежностей, з одного боку, існує тісний діалектичний взаємозв'язок, а з іншого – наявні певні суперечності, що сприяє глибокому пізнанню теоретико-практичних домінант функціонування інтелектуального капіталу підприємства. Так, певна невідповідність виникає у перерозподільних відносинах створеної доданої вартості між підприємцями та найманими працівниками (власниками індивідуального інтелектуального капіталу), адже останні майже завжди змушені обмежувати свої інтереси на користь перших. Зазначена невідповідність може посилюватися у вирішенні питань, хто несе відповідальність за стратегічний розвиток підприємства – підприємці чи наймані працівники? Відтак, цілком виправданим буде розглядати інтелектуальний капітал підприємства, з одного боку, як економічні відносини щодо пошуку, перетворення, збагачення та поширення знань, а з іншого – як відносин економічної власності, що виникають у результаті розподілу та перерозподілу створеної доданої вартості між підприємцями та найманими працівниками – носіями індивідуального інтелектуального капіталу.

Враховуючи напрацювання сучасної економічної науки та опираючись на власні результати моніторингу інтелектуального капіталу підприємства, представимо власну дефініцію цього терміну. Згідно з нашими міркуваннями, *інтелектуальний капітал підприємства* – це сукупність економічних відносин, які виникають між підприємцями та найманими працівниками –

власниками індивідуального інтелектуального капіталу щодо пошуку, перетворення, збагачення, дифузії (поширення) і використання знань, генерованих інтелектом, а також розподілу та перерозподілу створеної доданої вартості, що позитивно динамізує процес капіталізації підприємства.

Таким чином, можемо стверджувати, що на сучасному етапі розвитку економіки інтелектуальний капітал підприємства як термінологічне поняття, об'єднує низку структуротворчих елементів, які функціонують як у матеріальній так і нематеріальній сферах, що зумовлює певні труднощі в його ідентифікації (наприклад, порівняно з фізичним капіталом), а також доводить необхідність визначення його компонент та окреслення функцій.

Інтелектуальний капітал підприємства виконує низку функцій, зумовлених впливом притаманних лише йому ознак. Так, на наш погляд, доцільно виділити такі:

- пізнавально-гносеологічна, яка полягає у розширенні можливостей набуття знань про економічні явища та процеси, а також про вплив інтелекту на розвиток економічних систем і покращення якості життя;
- інтеграційна – інтелектуальний капітал забезпечує формування цілісності підприємства через визначення спільної мети, поглядів, переконань, цінностей;
- каталізатора змін – поява інтелектуального капіталу уможливорює зменшення впливу невизначеностей (наприклад, щодо впровадження організаційних змін), характерних для турбулентного середовища в яких функціонують підприємства в «економіці знань» та зумовлює обмеження стабілізаційної функції (характерної для індустріальної економіки);
- стимулююча – полягає в тому, що інтелектуальний капітал виступає стимулом для розвитку як окремих індивідів, так і господарських суб'єктів;
- регулююча – використовуючи інтелектуальний капітал, суб'єкти господарювання (чи держава) встановлюють певні норми та правила, за допомогою яких впливають на економічні процеси на мікро-, мезо- чи макрорівнях;

➤ інформаційна – полягає в тому, що інтелектуальний капітал дозволяє за допомогою інформаційних технологій нагромаджувати, зберігати, систематизувати та поширювати знання, інформацію, розвивати професійні навички та вміння, що забезпечує соціально-економічну доцільність його функціонування;

➤ виховна – інтелектуальний капітал стимулює (розвиває усвідомлення) до самонавчання, самопідготовки та самопізнання певних явищ та процесів як на рівні окремих особистостей, так і цілих підприємств;

➤ культурологічна – поява інтелектуального капіталу позитивно впливає на розширення світогляду кожного члена суспільства, розвиток організаційної культури підприємства, актуальність якої загострюється в умовах глобалізаційних процесів. Формування певної організаційної культури підприємства розширює можливості впливу на колективи людей, обмежуючи контрольовані впливи (адміністративні методи впливу) та розширюючи використання методів психологічного впливу, що особливо важливо в умовах соціально-орієнтованої економіки.

Принагідно зауважимо, що виділені вище функції інтелектуального капіталу підприємства є взаємозалежними, діють одночасно, доповнюючи одна одну. Тісний взаємозв'язок між ними є двобічним, а їх реалізація кожним окремо взятим суб'єктом господарювання відрізняється певними специфічними особливостями. Таким чином, можемо стверджувати, що функції, притаманні інтелектуальному капіталу підприємства, визначають його специфіку як важливої складової капіталу цього суб'єкта господарювання, вплив якого на процес капіталізації підприємств посилюється.

Отже, термін «інтелектуальний капітал підприємства» займає важливе місце в сучасній економічній думці, виступаючи інструментом для пояснення певних явищ та економічних процесів. Причини розвитку теорії інтелектуального капіталу підприємства виводяться з неможливості пояснення ринкової капіталізації суб'єктів господарювання, економічного зростання на мікрорівні, опираючись винятково на зростання фізичного та фінансового капіталів. На основі теорії інтелектуального капіталу підприємств підлягає вирішенню низка проблем мікро-, мезо- та макроекономічного характеру, зокре-

ма це зростання ролі інтелектуального капіталу в ринковій капіталізації підприємств; динамічний і екологічно-зрівноважений розвиток регіонів і розбудова соціально-орієнтованої економічної моделі розвитку країни, шляхом покращення матеріальної і нематеріальної якості життя людей, демократизація суспільства та поступове «стирання» різких відмінностей між рівнем життя багатих і бідних верств населення.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що інтелектуальний капітал поступово перетворюється на найцінніший ресурс виробництва, забезпечуючи становлення і розвиток креативних, або як їх ще називають, «інтелігентних підприємств». Стратегія розвитку таких підприємств базується на розумінні найважливішої ролі інтелектуального капіталу, необхідності визначення векторів поліпшення його динаміки шляхом удосконалення «портфеля інтелектуального капіталу підприємства», що функціонуватиме в умовах «нової економіки». Представлені вище судження є основою для подальших досліджень щодо проблематики типологізації інтелектуального капіталу підприємства, зокрема в напрямі дослідження концепцій, моделей та його структуризації, про що йтиметься далі.

1. 3. Генеза концепції, моделі та структуризація інтелектуального капіталу підприємства

Інформаційна революція, яка спричинила перехід суспільства до наступної ери розвитку, ставить нові вимоги до функціонування підприємств в умовах «економіки знань», які характеризуються трансформаційними змінами чинників підвищення продуктивності праці. Це знаходить своє відображення у поступовому набутті інтелектуальним капіталом домінуючих позицій, а також зниженні впливу фізичного та фінансового капіталів на забезпечення прогресу суб'єкта господарювання. Так, аналіз функціонування суб'єктів господарювання, згаданих у журналі «*Fortune*» (1970 р.), здійснені у 1983 р. Пітером Сенге засвідчив, що протягом 13 років третина вказаних

успішних підприємств закрилися, а «граничний період існування найбільших промислових підприємств», за оцінкою спеціалістів фірми «Shell», нині не перевищує 40 років²⁷². Основна причина такого стану речей, на думку науковця, полягає у тому, що на сьогодні «більшість суб'єктів господарювання не в змозі вчитися»²⁷³. Базуючись на висновках вченого, приходимо до розуміння важливості налагодження процесів навчання, що позитивно впливає на розвиток інтелектуального капіталу підприємства.

Усе частіше в науково-практичній літературі використовується твердження, що екологічнобезпечний розвиток підприємств і капіталізація визначається не лише фізичним і фінансовим капіталом, а все більше капіталом інтелектуальним. Генеза впливу факторів виробництва на розвиток підприємства протягом усього періоду суспільного «поступу» може бути представлена наочно за допомогою рис. 1. 6.

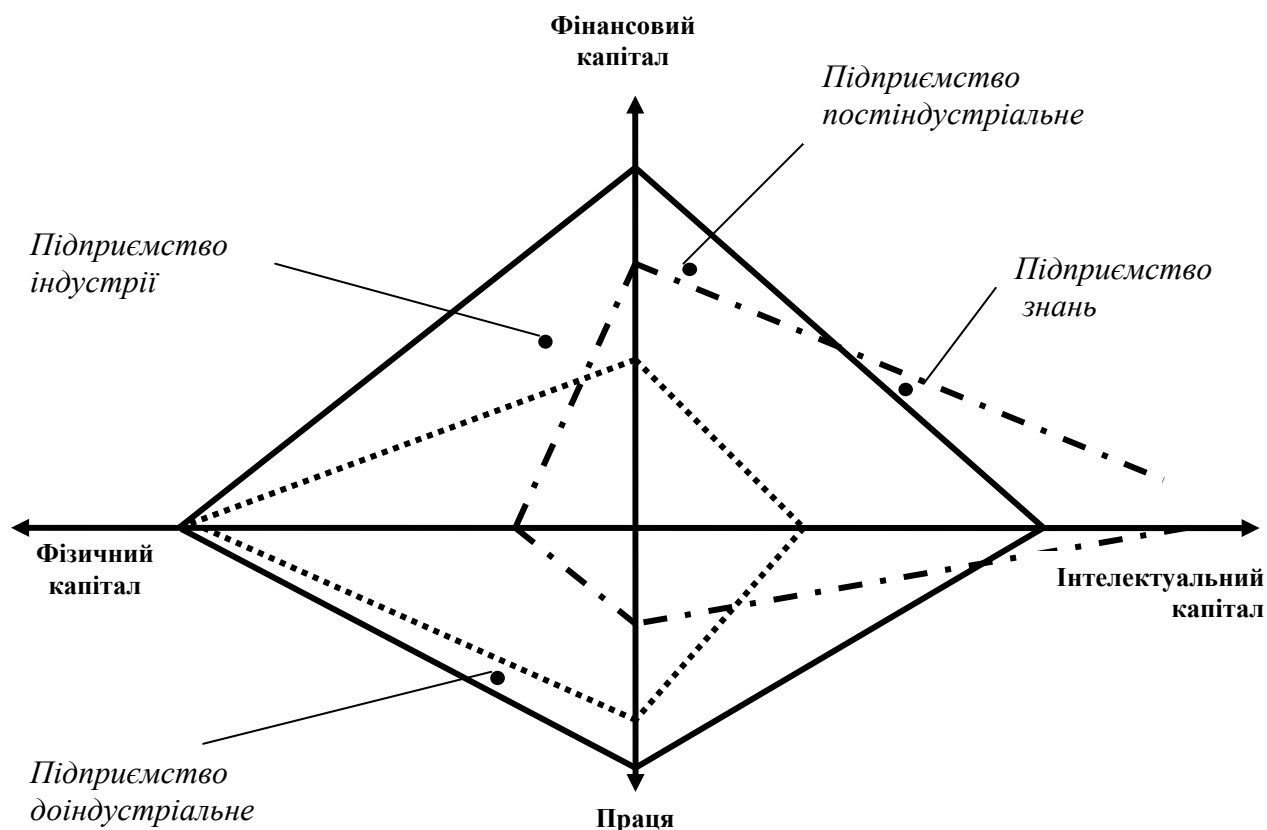

Рис. 1. 6. Генеза впливу факторів виробництва на розвиток підприємства (джерело: складено автором самостійно).

²⁷² Senge P. M. Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się / Peter M. Senge; [przeł. Michael Lipa]. – Warszawa: Oficyna a Wolters Kluner business, 2012. – S. 34. – (Wydanie 6).

²⁷³ Там же S. 34.

Так, власне завдяки впливу інтелектуального капіталу ринкова вартість високотехнологічних фірм в умовах нової парадигми господарювання суттєво відрізняється від їх балансової вартості.

Досліджуючи розвиток сучасних підприємств, дозволимо собі стверджувати, що в умовах «економіки знань» зростає роль інтелектуального капіталу й у забезпеченні капіталізації суб'єктів господарювання. Проаналізувавши економічну сутність, функції та характерні ознаки інтелектуального капіталу підприємства, детальніше зупинимося на представленні становлення і розвитку його концепції, беручи за основу характеристику відомих моделей та ідентифікацію структуротворчих елементів.

Генеza концепції інтелектуального капіталу підприємства представлена у контексті теоретико-пізнавального напрямку дослідження цього економічного терміну. Ретроспективний аналіз наукових поглядів дослідників інтелектуального капіталу підприємства дає підстави стверджувати, що саме у 1990^{их} роках минулого століття відновуємо активізацію теоретико-емпіричних досліджень, пов'язаних із формуванням дефініції та класифікації інтелектуального капіталу. Опираючись на результати здійсненого нами дослідження, виділимо два підходи, які використовують при моніторингу розвитку концепції інтелектуального капіталу підприємства, – статичний і динамічний. Прихильники першого підходу розглядають концепцію інтелектуального капіталу підприємства, вважаючи, що його складові елементи є незмінними.

Представники другого підходу вважають, що для поняття інтелектуального капіталу підприємства характерним є зміна в часі ідентифікуючих його елементів, що видається нам цілком логічним, адже, наприклад, зміни у людському капіталі, пов'язані з усвідомленням працівниками необхідності активізації своєї діяльності у сфері самоосвіти та самовдосконалення. Організаційний капітал включає інфраструктуру, яка в своїй основі не може бути статичною і підлягає постійним удосконаленням відповідно до зміни оточуючого середовища, де функціонує суб'єкт господарювання. Це не випадково, адже дослідження вчених підтверджують, що здатність підприємства швидко

реагувати на зміни є сьогодні чи не найважливішим фактором його успішності, конкурентоспроможності й інноваційності.

Здійснений на основі групування поглядів вчених і практиків моніторинг розвитку концепції інтелектуального капіталу підприємства дає підстави виділити такі її види:

- ✓ маркетингову;
- ✓ облікову;
- ✓ соціологічну;
- ✓ інноваційну;
- ✓ концепцію «платформи вартості».

Спираючись на наукові дослідження, зауважимо, що в розвитку концепції інтелектуального капіталу підприємства помітним є використання вченими як статичного, так і динамічного підходів. При цьому, зазначимо, що маркетингова та облікова концепції інтелектуального капіталу підприємства зі своїх витоків базуються на використанні статичного підходу (К. Е. Свейбі [298; 299; ; 300; 301], Лім Лін, П. Деллімор [205], Т. Стюарт [293], К. Перехуда [205; 330], Й. Варшат, К. Вагнер, І. Гаусс [317], Р. Петті, Дж. Джасрі [254], Д. Добія [155], Б. Леонтьєв [55], О. Кендюхов [42; 43; 44; 45] та ін.), а соціологічна та інноваційна у своїй основі виникнення передбачають використання динамічного підходу (М. Братніцкий [263], Дж. Фітц-Енз [174], Н. Бонтіс [130; 131], Й. Рус, Г. Рус [272]).

Зародження маркетингової концепції інтелектуального капіталу підприємства пов'язане з опрацюванням у наукових колах теорії потреб споживача та її впливом на ефективність функціонування суб'єктів господарювання. Маркетингову концепцію інтелектуального капіталу підприємства опрацьовували вчені К.-Е. Свейбі [300], Лім Лін, П. Деллімор [205], О. В. Кендюхов [42; 43; 44; 45], О. Бутнік-Сіверський [13; 64], Б. Леонтьєв [55], С. Ілляшенко [34; 35] та ін. Метою більшості цих досліджень є визначення нових шляхів кращого задоволення потреб клієнта та підвищення на цій основі конкурентоспроможності суб'єкта господарювання.

Основоположником маркетингової концепції інтелектуального капіталу підприємства можна вважати Карла Еріка Свейбі та створену ним із шести

шведських відомих наукових постатей так звану «Групу Конрада», що вперше опрацювала універсальну методику вимірювання і оцінки нематеріальних активів «підприємств знань» («*Knowledge Company*») ²⁷⁴, тобто тих, які в своїй діяльності використовують знання ²⁷⁵. У «Рапорті Конрада» (1989) дослідники розкритикували використання лише традиційних фінансових показників та запропонували низку нових для представлення достовірного фінансового стану, рівня конкурентоспроможності та вартості «підприємства знань». Розроблена Карлом Еріком Свейбі модель інтелектуального капіталу «підприємства знань» базується на використанні понять «традиційний фінансовий капітал» («*Traditional Financial Capital*») та «капітал знань» («*Know-how Capital*»), останній у пізніших дослідженнях замінено на «інтелектуальний капітал» ²⁷⁶. Автори «Рапорту Конрада» (1989 р.) наголошують на необхідності використання «капіталу знань» для кращого задоволення потреб клієнтів. У запропонованій Карлом Еріком Свейбі моделі інтелектуального капіталу підприємства структура капіталу суб'єкта господарювання представлена з погляду маркетингового підходу та передбачає наявність двох укрупнених складових: традиційного фінансового капіталу та капіталу знань. У складі останнього (інтелектуального капіталу) підприємства виділяють індивідуальний капітал знань («*Know-how Individual capital*») та капітал знань організації («*Know-how Organization Capital*»), або структурний капітал («*Structural Capital*») ²⁷⁷. Виділений у межах маркетингової концепції інтелектуального капіталу підприємства індивідуальний капітал знань («*Know-how Individual Capital*») вміщений у людських ресурсах і включає: освіту, професійні навички, персональну репутацію, зв'язки зі споживачами та контрагентами, спо-

²⁷⁴ Терміни «*knowledge company*» та «*knowledge organization*» автор використовує як синоніми.

²⁷⁵ Sveiby K. E. *The New Organizational Wealth* / Karl-Erik Sveiby. – San Francisco, 1997. – P. 44; 47. – (Managing & Measuring Knowledge-Based Assets).

²⁷⁶ Sveiby K. E. *The Invisible Balance Sheet: key indicators for accounting, control and valuation of know-how companies* / Karl-Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/TheLibrary/IntangibleAssets/tabid/81/Default.aspx.-2005>

²⁷⁷ Sveiby K. E. *The New Organizational Wealth* / Karl-Erik Sveiby. – San Francisco, 1997. – P. 203. – (Managing & Measuring Knowledge-Based Assets).

живчий капітал, концептуальні моделі, комп'ютеризовані системи у бізнес мережах, логотип організації тощо²⁷⁸.

Капітал знань організації («*Know-how Organization Capital*») представлений у рамках компетенцій, якими володіє підприємство, зокрема серед складових елементів вміщує історію підприємства, організаційний досвід, комп'ютерні програми, стандарти вирішення потреб клієнтів тощо. Зазначимо, що при характеристиці структурного капіталу суттєву увагу приділяють споживчому капіталу, розвиток якого, на думку дослідника, також забезпечується на основі використання маркетингу²⁷⁹. Схематично модель інтелектуального капіталу «підприємства знань» Карла Еріка Свейбі представимо на рис.1. 7.

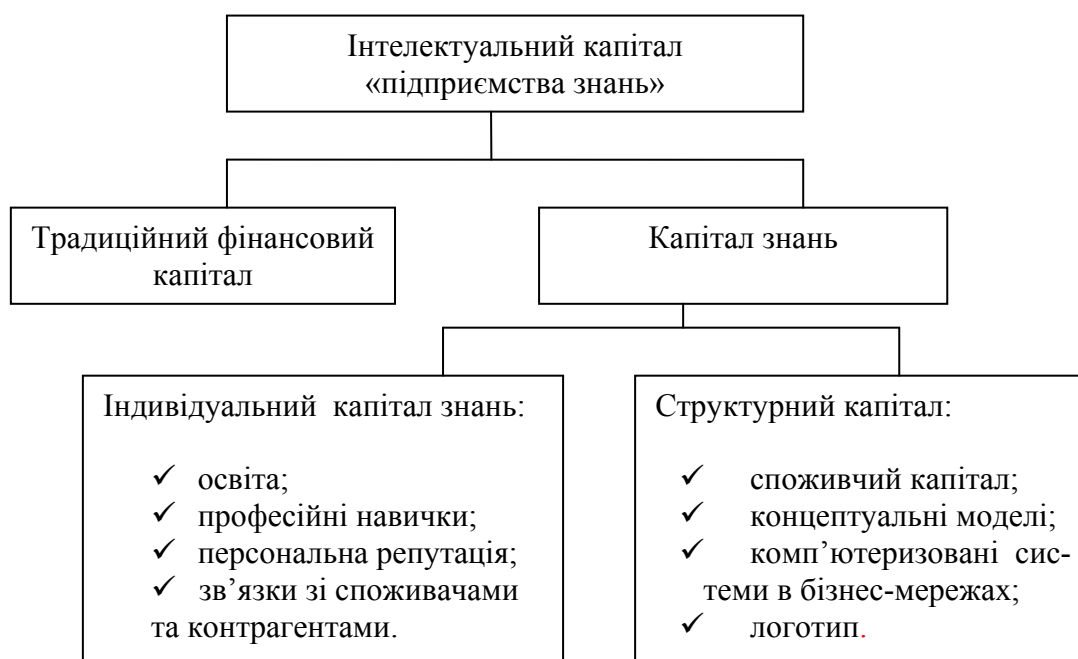

Рис. 1. 7. Модель інтелектуального капіталу «підприємства знань» К.-Е. Свейбі у контексті маркетингової концепції (джерело: складено автором на основі: Sveiby К.-Е. The Invisible Balance Sheet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/TheLibrary/IntangibleAssets/tabid/81/Default.aspx>. - 2005; Sveiby К.Е. The New Organizational Wealth / Karl-Erik Sveiby. – San Francisco, 1997. – P. 163–184. – (Managing & Measuring Knowledge-Based Assets).

²⁷⁸ Sveiby К. Е. The Invisible Balance Sheet: key indicators for accounting, control and valuation of know-how companies / Karl-Erik Sveiby –P. 15–17; 28–37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.sveiby.com/TheLibrary/IntangibleAssets/tabid/81/Default.aspx>.-2005

²⁷⁹ Там же.

Таким чином, Карл Ерік Свейбі як менеджер у «Рапорті Конрада», на основі критики традиційних форм фінансової звітності суб'єктів господарювання акцентує увагу на тому, що в умовах «нової економіки» зростає роль позабалансової інформації, яка визначає перспективний напрям у розвитку концепції інтелектуального капіталу підприємства і стає фундаментальним чинником у забезпеченні стратегічного розвитку суб'єктів господарювання.

Економісти, котрі дотримуються маркетингового підходу при класифікації інтелектуального капіталу, в межах його типів обов'язково виділяють маркетингові активи або їх синтез, клієнтський, марочний капітал. Скажімо, вивченню інтелектуального капіталу підприємства в рамках маркетингової концепції присвячено праці вчених С. Джілдін, Р. Пайк (1990), які, виділяючи чотири групи інтелектуальних цінностей – «креатори вартості» – реклама, розвиток продукції, інші елементи маркетингу; «маркетингові активи» – товарні знаки, фірмові знаки, інформаційні системи; «зображення вартості» – логотип, репутація; «синтез маркетингових активів» або конкурентна перевага, – обґрунтовують вплив маркетингу на створення стратегічних конкурентних переваг підприємства²⁸⁰. Отже, прихильники маркетингового підходу вважають, що задоволення потреб клієнта в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки є основною метою діяльності суб'єктів господарювання, а тому може виступати основним чинником у визначенні складових елементів і оцінці інтелектуального капіталу підприємства.

Дослідники Лім Лін, Пітер Даллімор у моделі інтелектуального капіталу підприємства, побудованої з позицій стратегічного управління підприємством (2004 р.) виділяють такі структурні елементи: людський, корпоративний, бізнесовий та функціональний капітали (знання з управління). Проте, на думку вчених, не менш важливим є поділ, що базується на відображенні стратегічного підходу до маркетингу, – капітал клієнта, постачальників, стратегічних бізнесових об'єднань та інвестора (знання з маркетингу)²⁸¹.

²⁸⁰ Dobija D. Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa / Dorota Dobija – Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, 2004. – S. 44.

²⁸¹ Lim L. L. K. Intellectual Capital: Management Attitudes in Service Industries / Lyn L. K. Lim, Peter Dallimore // Journal of Intellectual Capital. – 2004. –Vol. 5. № 1. – P. 187–190.

Розвиток маркетингової концепції інтелектуального капіталу підприємства представлений у працях Бориса Леонтьєва, який, акцентуючи увагу на важливості клієнтського (ринкового) капіталу, сформованого фірмовими найменуваннями, брендами, діловою репутацією, використовує широкий (людський, структурний, клієнтський капітал) та вузький підходи (інтелектуальні здібності людей) до трактування цього економічного поняття (рис. 1. 8)²⁸².

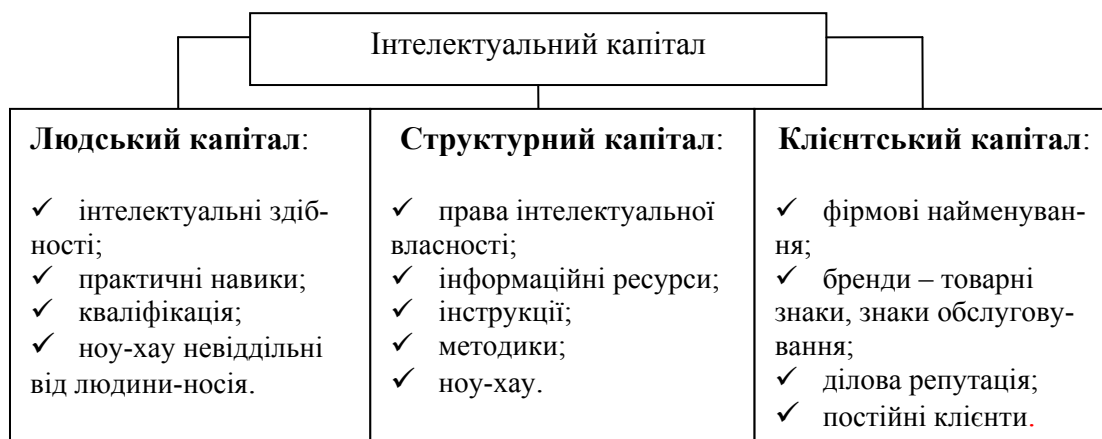

Рис. 1. 8. Модель інтелектуального капіталу підприємства Б. Леонтьєва в межах маркетингової концепції (джерело: складено автором на основі: Леонтьєв Б. Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе [Монография] / Б. Б. Леонтьев. – М.: Издательский центр «Акционер», 2002. – 200 с.).

У вітчизняній науковій школі розвиток маркетингової концепції інтелектуального капіталу підприємства знайшов своє відображення у працях Олександра Бутнік-Сіверського, який виділяє людський, структурний та клієнтський капітал (2002 р.)²⁸³.

Логічне продовження напрацювань у межах маркетингової концепції знаходимо у Олександра Кендюхова, який при типологізації за функціональним змістом виділяє п'ять груп інтелектуального капіталу (2008 р.): персоні-

²⁸² Леонтьєв Б. Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе: оценка, ориентиры, моделирование, защита прав / Борис Борисович Леонтьев. – М.: Издательский центр «Акционер», 2002. – 196 с.

²⁸³ Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 21–23.

фікований, інфраструктурний, техніко-технологічний, клієнтський і марочний (рис. 1. 9)^{284 285}.

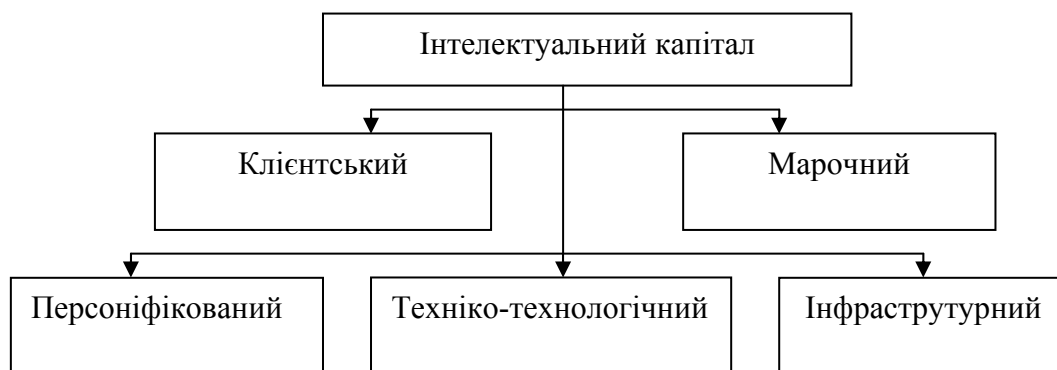

Рис. 1. 9. Модель інтелектуального капіталу підприємства О. Кендюхова в межах маркетингової концепції (джерело: складено автором на основі: Кендюхов О.В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом / О. В. Кендюхов; [монографія]. – Донецьк: ДонУЕП, 2008. – 363 с.).

У своїх дослідженнях інтелектуального капіталу підприємства економіст суттєву увагу приділяє саме визначенню місця, ролі, значення і оцінки марочного капіталу, що дає підстави робити висновки про розвиток маркетингової концепції інтелектуального капіталу підприємства на основі доповнення її марочним капіталом.

Дослідник Сергій Ілляшенко, розвиваючи маркетингову концепцію інтелектуального капіталу підприємства та послугуючись структурними підходами, виділяє (Додаток Л 3): людський (знання, навички, досвід, ноу-хау, творчі здібності, креативний спосіб мислення, критичне ставлення до авторитетів, моральні цінності, культура праці); організаційний (патенти, ліцензії, ноу-хау, програми, товарні знаки, промислові зразки, інформаційне забезпечення, технічне забезпечення, організаційна структура, корпоративна культура, система мотивації творчої праці) та інтерфейсний капітал (зв'язки з економічними контрагентами, інформація про них, історія взаємин з економіч-

²⁸⁴ Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління / Олександр Володимирович Кендюхов; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк: НАН України. Інститут економіки промисловості; ДонУЕП, 2006. – 308 с.

²⁸⁵ Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: [монографія] / Олександр Володимирович Кендюхов. – Донецьк: НАН України; Інститут економіки промисловості; ДонУЕП, 2008. – 363 с.

ними контрагентами, торговельна марка (бренд))²⁸⁶ [205, с. 93]. Згідно з нашими міркуваннями, запропонована дослідником ідентифікація структурних елементів інтелектуального капіталу підприємства є простою, але дискусійною, оскільки певні елементи (наприклад, патенти, ліцензії та ін.), включені автором до складу організаційного капіталу, хоч, ми переконані, їх варто було б віднести до інноваційного капіталу, оскільки вони виникають в результаті здійснення інноваційної діяльності.

Широкий підхід до тлумачення інтелектуального капіталу вченими Т. Стюартом (1991 р., 1997 р.) [293, 294], подальшими дослідженнями К. Е. Свейбі (1997 р.) [300], К. Перехудою (1998 р.) [251; 330], Й. Варшатом, К. Вагнером, І. Гауссом [317], Р. Петті, Дж. Джасрі (2000) [254], Д. Добією [155] спричинив можливість виокремлення вченими статичного підходу при вивченні концепції інтелектуального капіталу підприємства, для якої притаманним є концентрація уваги на визначенні самостійних (автономних) елементів, що впливають на ефективність функціонування підприємства. Так, більш широко порівняно з маркетинговим підходом до трактування інтелектуального капіталу Карла Еріка Свейбі, представленого у «Рапорті Конрада» (1989 р.), підійшов у своїх дослідженнях (1991 р.) Том Стюарт, виділяючи серед складових елементів інтелектуального капіталу ті, які суттєво впливають на функціонування підприємств, зокрема, це людський капітал (вміння, досвід), структурний капітал (патенти, технології, процеси) і клієнтський капітал (інформація про споживачів та постачальників)²⁸⁷.

З практичних позицій до розробки моделі інтелектуального капіталу підприємства, використовуючи статичний підхід, обґрунтував свої дослідження (1997 р.) менеджер Карл Ерік Свейбі. Вона базується на трьох компонентах: індивідуальні компетенції («*Individual Competence*»), внутрішня структура («*Internal Structure*»), зовнішня структура («*External Structure*»)

²⁸⁶ Ілляшенко С. М. Актуальні проблеми управління інтелектуальний капіталом підприємства / Сергій Миколайович Ілляшенко // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 2. – С. 93. – (Розділ 2. Інноваційні процеси в економіці).

²⁸⁷ Steward T. A. *Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations* / Tomas A. Steward. – New-York: Doudleday&Currency, 1997. – P. 67.

(рис.1. 10)²⁸⁸. Доцільно зауважити, що запропонована Карлом Еріком Свейбі модель інтелектуального капіталу підприємства (1997 р.), що вміщує двадцять чотири складові елементи найчастіше використовується як у теоретичних, так і практичних дослідженнях і є предметом удосконалення.

Рис 1. 10 Модель інтелектуального капіталу підприємства у контексті статичного підходу К.-Е. Свейбі (джерело: складено автором на основі: Sveiby К.-Е. Measuring Intangibles and Intellectual Capital – An Emerging First Standart [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/EmergingStandart.html> (лютий 2006)).

²⁸⁸ Sveiby К.-Е. Methods for Measuring Intangibles Assets / Karl –Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm> (травень 2012)

Таким чином, людський капітал, представлений у даній моделі під назвою «індивідуальні компетенції» («*Individual Competence*») працівників, вважається її основою і характеризується такими складовими, як знання, освіта, здібності, рівень фахової підготовки, а також підприємницькі здібності працівника. Специфічною рисою людського капіталу є відносини власності, адже він постійно «належить» носіям. Опираючись на ці особливості, вчений стверджує, що саме людський капітал є найціннішим серед усіх інших структуротворчих елементів інтелектуального капіталу підприємства.

Структурний капітал, який знаходиться у власності підприємства, названий у моделі внутрішньою структурою («*Internal Structure*»), включає інтелектуальну власність (патенти, авторські права, товарні знаки) та інфраструктурні засоби підприємства (філософія управління, організаційна культура, концепції, системи управління, фінансові зв'язки, комп'ютерні системи, неформальні об'єднання).

У моделі інтелектуального капіталу підприємства Карла Еріка Свейбі важливе значення відводиться здатності суб'єкта господарювання співпрацювати з його оточенням через формування капіталу зв'язків, що відображає його зовнішню структуру («*Eternal Structure*»). Незважаючи на те, що успішність інвестування в розвиток капіталу зв'язків є значно нижчою, ніж у структурний капітал, окремі його складові постійно потребують удосконалення й підтримки (наприклад, бренд підприємства).

Звернемо увагу, що запропонована Карлом Еріком Свейбі модель інтелектуального капіталу підприємства постійно удосконалюється і на сьогодні найчастіше використовуються її модифіковані варіанти, зокрема, спрощена модель інтелектуального капіталу підприємства (2000 р.) Ріхарда Петті, Джеймса Джасрі, яка в рамках структурних його елементів, ототожнює організаційний та структурний капітали, де виділяють лише два компоненти – людський та організаційний (структурний)²⁸⁹. Схематично модель інтелектуального капіталу підприємства Ріхарда Петті, Джеймса Джасрі в контексті статичного підходу представимо на рис. 1. 11.

²⁸⁹ Petty R. Intellectual Capital Literature Review. Measurement, reporting and management / Richard Petty, James Guthrie. // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 2. – P. 157.

Варто зазначити, що концепція інтелектуального капіталу підприємства набула широкого розвитку саме в практичній площині, чим суттєво відрізняється від інших економічних теорій. Однією з причин такого стану речей був факт, що економісти-практики швидше, ніж теоретики, почали зіштовхуватися з тим, що офіційні сучасні стандарти бухгалтерського обліку дозволяли представляти економічну вартість підприємств, яка все більшою мірою відрізнялася від ринкової вартості суб'єктів господарювання.

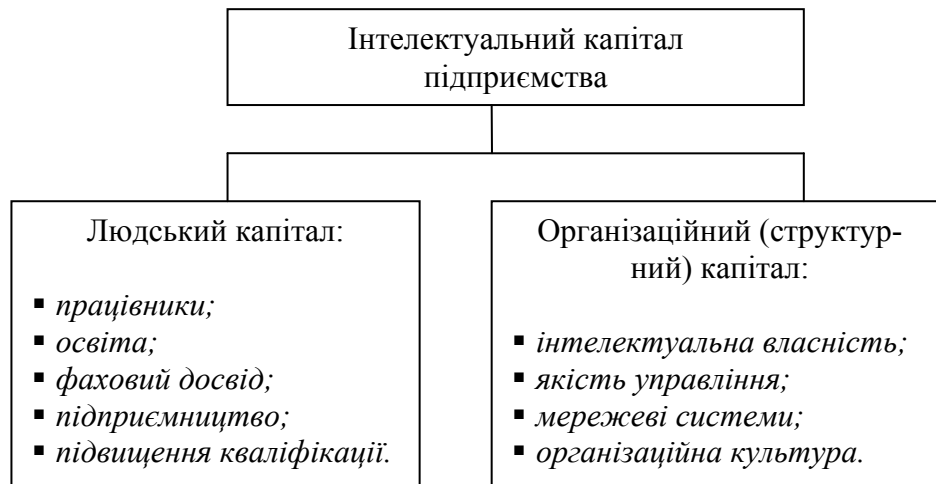

Рис. 1.11. Модель інтелектуального капіталу підприємства Р. Петті, Дж.Джасрі (джерело: складено автором на основі: Petty R., Guthrie J. Intellectual Capital Literature Review. Measurement, reporting and management // Journal of Intellectual Capital. – 2000.– Vol. 1. – № 2. – Р. 155–176.).

Практицизм розвитку теорії інтелектуального капіталу знайшов відображення в обліковій концепції інтелектуального капіталу підприємства. З одного боку, облікова концепція інтелектуального капіталу підприємства доповнює попередні концепції, а з іншого – до сьогоднішнього дня невирішеними залишаються питання вимірювання й оцінки інтелектуального капіталу, що дозволить ефективно управляти його розвитком.

Вирішення проблеми вимірювання інтелектуального капіталу підприємства ускладнюється тим, що інтелектуальний капітал не є фінансовим капіталом, а тому його важко відобразити в офіційно чинних на сьогодні стандартах фінансової звітності підприємств. Зокрема, вчений-практик, який є розробником облікової концепції інтелектуального капіталу підприємства – Лейф Едвінсон – стверджує, що даний фактор має характер зобов'язань гос-

подарського суб'єкта. З огляду на це він не може бути відображеним як його майно (актив), проте може представлятися як майно інтелектуальне²⁹⁰.

Лейф Едвінсон у 1992 році як директор шведської фірми «Skandia», провівши інвентаризацію таких невидимих вартостей, як торгові знаки, назви, листи клієнтів, системи інформаційних технологій та системи управління фондами, компетенції працівників, партнерів, тобто тих, які не були відображені в офіційній фінансовій звітності підприємства, об'єднав їх у дві групи – людський капітал і структурний капітал²⁹¹. Саме виділення цих чинників послужило основою для побудови облікової концепції інтелектуального капіталу підприємства, яка інтерпретує інтелектуальний капітал як інтелектуальне майно, що може бути представлене в активі балансу, та інтелектуальний капітал – відображений у його пасиві, що наочно представлено на рис.1. 12²⁹².

<i>Інтелектуальне майно</i>	<i>Актив</i>	<i>Пасив</i>	<i>Офіційний баланс</i>
	<i>Вартість фірми (goodwill)</i>	<i>Інтелектуальний капітал</i>	<i>Невидимі вартості</i>
	<i>Технологія</i>		
	<i>Вміння</i>		

Рис. 1. 12. Облікова концепція інтелектуального капіталу підприємства Л. Едвінсона (джерело: Edvinsson L., Malone M. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 40. – (Seria Przedsiębiorczość)).

²⁹⁰ Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 39–40. – (Seria Przedsiębiorczość).

²⁹¹ Там же S. 41–42.

²⁹² Там же S. 40.

Облікова концепція інтелектуального капіталу підприємства Лейфа Едвінсона відома під назвою «*NAVIGATOR Skandii*», вперше створила можливості для вимірювання інтелектуального капіталу, а в кінцевому підсумку вона відображає можливості підприємства щодо перетворення інтелектуального капіталу в фінансовий – вартість.

Зазначимо, що розвитком облікової концепції інтелектуального капіталу підприємств і нині займається багато науковців, зокрема Д. Добія [155], О. Бутнік-Сіверський [64], В. Сопко [89], Г. Уманців [101] та ін. Активізація наукових досліджень розвитку облікової концепції інтелектуального капіталу підприємства пояснюється тим, що в умовах «нової парадигми» саме інтелектуальна складова стає основним виробничим ресурсом, який забезпечує капіталізацію суб'єкта господарювання.

Однак, незважаючи на підвищення ролі інтелектуального капіталу в капіталізації підприємств окремі його складові залишаються поза межами офіційної фінансової звітності, оскільки не є ідентифікованими (наприклад, ділова репутація); не мають правового забезпечення (наприклад, знання) тощо. Крім того, існує нагальна потреба напрацювання науково-обґрунтованої облікової концепції інтелектуального капіталу підприємства, що дозволить окреслити вектори удосконалення управління цим важливим ресурсом, а в українських реаліях ще й підвищити капіталізацію вітчизняних підприємств.

Розвиток інноваційної концепції інтелектуального капіталу підприємства знаходить своє відображення у появі нових пропозицій, які доповнюють структуру інтелектуального капіталу, враховуючи нові потреби в забезпеченні людського «поступу».

Економічні перетворення у світовому масштабі висунули на перший план необхідність вирішення проблем на базі швидкої розробки і використання у виробництві нових технологічних, організаційних, управлінських – інновацій. До такого висновку перші прийшли дослідники феномену «інновацій» ще на початку ХХ століття. Узагальнивши теоретичні дослідження, розпочаті українським ученим-економістом світового рівня Михайлом Туган-Барановським, його учень Йозеф Алоіз Шумпетер (1883–1950) став основоположником інноваційної теорії, запровадивши у своїй праці «Теорія еконо-

мічного розвитку» (1912 р.) п'ять типів нових «комбінацій змін» або інновацій: виробництво нового продукту чи відомого продукту в новій якості²⁹³; впровадження нового методу виробництва; освоєння нового ринку збуту; залучення для виробничого процесу нових джерел сировини та проведення реорганізації (уведення нових організаційних форм)²⁹⁴.

Згодом у своїй новій праці «Ділові цикли» вчений приходять до висновку, що «інновація означає зсув (переміщення) кривої граничної продуктивності»²⁹⁵. Поступово в наукових колах зрозуміли, що інновація є джерелом економічного зростання, зокрема, в 1957 році у праці «Технологічні зміни та функція сукупного виробництва» Роберт Соллоу, узагальнивши досвід розвитку промисловості, зауважив, що саме активна інноваційна діяльність підприємств різних форм власності дедалі більше визначає темпи їх економічного зростання. За його підрахунками валовий національний продукт США в період із 1909 по 1949 рр. збільшився на 87,5 % за рахунок «технологічних змін», тобто «інновацій»²⁹⁶.

Із того часу інноваційна модель ведення бізнесу найбільш результативно вирішує проблеми забезпечення зрівноваженого, стабільного економічного зростання суб'єктів господарювання. Звичайно, це підштовхнуло багатьох учених і практиків до з'ясування питань, пов'язаних із пошуком джерел інновацій. Дані тенденції спричинилися до розвитку в даному руслі інноваційної концепції інтелектуального капіталу підприємства та появи нових моделей, зокрема дослідників К. Перехуди [330], Й. Варшата, К. Вагнера, І. Гаусса [317], Д. Добії [155].

²⁹³ Лапко О. М. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: [монографія] / Олена Миколаївна Лапко. – К.: ІЕП НАНУ, 1999. – С. 54.

²⁹⁴ Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Йозеф Алоиза Шумпетер; [предисл. В.С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой, К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семеновко, Э.Ю. Соловьевея]. – М.: Эксмо, 2008. – С. 32.

²⁹⁵ Макаренко І. Інновація: порятунок чи «кризова пастка» / І. Макаренко // Вісник НАН України. – 1997. – №7–8. – С. 28.

²⁹⁶ Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін / Юрій Миколайович Бажал; [навч. посіб. для вузів]; / Міжнародний фонд Відродження. – К.: Заповіт, 1996. – С. 17. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).

Ця когорта вчених розвиває наукові погляди А. Маршала, Й. Тюнена та Й. А. Шумпетера, що засвідчує запровадження додаткової складової – інноваційного капіталу – у своїх моделях інтелектуального капіталу підприємства. Так, з'являється модель інтелектуального капіталу підприємства Казімежа Перехуди (1998 р.), яка базується на твердженні, що джерелом інновацій є інтелектуальні активи, а людські активи – генерують додану вартість²⁹⁷. Схематично модель інтелектуального капіталу підприємства Казімежа Перехуди представимо на рис. 1. 13.

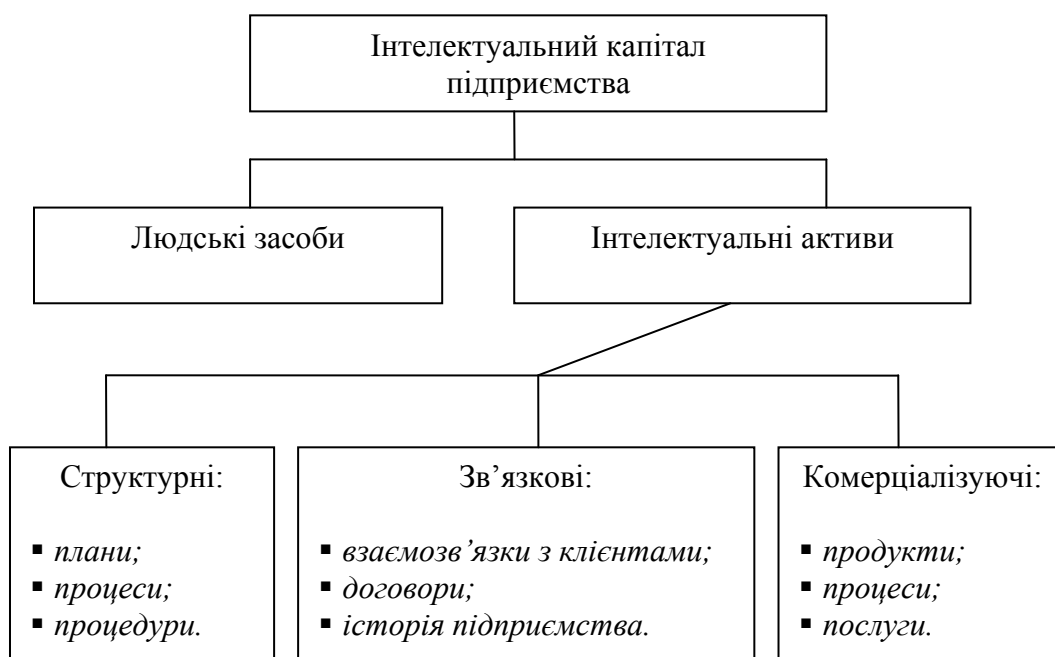

Рис 1. 13. Модель інтелектуального капіталу підприємства К. Перехуди в рамках інноваційної концепції (джерело: складено автором на основі: Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwie [red. nauk. Kazimierz Perechuda]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – S. 64– 65).

Учений вказує, що саме інтелектуальні активи, репрезентуючи нематеріальні цінності підприємства, є джерелом інновацій і поділяє їх на три групи: першу групу формують структурні складові (процеси, процедури); другу – елементи, спрямовані на формування довготривалих зв'язків з контрагентами (договори, створена історія підприємства); третю – елементи скеровані на комерціалізацію продуктів, процесів і послуг.

²⁹⁷ Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwie [red. nauk. Kazimierz Perechuda]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – S. 64–65.

Отже, зазначаючи позитивні доміанти моделі інтелектуального капіталу підприємства Казімежа Перехуди, вважаємо за доцільне звернути увагу на виявлення джерела інновацій, що знаходиться в інтелектуальних активах суб'єкта господарювання, хоч терміна «інноваційний капітал» учений безпосередньо не використовує. Це, в свою чергу, можемо вважати недоліком. Однак, з іншого боку, цей недолік створив можливість для розвитку інноваційної концепції інтелектуального капіталу підприємства, що знайшло своє відображення у працях учених Й. Варшата, К. Вагнера, І. Гаусса [317], Д. Добії [155] та ін.

Запропонована вченими Й. Варшатом, К. Вагнером, І. Гауссом [317] модель скасовує недолік попередньої шляхом виділення серед структуро-творчих елементів інноваційної складової та акцентування уваги на його ролі в розвитку інтелектуального капіталу сучасних підприємств (рис. 1. 14).

Рис. 1. 14. Модель інтелектуального капіталу підприємства Й. Варшата, К. Вагнера, Й. Гаусса (джерело: Warschat J. Measurement System for the Evaluation of R&D Knowledge in the Sector, Report on Workshop Intellectual Capital / J. Warschat J., K. Wagner, I. Hauss / Intangible Investments. – 1999. – November 22th, European Commission).

Важливою ознакою моделі інтелектуального капіталу підприємства Й. Варшата, К. Вагнера, І. Гаусса [317] є виявлений у результаті здійсненого дослідження вплив усіх складових елементів на ефективність функціонування суб'єктів господарювання в умовах «економіки знань». Так, після кількох

років функціонування «інноваційних систем» у «*Eastman Kodak Company*» впроваджені лише за один рік ідеї принесли прибуток у 300 млн. дол., тоді як витрати на утримання цих систем не перевищували 0,3 % від річного прибутку²⁹⁸.

Позитивні тенденції активізували пошуки джерел інноваційних продуктів. Для створення продуктових інновацій у США та інших високо розвинутих країнах зростають видатки на проведення наукових досліджень. Так, річні витрати на НДДКР у США в середньому зростають на 8 %, у той час як інвестиції в матеріальні активи – на 6,8 %²⁹⁹.

Очевидно, вказані вище тенденції впливу наукових досліджень на формування інноваційного капіталу підприємства забезпечили генезу концепції інтелектуального капіталу підприємства. У зв'язку з цим, доцільно згадати модель інтелектуального капіталу підприємства (2004 р.) Дороти Добії, яка містить також ознаки врахування інноваційного фактора, а оому вважаємо, що її можна розглядати як наступний крок у розвитку інноваційної концепції інтелектуального капіталу (рис. 1. 15). У згаданій моделі вчена-фінансист у складі інтелектуального капіталу підприємства виділяє п'ять складових: інноваційний капітал, який формується на основі здійснення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, що відрізняє дану модель від моделей-попередників; структурний капітал, який включає активи знань, еластичність підприємства, вміння, навички та лояльність працівників; ринки капіталів – фірмові і торгові знаки; вартість фірми («*goodwill*») – контракти – ліцензії, умови, медіа, послуги, скеровані на охорону середовища; контракти, зорієнтовані на обмеження впливу ризику фінансових інструментів, деривативи; клієнтський капітал, який ґрунтується на рекламі, довірі клієнтів та постійному пошуку нових контрагентів³⁰⁰.

²⁹⁸ Lovelace R. F. Stimulating creativity through managerial intervention / R.F. Lovelace // *R&D Management*. – 1986. – P 161–174.

²⁹⁹ Dobija D. Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa / Dorota Dobija – Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, 2004. – S. 28.

³⁰⁰ Dobija D. Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa / Dorota Dobija – Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, 2004. – S. 44–45; 65–67.

Рис. 1. 15. Модель інтелектуального капіталу підприємства Дороти Добії (джерело: складено автором на основі: (джерело: складено автором на основі: Dobija D. Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa / Dorota Dobija – Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Kózmińskiego, 2004. – 246 [1] s.).

Отже, найважливішою перевагою представленої моделі є врахування впливу наукових досліджень на формування інноваційного капіталу, що визначає перспективні вектори розвитку інтелектуального капіталу підприємства.

Яскравим прихильником дотримання динамічного підходу до дослідження інтелектуального капіталу підприємства, що дозволяє удосконалити планування діяльності в сфері науки і розвитку та визначити джерела інновацій, які б забезпечували стратегічну конкурентоспроможність суб'єкта господарювання, є економістка Енні Брукінг, яка виділяє чотири групи активів (1996 р.)³⁰¹: людські активи («*Human-Centered Assets*»); ринкові активи

³⁰¹ Brooking A. Intellectual Capital. Core Asset for the Third Millennium Enterprise / Annie Brooking. – London: International Thomson Business Press, 1997. – P. 13.

(«*Market Assets*»); організаційні (інфраструктурні) активи («*Infrastructure Assets*») та активи інтелектуальної власності («*Intellectual Property Assets*»).

У дослідженнях ученої людські активи («*Human-Centered Assets*») становлять виробничий ресурс, що не перебуває у власності підприємства, охоплюючи креативність, досвід, уміння вирішувати проблеми, лідерські якості, здатність протистояти стресам, підприємницькі та менеджерські здібності особи.

Організаційні (інфраструктурні) активи («*Infrastructure Assets*») формують технології, організаційна культура, управлінські процеси, інформаційні системи, мережеві (комунікаційні) системи, але лише ті, які забезпечують функціонування підприємства. Характерною рисою моделі інтелектуального капіталу Енні Брукінг є невключення до складу інфраструктурних «матеріальних» активів, зокрема, систем і комп'ютерних програм. Однак, спосіб використання такого типу активів на підприємствах, на думку дослідниці, належить до інфраструктурних активів. Крім того, авторка моделі говорить про динамічний характер такого типу активів, що впливає з необхідності їх змін відповідно до тих, що мають місце в оточенні підприємства.

До складу ринкових активів вчена включає марки продукції чи послуг, бренд підприємства, рівень лояльності клієнтів, контракти в межах коопераційних зв'язків, дистрибуційні канали, які разом забезпечують конкурентоспроможність суб'єкта господарювання на ринку. Важливим ідентифікуючим елементом, що відрізняє цю модель інтелектуального капіталу підприємства, є інтелектуальна власність, яку формують на базі знань і досвіду, отриманих у процесі виробництва чи надання послуг («*Know-How*»), торговельних таємниць, патентів, авторських прав і торгових знаків.

У другій половині ХХ ст. вчені Ікуджіро Нонака, Гіротака Такеучі (1995) у своїх дослідженнях звертають увагу на представленні можливості споглядання на підприємство як соціальну спільноту, здатну швидко створювати та поширювати знання³⁰². Саме такі погляди лягли в основу формування соціологічної концепції інтелектуального капіталу підприємства. Постулатом

³⁰² Nonaka I. *The Knowledge Creating Company* / Ikujiro Nonaka, Hirotaka Takeuchi. – New York: Oxford University Press, 1995. – 299[5] p. – (How Japanese Companies Create the Dynamic of Innovation).

даної концепції є часова трансформація інтелектуального капіталу, спричинена постійними змінами, характерними для соціального капіталу, та під впливом стратегії підприємства, тому її ще називають соціологічною концепцією інтелектуального капіталу підприємства, яку досліджували брати Гйоран та Йохан Русі³⁰³.

Серед прихильників соціологічної концепції інтелектуального капіталу підприємства доцільно виділити М. Братніцького [263], Дж. Фітц-Енза [174], Н. Бонтіса [180], Г. Рус, Й. Рус [271] та ін. Водночас, Гйоран та Йохан Русі вважають, що інтелектуальний капітал базується на колективних взаємовідносинах і визначається структурою цих зв'язків (1997 р.). У запропонованій науковцями моделі інтелектуального капіталу підприємства основою вважається капітал зв'язків з клієнтами, з постачальниками, з бізнес-партнерами та з інвесторами, який, у свою чергу, впливає на формування людського капіталу, а саме на розвиток знань, умінь і мотивації персоналу до більш продуктивної праці, а також капіталу бізнес-процесів, який формують приплив інформації, товарів, послуг, готівки. Крім того, тут важливе значення мають застосовані підприємством форми співпраці та визначені стратегічні вектори розвитку капіталу відновлення (спеціалізація, виробничі процеси, нові концепції, нові форми кооперації) (рис. 1. 16)³⁰⁴. Отже, суттєвою перевагою і відмінною рисою у запропонованій дослідником Гйораном Русом моделі інтелектуального капіталу підприємства та його співавтором у 1997 р. Йоханом Русом, а також Стефаном Пайком та Лізою Фернстрьом у 2005 р., можна вважати перенесення акценту на капітал зв'язків, який у пізніших моделях названий соціальним капіталом. У цей період (1998 р.) і надалі в наукових публікаціях все частіше акцентується увага на головній ролі зв'язків у налагодженні колективних стосунків і формуванні на їх основі соціального капіталу, який є «...сумою наявних і потенційних засобів, вміщених у доступних

³⁰³ Roos G. Measuring Your Company's Intellectual Performance / Göran Roos, Johan Roos // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. –P. 413–426.

³⁰⁴ Roos G. Measuring Your Company's Intellectual Performance / Göran Roos, Johan Roos // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. –P. 416.

(і віднайдених завдяки їм) зв'язкових мережах, якими володіють окремі індивідууми або соціальні одиниці»³⁰⁵.

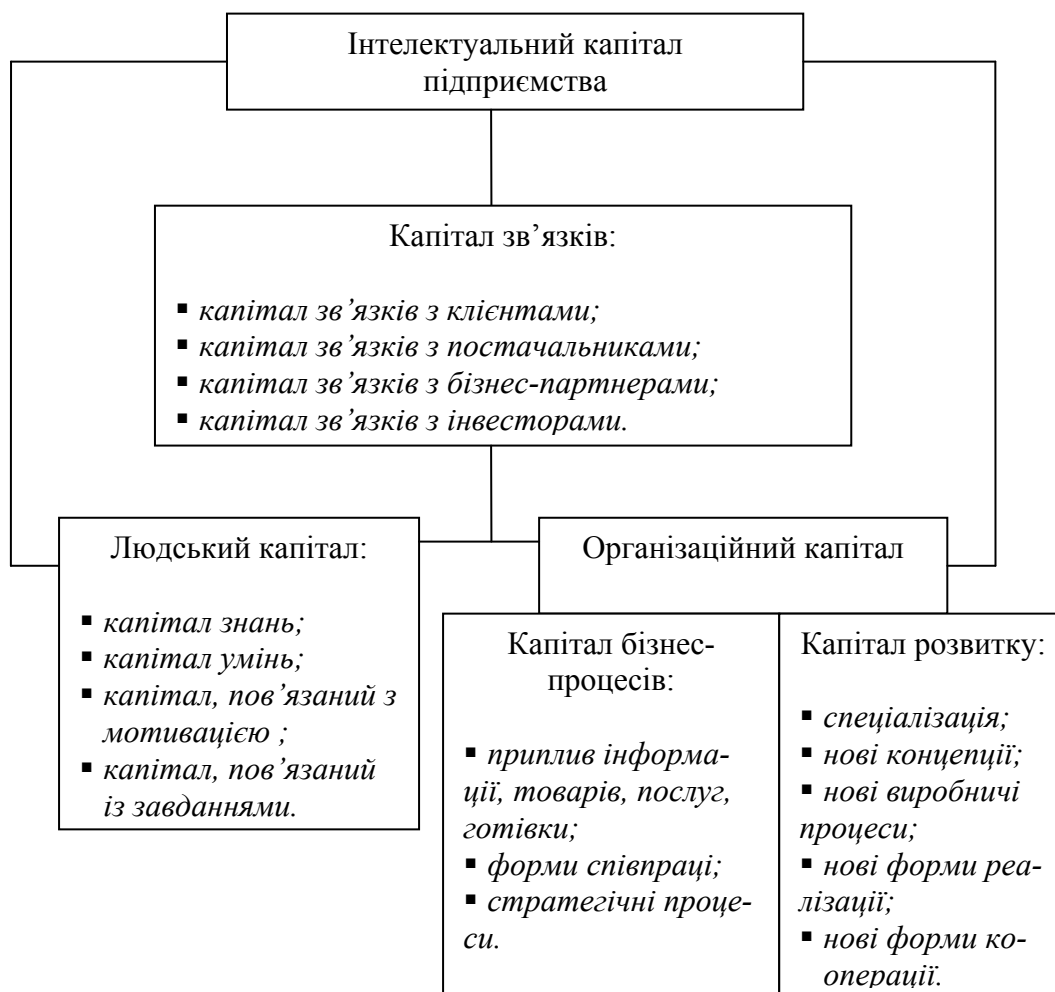

Рис. 1. 16. Модель інтелектуального капіталу підприємства Г. Руся (джерело: складено автором на основі: Roos G. Measuring Your Company's Intellectual Performance / Göran Roos, Johan Roos // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. – P. 413–426.

[Електронний ресурс].– Режим доступу:

<http://www.sciencedirect.com/science/journal/00246301/30/3>; Roos G. Managing Intellectual Capital in practice / Göran Roos, Stephen Pike, Lisa Fernström. – Amsterdam [ets.]: Elsevier, 2005. – P. 19–29).

Таким чином, на думку Яніни Нахапет і Самантри Джошел, ефективність функціонування підприємств залежить від їх вміння створювати та використовувати соціальний капітал, зокрема для створення інтелектуального капіталу підприємству важливим є забезпечення його доступу до індивідуа-

³⁰⁵Nahapiet J. Social capital, intellectual capital and the organizational advantage / Janine Nahapiet, Sumantra Ghoshal // Academy of Management Review. – 1998. – Vol. 23. – № 2. – P. 243.

льних знань, наявність у суб'єкта господарювання засобів поєднання знань, що забезпечить створення нової вартості³⁰⁶. Таким чином, дослідниці Яніна Нахапет і Самантра Джошел доводять, що соціальний капітал відіграє важливу роль саме при формуванні інтелектуального капіталу підприємства, оскільки базується на створенні та дифузії знань (1998 р.).

Погляди директора Інституту досліджень над інтелектуальним капіталом Ніка Бонтіса (2002–2006 рр.), що представляє північноамериканську школу, відображені у його моделі інтелектуального капіталу підприємства, яка вміщує три складових елементи – людський капітал («*Human Capital*»); структурний капітал («*Structural Capital*») та реляційний капітал («*Relational Capital*») (зв'язків)³⁰⁷. Людський капітал є джерелом інновацій, він вміщений в індивідуальних знаннях працівників підприємства, важко піддається кодуванню і поширенню. Структурний капітал відображає процеси та внутрішні взаємовідносини на підприємстві, доступ до інформації (товарні знаки, патенти, будинки тощо).

Реляційний капітал – це знання, які сприяють розвитку комунікаційних здібностей (ринкові зв'язки, зв'язки з клієнтами, постачальниками, технологічні мережі, доступні в оточенні). Тут варто згадати, що реляційний капітал оригінально описав Джон Кей (1996 р.), досліджуючи успішність функціонування підприємств, використовуючи термін «архітектура», що представляє специфічну здатність підприємства, діяльність якого базується на розвитку мережі внутрішніх (між працівниками і підприємством) та зовнішніх (між постачальниками і клієнтами) контактів, а також у сфері груп підприємств, які будують мережеві зв'язки³⁰⁸. Цілком слушною є думка науковця про те, що вдало сформована «архітектура» забезпечує можливості здобуття знань та покращує обіг інформації.

³⁰⁶ Там же Р. 242–266.

³⁰⁷ The Strategic Management of Intellectual Capital and Organizational Knowledge / [ed. by Chun Wei Choo, Nick Bontis] / [Nick Bontis Managing Organizational Knowledge by Diagnosing Intellectual Capital: Framing and Advancing the State of the Field. – 2002. – P. 629. – [7 Section]. – Oxford: Univ. Press, 2002. – 748 p.

³⁰⁸ Kay J. Podstawy sukcesy firmy / John Kay; [przekład Andrzej Ehrlich]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo ekonomiczne, 1996. – S. 99–25.

Опираючись на наведені вище твердження вважаємо, що логічно буде погодитися із запропонованою вченим заміною клієнтського капіталу на реляційний, оскільки останній включає як зв'язки з клієнтами, партнерами, коопераційні зв'язки (альянси), мережеві зв'язки, так і комплементарні активи – канали дистрибуції, маркетинг).

На основі ретроспективних досліджень робимо висновок, що розвиток соціологічної концепції інтелектуального капіталу підприємства пов'язаний з процесами демократизації, плюралізму, свободи слова, а, отже, з формуванням громадянського суспільства та третього сектора – незалежних громадських організацій. Саме ці процеси дають можливість створювати та поширювати нові знання, нестандартні погляди та приймати нетрадиційні рішення.

Теоретичні домінанти ідентифікації структуротворчих елементів інтелектуального капіталу підприємства, сформованого при використанні соціологічного підходу знаходимо у працях (2000 р.) Маріуша Братніцького, у моделі якого конкретно виділено соціальний капітал (рис. 1. 17)³⁰⁹.

Суттєвою перевагою цієї моделі є виділення окремим складовим елементом в інтелектуальному капіталі соціального капіталу, що дало поштовх до здійснення подальших досліджень впливу цього елемента на удосконалення структури інтелектуального капіталу підприємства.

Цікавою є запропонована (2001 р.) модель інтелектуального капіталу підприємства Джака Фітц-Енза, у якій науковець, хоч і не виділяє соціального капіталу окремим елементом, проте представляє його у вигляді мережі зв'язків, яка існує між людським капіталом і такими елементами інтелектуального капіталу, як інтелектуальна власність, процеси й культура³¹⁰.

³⁰⁹ Bratnicki M. Kompetencje przedsiębiorstwa: od określenia kompetencji do zbudowania strategii / Mariusz Bratnicki. – Warszawa: Agencja Wydawnicza Placet, 2000. – S. 101. – (Między nadzieją i Strachem. Budowanie Mapy Kompetencji) – (Seria: Biblioteka biznesmena).

³¹⁰ Fitz-Enz J. Rentowność inwestycji w kapitał ludzki / Jac Fitz-Enz; [przełożył Grzegorz Łuczkiwicz]. – Kraków: Dom Wydawniczy ABC, 2001. – S. 23–24. – (Oficyna Ekonomiczna).

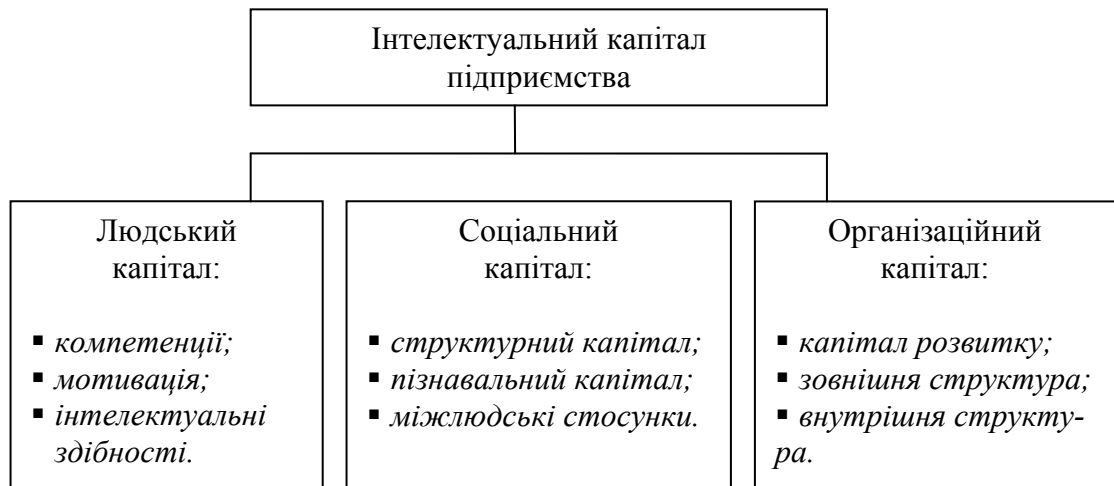

Рис. 1. 17. Модель інтелектуального капіталу підприємства М. Братніцького (джерело: складено автором на основі: *Bratnicki M. Kompetencje przedsiębiorstwa: od określenia kompetencji do zbudowania strategii / Mariusz Bratnicki.. – Warszawa: Agencja Wydawnicza Placet, 2000. – 156 s. – (Między nadzieją i Strachiem. Budowanie Mapy Kompetencji) – (Seria: Biblioteka biznesmena)*).

Існування інтерактивних зв'язків між усіма елементами інтелектуального капіталу підприємства спричинює появу синергічного ефекту, який також чинить вплив на капіталізацію ринкової вартості підприємства. Наукові доробки представників цього вектора досліджень [166; 173; ; 261; 226] базувалися на динамічному підході. Виділяють два основних типи взаємозв'язків: першу групу формують ті, що виникають між елементами інтелектуального капіталу підприємства, другу – ті, що виникають між інтелектуальним і фінансовим капіталом. Це абсолютно правильно, якщо під інтелектуальним капіталом підприємства розуміти різницю між його ринковою та балансовою вартістю. Звичайно, це знайшло своє відображення у трансформаціях на науковому термінологічному полі та стало підґрунтям до виокремлення, концепції «платформи вартості» (*value platform*) інтелектуального капіталу підприємства авторства Губерта Сант-Онжа³¹¹, опрацьованої спільно з Лейфом Едвінсоном³¹², Гордоном Петрашем³¹³ [170], Чарльзом Армстронгом³¹⁴ [169]. Найважливішою рисою цієї концепції вважаємо інтерактивні взаємозв'язки і

³¹¹ Hubert Saint-Onge, «Canadian Imperial Bank of Commerce».

³¹² Laif Edvinsson, «Skandia AFC».

³¹³ Gordon Petrash, «Dow Chemical Company».

³¹⁴ Charlse Armstrong, «Armstrong World Industry».

взаємозалежності між інтелектуальним та фінансовим капіталом, а також між структуротворчими елементами інтелектуального капіталу підприємства, які визначають детермінанти формування ринкової вартості суб'єкта господарювання.

Яскравим прикладом прихильників концепції «платформи» вартості інтелектуального капіталу підприємства є вчені Лейф Едвінсон і Майкл Мелонун³¹⁵, які стверджують, що ринкову вартість підприємства формують його фінансовий та інтелектуальний капітали (рис.1. 18). Варто зазначити, що виникнення інтерактивних зв'язків і залежностей у моделі інтелектуального капіталу підприємства Лейфа Едвінсона та Майкла Мелонуна між інтелектуальним та фінансовим капіталом, а також між складовими елементами інтелектуального капіталу, на думку вчених-практиків, обумовлюється тим, що³¹⁶ [18, с. 31–35]:

- ✓ фінансовий капітал виступає функцією інтелектуального капіталу;
- ✓ домінантами інтелектуального капіталу є людський капітал та структурний капітал;
- ✓ людський капітал виступає основним чинником структурного капіталу;
- ✓ домінантами структурного капіталу виступають клієнтський капітал та організаційний капітал;
- ✓ організаційний капітал формують інноваційний капітал та процесний капітал;
- ✓ в основі інноваційного капіталу лежать нематеріальні активи підприємства, представлені у вигляді інтелектуальної власності й інших нематеріальних активів.

³¹⁵ Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 17, 33–36, 45, 106. – (Seria Przedsiębiorczość).

³¹⁶ Там же S. 31–35.

Рис. 1. 18. Модель інтелектуального капіталу Л. Едвінсона та М. Мелоуна в рамках концепції «платформи вартості» (джерело: складено на основі Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – 150 s.– (Seria Przedsiębiorczość).

Принагідно зауважимо, що такі структурні елементи інтелектуального капіталу як людський і структурний капітали, відображені у працях багатьох учених, зокрема, Карла Еріка Свейбі, базуючись на постулатах теорії якого Лейф Едвінсон та Майкл Мелоун удосконалили структуру інтелектуального капіталу фірми «Skandia»³¹⁷]; Уенді Буковіча і Руфа Вілльямса³¹⁸; вітчизняного вченого Анатолія Чухна, який вважає, що людський капітал втілюють працівники підприємства, а структурний – вміщений в інформації, якою володіє суб'єкт господарювання³¹⁹.

Варто зазначити, що найбільш повного відображення концепція «платформи вартості» («*Value Platform*») інтелектуального капіталу підприємства набула у працях учених Ніка Бонтіса [129; 130], спільних дослідженнях Губерта Сант-Онжа, Лейфа Едвінсона, Гордона Петраша [251; 270; 272], Чарльза Армстронга. Варто звернути увагу на запропоновану у 1997 р. Гордоном Петрашем модель інтелектуального капіталу, яка вписується у концепцію «платформи вартості» та включає три складові елементи, зокрема людський капітал, організаційний капітал і клієнтський капітал [252].

Одним із представників, науковий доробок яких є базовим у формуванні концепції «платформи вартості» інтелектуального капіталу підприємства, є Нік Бонтіс. Його модель базується на виділенні трьох структурних елементів інтелектуального капіталу – людський капітал («*Human Capital*»), який є джерелом інновацій і стратегічного розвитку підприємства. Він сформований на базі індивідуальних, таких, що важко піддаються поширенню, знань працівників. При цьому вчений дотримується думки Лейфа Едвінсона та Карла Еріка Свейбі, стверджуючи, що людський капітал не перебуває у власності підприємства, а суб'єкт господарювання може лише його орендувати у власників-носіїв. Другим складовим елементом виступає структурний капітал («*Structural Capital*»), який вчений відображає у вигляді активів під-

³¹⁷ Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 45. – (Seria Przedsiębiorczość).

³¹⁸ Bukowitz W. R. The Knowledge Management Fieldbook / Wendi R. Bukowitz, Ruth L. Williams. – London: Financial Time, Prentice Hall. – 2000. – P. 275–276.

³¹⁹ Чухно А. А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку / А. А. Чухно. // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 48–55.

приємства – торгові знаки, патенти, будинки, обладнання, доступ до інформації. При характеристиці третього структуроутворюючого елементу – капіталу зв'язків (комунікаційний капітал) («*Relational Capital*») Нік Бонтіс звертає увагу не лише на зв'язки з клієнтами, постачальниками, органами влади, а й на зовнішні інтеракції суб'єкта господарювання, особливо акцентує на технологічних мережах, доступних в інноваційному середовищі, де функціонує підприємство³²⁰.

Отже, трансформації моделей інтелектуального капіталу підприємства у межах концепції «платформи вартості» («*Value Platform*») відображає модель Губерта Сант-Онжа, опрацьована в рамках спільних дослідницьких проектів Лейфа Едвінсона, Гордона Петраша, Чарльза Армстронга, яка базується на виділенні трьох основних компонентів інтелектуального капіталу: людський капітал, який формується і розвивається на знаннях, уміннях, здібностях та досвіді кожного працівника підприємства; організаційний капітал, що відображає необхідність реагувати на вимоги ринку та вміщує знання підприємства, представлені у вигляді інтелектуальної власності підприємства, бази даних, управління, технічної інфраструктури, організаційної культури; клієнтський капітал, який відображає зв'язки підприємства з оточенням (стратегічними партнерами, постачальниками, іншими контрагентами, обумовленими у контрактах і договорах), що наочно представлено науковцями у вигляді рис. 1. 19.

Безумовно, найважливіше значення у моделі має людський капітал, що впливає на формування організаційного капіталу, а спільно вони генерують клієнтський капітал. Отож, лише завдяки наявності інтерактивних зв'язків між усіма складовими елементами інтелектуального капіталу створюється нова вартість.

³²⁰ The Strategic Management of Intellectual Capital and Organizational Knowledge / [ed. by Chun Wei Choo, Nick Bontis] / [Nick Bontis Managing Organizational Knowledge by Diagnosing Intellectual Capital: Framing and Advancing the State of the Field. – 2002. – P. 621– 642. – [7 Section]. – Oxford: Univ. Press, 2002. – P. 629.

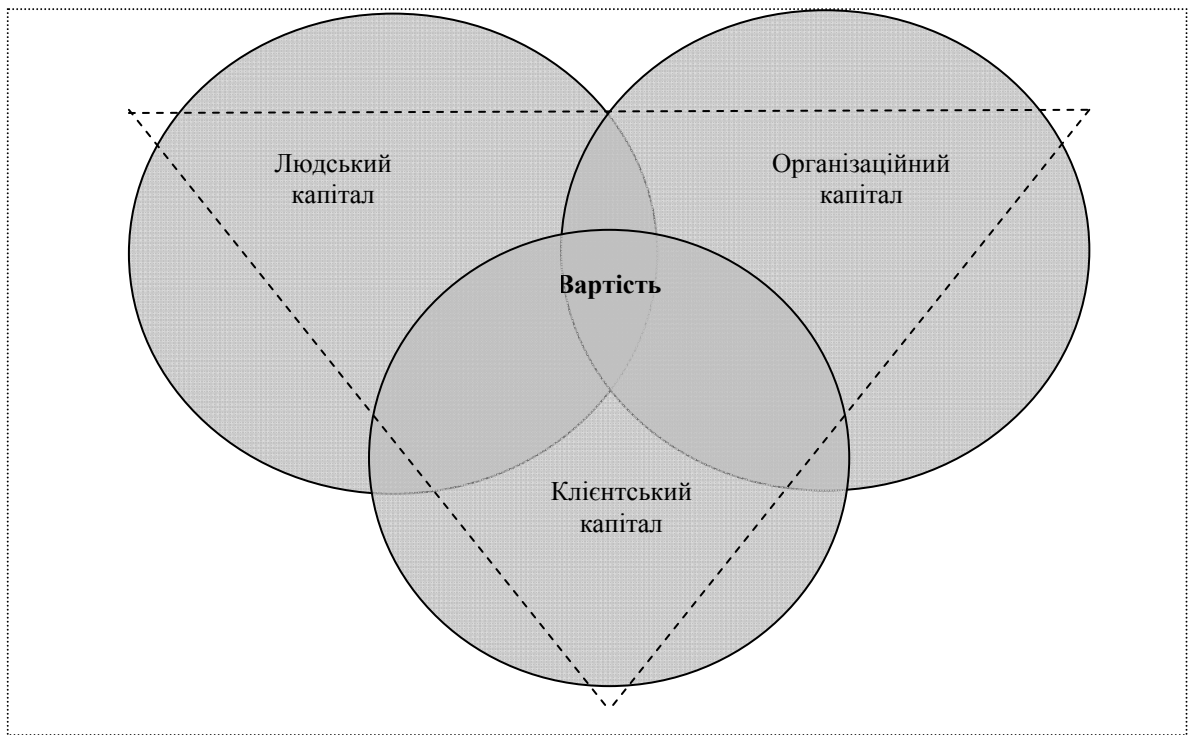

Рис. 1. 19. Синтез моделей інтелектуального капіталу в рамках концепції «платформи вартості»

(джерело: Edvinsson L. *Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie* / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – s. 106 – (Seria Przedsiębiorczość); Bukowitz W.R. *The Knowledge Management Fieldbook* / W. R Bukowitz, R. L. Williams. – London: Financial Time, Prentice Hall. – 2000. – P. 223.).

При цьому вчені наголошують, що створення нової вартості є можливою лише в результаті сильних зв'язків, які виникають між усіма елементами та складовими компонентами кожного зокрема³²¹.

Проте, можливості перетворення інтелектуального капіталу у вартість, незважаючи на безпосередню залежність між зростанням вартості та силою взаємозв'язків, визначаються також станом усіх структурних елементів інтелектуального капіталу³²². Так, якщо стан людського капіталу є незадовільним, наприклад, працівники не володіють іноземними мовами, то це обмежує

³²¹ The Strategic Management of Intellectual Capital and Organizational Knowledge / [ed. by Chun Wei Choo, Nick Bontis] / [Nick Bontis Managing Organizational Knowledge by Diagnosing Intellectual Capital: Framing and Advancing the State of the Field. – 2002. – P. 621– 642. – [7 Section]. – Oxford: Univ. Press, 2002. – 748 p.

³²² Edvinsson L. *Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie* / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 107. – (Seria Przedsiębiorczość).

можливості повного отримання інформації про ринки, що впливає на розвиток організаційного капіталу, а також обмежує вектори зовнішньоекономічної діяльності підприємства, можливості нарощення експортного потенціалу, виходу на міжнародний ринок, а це створює певні загрози в умовах економічної глобалізації, знижує адаптаційні здатності суб'єкта господарювання і негативно впливає на стан клієнтського капіталу.

У даній моделі інтелектуального капіталу привертає увагу акцентування на важливості взаємовідносин з клієнтами, які суттєво відрізняються від стосунків з працівниками і стратегічними партнерами та мають фундаментальне значення для вартості підприємства. Підприємство, як відкрита система, постійно прагне до перебування у стані «гомеостазу» – утримання рівноваги, що можливе завдяки формуванню його адаптаційних здатностей реагувати на зміни, які відбуваються як усередині, так і ззовні системи, та збільшенню, таким чином, можливостей збалансованого, зрівноваженого розвитку на базі відбору з оточення різного типу знань, наприклад, знань інформаційного характеру. Поширення знань між працівниками, клієнтами та підприємством у моделі відображено пунктирними лініями. При цьому дослідники зазначають, що наявність таких комунікаційних зв'язків між структурними елементами інтелектуального капіталу підприємства забезпечують появу синергічного ефекту, який безпосередньо впливає на капіталізацію підприємства.

Переваги концепції «платформи вартості» інтелектуального капіталу підприємства:

1. Забезпечує розвиток методологічних домінант вимірювання і оцінки інтелектуального капіталу підприємства та його внеску в капіталізацію суб'єктів господарювання.

2. Відображає капіталізацію підприємства, як синергічний ефект, що виникає на основі інтерактивних взаємозв'язків між складовими інтелектуального капіталу. У свою чергу, це суттєво ускладнює використання індексних методів (для визначення індексного значення кожного його складового елемента) для визначення ефективності та оцінки впливу на капіталізацію підприємства.

3. Засвідчує існування прямих і зворотних взаємозв'язків між структуротворчими елементами інтелектуального капіталу підприємства.

4. Підтверджує, що жоден із елементів інтелектуального капіталу не має домінуючого значення у капіталізації суб'єкта господарювання.

Говорячи про недоліки концепції «платформи вартості» інтелектуального капіталу підприємства зацентруємо увагу на тому, що нині характерними є певні труднощі в сфері його вимірювання і оцінки. Проте, вони зумовлені формуванням термінологічного поля, що є відображенням певних суперечностей і багатоваріантності у трактуванні поняття «інтелектуальний капітал», відсутністю єдиноприйнятої класифікації і загальної методології його моніторингу й оцінки, що певною мірою виступає вектором розвитку сучасної економічної науки.

Один із векторів сучасного розвитку концепції «платформи вартості» інтелектуального капіталу підприємства пов'язаний із формуванням громадянського суспільства, забезпеченням демократичних цінностей, плюралізмом, що спричинює активізацію людського чинника та відображається у появі нової форми капіталу – соціального капіталу. Виокремлення соціального капіталу стало можливим завдяки розвитку інформаційних технологій, що забезпечили можливість швидкого трансферу інформації, нагромадження, розвитку та передачі нових знань, появу праці в мережах. При цьому, соціальний капітал представлений в усіх проявах активності людського фактора – соціуму. Зазначимо, що розвиток соціального капіталу можливий лише в демократичних суспільствах, у той же час значно обмежені можливості його становлення і розвитку в країнах, де існує тоталітарний режим і відсутня прогресивно налаштована політична еліта.

Соціальний капітал в економічних публікаціях відновуємо у кінці 1990^{-их} роках минулого сторіччя. Так, Владислав Іноземцев, даючи визначення категорії інтелектуального капіталу, представляє соціальний капітал як «колективний мозок..., спілкування» (1998 р.)³²³. Скажімо, вітчизняний учений Олександр Бутнік-Сіверський соціальний капітал відображає у вигляді

³²³ Іноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / Владислав Леонидович Иноземцев. – М.: «Academia»: Наука, 1998. – С 322.

сукупності колективних знань працівників підприємства, їх творчих здібностей, умінь вирішувати проблеми, лідерських якостей, підприємницьких і управлінських якостей, включаючи його складовим елементом людського капіталу (2002 р.)³²⁴. Згідно з нашими міркуваннями, таке тлумачення соціального капіталу є дискусійним. Дозволимо собі частково не погодитися з таким підходом до тлумачення соціального капіталу, оскільки, вважаємо, по-перше, недоцільно включати соціальний капітал лише до складу людського (інтрасоціальний), по-друге, таке тлумачення свідчить про звужений підхід до визначення соціального капіталу, адже для розвитку креативного суспільства – появи лідерів, творчих людей, підприємців – потрібне певне стимулююче середовище (інтерсоціальний капітал).

Отже, соціальний капітал є значно ширшим поняттям, ніж сукупність колективних знань, бо він з'являється і зростає лише тоді, коли є довіра між членами суспільства, відкритість і готовність до колективної співпраці. Звичайно, рівень розвитку соціального капіталу впливає на формування як людського, так і інших елементів інтелектуального капіталу. Підтвердженням правильності наших тверджень про вплив стану демократії в країні на розвиток соціального капіталу є той факт, що у цей же період учені в країнах з усталеними демократичними системами, говорячи про зростання значення соціального капіталу в зв'язку зі змінами у господарській практиці підприємств, акцентують увагу на заміні старих взаємозв'язків на новий тип зв'язків – мережеві зв'язки. Так, відомий економіст Франціс Фукуяма у 2000 р. представив соціальний капітал як сукупність неформальних цінностей і норм, визнаних членами певної групи, які забезпечують їм співпрацю³²⁵.

Учений Майкл Армстронг акцентує увагу на соціальному капіталі, як результаті соціальних міжлюдських взаємозв'язків, тому, влучним, на нашу думку, є представлення соціального капіталу як «знань, які передаються і розвиваються через відносини між людьми,.... як сукупність горизонтальних

³²⁴ Там же С. 21–23.

³²⁵ Fukuyama F. Wielki Wstrząs: natura ludzka a odbudowa porządku społecznego / Francis Fukuyama; [z ang. przeł. Hanna Komorowska i Krzysztof Dorosz]. – Warszawa: Bertelsmann Media, 2000. – S. 240; 180; 181; 182.

зв'язків між людьми. Вони включають соціальні контакти і пов'язані з цим норми, які впливають на суспільство, продуктивність праці та добробут » (1996 р.).

Оригінальним є підхід (2009 р.) економістки Олени Грішнкової до тлумачення соціального капіталу, яка доводить недоцільність його розгляду як складового елементу інтелектуального капіталу³²⁶. Однак, дозволимо собі частково не погодитися із думкою дослідниці, оскільки соціальний капітал на сьогодні виступає важливим чинником, який суттєво впливає на розвиток людського капіталу, маючи, в кінцевому результаті, позитивний вплив на капіталізацію підприємства.

Зазначимо, що визнання соціального капіталу як важливого чинника, що формує вартість підприємства, спричинило опрацювання нових моделей інтелектуального капіталу підприємства у межах концепції «платформи вартості». Безумовно, серед відомих моделей інтелектуального капіталу підприємства в межах концепції «платформи вартості», які включають інтелектуальний капітал соціуму, де функціонує суб'єкт господарювання, доцільно назвати модель Маріуша Братніцького і Януша Стрижини (2001 р.) [231] та модель Марка Мак-Ілрея (2002 р.) [227].

Модель інтелектуального капіталу підприємства Маріуша Братніцького і Януша Стрижини ґрунтується на твердженні, що вартість суб'єкта господарювання залежить від матеріального та інтелектуального капіталів (рис.1. 20). Безумовно, науковці є прихильниками теорії соціального капіталу, тому серед структурних елементів інтелектуального капіталу виділяють соціальний, людський та організаційний капітали. Зауважимо, що ядром інтелектуального капіталу виступає не людський, як у попередніх моделях (наприклад, модель Лейфа Едвінсона, Майкла Мелоуна), а соціальний капітал, який формують структурний капітал – базується на взаємозв'язках через мережі, конфігурації в мережах, відповідальності підприємства; пізнавальний капітал – спільна мова, спільна відповідальність, спільна лексика; масштаб міжлюдських відносин – норми, зобов'язання, ідентифікація, довіра.

³²⁶ Грішнова О. А. Соціальний капітал: сутність, значення, взаємозв'язок з іншими формами капіталу / Олена Антонівна Грішнова. // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 3. – С. 20–22.

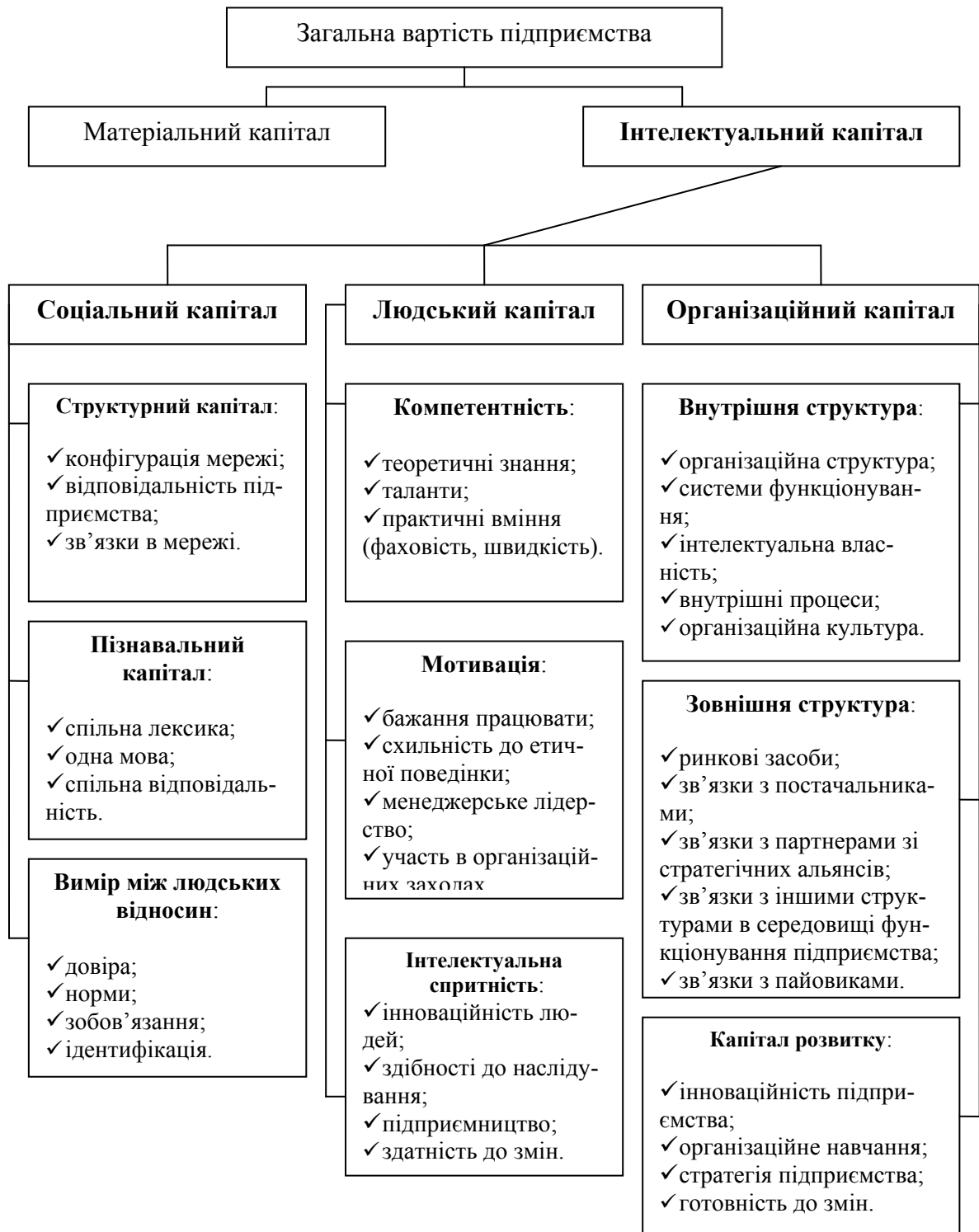

Рис. 1. 20. Модель інтелектуального капіталу підприємства М. Братніцкого і Я. Стрижини в межах концепції «платформи вартості» (джерело.: Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny / [Bratnicki Mariusz, Stryżyna Janusz, Butrym Kamiła]; [pod red. Mariusza Bratnickiego, Janusza Stryżyny]. – Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, 2001. – s. 70 – (Seria: Prace Naukowe akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego w Katowicach)).

Принагідно зауважимо, що характерною особливістю даної моделі є відсутність інноваційного капіталу, який у попередніх моделях лежав у основі формування вартості підприємства³²⁷.

Людський капітал формують: компетентність, рівень якої визначають практичні вміння працівника (швидкість виконання завдання, рівень теоретичної підготовки, фаховість, таланти); мотивація – характеризується бажанням працювати, залученням до організаційної і громадської діяльності; інтелектуальні здібності – інноваційність людського фактора, здатність до наслідування, підприємництво, здатність змінюватися³²⁸. Варто зауважити, що модель інтелектуального капіталу підприємства Марка Мак-Ілрея, опрацьована в межах концепції «платформи вартості», суттєво відрізняється від своїх попередників, є найбільш повною, складною і в повному обсязі відображає стосунки не лише усередині підприємства, а й комунікації підприємства з іншими суб'єктами господарювання.³²⁹ До того ж, на відміну від моделі інтелектуального капіталу підприємства Маріуша Братніцького і Януша Стрижини, дослідник Марк Мак-Ілрей не нівелює інноваційний капітал, а, поєднуючи теорію соціального та інноваційного капіталів, виділяє поняття «соціального інноваційного капіталу», що робить цю модель цікавою, дискусійною і популярною, такою, що дає ґрунтовні відповіді на сучасні питання, наочне зображення якої представляє (рис. 1. 21).

Крім того, розвиток теорії «соціального інноваційного капіталу» Марка Мак-Ілрея стає підґрунтям для появи інновацій, які відповідають потребам людей, характеризуються тривалим часом використання, вищою ринковою ціною, а, в кінцевому результаті, гарантують довготривалу конкурентну пе-

³²⁷Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny / [Praca zbiorowa pod red. Mariusza Bratnickiego, Janusza Stryżyny; współ. aut. Kamili Butrym, et. al.]. – Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, 2001. – S. 70. – (Seria: Prace Naukowe akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach).

³²⁸ Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny / [Praca zbiorowa pod red. Mariusza Bratnickiego, Janusza Stryżyny; współ. aut. Kamili Butrym, et. al.]. – Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, 2001. – S. 70. – (Seria: Prace Naukowe akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach).

³²⁹McElroy M. W. Social innovation capital / Mark W. McElroy // Journal of Intellectual Capital. – 2002.– Vol. 30. – № 1. – P. 30–39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm/journals.htm?issn=1469-1930&volume=3&issue=1&articleid=883948&show=pdf> (15.07.2013).

ревагу і зростання ринкової вартості суб'єкта господарювання³³⁰. Стратегічну конкурентоспроможність сучасних підприємств можна забезпечити на основі систематичних розробок і впровадження інновацій, яка, на думку вченого, є «ефектом соціального інноваційного капіталу». У моделі інтелектуального капіталу підприємства Марка Мак-Ілрея, опрацьованої в межах концепції «платформи вартості», соціальний капітал розглядається на основі трьох підходів:

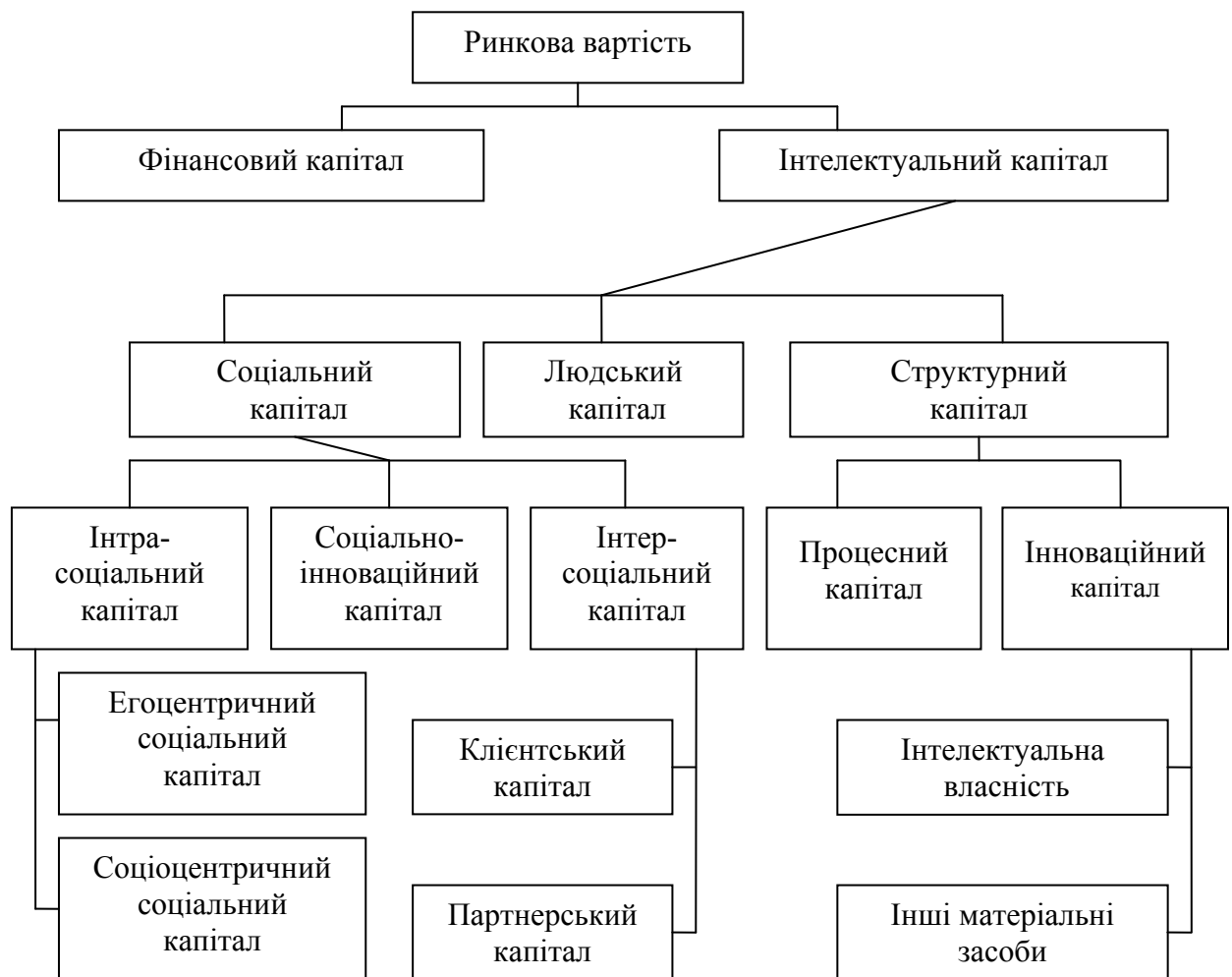

Рис. 1. 21. Модель інтелектуального капіталу підприємства М. Мак-Ілрея в межах концепції «платформи вартості» (джерело: McElroy M. W. Social innovation capital / Mark W. McElroy // Journal of Intellectual Capital. – 2002. – Vol. 30. – № 1. – P. 35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm/journals.htm?issn=1469-1930&volume=3&issue=1&articleid=883948&show=pdf>).

³³⁰ Там же.

1) егоцентричного, який передбачає розгляд соціального капіталу як вартості відносин між працівниками підприємства;

2) соціоцентричного, що трактує соціальний капітал як цінність з позиції людини (більше, ніж у підході егоцентричному) в структурі підприємства та її використання для досягнення доданої вартості підприємства;

3) соціального інноваційного капіталу, який утворюється в результаті поєднання соціального та інноваційного капіталів. При цьому вчений стверджує, що соціальний інноваційний капітал з'являється при спільних діях індивідумів, які формують групу, а це, в свою чергу, зумовлює появу синергічного ефекту від спільної праці. Отже, величина соціального інноваційного капіталу не буде дорівнювати сумі індивідуальних інноваційних капіталів членів групи, оскільки кінцевий ефект збільшує ефект синергічний.

Принагідно звернемо увагу на таку якісну відмінну характеристику моделі інтелектуального капіталу підприємства Марка Мак-Ілрея, як специфічний підхід до трактування інноваційності як процесу соціальної праці, що знаходить своє відображення у формі «соціального інноваційного капіталу», представленого як здатність працівників підприємства до самоорганізації для розробки і впровадження інновацій³³¹. На думку науковця, «соціальний інноваційний капітал» виступає найважливішою формою інноваційного капіталу, оскільки стимулює розвиток інших форм капіталу, інтелектуальної власності і кожної особистості зокрема³³². Отже, характерною рисою «соціального інноваційного капіталу» є здатність до самоорганізації для створення, дифузії, використання й інтеграції знань для активізації інноваційних процесів підприємства з мережевою структурою, а також взаємовідносини між суб'єктами (учасниками) інноваційної діяльності.

У моделі вченим уперше запропоновано інтрасоціальний капітал, який об'єднує егоцентричний і соціоцентричний соціальний капітали, які формують внутрішній соціальний капітал підприємства. Крім того, оригінальним є

³³¹ McElroy M. W. Social innovation capital / Mark W. McElroy // Journal of Intellectual Capital. – 2002.– Vol. 30. – № 1. – P. 32–35. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm/journals.htm?issn=1469-1930&volume=3&issue=1&articleid=883948&show=pdf> (15.07.2013)

³³² Там же.

підхід автора до виділення інтерсоціального капіталу, який включає клієнтський і партнерський капітали. Таким чином, характерною домінантою інтелектуального капіталу в моделі Марка Мак-Ілрея залишається людський капітал, який формується на базі знань, умінь, досвіду та бажання удосконалюватися.

Подальшого розвитку в наукових школах набули погляди Марка Мак-Ілрея щодо вищої ринкової вартості інноваційної продукції, що користувалася довірою у споживачів, які стали основою для подальшого напрацювання нових моделей інтелектуального капіталу в рамках концепції «платформи вартості» та базуються на понятті «капітал середовища». Так, доцільно згадати моделі Клявер-Кортес, Моліна Азорін, Лопес-Гамеро, Зарагоза-Саєз. Учені вперше вводять у науковий обіг поняття «капітал середовища» як структуро-творчий елемент інтелектуального капіталу сучасних підприємств³³³. Дана модель інтелектуального капіталу базується на твердженні, що для зрівноваженого, збалансованого розвитку підприємств в умовах «нової парадигми» важливе значення має випуск продукції і надання послуг, сприятливих до оточення, які характеризуються вищою доданою вартістю, що дає можливість у майбутньому генерувати вищу різницю між балансовою та ринковою вартістю підприємства. Зазначимо, що «капітал середовища» частково є відповідником «соціального інноваційного капіталу» у моделі Марка Мак-Ілрея, хоч можемо вважати його ширшим поняттям, оскільки у ньому не конкретизується, що це буде створення лише інноваційної продукції (послуг). Зауважимо, що така модель є доцільною при розгляді «капіталу середовища» з точки зору екобезпеки, оскільки проблема забруднення навколишнього середовища на сучасному етапі розвитку суспільства є чи не найважливішими.

Таким чином, наукові школи, розвиваючи концепцію «платформи вартості» інтелектуального капіталу підприємства, опираються на комплементарність його складових, інтеракційні взаємозв'язки, соціальні, інноваційні домінанти, екологічні аспекти, що в результаті позитивно впливає на капіталізацію суб'єкта господарювання.

³³³ Claver-Cortés E. Intellectual and environmental capital / Enrigue Claver-Cortés, Maria Dolores López-Gamero, Jozef Francisco Molina-Azorín, P. D. Zaragoza-Sáez // Journal of Intellectual Capital. – 2007. – № 8. – P. 172.

Динаміка представлених моделей інтелектуального капіталу підприємства дає підстави зробити висновки, що їх опрацювання і структуризація відбувалися практично в одному відрізку часу та виникали незалежно один від одного на різних континентах. Порівняльна характеристика моделей інтелектуального капіталу підприємства, що існують на сьогодні, дає підстави стверджувати, незважаючи на їхню різноманітність, про спільну складову, характерну для усіх без винятку моделей – людський капітал, а також уможливорює окреслення трьох основних векторів – зв'язки з процесами, працівниками та ринком (у т. ч. із клієнтами).

Розмаїття термінологічного поля, строкатість і диференціація складових інтелектуального капіталу підприємства доводить, що дефініції понять не повністю узгоджені й уточнені. Такі висновки засвідчує той факт, що практично всі дослідники феномена інтелектуального капіталу підприємства найважливішим складовим елементом виділяють людський капітал – Том Стюарт, Лейф Едвінсон, Майкл Мелоун, Губерт Сант-Онж, Нік Бонтіс, Валерій Геєць, Анатолій Чухно, Борис Леонтьєв тощо. Однак, низка інших дослідників інтерпретують дане поняття, як людські активи (Енні Брукінг), людські засоби (Казімеж Перехуда), індивідуальні компетенції (Карл Ерік Свейбі) чи персоніфікований капітал (Олександр Кендюхов).

Інший структуротворчий елемент інтелектуального капіталу підприємства, запропонований Томом Стюартом, – зовнішній структурний капітал у інтерпретації Енні Брукінг – це активи інтелектуальної власності. Водночас, за Карлом Еріком Свейбі – зовнішня структура вміщує багато елементів, зокрема назву марки, торгові знаки, репутація, логотип, поданих як ринкові активи у Енні Брукінг. Продовжуючи моніторинг моделей важливо зазначити, що серед інших суттєво відрізняються пропозиції науковців Енні Брукінг і Патріка Саллівана, які важливою складовою моделі інтелектуального капіталу підприємства вважають інтелектуальну власність, що, на думку дослідника Ніка Бонтіса, є недоцільним, оскільки об'єкти промислової та інтелектуальної власності належать до нематеріальних активів підприємства, що підлягають охороні.

Помітними є відмінності в трактуванні поняття «капіталу зв'язків», що виділяється вченими Ніком Бонтісом, Губертом Сант-Онжемем, Гйораном та Йоханом Русами, які акцентують на значенні зв'язків із постачальниками та іншими стратегічними партнерами для ринкової капіталізації суб'єкта господарювання; Борисом Леонтьєвим, який розглядає клієнтський капітал як ринковий; Олександром Кендюховим, що виокремлює клієнтський капітал як окремий структуротворчий елемент інтелектуального, та Лейфом Едвінсоном, структурний підхід якого, на противагу вищенаведеній класифікації, пропонує включати клієнтський капітал складовою структурного капіталу підприємства.

Порівняльний аналіз моделей і оцінка трансформаційних тенденцій концепції інтелектуального капіталу підприємства дає підстави стверджувати про активізацію її розвитку. Однак, строкатість його структури ускладнює його класифікацію та оцінку. Зазначимо також, що, оскільки найважливішим складовим елементом інтелектуального капіталу підприємства залишаються структурний і людський капітали, то при удосконаленні типологізації та визначенні векторів його розвитку врахуємо зауваження економістів-практиків Лейфа Едвінсона та Майкла Мелоуна про те, що структурний капітал у своїй основі є «глобальним, а людський – залишається локальним»³³⁴. Крім того, при побудові авторської моделі інтелектуального капіталу підприємства спробуємо дотриматися постулату, що вона повинна базуватися на інтелектуальній складовій усіх без винятку елементів, удосконалюючи, таким чином, наявну на сьогодні відносно гомогенну таксономію його структури – людський, структурний (організаційний) та ринковий (зв'язків, клієнтський) капітали.

Спираючись на результати порівняльної оцінки моделей інтелектуального капіталу підприємства, можемо констатувати, що важливою відмінною рисою кожної моделі є різний ступінь конкретизації її складових, що свідчить, з одного боку, про активізацію досліджень цього напрямку, а, з іншого –

³³⁴ Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 43. – (Seria Przedsiębiorczość).

доводить необхідність опрацювання загальноприйнятої, простої з практичної точки зору та обґрунтованої з теоретичних поглядів, концепції. Наявність таких розбіжностей у термінологічній площині зумовлює існування широкого розмаїття характеристик, суттєво ускладнює визначення векторів розвитку інтелектуального капіталу та забезпечення на цій основі капіталізації підприємств.

Сучасні підприємства повинні бути зорієнтовані на інноваційні моделі розвитку, що, у свою чергу, вимагає налагодження процесів генерування інтелектуальних продуктів, під якими пропонуємо розуміти продукти (послуги) з високим рівнем інтелектуальних витрат, а їх комерціалізація здатна забезпечувати капіталізацію суб'єкта господарювання.

Запропоновані нами вектори удосконалення класифікації елементів інтелектуального капіталу підприємства базуються на загальноприйнятій, відносно гомогенній таксономії його структури, проте головним критерієм виступає спільне джерело формування (виникнення) усіх без винятку таксономічних одиниць – інтелект.

На наше переконання капіталізація підприємства є визначальною домінантою таксономії структури інтелектуального капіталу і повинна здійснюватися за схемою, що вміщує три ланки в межах яких відображено системи відносин з генерування та комерціалізації інтелектуальної продукції: індивідуальний інтелектуальний капітал, який виступає суб'єктом інтелектуальної діяльності; корпоративний (колективний) інтелектуальний капітал, який охоплює (представляє) інституційне (інфраструктурне) середовище функціонування інтелектуального капіталу; соціальний інтелектуальний капітал, який забезпечує інтеграційні процеси у межах першого та другого компонентів, усуваючи асиметричність інформації та вирівнюючи інформаційні можливості суб'єктів господарювання (Додаток А).

На нашу думку, дискусійним є визначення у якості таксономічної одиниці інтелектуального капіталу – людського, оскільки це поняття базується не лише на таксонах в основі виникнення яких лежить інтелект, а й охоплює також, наприклад, талант, природні здібності, які не є продуктом інтелектуальної праці. Вважаємо, що останні характеристики людина отримує при на-

родженні як генетичні дані, а тому відносити їх до інтелектуального капіталу індивіда можна винятково в разі врахування динаміки розвитку. При цьому важливо зазначити, що якщо сфера зайнятості людини вимагає не лише використання зазначених характеристик, а й обов'язково передбачає появу талантів у новій якості чи удосконалення природних здібностей індивіда, то лише в цьому випадку можна стверджувати про їхню інтелектуалізацію та відносити до таксономічних одиниць індивідуального інтелектуального капіталу. Враховуючи наведене вище, цілком обґрунтованим є твердження, що індивідуальний інтелектуальний капітал охоплює розвинений людиною капітал знань і сформований капітал компетенцій, інтегрованих такими якісними характеристиками, як креативність, інтелігентність і комунікативність.

Згідно з нашими міркуваннями, виокремлення у структурі індивідуального інтелектуального капіталу підприємства двох складових – капіталу знань та компетенцій базується на необхідності врахування не лише теоретичних знань людини, але і якісної характеристики ефективності використання набутих знань. За дослідженнями вчених, суттєва розбіжність притаманна впливу рівня освіти (від 6 % у дослідженнях Пола Тобмена³³⁵ до 60 % у Едварда Денісона³³⁶) та природних здібностей (від 10 % до 45 % у П. Тобмена) на доходи людей. Отже, базовим методологічним положенням запропонованого індивідуального інтелектуального капіталу в нашому випадку є використання економічного підходу до оцінки впливу його елементів на збільшення доходів їх носіїв-власників в умовах посилення інтелектуалізації праці та на капіталізацію суб'єктів господарювання. Враховуючи вищезазначене можемо стверджувати, що індивідуальний інтелектуальний капітал представляє собою економічну вартість знань і компетенцій кожного окремого працівника підприємства.

³³⁵ Taubman P. The Relative Influence of Inheritable and Environmental Factors and the Importance of Intelligence in Earnings Functions / Paul Taubman // proceedings of a conference “Personal income distribution”, April 18–23, 1997 in the Netherlands; held by the International Economic Association [Introduction Wilhelm Krelle] – Amsterdam: In Personal Income Distribution, 1978. – P 393.

³³⁶ Denison E. The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives before us / Edward Fulton Denison. – New-York: Committee for Economic Development, 1962. – P. 69–70.

Економічна глобалізація, швидкий розвиток інформаційних технологій створили неймовірні можливості для збору, нагромадження, поширення та зберігання знань, інформації, даних. Так, двократне збільшення знань від часу появи друкарської преси відбулося за 300 років (сьогодні аналогічне завдання вимагає часу лише 5 років). Таким чином, видання книжок протягом третьої декади ХХ ст. дорівнювало їх кількості, виданих у межах 500 років. Зазначимо, що розвиток ІТ-технологій і надалі позитивно впливатиме на розширення знань та перетворення останніх на специфічний ресурс виробництва. Поява таких тенденцій у розвитку суспільства, а також специфічні характеристики унікального субституту інших виробничих ресурсів – знань (у співвідношенні до таких як земля, праця, капітал) суттєво розширюють можливості його використання в усіх країнах, незважаючи на їх рівень соціально-економічного розвитку. Особливість знань полягає, насамперед у тому, що їх поява, поширення і розвиток, з одного боку, великою мірою визначається людським фактором, оскільки знання з'являються спочатку в думках людини, а з іншого – інноваційний динамізм спричинює швидку ерозію знань, що, у свою чергу, спонукає кожного до системного навчання та підвищення кваліфікації впродовж усього життя.

Зауважимо, що термін «знання» досліджувався і в стародавні часи ще філософами, проте, лише інформаційна революція забезпечила їх швидке поширення, доступність, а необмеженість цього ресурсу, яка пояснюється тим, що використання знань не зменшує їх кількості, а, навпаки, розширює та підвищує якість, перетворили їх на стратегічний виробничий ресурс. Дослідження терміна «знання» знаходимо ще у працях античних філософів. Так, давньогрецький мислитель Сократ (469–399 рр. до н. е.) не залишив жодного письмового твору (реабілітований через 2500 років), проте ідеї вченого розвинув, поглибив та опублікував його учень Платон (427–347 рр. до н. е.), який займався «етичною освітою громадян» і вважав, що знаннями (*episteme*) може бути доведене, правдиве висловлювання, яке викликає довіру (*justified, true and believed*)^{337 338}. Під знаннями Платон розумів «душевну мудрість» та

³³⁷ Wikipedia, *hasło Knowledge* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pl.wiktionary.org/wiki/knowledge> (12.06.2013).

«сприйняття душі, відповідно до якого розум (*logos*) безсилий; здатність сприйняття яких-небудь речей, що не піддається розуму; істинне мислення, яке твердо закріплене в розумі (*dianoia*)³³⁹.

Згодом дослідження чотирьох видів знань (що – «*hoti*»; чому – «*dioti*»; чи є – «*ei esti*»; що є – «*ti estin*»;) віднотовуємо у Аристотеля (384–322 рр. до н. е.)³⁴⁰, який ототожнює знання із «поглядами», «мисленням як здатністю миттєво знайти середній термін»³⁴¹. Середньовічний філософ-схоласт, теолог святий Фома (Тома) Аквінський (1225–1274) доводить важливість «божественних знань»³⁴²; а Іван Павло II (1920–2005) логічно зауважує, що «багатство промислово розвинутих країн базується на володінні знаннями, технікою та вміннями»³⁴³.

У когорті сучасних філософів відзначимо англійських Гілберта Райла (1900–1976)³⁴⁴ і математика-філософа Бертранда Рассела, який розглядає «знання як дійсні переконання, що сприяють успіху»³⁴⁵; британського Майкла Поляни (1891–1976), який увів у науковий обіг поняття «мислячі знання»³⁴⁶; швейцарського – Джона Мак-Мюррея³⁴⁷; польського Юзефа Марії Бо-

³³⁸ Платон Апология Сократа / Платон; [пер. с древнегреч. Михаил Сергеевич Соловйов и др.; общ. ред. А. Ф. Лосев]. – М.: Эксмо, 2009. – с. – (Античная, старинная литература, мифы, легенды).

http://bookz.ru/authors/platon/apologia_082.html (05.09.2013)

³³⁹ Платон Діалоги / Платон: [пер. с древнегреческого сост., ред. и вступ. статьи А. Ф. Лосев]. – М.: Мысль, 1986. – С. 122–123, 145 – (Философское наследие).

³⁴⁰ Аристотель Сочинения / Аристотель; [у 4 т.] / [АН СССР. Институт философии]. – М.: Мысль, 1978. – Т. 2. – М.: Мысль, 1978. – С. 54; 70; 78–79, 182; 315.

³⁴¹ Там же С. 312–314.

³⁴² Аквинский Ф. Сумма теологи / Фома Аквинский. – К.: Ника-Центр, 2005. – [Ч. 2–1. Вопросы 1–48]. / [пер. с лат. С. И. Еремеев, А. А. Юдин,]. – 2006. – 572 с.

³⁴³ Іван Павло II Енцикліка *Sentesimo annus* – сотий рік / Іван Павло II // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 19. – (Глобалізація, європейський Союз та Україна) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/encyklika.htm> (02.10.2012)

³⁴⁴ Jashapara A. Zarządzanie wiedza: zintegrowane podejście / Ashok Jashapara; [tłumaczenie Jarosław Sawicki]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2006. – 396 s. – (Tytuł oryginału: Knowledge Managment: an integrated approach).

³⁴⁵ Russell B. Human Knowledge – Its Scope and limits / Bertrand Bendle Russell. – London: George Allen and Unwin Ltd., 1948. – P. 172.

³⁴⁶ Polanyi M. The Logic of Tacit Inference. Philosophy / Michael Polanyi. – 1966. – 41 (1): S. 1–18.

³⁴⁷ Jashapara A. Zarządzanie wiedza: zintegrowane podejście / Ashok Jashapara; [tłumaczenie Jarosław Sawicki]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2006. – 396 s. – (Tytuł oryginału: Knowledge Managment: an integrated approach).

хеньського (1902–1995), що займався дослідженнями стародавньої та середньовічної логіки та писав: «чим є знання, то важке і суперечливе питання. ... Тракуємо знання як щось психічне, а значить, як щось, що можна відшукати у душі і лише в ній. ... Будь-яке пізнання доходить до завершення через певний психічний процес. ... Знання є тим, завдяки чому якусь людину називають знаючою»³⁴⁸.

Серед українських філософів відзначимо гуманіста, «мандрівника за знаннями» Григорія Савича Сковороду (1722–1794), який звертав увагу на важливість дотримання відповідності обраного людиною фахового напрямку з її талантами, вважав, що «наука та досвід – се одне і те ж, вона не в знанні, а в діянні. Як і робота без природженості, так і знання без роботи – мала різниця між знаннями та наукою»³⁴⁹; філософа, культуролога, громадського діяча Мирослава Поповича (нар. 1930 р.), який стверджує, що «... сукупність людських знань розпадається на окремі поля, зв'язки між якими подекуди неясні й сумнівні. Важка інтелектуальна праця із синтезу й осмислення всіх досягнень людського розуму, уже прийняті як доведені теоретично або на підставі фактів, дедалі більше відстає від експансії науки»³⁵⁰.

Енциклопедичне трактування терміна «знання у вузькому значенні – це узагальнення вірогідної інформації про дійсність із умінням її використовувати; натомість у широкому розумінні – це довільний збір інформації, поглядів, тверджень і ін., які мають пізнавальну і/чи практичну цінність»³⁵¹. Сучасний тлумачний словник української мови подає «знання як обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого-небудь, що-небудь»³⁵². Звернемо увагу на той факт, що при цьому окремо виділяється поняття «знання справи як уміння, досвідченість у чому-небудь. Сукупність відомостей із якої-небудь

³⁴⁸ Bocheński J. M. Współczesne metody myślenia / Józef Maria Bocheński; [przeł. z niem. i oprac. Stanisław Judycki]. – Poznań: Wydawnictwo „W drodze”, 1992. – S. 14–15.

³⁴⁹ Сковорода Г. С. Дві курки / Григорій Савич Сковорода [пер. В. Шевчука] [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.skovoroda.info/stories.php?page=10 (15.06.2013).

³⁵⁰ Попович М. В. Бути людиною / Мирослав Володимирович Попович. – К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2011. – С 55– 56.

³⁵¹ Nowa Encyklopedia Powszechna PWN / [red. prowadzący Dariusz Kulisiewicz. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. – Т. 6. S-Z. – S. 733.

³⁵² Сучасний тлумачний словник української мови / [за ред. доктора філологічних наук, професора В. В. Дубічинського]. – 2-ге вид. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – С. 341.

галузі, набутих у процесі навчання, дослідження і т. ін.³⁵³. Отже, опираючись на вище вказане пропонуємо розділяти теоретичні та прикладні знання.

Цікаве тлумачення терміна в економічній літературі представляє вчений Елвін Тоффлер (нар. 1928 р.), окреслюючи знання як кінцевий субститут для усіх інших засобів виробництва³⁵⁴. Зауважимо, що трактування поняття «знання» дещо відрізняється у літературі фахового спрямування, зокрема, можемо говорити про інтерпретацію цього поняття, що ґрунтується на використанні інформаційної термінології. Погляди дослідників можемо поділити на три напрями: перший ґрунтується на доведенні ідентичності терміна «знання» з поняттям «інформація», зокрема таких поглядів дотримуються вчені Лешек Панасевич, стверджуючи, що «відповідна інформація, яка зберігається у базах даних разом із створеними моделями, забезпечуючи її всебічне перетворення і висновків, становить знання» (2004 р.)³⁵⁵; Джон МакМюррей акцентує увагу на тому, що знання являють собою опрацьовану інформацію; Сюзен Елліот розглядає знання як цінну інформацію (1996 р.)³⁵⁶; Майкл Веґгемен вважає, що знання є «особистими здібностями, продуктом інформації, досвіду, кваліфікації та позицій, притаманих людині в певний момент часу» (1997 р.)³⁵⁷.

Цілком логічно буде також погодитися з позицією Мирослава Поповича, який доводить, що «нові знання несуть лише фактичні істини, але вони не є номологічними висловлюваннями (висловлюваннями про закони), оскільки істинність їхня не залежить від обставин теоретичного характеру» (2011 р.)³⁵⁸, а «досвід покаже нам, що реально сталося, але не покаже, що по-

³⁵³ Там же С. 341.

³⁵⁴ Toffler A. Trzecia fala / Alvin Toffler; [przeł. Ewa Wogdyłło]. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986. – S. 397.

³⁵⁵ Panasiewicz L. Kontrowersje w sprawie zarządzania wiedzą / Leszek Panasiewicz // *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*. – 2004. – № 7. – S. 47.

³⁵⁶ Elliot S. American Productivity&Quality Center conference attendees discover the value and enablers of a successful KM program / Susan Elliot // *Knowledge Management in Practice*. – 1996. – № 5. – P. 1–8.

³⁵⁷ Baruk J. Zarządzanie wiedzą i innowacjami / Jerzy Baruk. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006. – P. 21.

³⁵⁸ Попович М. В. Бути людиною / Мирослав Володимирович Попович. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – С 80.

винно бути³⁵⁹. Згідно з нашими міркуваннями, ототожнення понять «знання» та «інформація» є необґрунтованим, оскільки саме «інформація» виступає чинником, що впливає на опрацювання і вибір певного альтернативного варіанта використання знань у прийнятті рішень, якість яких визначається рівнем креативності, інтелігентності та інноваційності людини.

Прихильники другого напрямку, розділяючи терміни «знання» та «інформація» (наприклад, Анджей Залівскі), вважають, що, «знання виходить за рамки інформації, оскільки представляє можливості вирішення проблем, здатність інтелігентно поводитися і діяти. ... Таке розуміння знань ототожнюється з набором законів (базою знань), у той час як інформація інтерпретується як база фактів. ... Знання – це здатність ефективно вирішувати певний набір проблем»³⁶⁰. Низка дослідників розглядає знання як результат розумового процесу, що ґрунтується на здійсненні аналізу й інтерпретації отриманих із навколишнього середовища сигналів – інформації. Так, Томас Давенпорт, Лауренсе Прусак, дотримуючись стверджують, що знання – це «... суміш вираженого досвіду, цінностей, інформації, отриманої в контексті і з експертної проникливості, які формують основи оцінки й присвоєння нового досвіду та інформації» (1998 р., 2004 р.)³⁶¹. Розвиток цього підходу представлений в працях (2005 р.) науковця Крістін Еванс. На її думку, «інформація перетворюється у знання лише на основі здійснення таких типів аналізу: як порівняння (як інформація виглядає на фоні іншої), послідовності (який вплив має інформація на прийняття рішень), зіставлення (як інформація взаємопов'язана з іншою), діалогу (як інші люди сприймають дану інформацію)»³⁶². Аналогічних поглядів дотримуються Дейв Джаффі та Герет Вайт. За їх міркуваннями знання є контекстово залежною інформацією, тобто знання означає розуміння інформації. Знання є доданою вартістю до інформації до-

³⁵⁹ Там же С. 35.

³⁶⁰ Zaliwski A. *Korporacyjne bazy wiedzy* / Andrzej Zaliwski – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2000. – S- 23.

³⁶¹ Davenport T. *Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know* / Tomash H. Davenport, Lawrence Prusak. – Boston: Harvard Business School Press, 2000. – P. 1. (Reprint) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wang.ist.psu.edu/course/05/IST597/papers/Davenport_know.pdf (15.02.2012).

³⁶² Evans Ch. *Zarządzanie wiedzą* / Christina Evans; [tł. z ang. Jarosław Sawicki]. – Warszawa: PWE, 2005. – S. 30. – (Tytuł oryginału: *Managing for Knowledge: HR's strategic role*).

свідченої людини (2011 р.)³⁶³. Мирослав Попович вважає, що «поняття інформації відносно – сукупність знаків (сигнал) стає інформацією тоді, коли вона ліквідує певну невизначеність вибору»³⁶⁴. Отже, вважаємо за доцільне погодитися з думкою щодо необхідності розмежування понять «інформація» та «знання».

Представники третього напрямку дослідження терміна «знання», крім «інформації», виділяють ще поняття «дані». стверджують, що знання, на відміну від «інформації» і «даних», завжди пов'язані з конкретною людиною³⁶⁵. Дослідження терміна «дані» відготовуємо у працях вчених Джеймса Стонера, Едварда Фрімена, Даніеля Гілберта, які вважають, що «дані – це кількість і факти щодо явищ чи випадків, які не аналізувалися»³⁶⁶. Дослідник Джейн Брілмен доводить, що «дані – це ... неупорядковані сигнали, які можуть мати різні джерела походження – як зовнішні, так і внутрішні»³⁶⁷.

Піддаючи логічному аналізу представлені вище твердження, вважаємо, за доцільне розмежовувати поняття «інформація», «знання», «дані», оскільки «знання» є поняттям ширшим, ніж «інформація» чи «дані». Крім того, згідно з нашими переконаннями знання формуються на базі опрацювання даних, інформації, виступаючи, таким чином, якісною характеристикою двох перших. Розглядаючи знання як ресурс виробництва, переконуємося, у його невичерпності в результаті використання, а, звідси, необмеженості порівняно з іншими ресурсами, що суттєво підвищує можливості задоволення потреб споживачів. Враховуючи той факт, що знання асоціюються, насамперед, з конкретною людиною, то і напрацювання, і якість «багажу» індивідуальних знань більшою мірою визначається умінням не лише відшукати інформацію

³⁶³ Chaffey D. Business Information Management / Dave Chaffey, Gareth White. – [2nd edition]. – London–New-York: Prentice Hall, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://catalogue.pearsoned.co.uk/assets/hip/gb/hip_gb_pearsonhighered/samplechapter/Chaffeych1.pdf (15.08.2012).

³⁶⁴ Попович М. В. Бути людиною / Мирослав Володимирович Попович. – К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2011. – С. 86.

³⁶⁵ Probst G. Zarządzanie wiedzą w organizacji / Gilbert Probst, Steffen Raub, Kai Romhardt; przeł. Kaja Wacowska. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2004. – S. 35.

³⁶⁶ Stoner J. A. F. Kierowanie / James A. F. Stoner, R. Edward Freeman, Daniel R. Gilbert; [przeł. z ang. Andrzej Ehrich]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1998. – S. 589. – (Wydanie 2 zm.) (Tytuł oryginału „Management”).

³⁶⁷ Brilman J. Nowoczesne koncepcje i metody zarządzania / Jean Brilman; [tł. z fr. Krystyna Bolesta-Kukułka]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2002. – S. 397.

чи дані, а й залежить, по-перше, від інтелектуальних здібностей людини, обумовлених її креативністю, по-друге, від її комунікативних здібностей, оскільки «розділені знання завдяки примноженню (нарощенню), підвищують інтелектуальний капітал підприємства»³⁶⁸. Отже, здійснивши аналіз термінологічного поля понять «дані», «інформація», «знання», дотримуємося думки, що дані – це збір різноманітних фактів, висловів тощо; інформація представляє сукупність опрацьованих у певному контексті даних, а знання – це перевірена, уточнена, достовірна інформація.

Узагальнюючи вищенаведене щодо трактування поняття «знання», можемо виділити два підходи: філософський, згідно з яким знання – це набір переконань і науковий, який ґрунтується на твердженні, що знаннями є емпірично чи логічно доведені твердження.

Знанням як специфічному виробничому ресурсу притаманні характерні ознаки, зокрема:

- ✓ необмеженість – означає, що в результаті використання її обсяги не зменшуються, як інших ресурсів, а навпаки, збільшуються, оскільки кожен на одержаних знаннях може напрацювати нові знання, але для цього людина повинна постійно навчатися;
- ✓ синхронічність (симультанічність) – знання можуть бути використані багатьма людьми в різних місцях і одночасно;
- ✓ динамічність – знання постійно змінюються;
- ✓ асиметричність – знання в суспільстві поширені нерівномірно;
- ✓ розмаїття і винятковість;
- ✓ зношення (ерозія) – знання з плином часу втрачають свою вартість;
- ✓ гуманізм – знання залежать від активності людського чинника.

Використовуючи класифікаційний метод у дослідженні поняття «знання», вчені виділяють різні види знань, зокрема, беручи з основу такі підходи до дефініції терміна:

³⁶⁸ Gableta M. Człowiek i praca w zmieniającym się przedsiębiorstwie / Małgorzata Gablota. – Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, 2003. – S. 159.

✓ статичний підхід: дескриптивні (фактографічні) знання – це знання, які містяться в книжках, інтернет-ресурсах, на електронних носіях тощо, а, значить, є відкритими для широкого кола користувачів (наприклад, у вчених Ікуджіро Нонака, Гіротака Такеучі вони називаються «відкриті знання»³⁶⁹, у Ельжбети Скшипек – «базові знання»³⁷⁰, у Крістіни Еванс – «знати хто», «знати що», «знати де»³⁷¹);

✓ динамічний підхід: процедурні знання (знати як) – це знання про методи і способи вирішення проблем, вміщені у підручниках, навчальних посібниках, методичних рекомендаціях, а також інтуїтивні знання, що можуть проявлятися спонтанно під час виконання певних завдань (наприклад, у вчених Ікуджіро Нонака, Гіротака Такеучі – це «закриті знання»³⁷²; у Ельжбети Скшипек – «технічні знання»³⁷³; у Крістіни Еванс – ; коегзистенційні (структурні) знання, які аналітично відображають зв'язки і взаємозалежність між фактами, процесами³⁷⁴). Важливим аспектом у класифікації знань, на думку вчених, є комунікаційні якості людини, оскільки саме вони забезпечують цивілізаційний поступ суспільства, зокрема для цього дослідники виділяють семантичні знання (знати що це значить) – знання, необхідні у соціальних комунікаціях (наприклад, Е. Скшипек послуговується назвою «соціальні вміння»³⁷⁵).

³⁶⁹ Nonaka I. Kreowanie wiedzy w organizacji: jak spółki japońskie dynamizują procesy innowacyjne / Ikuujiro Nonaka, Hirotaka Takeuchi . – Warszawa: Poltext, 2000. – S. 235. – (Seria „Euromanagement”).

³⁷⁰ Wiedza w gospodarce, społeczeństwie i przedsiębiorstwach: pomiary, charakterystyka, zarządzanie; [red. nauk. Krzysztof Piech oraz Elżbieta Skrzypek. – Warszawa: Instytut Wiedzy i Innowacji. – 2007. – S. 4–5.

³⁷¹ Evans Ch. Zarządzanie wiedzą / Christina Evans; [tł. z ang. Jarosław Sawicki]. – Warszawa: PWE, 2005. – 266 s. – (Tytuł oryginału: Managing for Knowledge: HR's strategic role).

³⁷² Nonaka I. Kreowanie wiedzy w organizacji: jak spółki japońskie dynamizują procesy innowacyjne / Ikuujiro Nonaka, Hirotaka Takeuchi . – Warszawa: Poltext, 2000. – S. 25. – (Seria „Euromanagement”).

³⁷³ Wiedza w gospodarce, społeczeństwie i przedsiębiorstwach: pomiary, charakterystyka, zarządzanie; [red. nauk. Krzysztof Piech oraz Elżbieta Skrzypek. – Warszawa: Instytut Wiedzy i Innowacji. – 2007. – S. 4–5.

³⁷⁴ Evans Ch. Zarządzanie wiedzą / Christina Evans; [tł. z ang. Jarosław Sawicki]. – Warszawa: PWE, 2005. – 266 s. – (Tytuł oryginału: Managing for Knowledge: HR's strategic role).

³⁷⁵ Wiedza w gospodarce, społeczeństwie i przedsiębiorstwach: pomiary, charakterystyka, zarządzanie; [red. nauk. Krzysztof Piech oraz Elżbieta Skrzypek. – Warszawa: Instytut Wiedzy i Innowacji. – 2007. – S. 4–5.

Враховуючи зміни, які відбуваються в умовах нової системи господарювання і базуючись на поданому вище, можемо стверджувати, що для розвитку індивідуального інтелектуального капіталу стратегічним ресурсом виступатимуть не знання, а саме капітал знань, якісні можливості якого визначаються рівнем теоретичних, прикладних та духовних знань людини. Теоретичні знання є узагальненими, сформованими на основі аксіом, теорій, тверджень та логічного мислення. Характерною рисою теоретичних знань є їх доступність, яка забезпечується на основі створення державою рівного доступу до освіти, поширення інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема Інтернету, соцмереж тощо. Прикладні знання забезпечують рівень фахової підготовки майбутнього спеціаліста, базуючись на вивченні досвіду інших людей, зайнятих у цій сфері діяльності. Духовні знання підвищують можливості людини щодо набуття та розвитку теоретичних і прикладних знань.

Капітал знань – це концепційна здатність сформованих людиною теоретичних, прикладних і духовних знань генерувати інтелектуальні продукти та створювати додану вартість. Вважаємо, що гуманізація суспільства дає нам підстави акцентувати увагу на важливості теоретичних знань, які людина формує під час здобуття гуманітарної (фундаментальної) освіти, самонавчання і самовдосконалення, адже, за дослідженнями американського економіста Джона Кендріка «...створений освітою запас знань ... – капітал» приносить «дохід лише в негрошових, психологічних формах»³⁷⁶. Однак, дозволимо собі частково не погодитися із даним твердженням науковця, оскільки вважаємо, що теоретичні знання, по-перше, суттєво розширюють межі для формування капіталу знань людини, а значить і збільшення її доходів та підвищення економічних ефектів для підприємства, де зайнята людина-носіє знань; по-друге, теоретичні знання позитивно впливають на появу у соціумі критичної маси інтелектуалів, формування еліти та розвиток громадянського суспільства в країні. Звідси, найважливішим питанням для кожної країни, у тому числі і розвинутих економік світу, є забезпечення однакового доступу до вищої освіти якомога більшої кількості населення, адже, за прогнозами вчених,

³⁷⁶ Кендрік Дж. Совокупный капитал США и его формирование / Джон Кендрік; [пер. с англ.; общая ред. и предисл. члена-корреспондента АН СССР А. И. Анчишкина]. – М.: Издательство «Прогресс», 1978. – С. 45.

найближчим часом і високорозвинуті країни також відчуватимуть проблеми з кадровим забезпеченням інтелектуальними працівниками – інженерами, конструкторами, програмістами та ін., тобто такими, що володіють методами нових нестандартних підходів до вирішення поставлених завдань у перманентному оточенні.

Важливою якісною характеристикою теоретичних знань людини виступають прикладні знання, здобуті під час фахової підготовки, тренінгів, семінарів, які, за твердженнями вченого Джона Кендріка, «спеціально спрямовані на збільшення здатності людини створювати дохід»³⁷⁷. Прикладні знання охоплюють ноу-хау («*know-how*»), представлене в межах капіталу знань людини.

Духовні знання представимо у вигляді сформованих життєвих і культурних цінностей, здатних забезпечувати активізацію людського чинника та підвищувати його продуктивність праці.

Капітал знань характеризується специфічними ознаками, зокрема в процесі його використання, на відміну від інших засобів виробництва, не підлягає зношенню і характеризується мобільністю, що забезпечується можливістю швидкої дифузії знань одночасно до кількох споживачів у різні місця, завдяки розвитку глобальних інформаційних мереж.

Зауважимо, що наші погляди щодо таксономії індивідуального інтелектуального капіталу базуються на твердженні, що природні здібності самі по собі (таланти), отримані людиною на генетичному рівні, не містять в основі свого виникнення інтелектуальної складової, а тому не можуть бути враховані як таксономічна одиниця. Проте, якщо людина розвиває природні здібності, то останні виступають каталізатором у формуванні капіталу компетенцій, який і пропонуємо визначати як таксон у структурі індивідуального інтелектуального капіталу.

Сучасний тлумачний словник української мови подає таке тлумачення терміну «компетенція (лат. *competens* – відповідний, здібний) – добра обізна-

³⁷⁷ Кендрік Дж. Совокупный капитал США и его формирование / Джон Кендрік; [пер. с англ.; общая ред. и предисл. члена-корреспондента АН СССР А. И. Анчишкина]. – М.: Издательство «Прогресс», 1978. – С. 45.

ність із чимось; коло повноважень певної організації, установи, особи»^{378 379}. У польському словнику виразів зазначено, що компетентна особа уповноважена до дій, прийняття рішень, уміє надавати оцінку»³⁸⁰. Тлумачний словник С. І. Ожегова пропонує таке трактування: «компетенція – це коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний; коло чийось повноважень, прав»³⁸¹.

Науковці дуже по-різному розглядають поняття «компетенція», зокрема в літературі знаходимо як широкі, так і дещо вужчі трактування, наприклад, Домінік Тьеррі, Крістіан Сурет розглядають поняття компетенція так: «здатність працівника до дій, що дозволяють досягнути мети в певних умовах за допомогою визначених засобів»³⁸²; П'єр Лоарт пов'язує компетенції лише з „здібностями професійними працівників (знання, уміння, досвід, позиція) відповідно до займаної посади, потенційні можливості відповідно до інших видів діяльності»³⁸³; Клавді Леві-Лебуер під компетенціями розуміє «визначений набір знань і вмінь, норм поведінки, стандартних процедур, способів сприйняття, які можна використати без нового навчання»³⁸⁴; Марина Холодная акцентує увагу на когнітивних аспектах розглядаючи компетентність як вид конструктивних галузевих знань³⁸⁵. Однак, ми вважаємо, що компетентність доцільно розглядати як якісну характеристику капіталу знань людини, оскільки кількісні вимірники не можуть слугувати підґрунтям для

³⁷⁸ Сучасний тлумачний словник української мови / [за ред. доктора філологічних наук, професора В. В. Дубічинського]. – 2-ге вид. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – С. 411.

³⁷⁹ Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах) / [уклад. Василь Васильович Яремко, Оксана Миколаївна Сліпушко]. – Том 1. А-К. – К.: «АКОНІТ», 2006. – С. 874.

³⁸⁰ Korpaliński W. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem / Władysław Korpaliński. – [wyd. 22] – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1994. – S. 271. – (Almanach wyd.1).

³⁸¹ Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – 22-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1990. – С. 289.

³⁸² Thirery D. Zatrudnienie i kompetencje w przedsiębiorstwie w procesach zmian / Dominique Thierry, Christian Sauret z udziałem Nicole Monod; [przekł. z fr. Hanna Bełżecka, Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1994. – S. 6. – (Seria: Finanse, Zarządzanie, Rozwój).

³⁸³ Louart P. Kierowanie personelem w przedsiębiorstwie / *Pierre Louart*; [przekł. z ang. Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1995. – S. 228. – (Aby skutecznie kierować pracownikami należy najpierw nauczyć się kierować sobą).

³⁸⁴ Levy-Leboyer Cl. Kierowanie kompetencjami: bilans doświadczeń zawodowych / Claude Levy-Leboyer; [przekł. z fran. Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1997. – S. 19.

³⁸⁵ Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / Марина Александрова Холодная. – Второе издание, перераб. и дополненное – СПб.: Питер, 2002. – 272 с. – (Серия «Мастера технологии»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://methodist.lbz.ru/lections/2/files/pintel.pdf> (23.08.2013).

оцінки його ефективності, зокрема не завжди кількість закінчених, навіть успішно, університетів свідчить про високий рівень професійної підготовки людини. Таким чином, можемо стверджувати, що якісними характеристиками інтегративного поняття «компетенція» виступають обізнаність, досвід, уміння, навички, які виявляються у рівні професійної спритності, сформовані людиною в результаті використання свого капіталу знань і талантів.

Капітал компетенцій характеризує спроможність індивідуума створювати додану вартість за рахунок розвинутої на базі капіталу знань і природних здібностей (таланту) професійної спритності.

Запропоноване нами тлумачення терміна «капітал компетенцій» ґрунтується на виокремленні чотирьох таксонів, які визначають професійну спритність індивідуума, зокрема це:

1. Професійна компетентність, сформована на базі навичок («*know-how*»), досвіду та вмінь. Навички являють собою практичні знання («*know-how*») набуті на базі реальних фактів із господарської діяльності. Досвід формується на базі особистих переконань, відкриттів у результаті наявності певних випадків у минулому. На нашу думку, найбільш узагальнене визначення цього поняття дав Вітольд Погожельські (нар. 1944), який стверджував, що «досвід – це здобута мудрість ...»³⁸⁶. Уміння характеризують здатність людини до виконання професійних завдань на робочому місці, а їх якісним показником пропонуємо вважати швидкість виконання професійних завдань.

2. Інтелектуальна компетентність, яку формують інноваційність людського фактора (оскільки економіка все більше стає залежною від інновацій) та інтелектуальні здібності. Інноваційність людського фактора відображає рівень використання нових знань у виробництві інноваційної продукції, запровадження інноваційних процесів на підприємстві чи сфері надання послуг. Інтелектуальні здібності людини проявляються у її вміннях мислити, набувати нових знань, навичок, досвіду, а також передавати свій досвід іншим.

³⁸⁶ Pogorzelski W. Pitagorejskie życie badaczy systemowych: operacyjny wyraz filozofii nowej ery / Witold Pogorzelski. – Warszawa: Scholar, 2004. – S. 66.

Отже, важливою ознакою інтелектуальних здібностей людини є здатність до перманентного самонавчання. При цьому важливо зауважити, що на сьогодні найсуттєвіший вплив на розвиток індивідуального інтелектуального капіталу справляють інвестиції у навчання протягом усього життя людини. Існуюча безпосередня залежність між інвестиціями у постійне навчання працівників і підвищення їхньої кваліфікації шляхом стажування, участі у тренінгах, науково-практичних семінарах, самонавчання й самоудосконалення та рівнем розвитку індивідуального інтелектуального капіталу свідчить про динамічний характер цієї категорії, щодо інших детермінант інтелектуального капіталу підприємства. Згідно з нашими міркуваннями, саме притаманний індивідуальному інтелектуальному капіталу динамізм доводить постійну зміну економічної вартості цієї важливої категорії. Ось чому сучасні підприємства все більшою мірою будуть зацікавлені не лише у пошуку креативних, інтелігентних і комунікативних працівників, а й зменшенні плинності у ранзі такої категорії трудових ресурсів, знання і компетенції яких у кінцевому результаті суттєво впливають на капіталізацію суб'єкта господарювання.

3. Комунікативна компетентність охоплює такі якісні складові людського фактора, як адаптаційні можливості, здатність до колективної праці та організації праці інших, вміння вирішувати конфліктні ситуації, здійснювати опір на стресові ситуації, мати лідерські якості. В умовах нової економіки, коли знання перетворюються на стратегічний ресурс важливим є розвиток у працівників підприємства здатностей до колективної праці, адже знання є специфічним ресурсом, використання якого є більш раціональним у випадку залучення якомога більшої кількості його користувачів. Крім того, в умовах економіки знань важливого значення набуває налагодження групової праці, а зростання ролі такої організації праці свідчить про важливість розвитку комунікативних компетенцій у працівників саме інтелектуальних підприємств, адже вони виступають ключовим чинником стимулювання думок, генерування нових ідей на підставі взаємонавчання між учасниками колективу та поширення інформації. Зазначимо, що в українських реаліях, на жаль, відсутнє розуміння важливості розвитку комунікативних здібностей як на мікро-, так і

на макрорівнях, що суттєво знижує можливості формування інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання, окремих регіонів та країни загалом.

4. Креативна компетентність представляє розвинену на базі знань і досвіду здатність людини до генерування нестандартних поглядів, оригінальних підходів, що забезпечують формулювання конструктивних способів вирішення проблем.

Дослідженнями поняття «креативність» займається багато вчених, що свідчить про те, що, з одного боку, це поняття є цікавим, а з іншого – складним, що зумовлюється особливостями його прояву в розумових, психологічних аспектах, які людству ще не вдалося ґрунтовно дослідити. Проте, незважаючи на розмаїття дефініцій сутність цього поняття, погляди теоретиків доводять, що креативність є «неодмінною рисою людської природи»³⁸⁷, а економісти-практики, зокрема, Камерон Форд уточнює, що «креативність є суб'єктивною рисою цінності й оригінальності праці людини чи групи людей, представлена у специфічному контексті»³⁸⁸. Цілком слушним є твердження науковця Руса Вебера, що «більшість творчості є результатом важкої праці: узгодження різних фактів та інформації, аналізу і визначення комбінацій, пильної уваги на нові залежності»³⁸⁹. Враховуючи вищенаведене, робимо висновок, що креативні компетенції не доцільно ототожнювати лише з інтуїтивними якостями людини.

Отже, креативні компетенції людина може розвивати впродовж усього життя, базуючись на вмінні самостійно навчатися, високій самодисципліні і прагненні до досягнення успіхів, що загалом підвищує пізнавальну спритність людини. Відтак, враховуючи напрацювання науковців та беручи до уваги вищезазначене, можемо стверджувати, що запропоновані елементи капіталу компетенцій суттєво розширюють можливості впливу на підвищення професійної спритності людського фактора в умовах «економіки знань». Та-

³⁸⁷ West M. A. Rozwijanie kreatywności wewnątrz organizacji / Michael Alun West; [przekład Maria Woźniak]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – S. 12 – (Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości).

³⁸⁸ Creative Actions in Organizations: Ivory Tower Visions and Real World Voices / [red. Cameron M. Ford, Denny Gioia]. – London: Sage Publications, 1995. – P. 7.

³⁸⁹ Webber R. A. Zasady zarządzania organizacjami / Roos A. Weber; [przeł. z ang. Andrzej Ehlich]. – [Wydanie III]. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo ekonomiczne, 1996. – S. 472.

ким чином, у запропонованій нами моделі інтелектуального капіталу підприємства характеристика таксономічної одиниці «індивідуальний інтелектуальний капітал» розкрита з погляду когнітивного (володіння знаннями) – на основі капіталу знань; мотиваційного (готовності використовувати капітал знань) та аксіологічного (освоєння цінностей) аспектів – на основі капіталу компетенцій.

Згідно з нашими міркуваннями, другою важливою таксономічною одиницею інтелектуального капіталу підприємства виступає колективний інтелектуальний капітал, серед структурних елементів якого пропонуємо виділити інформаційний, інноваційний та ринковий капітал.

Інформаційна революція суттєво розширила можливості нагромадження, поширення і зберігання стратегічного виробничого ресурсу – знань, інформації, які стають для підприємств ключовими чинниками їх капіталізації. Вважаємо за доцільне звернути увагу на здатність суб'єктів господарювання до швидких інформаційно-технологічних змін, що зумовлено високими темпами старіння ІТ-технологій. У зв'язку з цим, у науковому середовищі, зокрема в сучасних працях, наприклад, Роберта Нортон і Давіда Каплана, все більше увага зосереджується на ролі інформаційного капіталу як важливого інструмента підтримки стратегії підприємства³⁹⁰. Науковці в структурі інформаційного капіталу виділяють технологічну інфраструктуру – технології і знання менеджерів, стандарти якості, аварійні плани, тобто все необхідне для ефективного постачання і використання програм; інформаційні трансакційні програми, які забезпечують автоматизацію рутинної праці (системи ERP/MRP, CRM, IVR, SCM), інформаційні аналітичні програми, які забезпечують реалізацію процесів нагромадження даних та інформації, здійснення аналітичних оцінок, поширення інформації і знань на підприємстві «Бізнес-аналітики»³⁹¹, «Управління ефективністю бізнесу»³⁹², «Системи управління знаннями»³⁹³ (КМ)³⁹⁴.

³⁹⁰Norton D. P. Mapy strategiczne w biznesie. Jak przelożyć wartości na mierzalne wyniki / David P. Norton, Robert S. Kaplan; [przekład Anna Górka]. – Gdańsk, 2011. – S. 229. – (Strategy Maps).

³⁹¹ «Business Intelligence» – BI

³⁹² «Corporate Performance Management» – CPM

³⁹³ КМ

Зазначимо, що дослідження також свідчать про швидке зростання витрат підприємств на інформаційний капітал, зокрема їх частка в інвестиційних витратах досягає майже 50%³⁹⁵. Низький рівень використання наявної у суб'єкта господарювання інформації доповнюється ще й наявністю недоліків в управлінні інформаційними потоками, які зумовлюють низьку ефективність її використання.

На нашу думку, посилення інформатизації суспільства все більшою мірою вимагатиме врахування даного фактора, насамперед, для забезпечення розвитку інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання, тому вважаємо за доцільне виділення серед елементів колективного інтелектуального капіталу такої складової, як інформаційний капітал, що охоплює інформаційні системи управління знаннями та передбачає створення банку знань, інформаційні системи управління інформацією – створення банку інформації. Інформація стає підставою у прийнятті рішень шляхом обмеження впливу невизначеності і ризику в умовах перманентних змін оточення, де функціонує підприємство. Отже, сферою інформатизації на підприємстві вважатимемо ту частину інформаційних систем, які здійснюють процеси нагромадження, перетворення, поширення і зберігання інформації, яка є основою при прийнятті рішень.

Таким чином, можемо стверджувати, що інформаційний капітал охоплює інформаційні потоки та характеризується здатністю упорядкованої, згромадженої і систематизованої на підприємстві інформації створювати додаткову вартість. Варто зазначити, що сучасні підприємства для нагромадження, перетворення, передачі та зберігання інформації створюють інформаційно-технологічну інфраструктуру, яка охоплює мережеві та обчислювальні технології – сервери, комп'ютери, телеінформаційні мережі, засоби передачі даних, стандарти якості, засоби для трансмісії та упорядкування даних, інші допоміжні засоби, тобто все те, що уможливорює ефективне використання інформаційних програм.

³⁹⁴ Там же С. 251.

³⁹⁵ Strategia Lizbońska a zarządzanie wartością / [Andrzej Drwiłło, Małgorzata Wróblewska, Dorota Czykier-Wierzba i in.]; red. Leszek Pawłowicz. – Warszawa: CeDeWu, 2006. – S. 393.

Першою складовою інформаційного капіталу виступають інформаційні системи управління знаннями, які забезпечуватимуть перебіг процесів формування, консолідації (нагромадження і кодифікації), поширення й захисту знань. Моніторинг використання інформаційних технологій з метою побудови систем управління знаннями дає підстави виділити найбільш популярні, зокрема, «Бізнес аналітики»³⁹⁶, «Системи підтримки прийняття рішень»³⁹⁷, «Управлінські інформаційні системи»³⁹⁸, «Інформаційні системи управління»³⁹⁹, «Управління бізнес-процесами»⁴⁰⁰ і ін. Необхідно вказати, що на сьогодні розвиток інформаційних технологій характеризується швидкими якісними змінами, а тому запропонована низка інформаційних систем буде доповнюватися новітніми розробками, які з'являються майже щорічно в цій сфері досліджень, а це вимагатиме від вітчизняних суб'єктів господарювання при їх впровадженні пильно стежити за змінами на ринку ІТ-технологій, оскільки впровадження застарілих систем є низькоефективним.

Відомо, що системи «Бізнес аналітики»⁴⁰¹ охоплюють підходи, методики і комп'ютерні програми, які уможливають отримання даних та інформації щодо функціонування підприємства, а також забезпечують здійснення аналітичних оцінок та використовуються для підтримки прийняття рішень. До групи цих інформаційних систем відносять системи управлінської інформації «Управлінські інформаційні системи»⁴⁰² та «Системи підтримки прийняття рішень»⁴⁰³. Зазначимо, що основним недоліком інформаційних систем типу «Бізнес аналітики»⁴⁰⁴ є обмежені можливості збереження знань, вирішення цієї проблеми на сьогодні ефективно забезпечується низкою інформаційних продуктів, зокрема «Управління бізнес-процесами»⁴⁰⁵, який дозволяє аналізувати вузькі місця, витрати, ефективність; «Система управління

³⁹⁶ «Business Intelligence» – BI.

³⁹⁷ Decision Support Systems – DSS.

³⁹⁸ Executive Information Systems – EIS.

³⁹⁹ Management Information Systems – MIS.

⁴⁰⁰ Business Process Management – BPM.

⁴⁰¹ «Business Intelligence» – BI.

⁴⁰² Executive Information Systems – EIS.

⁴⁰³ Decision Support Systems – DSS.

⁴⁰⁴ «Business Intelligence» – BI.

⁴⁰⁵ Business Process Management – BPM.

документами»,⁴⁰⁶ що представляє на інформаційному ринку систему управління документами, забезпечуючи нагромадження і доступність до інформації, збереженої у вигляді документів – схем, таблиць, рисунків, фотографій чи карт, інших сканованих документів, кошторисів, калькуляцій, комп’ютерних презентацій, технологічних (маршрутно-технологічні відомості, карти, інструкційні карти) та конструкторських (ескізи, білки, оригінали, копії) документів, збереження яких на паперових носіях є трудомістким, а ризик втрат таких документів продовжує залишатися високим. Крім того, така форма збереження документації суттєво знижує витрати на утримання архівних закладів чи їх підрозділів на підприємстві. Для забезпечення систематичного збереження протягом визначеного періоду часу інформації – книг, дисертацій, технічних проектів тощо, обумовленої згідно з архівним законодавством країни та міжнародних норм ISO 15489, підприємствам доцільно використовувати інформаційний продукт, відомий під назвою «Електронна система управління запасами»⁴⁰⁷, активно впроваджених у практику відомих фірм «IBM», «Xerox», «Open», «Vignette»⁴⁰⁸. Зазначимо, що сучасні підприємства, використовуючи в своїй діяльності інформаційні системи типу «BPM», здійснюють проектування, впровадження з наступним моніторингом усіх без винятку бізнес-процесів, формують і нагромаджують нові знання, забезпечують їх подальше використання для удосконалення господарських процесів. У колі фірм-розробників інформаційних систем «Управління бізнес-процесами»⁴⁰⁹ зазначимо «Metastorm» з її інформаційним продуктом під назвою («e-Work»), «Source Code» («K2.net»), «TIBCO» («iProcess Suite») ⁴¹⁰.

Серед новітніх систем доцільно виділити інформаційні системи підтримки управління людськими ресурсами, експертні системи, які, за оцінками вчених, автоматизують процеси прийняття рішень, проте їх використання на сьогодні є досить обмеженим. Вектори розвитку інформаційних систем

⁴⁰⁶ Document Management System – DMS.

⁴⁰⁷ Electronic Records Management System – ERMS.

⁴⁰⁸ Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. –S. 347.

⁴⁰⁹ Business Process Management – BPM.

⁴¹⁰ Там же S. 344.

даного типу вчені пов'язують із підвищенням можливостей відображення людських знань в інформаційних ресурсах, тобто з дослідженнями так званого «штучного інтелекту» (англ. *artificial intelligence*). Додамо, що розробниками інформаційних систем типу «Бізнес-аналітика»⁴¹¹ є низка відомих світових фірм, як от «*Oracle*» (Oracle Business Intelligence Solutions), «*SAS*» (SAS Enterprise BI Server), «*InForum*» (InForum Business Intelligence). Крім того, в умовах нової парадигми господарювання високо розвинуті країни намагаються вирівнювати для усіх бізнес-структур можливість використання дорогих інформаційних продуктів, оскільки вони виступають рушійною силою економічного прогресу в усіх сферах суспільства. Ось чому горизонти використання інформаційних систем даного типу постійно розширюються, зокрема завдяки реалізації відкритих проектів типу (*open source*), які уможливають безплатне користування їх продуктами, наприклад «*Pentaho Source Open Business Intelligence*»⁴¹². У нових умовах господарювання ефективно функціонування підприємств базується на розбудові стабільних зв'язків із клієнтами. Зауважимо, що метою «інтелігентних підприємств» є налагодження зв'язків з клієнтом на якомога триваліший період часу, що знайшло своє відображення у змінах управління капіталом марки, зокрема можемо спостерігати у замінах марки окремих товарів на корпоративну марку, яка базується на репутації, іміджі, фірмовому бренді. Наприклад, кредо фірми «*Nokia*» – «*Nokia – connecting people*».

Для інформатизації процесів співпраці з клієнтами на вітчизняних підприємствах також доцільно використовувати інформаційні продукти, які забезпечують проведення постійного моніторингу таких показників, як прибуток чи *cash flow*, отриманих у результаті трансакцій, проведених з кожним клієнтом. Для цього використовують інформаційні системи управління взаємозв'язками з клієнтами, відомі під назвою «Управління взаємовідносинами з клієнтами»⁴¹³, що дозволяє краще розпізнати потреби споживачів, на

⁴¹¹ «Business Intelligence» – BI.

⁴¹² Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. –S. 341.

⁴¹³ Customer Relationship Management – CRM.

підставі аналітичної оцінки отриманих даних. Найбільш відомими такими системами є «*Microsoft CRM*», «*SAP CRM*»; «*ITCube CRM*» (польської фірми «*ICsolution*»), а також безкоштовні системи, які є результатом проектів *open source* – «*SugarCRM*».

Третьою структурною одиницею інформаційного капіталу, на нашу думку, повинна бути розробка та запровадження на підприємствах сучасних соціальних інформаційних продуктів таких, як соціальні технології, соціальні портали, інтранет, семантичні мережі (*semantic web*), які забезпечують представлення інформації у спосіб, який був би зручним і зрозумілим у використанні, наприклад, розроблені пошукові системи, функціонування яких забезпечує доступ до загальних інформаційних ресурсів підприємства – тексти, таблиці, відеоматеріали, графіки, анімації, що мають різні джерела походження.

Важливим засобом поширення масової інформації сьогодні є Всесвітня мережа Інтернет, розвиток якої повинна забезпечити держава шляхом покращення умов доступу для якомога більшої кількості населення країни. Зауважимо, що питання розширення Інтернет-покриття в Україні постає гостро, оскільки доступ до цього виду комунікаційних ресурсів мають близько третини населення країни, а у США, згідно даних моніторингу федеральної комісії зв'язку, дві третини населення мають доступ до швидкісного Інтернету⁴¹⁴. Проте, на сьогодні США за доступом до швидкісного Інтернету значно відстає від інших розвинутих країн, займаючи лише 25 місце у рейтингу. У зв'язку з цим, прийняті урядові програми передбачають значне (до 90 %) підвищення рівня доступу до швидкісного Інтернету до 2020 р.⁴¹⁵. Отже, вирішення питання розширення Інтернет-покриття в Україні повинно знайти своє відображення в усіх урядових програмах розвитку, адже це є фундаментальним чинником успішності усіх без винятку реформ для модернізації економіки країни на основі формування інформаційного капіталу.

⁴¹⁴ США планують розширити мережу швидкісного Інтернету [Електронний ресурс] // Голос Америки. – 2010. – Режим доступу: <http://www.voanews.com//com/ukrainian/2010-03-16-voa9.cfm?renderforprint=1/> (12.07. 2013).

⁴¹⁵ Там же.

Дуже важливим моментом аналізу інформаційного капіталу є зосереження уваги на забезпеченні взаємодії у системі «бізнес-наука», що, з одного боку, підвищує ефективність наукових і освітніх закладів та установ, конкурентоспроможність майбутніх фахівців шляхом їхньої участі в розробках проектів ще під час здобуття вищої освіти, а з другого – забезпечує бізнесові структури якісно новими, інноваційними пропозиціями вирішення актуальних проблем. У сучасних умовах господарювання доволі часто інформаційний капітал пов'язують зі створенням банку знань та інформації, який, беручи до уваги його відсутність на вітчизняних підприємствах, пропонуємо виділити окремою складовою інформаційного капіталу. При цьому доцільно звернути увагу на те, що недоліком функціонування сучасних підприємств у високорозвинув країнах є низький рівень використання інформації і даних, якими володіє суб'єкт господарювання. За даними «IBM», частка інформації, яку використовують суб'єкти господарювання, сягає ледве 7 %; 64 % часу спеціалісти з фінансового контролінгу витрачають на збір даних (з них 15 % – витрати часу на здійснення аналізу, 21 % – на представлення інформації для керівництва)⁴¹⁶. Отже, враховуючи неможливість здійснення такого аналізу на вітчизняних підприємствах, доцільність виділення детермінанти інформаційного капіталу є очевидною і зрозумілою, адже це створить можливості для проведення діагностики, яка дозволить виявити нові резерви підвищення ефективності функціонування інтелектуального капіталу підприємств.

Досвід свідчить, що інноваційна теорія, започаткована Йозефом А. Шумпетером, за півстоліття перетворює інновації на рушійну силу розвитку інтелектуального капіталу підприємства. Таким чином, інноваційний капітал, відображаючи здатність інновацій, реалізованих підприємством, створювати додану вартість, перетворюється на рушійну силу, що забезпечує розвиток колективного інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання. Серед основних складових елементів інноваційного капіталу, на наше переконання, доцільно виділити інноваційність підприємства, продукції, проце-

⁴¹⁶Strategia Lizbońska a zarządzanie wartością / [Andrzej Drwiłło, Małgorzata Wróblewska, Doroła Czykier-Wierzba i in.]; red. Leszek Pawłowicz. – Warszawa: CeDeWu, 2006. – S. 393.

сів, що обумовлено необхідністю планування оптимальних меж розподілу витрат на фінансування продуктивних і процесових інновацій. Цей висновок підтверджують наукові дослідження і зарубіжна практика. Так, витрати на продуктивні інновації коливаються у межах від 80–92 % у США, до 72 % у Німеччині. Відповідно витрати на технологічні інновації становлять 8–20 % у США та 28 % у Німеччині⁴¹⁷.

Важливим інструментом забезпечення формування інноваційного капіталу є запровадження стандартів якості продукції і систем управління на підприємстві. Пожвавлення інноваційної діяльності на підприємстві забезпечується у сферах наукової та раціоналізаторсько-пошукової діяльності й обумовлюється здатністю суб'єкта господарювання до захисту інтелектуальної власності, зокрема це знаходить своє втілення у патентній політиці, яка відображає діяльність підприємства щодо захисту інтелектуальної власності: захист прав об'єктів промислової власності – винаходи, промислові зразки, корисні моделі, товарні знаки; захист прав об'єктів інтелектуальної власності – програмне забезпечення, ноу-хау, гудвіл, рацпропозиції, а також ліцензійній політиці – що стосується використання вітчизняними підприємства таких форм ліцензій, як франчайзинг, роль якого, на нашу думку, суттєво підвищуватиметься в умовах глобалізаційних процесів. У згаданому контексті хочемо наголосити, що для розвитку інноваційного капіталу вітчизняних підприємств важливо забезпечити суттєві якісні зміни, які б стосувалися, насамперед, покращення патентно-ліцензійної діяльності як важливої сфери формування інтелектуального капіталу, враховуючи тренди у світовій економіці.

Глобалізаційні процеси, характерні для сучасного економічного розвитку, посилюють вплив ринкового капіталу, який відображається здатністю корпоративного бренду (марки), репутації, іміджу та гудвілу створювати додану вартість для підприємства. Моніторинг брендів засвідчив, що 85 % відомих марок існували на ринку більше 25 років, 36 % марок – більше 75 років, а 10 % марок – більше 100 років. Крім того, за дослідженнями Бостонсь-

⁴¹⁷ Гончаров В. В. В поисках совершенства управления: руководство для высшего управленческого персонала / В.В. Гончаров. – в 2 томах. М.: МНИИПУ, 1997. – С. 258. – (Том 2).

кої консультативної групи⁴¹⁸, марки продуктів у 19 із 22 випадків залишалися на панівних позиціях протягом 60 років, зокрема «Heinz» (супи), «Cambell» (сніданкові салфетки), «Colgate» (зубна паста), «Kodak» (фотографічні плівки), «Gillette» (засоби для гоління), «Johnson's» (засоби для миття)⁴¹⁹.

В умовах «економіки знань» вплив ринкового капіталу продовжує залишатись значним, що засвічує залежність капіталізації фірми «Coca-Cola» від сукупної вартості торговельних марок на 75 %; вартість бренду банку «Аваль»⁴²⁰ у 2005 році складала 20 %⁴²¹; у 2011 р вартість бренду у ринковій вартості світових фірм знаходилася у діапазоні від 57 % до 11 %, зокрема «McDonald's» – 57 %, «Coca-Cola» – 53 %, «Walt Disney» – 48 %, «IBM» – 44 %, «Google» – 37 %, «Intel» – 30 %, «Microsoft», «Hewlett-Packard» – 23 %, «General Electric» – 13 %, «Apple» – 11 %^{422 423 424}. Незважаючи на те, що у 2012–2013 рр. динаміка вартості бренду для більшості відомих фірм була невтішною, стабільно перші місця продовжують утримувати бренди фірм інформаційної галузі («Apple», «Google», «IBM»). Загалом, дослідження свідчать про сповільнення темпів зростання вартості брендів, зокрема загальна вартість бренду сотні найвідоміших фірм у 2011 р. зросла на лише 0,4 % , що є надзвичайно низьким результатом в порівнянні з 2010 р., де аналогічний показник становив 17 %⁴²⁵. Зауважимо, що вартість бренду «Apple» у 2013 р. також уповільнила зростання з 19 у 2012 р. до 1 % у 2013 р. Вартість бренду

⁴¹⁸ Назва «Boston Consulting Groups».

⁴¹⁹ Współczesne źródła wartości przedsiębiorstwa / [Andrzej Herman, Władysław Szymański, Grzegorz Wójtowicz]; Praca zbiorowa pod redakcją naukową Barbary Dobiegały-Korony i Andrzeja Hermana. – Warszawa: Difin, 2006. – S. 414.

⁴²⁰ Назва «Raiffeisen International Bank Holding»

⁴²¹ Дахно І. І. Право інтелектуальної власності: [навчальний посібник]./ Іван Іванович Дахно – К.: Либідь, 2006. – 278 [2] с.

⁴²² Best Global Brands 2011 / The Ranking of the Top 100 Brands [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbrand.com/de/best-global-brands/previous-years/best-global-brands-2011.aspx> (01.05.2013)

⁴²³ Best Global Brands 2012 / The Ranking of the Top 100 Brands [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.interbrand.com/de/best-global-brands/2012/Best-Global-Brands-2012-Brand-View.aspx#> (01.05.2013)

⁴²⁴ Business Finance, Stock Market, Quotes, News / [Електронний ресурс]: Balance Sheet – Режим доступу: <http://finance.yahoo.com> (01.06.2013).

⁴²⁵ Мединский В. Г. Инновационное предпринимательство: [учебное пособие] / В. Г. Мединский, Л. Г. Шаршукова.. – М.: ИНФРА – М, 1997. – 240 с.

«Google» у 2013 р. зросла на 5 %, що дозволило їй піднятися на друге місце у рейтингу, витіснивши з нього «IBM» (у 2013 р. отримала зниження вартості бренду на 3 %) та розмістивши його у 2013 р. на третьому місці.

Таким чином, дослідження економістів свідчать, що найцінніші світові бренди протягом останніх років знаходяться у галузі інформаційних технологій. Коливання вартості брендів, що відображено зміною рейтингів серед фірм інформаційного сектору, зокрема («Apple», «Google», «IBM»), дослідники пояснюють зниженням довіри споживачів до цих марок. Динаміка зміни вартості бренду найбільш відомих світових фірм у 2012 – 2013 рр. представлена у табл. 1. 2, а більш детальні дані подано у Додатках .

Таблиця 1. 2. Динаміка вартості бренду найбільших світових фірм у 2012 – 2013 рр.

Фірма	Рух за місцем у рейтингу 2013 р. в порівнянні до 2012 р.	Вартість бренду, млрд. дол. США		Зміна вартості бренду 2012 – 2013 рр.	
		2012 р.	2013 р.	Абсолютне відхилення, млрд. дол. США	Відносне відхилення, %
1	2	3	4	5	6
Apple	Відсутній	182,951	185,071	+ 282,4	+1
IBM	-1	115,985	112,536	+ 81,1	- 3
Coca-Cola	+ 6	74,286	78,415	+ 22,9	+ 6
Microsoft	- 2	76,651	69,814	+ 20,3	- 9
Google	+ 1	107,857	113,669	+5,8	+ 5
McDonalds		95,188	90,256	- 4,9	- 5
Atak	+ 2	68,70	75,507	+ 6,8	+ 10
Marlboro	- 1	73,612	69,383	- 4,2	- 3
VISA	+ 6	-	56,060	X	+ 46

*Джерело: складено автором самостійно на основі: Najdroższe marki świata 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.komputerswiat.pl/nowosci/wydarzenia/2012/20/najdrozsze-marki-swiata-2012---apple-znowu-na-szczycie.aspx> (08.07.2013 р.); Najdroższe marki świata 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.komputerswiat.pl/nowosci/wydarzenia/2013/21/najdrozsze-marki-swiata-2013-zmiany-w-czolowce-kto-liderem.aspx> (08.07.2013 р.).

Зауважимо, що тенденції змін, які відбуваються у сучасному економічному просторі, характеризуються трансформуванням марки продукту в корпоративний бренд, що відрізняє, ідентифікує підприємство на глобальному ринку, обумовили виділення такої таксономічної одиниці у ринковому капіталі. Серед популярних українських корпоративних брендів відзначимо «Оболонь», «Чернігівське», «Світоч», «Roshen», «Nemirof» і ін.

Не менш важливими елементами ринкового капіталу продовжують залишатися репутація, що відображає рівень лояльного ставлення, довіри клієнтів до фірми; імідж підприємства, що характеризується солідністю, тобто відповідністю до задекларованих цілей та соціальною відповідальністю за результати господарювання перед локальними спільнотами, наприклад, зрівноваження економічних та екологічних векторів розвитку. Таким чином, можемо стверджувати, що ринковий капітал формує інтелектуальний капітал та забезпечує капіталізацію підприємства шляхом підвищення ефективності маркетингових програм, розширення впливу корпоративного бренду на всі фірмові продукти, підвищення ефективності комерційної діяльності підприємства, зростання рівня лояльності клієнтів тощо. Зауважимо, що у 2011 р. вартість гудвілу відомих світових фірм також значно відрізнялася, зокрема найвищим даний показник був для фірм інформаційного сектору, наприклад «Apple» – 741,00 млрд. дол., «Microsoft» – 185,81 млрд. дол., «Google» – 122,32 млрд. дол., «Coca-Cola» – 92,59 млрд. дол., «General Electric» – 73,29 млрд. дол., «Intel» – 59,94 млрд. дол., «IBM» – 37,19 млрд. дол., «Hewlett-Packard» – 33,47 млрд. дол., «McDonald's» – 32,93 млрд. дол., «Walt Disney» – 24,17 млрд. дол.^{426 427 428}.

В умовах нової парадигми для забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємства вагомого значення набувають людські взаємовідноси-

⁴²⁶ Best Global Brands 2011 / The Ranking of the Top 100 Brands [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbrand.com/de/best-global-brands/previous-years/best-global-brands-2011.aspx> (01.05.2013)

⁴²⁷ Best Global Brands 2012 / The Ranking of the Top 100 Brands [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbrand.com/de/best-global-brands/2012/Best-Global-Brands-2012-Brand-View.aspx#> (01.05.2013).

⁴²⁸ Business Finance, Stock Market, Quotes, News / [Електронний ресурс]: Balance Sheet – Режим доступу: <http://finanse.yahoo.com> (01.06.2013).

ни, які називають «соціальним капіталом», вклад якого у зростання ВВП високорозвинутих країн (Данія, Франція, Німеччина, Великобританія, Японія) протягом другої половини ХХ ст. зріс із 10 % до 25 %⁴²⁹. Акцентування уваги на важливості соціального капіталу знаходимо значно раніше у дослідженнях, здійснених Фондом Карнегі ще в першій половині ХХ ст., які підтверджували, що доходи працівників на 85 % обумовлені комунікаційними здібностями людини⁴³⁰.

Незважаючи на те, що кожне підприємство має свою філософію функціонування, яка суттєво відрізняє його на ринку товарів і послуг, зазначимо, що перманентне середовище та нові умови господарювання вимагають постійного її уточнення. Зважаючи на гіпотезу, яку висунув Пітер Сенге (нар. 1947 р.) у своїй книзі «П'ята дисципліна», яка стала світовим бестселером, що сьогодні уже «не вистачить, щоб вчилася одна людина від імені цілої групи, – як то було за часів Форда, Слоуна, Ватсона чи навіть Кейтїса»⁴³¹, можемо констатувати про зростання ролі саме соціального інтелектуального капіталу, що охоплює спроможність організаційної культури, філософії управління стимулювати працівників до розвитку комунікативних, креативних та інноваційних навичок, здатних позитивно впливати на створення доданої вартості.

Науковець Майкл Армстронг вважає, що культуру формують лідери підприємства на підставі подій, які мали місце в історії його становлення і розвитку. Культура створюється для зміцнення взаємовідносин між працівниками, важливу роль при цьому відіграє зовнішнє оточення підприємства, національна чи регіональна культура, ринкова ситуація⁴³².

⁴²⁹ Стежко Н. Роль соціального капіталу у забезпеченні економічного розвитку / Н. Стежко // Схід. – 2010. – № 1 (101). – С47.

⁴³⁰ Карнегі Д. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей / Дейл Карнеги; [пер. с англ., общ. ред. и предисловие В. П. Зинченко и Ю. М. Жукова]. – М.: Прогресс, 1989. – С. 17–18.

⁴³¹ Senge P. M. Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się / Peter M. Senge. – [Wydanie IV porzeżone] ; [przełożył Michał Lipa]. – Warszawa: Oficyna a wolters kluwer business, 2012. – С. 19 – (Światowy Bestseller).

⁴³² Armstrong M. Zarządzanie zasobami ludzkimi / Michael Armstrong. – Kraków: Dom Wydawniczy ABC, 2000. – 784 s.

Поняття «організаційної культури підприємства» вважається важким у трактуванні, зокрема, одні вчені дотримуються думки, що її не можна відокремити від суб'єкта господарювання, оскільки саме підприємство в своїй основі і є організаційною культурою; інші вчені поєднують її з філософією підприємства, культурними колами, системою основних цінностей, норм поведінки і т.ін.

Вивчення дефініцій «організаційна культура підприємства» свідчить, що вони доповнюють одне одного, окреслюючи загальну картину прояву цього багатоплощинного, складного, невидимого, на перший погляд, явища. Власне, на нашу думку, організаційна культура підприємства, сформована на базі філософії управління, відображає його історію, культурні артефакти, каталоги цінностей, які сповідують усі працівники, що, в свою чергу, активізує людський чинник до пізнавальної діяльності та підвищення продуктивності праці.

Важливою складовою, що формує локальний соціальний капітал, виступають каталоги цінностей, які включають правила і норми, добрі стосунки з підлеглими та передбачають розвиток у працівників мотиваційних якостей. Закцентуємо увагу на важливості запровадження таких каталогів цінностей на вітчизняних підприємствах, оскільки, це дозволить підвищити лояльність і мотивацію у працівників до підвищення якості праці, що автоматично спричинить зниження витрат на контроль робочого часу, дасть можливість бути винагородженим і найважливіше в українських реаліях – обмежить рівень корупції й використання адміністративних методів регулювання економіки, тобто створить сприятливий клімат для роботи в колективі. Зазначимо, що дуже важливим є врахування цього факту на підприємствах, які у своїй структурі мають підрозділи, де проконтролювати якість використання робочого часу є неможливим, наприклад, науково-дослідницькі підрозділи на підприємствах.

Зовнішній прояв організаційної культури відображають культурні артефакти на підприємстві: психологічні – церемонії, ритуали, спільні традиції; мовні – міфи, легенди, анекдоти, жаргони, які використовують працівники; фізичні – архітектура, зовнішній вигляд працівників і продукції підприємства

тощо. Відтак, можна стверджувати, що напрацювання, упорядкування і розвиток культурних артефактів продовжує залишатися важливим моментом формування локального соціального капіталу вітчизняних підприємств. Проте, на формування соціального інтелектуального капіталу підприємства впливають і зовнішні чинники, зокрема національна та регіональна культура, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури та середовище, у якому функціонує суб'єкт господарювання.

Умови здійснення підприємницької діяльності та формування інтелектуального капіталу в «економіці знань» все більшою мірою вимагають становлення громадянського суспільства, оскільки, лише в цьому разі, можливим та доцільним є прояв комунікативних і креативних здібностей, нестандартного мислення, інноваційності та вмотивованості людського чинника до праці, адже відповідно мотивовані люди завжди досягають поставленої мети.

Не менш важливою для розвитку публічного соціального інтелектуального капіталу є якість правового забезпечення інтелектуальної діяльності в країні, що створить можливості для забезпечення захисту прав інтелектуальної власності. Враховуючи вітчизняні реалії, зауважимо, що вектори удосконалення правового забезпечення повинні бути скеровані на посилення стимулюючого характеру впливу на активізацію науково-пошукової діяльності суб'єктів господарювання, освітніх та наукових закладів, відпрацювання механізмів співпраці у системі «наука-бізнес», гармонізації міграційної політики України та ЄС у контексті сприяння тимчасової міграції молодого покоління, науковців, практиків для підвищення рівня індивідуального інтелектуального капіталу шляхом участі в різних грантових проектах, що обумовлюється зростанням потоку еміграції висококваліфікованих кадрів з країни, розвитку сучасних організаційних форм інноваційної діяльності – технопарків, технополісів, венчурних фірм, що, з одного боку, підвищить зайнятість висококваліфікованих кадрів, мотивуватиме молоде покоління до навчання і самоудосконалення, а з іншого – забезпечить підвищення якості та посилення рейтингу вітчизняної освіти, конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та позитивно впливатиме на їх капіталізацію.

Водночас для забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємств важливим є економічне забезпечення, що ґрунтується на розвитку фінансового ринку, оскільки саме так держава гарантуватиме рівний доступ до фінансових ресурсів усім без винятку суб'єктам господарювання. Зазначимо, що для України це питання стоїть дуже гостро, адже нерозвиненість форм співпраці «наука-бізнес», недосконалість функціонування фінансового ринку, зростання дефіциту Державного бюджету (динаміка якого протягом державності України була вкрай негативною, зокрема у 1990 р. цей показник, при запланованих 2 % від ВВП, перевищив 18 %⁴³³, у 2011 р. збільшився до 3,8 % від ВВП, а у 2012 р. збільшився у 2,3 рази в порівнянні до попереднього року, досягнувши рівня 53,8 млрд. грн.⁴³⁴), які посилюються ще й впливом світових фінансових криз (наприклад, Велика рецесія 2007-2008 рр., яка за оцінками економістів Майкла Бордо та Джона Лейтон-Лейна зайняла 4 місце серед глобальних криз⁴³⁵), унеможлиблюють розвиток інтелектуального капіталу вітчизняних підприємств.

Зважаючи на проблеми, які ще досить довго будуть характерними для української економіки, та враховуючи світові трендові характеристики в розвитку інтелектуального капіталу, вважаємо за доцільне виділити у рамках публічного капіталу інформаційно-комунікаційну інфраструктуру, що передбачає посилення стимулюючого впливу державної політики на основі її скерування на забезпечення розвитку Інтернет-порталів, які в сучасних умовах забезпечують вирівнювання можливостей доступу до загальної інформації, а, отже, й освіти для усіх груп населення (загальні Інтернет-портали – *ukr.net*; *gmail.com*; *mail.ru*; *rambler.ru*; *i.ua*, *Yacho.com*; *Onet.pl*; *wp.pl*); тематичної інформації на відповідних Інтернет-порталах, відомих під назвами *vortale*, на-

⁴³³ Пасічний М. Д. Дефіцит Державного бюджету в умовах трансформаційної економіки України. // Наукові праці НДФІ. – 2009. – 1 (46). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/npndfi/2009_1/Statti/Pasichny.pdf (24.09.2013)

⁴³⁴ Дефіцит держбюджету виріс у 2012 році у 2,3 рази
<http://dt.ua/ECONOMICS/deficit-derzhbyudzhetu-viris-u-2012-roci-v-2-3-razi-do-53-mlrd-grn.html> (24.09.2013)

⁴³⁵ Фінансова криза 2007-2008 рр. займає четверте місце серед глобальних криз // РБК Україна, 14.12.2010, 08¹⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/finance/show/finansovyyu-krizis-2007-2008-gg-zanimaet-chetvertoe-mesto-sredi-14122010081500> (08.07.2013 р.).

приклад, присвячених вивченню мов, що є надзвичайно важливою проблемою для України (*osvima.org.ua, chidren.edu-ua.net, angielski.edu.pl; Filo.pl*); економічних і фінансових порталів, необхідних для отримання інформації, наприклад, на фондових ринках, банківської сфери, аудиторської діяльності, податкової інформації (*liga.zakon.ua, buhgalter941.com, buhgalter.factor.ua, samoe.in.ua, money.pl; bankier.pl*). Не менш важливим способом імплементації порталових технологій є забезпечення доступу якомога більшої кількості населення до певної тематичної інформації за допомогою використання *соціальних порталів*, що функціонують у вигляді дискусійних форумів, наприклад, заснований сім'єю соціальний портал – *dpreview.com*, що об'єднував прихильників цифрової фотографії, у 2007 році був викуплений найбільшою американською Інтернет-книгарнею *Amazon.com*⁴³⁶. Привертає увагу швидкий розвиток соціальних мереж, зокрема: «*Однокласники*», «*Facebook*». Про швидкі темпи розвитку цих соціальних інформаційних технологій у високорозвинутих, демократичних країнах свідчить той факт, що новостворена соціальна мережа «*Pinleres*», 2/3 користувачів якої є жителями США, у 2012 р. зайняла 4 місце в світі.

На особливу увагу з погляду забезпечення швидкого поширення інформації заслуговує розширення можливостей населення щодо розміщення Інтернет-публікацій із певної тематики досліджень – *блоги* (наприклад, для інформатиків), що характеризується швидкими темпами старіння, а, отже, і високою мірою знецінення. У цьому контексті хочемо зазначити, що можемо передбачити підвищення рівня знецінення, наприклад, економічної чи будь-якої іншої інформації, що, на нашу думку, знайде своє втілення у розширенні використання Інтернет-публікацій, оскільки економічно не вигідним буде їх друк на паперових носіях. Крім того, цей крок стане визначальним чинником у швидкій капіталізації капіталу знань і капіталу компетенцій.

Можливості таких змін будуть забезпечуватися людським поступом, зокрема підвищенням культурного рівня, що знайде відображення у появі інтелігентного суспільства. Поширеним у практиці високорозвинутих країн ін-

⁴³⁶ Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – S. 357.

струментом, що значно розширює масштаби тематичних міжлюдських комунікацій, є *чат*, функціонування якого є популярним у рамках Інтернет-порталів в якості дозвільних технологій через організацію дискусій та обговорення актуальних питань (*bizarre.kiev.ua, in-chat.com.ua, chat.kiev.ua, prostochat.org.ua, czat.wp.pl; czateria.interia.pl*). Проте, чат може ефективно використовуватися не лише як вид соціальних комунікаційних технологій, а й, наприклад, доцільно його використовувати в роботі банківських установ як інноваційну форму комунікацій (заміна телефонної інфолінії) клієнта та кредитного інспектора (наприклад, *mBank*), що дало можливість суттєво розширити доступ до фінансових ресурсів, а, отже, обмежити їх доступність на глобальному ринку, та спричинило популярність дослідження концепції інтелектуального капіталу в сфері банківської діяльності. Крім того, економічно доцільним є використання *чату* в рамках корпоративних порталів (*інтранету*), що дозволить вітчизняним суб'єктам господарювання активізувати розвиток комунікацій між працівниками підприємства, а, відповідно, стане великим резервом розвитку локального інтелектуального капіталу.

Найбільш поширеним та суперечливим в обґрунтуванні доцільності використання продуктом соціальних технологій є Інтернет сторінка «Вікіпедія», яка є своєрідним джерелом швидкого отримання інформації, самостійно сформована та розвинута соціумом. Окремої уваги в сучасних умовах заслуговують так звані комунікатори, що являють собою інсталювані програми, які використовуються на персональних комп'ютерах, зокрема «*Skype*», «*Gadu-Gadu*», «*Windows Live Messenger*» і «*GAIM*», забезпечуючи комунікації, обмін даними, файлами документів. Проте, суттєвим недоліком цієї групи інформаційних технологій є обмеженість щодо конкретних осіб, власників персональних комп'ютерів. Незважаючи на це, зазначимо, що і їх використання в Україні є обмеженим, враховуючи недостатні темпи поширення, наприклад у сільських місцевостях, що автоматично посилює асиметрію інформації й обмежує можливості для отримання повноцінної освіти дітей – мешканців цих територій. Відтак, можемо зауважити, що українська держава, насамперед, повинна забезпечити поширення інформаційно-комунікаційних технологій на якомога ширші терени країни, і лише після цього можна дис-

кутувати про можливості розвитку країни. В іншому випадку – Україна ніколи не зможе стати конкурентоспроможною державою.

Підсумовуючи, зазначимо, що використання інформаційно-комунікаційних технологій в Україні забезпечить створення, консолідацію, кодифікацію, поширення знань та інформації у суспільстві та спричинить розвиток соціального інтелектуального капіталу.

Побудована таким чином класифікація інтелектуального капіталу підприємства дає змогу на основі виділення:

- індивідуального та колективного інтелектуального капіталів забезпечувати підбір кадрів, планувати підвищення кваліфікації, підбирати найкращий спосіб реалізації професійного та кадрового зростання (кар'єрного росту), дослідити рівень професіоналізму та удосконалити методи управління людськими ресурсами; забезпечити креативний вектор розвитку у виробничих процесах;

- інноваційного, інформаційного та ринкового капіталів здійснювати планування оптимальних меж розподілу витрат на фінансування продуктивних і процесних інновацій з точки зору забезпечення перспективного розвитку; вдосконалювати методи управління й форми організації виробництва і праці залежно від типу інновацій; покращувати якість інформаційного забезпечення й підвищувати рівень використання знань та інформації на підприємстві; окреслити вектори модернізації патентно-ліцензійної діяльності й активізувати винахідницько-раціоналізаторську діяльність серед працівників;

- соціального інтелектуального капіталу формувати доміанти розвитку на підприємстві комунікаційного середовища, визначати вектори активізації людського чинника до набуття креативних здібностей та його самомотивації до інноваційної діяльності.

У зв'язку з цим, важливим є окреслення таких векторів змін, які б забезпечили формування, нагромадження, збереження і розвиток інтелектуального капіталу в Україні шляхом регулювання міграції висококваліфікованих кадрів, що гарантуватиме зниження рівня еміграції молодих науковців через пропагування можливостей тимчасової еміграції на стажування, навчання,

підвищення кваліфікації та використання потенціалу міграції для стабільного розвитку країни.

Наведені аргументи на користь запропонованої моделі інтелектуального капіталу підприємства та виокремлення у його складі таксономічних одиниць індивідуального, колективного та соціального інтелектуального капіталу, на нашу думку, є переконливими, достатньо обґрунтованими та логічними, а отже, дозволяють стверджувати про її конструктивізм і можливість використання у науковому термінологічному полі.

Підводячи підсумки зауважимо, що для забезпечення зрівноваженого розвитку українським суб'єктам господарювання потрібно якомога швидше внести низку змін до систем управління, що базуються на гармонізації вітчизняних і світових тенденцій удосконалення управління інтелектуальним капіталом. З одного боку, це допоможе підвищити конкурентоспроможність на глобальному ринку, а з іншого – забезпечить капіталізацію вітчизняних підприємств в умовах нової парадигми господарювання.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ ДІАГНОСТИКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

2. 1. Прагматизм діагностики інтелектуального капіталу підприємства в умовах «економіки знань»

В умовах «нової парадигми» у діяльності суб'єктів господарювання все більш помітним стає збільшення доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом підприємства, при одночасному зменшенні впливу фізичного та фінансового капіталів. У зв'язку з появою таких тенденцій актуалізуються проблеми опрацювання конструктивної методологічної електики діагностики інтелектуального капіталу підприємства, які ускладнюються тим, що на сьогодні практично відсутня можливість здійснення його моніторингу та оцінки, зважаючи на його неохоплення у традиційній моделі бухгалтерського обліку. Вимірювання й оцінка інтелектуального капіталу підприємства утруднюється ще й тим, що у результаті він виступає ефектом інтелекту, духовності, філософії управління, організаційної культури тощо. Крім того, розгляд інтелектуального капіталу як багатоаспектного, багатовимірного та широко ендогенно- і екзогеннодетермінованого явища суттєво ускладнює його діагностику. Важливо зауважити, що, незважаючи на відносну новизну теорії інтелектуального капіталу, економічна думка вміщує низку суб'єктивних методик його діагностики, беручи до уваги велику кількість показників (наприклад понад 120 – у методиці Лін Лім і Пітера Деллімора⁴³⁷; 178 – у методиці Енні Брукінг «Брокер технологій» («*Technology Broker*»); понад 240 – у методиці Лейфа Едвінсона «*IC Rating*TM» і ін.), неузгодженість вимірників і обмеження можливостей урахування синергічних ефектів, що виникають у результаті інтерактивних зв'язків між домінантами інтелектуального капіталу. Панорама відповідних наукових досліджень зарубіжних (Т. Стюарт, Р. Каплан, Д. Нортон, К. Свейбі, Е. Брукінг, Л. Едвінсон,

⁴³⁷ Lim L. L. K. Intellectual Capital: Management Attitudes in Service Industries / Lyn L. K. Lim, Peter Dallimore // Journal of Intellectual Capital. – 2004. –Vol. 5. № 1. – P. 187–190.

М. Меллоун, Г. Рус, Д. Добія та ін.) і вітчизняних (В. Геєць, С. Вовканич, А. Колот, С. Ілляшенко, О. Кендюхов та ін.) учених є досить широкою – більше тридцяти методик – відображає еволюційні закономірності динаміки підходів до вимірювання і оцінки інтелектуального капіталу. Проте, ми змушені констатувати, що відсотування великої кількості нових пропозицій щодо удосконалення наявних методик, які базуються на конкретизації переваг і недоліків останніх, на жаль, не забезпечили опрацювання єдиноприйнятої й універсальної методології. Такий стан речей зумовлює зниження зацікавленості серед суб'єктів господарювання щодо запровадження у практику здійснення діагностики інтелектуального капіталу, а ті підприємства, які використовують ці дослідження, змушені ретельно пристосовувати наявний на сьогодні інструментарій до конкретних умов. Отже, незважаючи на існування широкої панорами інструментарію діагностики інтелектуального капіталу підприємства, проблеми напрацювань конструктивної методології його вимірювання й оцінки залишаються очевидними. На нашу думку, методологічна електика діагностики інтелектуального капіталу залежить від мети, доступу до інформаційного забезпечення, обсягу інформації, можливостей та рівня витрат на її отримання. Виходячи з вищеподаних вимог, вважаємо, що методологічні домінанти економічної діагностики інтелектуального капіталу підприємства доцільно сконцентрувати на трьох рівнях (рис. 2. 1):

- 1) моніторинг інтелектуального капіталу підприємства, в результаті якого можна визначити критерії і підходи до його здійснення, що дозволить окреслити вимірники та методики розрахунку основних показників, тобто представити докази наявності чи відсутності інтелектуального капіталу;

- 2) здійснення аналізу вартості та ефективності використання інтелектуального капіталу, що гарантуватиме виявлення резервів капіталізації підприємства;

- 3) опрацювання методологічної електики оцінки впливу інтелектуального капіталу на капіталізацію підприємства, оскільки саме цей вплив в умовах «економіки знань» продовжує залишатися визначальним для забезпечення зрівноваженого, екологічно безпечного стратегічного розвитку суб'єкта господарювання.

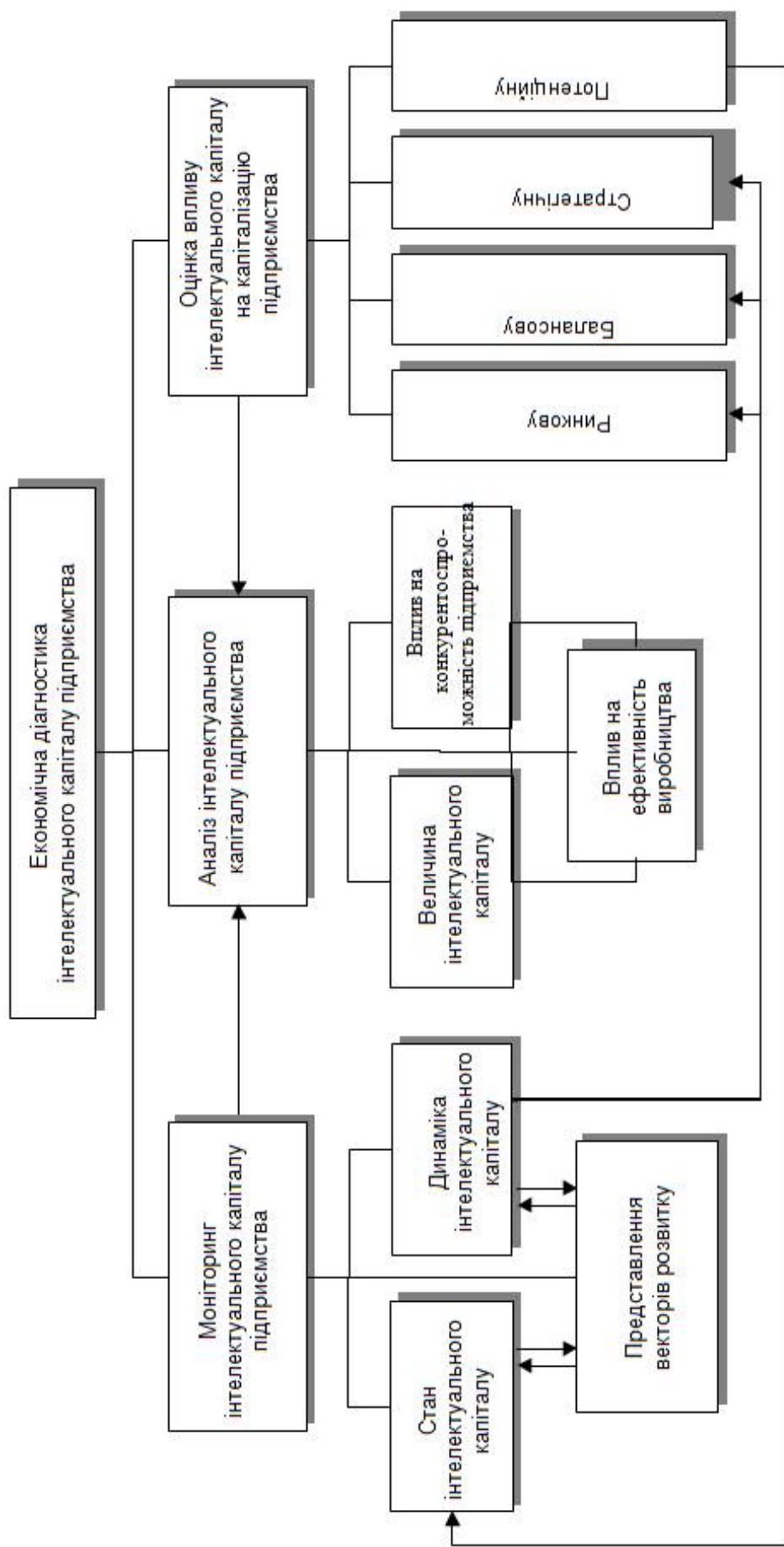

Рис. 2.1. Схема економічної діагностики інтелектуального капіталу підприємства.

Необхідність діагностики інтелектуального капіталу підприємства є очевидною, оскільки уможлиблює вирішення таких завдань:

- визначення векторів стратегічного розвитку суб'єкта господарювання;
- оцінка капіталізації підприємства;
- підвищення конкурентоспроможності та рентабельності функціонування господарського суб'єкта;
- організація оперативного контролінгу на підприємстві;
- забезпечення покращення планування в рамках діяльності підприємства;
- підвищення якості продукції і систем управління на підприємстві;
- покращення інформаційного забезпечення на підприємстві;
- організація купівлі/продажу прав інтелектуальної власності;
- розвиток підприємства в умовах глобалізації економічних процесів;
- підвищення рівня соціального забезпечення працівників через сприяння розвитку громадянського суспільства і демократизації країни загалом.

Відтак, беручи до уваги напрацювання сучасної фінансової та економічної думки, зауважимо, що діагностика інтелектуального капіталу повинна здійснюватися при дотриманні певних принципів, зокрема:

- науковості, що полягає у використанні при діагностиці нових, прогресивних методів і способів досліджень;
- плановості, який забезпечує перманентність досліджень і гарантує отримання закономірностей динаміки інтелектуального капіталу;
- економічності, що забезпечує мінімізацію витрат на здійснення діагностичних процедур.

Дотримання зазначених принципів в умовах «економіки знань» забезпечить конструктивну діагностику інтелектуального капіталу для підприєм-

ства та розширить можливості ухвалення рішень, скерованих на активізацію інтелектуальної діяльності.

Діагностика інтелектуального капіталу підприємства передбачає вирішення комплексу таких питань, як вибір і обґрунтування стратегічного напрямку досліджень, визначення критеріїв і показників моніторингу, оцінки вартості та ефективності використання інтелектуального капіталу, опрацювання методологічної електрики оцінки впливу інтелектуального капіталу на капіталізацію підприємства.

Сучасна економічна література подає розмаїття (понад 30) методів діагностики інтелектуального капіталу підприємства (Додаток В). Практично всі вони базуються на удосконаленні попередніх, проте рівень їх застосування ускладнюється тим, що інструментарій, передбачений одним із методів, не можна використати, не гармонізувавши з особливістю функціонування вітчизняних підприємств. Так, з понад 30 відомих методик лише одну, запропоновану Енні Брукінг для аудиту інтелектуального капіталу, відомою під назвою «Брокер технологій» («*Technology Broker*») можна використовувати без попереднього узгодження [137, 13].

Серед відомих методів діагностики інтелектуального капіталу підприємства є простіші і складніші моделі, дуже трудомісткі й дорогі при застосуванні. Суттєвим недоліком цих методик є відсутність обґрунтування можливостей і економічної доцільності їхнього використання на відповідних рівнях, наприклад, для здійснення моніторингу можуть бути використані найпростіші методи, які б забезпечували формування певного інформаційного простору тоді, як оцінка інтелектуального капіталу вимагає застосування спеціальних, професійно проаналізованих методів, використання яких є значно дорожчим для підприємства.

У сучасній економічній літературі наявна класифікація відомих методів діагностики інтелектуального капіталу підприємства. Так, перші спроби оцінки моделей інтелектуального капіталу зробили вчені Гйоран Русс та Стефан Пайк, послуговуючись історичним методом дослідження і застосувавши низку критеріїв – достовірності та можливості здійснення аудиту, рівня узагальнення оцінки, використання, багаторівневого управління, можливості

вимірювання надходжень і видатків, міру врахування цінностей для усіх акціонерів, виділяють в еволюції теорії інтелектуального капіталу три генерації методів, зокрема, перша генерація тривалістю до 1997 р. (наприклад, «Невидимий баланс», «Економічна додана вартість» («EVA»)); друга – із 1998 р. до 2003 р. («IC-Index»); третя починаючи – з 2004 р. (КСЕ™, VAIC™, HVA).

Безперечно, в основі вивчення інтелектуального капіталу лежить класифікаційний метод його діагностики, що не вимагає обґрунтування доцільності його використання, оскільки ця категорія містить низку домінант, а, інтеракційні взаємозв'язки, що виникають між ними, спричиняють появу синергічного ефекту, що, у свою чергу, також потребує врахування при діагностиці. Дослідження методів діагностики інтелектуального капіталу, поданих в економічній літературі, дозволяє стверджувати про їхнє розмаїття, відсутність опрацьованої єдиноприйнятої методології їх використання, що підтверджується різними трактуваннями у джерелах. Крім того, велика кількість (Додаток В) опрацьованих ученими методів діагностики інтелектуального капіталу робить їх використання дорогим, трудомістким, таким, що вимагає залучення висококваліфікованих спеціалістів, здатних підібрати відповідні показники, оскільки використання практично всіх методик вимагає їх адаптації до умов здійснення, адже від цього залежить якість процесу.

Генезис формування методології діагностики інтелектуального капіталу підприємства включає три етапи: перший (до 1998 р.) – пов'язаний із напрацюванням найпростіших інструментів, використаних для вимірювання інтелектуального капіталу і представлених у вигляді показників інтелектуального капіталу; другий (із 1999 р. до 2000 р.) – характеризується розробкою методів і моделей для оцінки інтелектуального капіталу підприємства загалом та його детермінант зокрема; третій (із 2004 р.) – представлятиме напрацювання у сфері розробки загальноприйнятої, конструктивної методології діагностики. Зазначимо, що перші два етапи наукових досліджень на сьогодні можна вважати завершеними, а на базі їх результатів учені, опрацьовуючи подальшу фундаменталізацію теорії інтелектуального капіталу, зайняті розробкою методології діагностики, яка забезпечить прийняття конструктивних управлінських рішень на підприємстві.

Дослідження, здійснені вченими і практиками на початковому етапі становлення теорії інтелектуального капіталу підприємства, дозволяють виділити основні показники, які доцільно використовувати як інструменти діагностики. Так, у 1997 р. Датська Рада розвитку торгівлі і промисловості запропонувала показники, згруповані у розрізі чотирьох домінант інтелектуального капіталу – людського капіталу, клієнтського капіталу, технологічного капіталу та процесного капіталу⁴³⁸. У цьому контексті дослідники виділяють 22 основних показники, які доцільно використовувати як індикатори діагностики інтелектуального капіталу підприємства (табл. 2. 1 і табл. 2. 2). Зауважимо, що загалом показники, запропоновані для оцінки людського капіталу, концентруються на вимірюванні компетенції, креативності та плинності працівників, а показники клієнтського капіталу – відображають частку на ринку, рівень обслуговування клієнта, що забезпечує формування стабільної клієнтської бази.

Враховуючи зростання ролі інформаційних технологій щодо забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємства, вчені беруть за основу показники, придатні для оцінки технологічного капіталу (табл. 2. 2). Разом з тим, цілком виправданим є твердження дослідників про важливість якості організації управління процесами на підприємстві, скерованої на підвищення рівня задоволеності очікувань клієнтів, що знайшло своє відображення у найчисельнішій групі показників оцінки процесного капіталу (табл. 2. 2).

⁴³⁸ Brennan N. Intellectual Capital: Current Issues and Policy Implications / Niamh Brennan, Brenda Connell // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 3. – P. 206–240.

Таблиця 2. 1. Показники оцінки людського та клієнтського капіталу підприємства (за нормами, наданими Датською Радою розвитку торгівлі і промисловості)

Елементи інтелектуального капіталу	Показники	Методика розрахунку
Людський капітал	Стаж роботи	Середня кількість років роботи на підприємстві та (або) на посаді (робочому місці)
	Освіта	Кількість працівників із визначеним рівнем освіти
	Освітні витрати	Річні витрати на освіту, перекваліфікацію
	Задоволення (сатисфакція) працівника	Рівень задоволення працівника від роботи, середовища праці, політики підприємства. (Анкета)
	Додана вартість, що припадає на 1 працівника	Прибуток плюс заробітна плата / кількість працівників
Клієнтський капітал	Обсяги реалізації щодо ринку, клієнта продукту	Обсяги оборотів у розрізі каналів продажу, (%)
	Маркетинг	Витрати на маркетинг. Витрати на маркетинг / Обсяг оборотів
	Співвідношення клієнтів і працівників	Кількість клієнтів / чисельність працівників
	Задоволеність клієнтів	Мотивація, доступність допомоги і можливості покластися на персонал. (Анкета)
	Рівень оборотів, отриманих з постійними клієнтами	Частка продажу стабільним клієнтам у загальному обороті з реалізації продукції. Частка оборотів із реалізації клієнтам, що співпрацюють з фірмою, помножена на період співпраці (в роках)

(Джерело: Brennan N. Intellectual Capital: Current Issues and Policy Implications / Niamh Brennan, Brenda Connell // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 3. – P. 227 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=1469-1930&volume=1&issue=3>).

Таблиця 2. 2. Показники оцінки технологічного та процесного капіталу підприємства (за нормами, наданими Датською Радою розвитку торгівлі і промисловості)

Елементи інтелектуального капіталу	Показники	Методика розрахунку
Технологічний капітал	Сукупний обсяг інвестицій в ІТ	Витрати на придбання та сервісне обслуговування інформаційного обладнання і програмування
	Знайомство з ІТ технологіями	Чисельність працівників з інформаційною підготовкою або тих, які володіють знаннями з інформатики
	Кількість робочих місць, де використовуються ІТ	Кількість робочих місць, які використовують інформаційні технології. Кількість комп'ютеризованих робочих місць / чисельність працівників
Процесний капітал	Витрати на процеси	Загальні витрати відповідно до запроваджених процесів
	Персонал, зайнятий у процесах	Сукупність працівників відповідно до процесів, розрахована на підставі кількості зайнятих
	Інвестиції у бюро та робочі місця	Сума інвестиційних витрат, понесених для підвищення якісних стандартів обладнання
	Виробничий цикл	Кількість робочих днів у межах одного виробничого циклу
	Цикл розвитку нової продукції	Час від зародження ідеї нової продукції до її впровадження на ринок (або від упровадження до виробництва)
	Якість	Рівень якості продукції. (Анкета щодо відповідності якості продукції вимогам клієнтів)
	Частка браку	Обсяг браку / обсяг виробничої програми (розрахована в натуральних показниках)
	Час реакції	Час від складання замовлення до його виконання
Репутація підприємства	Відзиви зовнішніх зацікавлених осіб (Анкета). Відгуки	

(джерело: Brennan N. Intellectual Capital: Current Issues and Policy Implications / Niamh Brennan, Brenda Connell // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 3. – P. 228 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=1469-1930&volume=1&issue=3>).

Отже, запропоновані показники для оцінки технологічного капіталу відображають, насамперед, рівень упровадження, відновлення і ефективність використання на підприємстві інформаційних технологій, які виступають «двигуном» у розвитку інтелектуального капіталу, у той час, як показники для оцінки процесного капіталу зосереджуються на значенні показників продуктивності та якості управлінських процесів на підприємстві.

Однак, як уже зазначалося, запровадження у господарську практику підприємств процесів діагностики інтелектуального капіталу є дорогим і трудомістким процесом, що вимагає фахового опрацювання великої кількості показників, доцільність використання яких визначається для кожного суб'єкта господарювання окремо. У зв'язку з цим, фахівці, відібрані для здійснення діагностики, повинні, насамперед, визначити рейтинг кожного показника, виходячи з особливостей функціонування підприємства. При цьому, можна користуватися напрацюваннями вчених С. Маврінаца, Г. Сестерфельда, М. Міллера, А. Борнеманна, які, власне, обґрунтували рівень важливості показників, ужитих для оцінки інтелектуального капіталу в розрізі його складових (Додаток Д).

Отже, спираючись на результати досліджень, робимо висновок, що найважливіше значення серед показників оцінки інтелектуального капіталу підприємства мають показники, що характеризують людський капітал – лідерські якості (у М. Міллера) та впровадження стратегії фірми (у А. Борнеманна та С. Маврінаца); для оцінки структурного капіталу – інноваційність підприємства, що підтверджено у дослідженнях А. Борнеманна та С. Маврінаца і Г. Сестерфельда; для оцінки клієнтського капіталу – рівень задоволеності клієнта (у А. Борнеманна, М. Міллера) та якість, що відповідає вимогам клієнтів (у М. Міллера)⁴³⁹. Проте, найважливіша цінність даних досліджень полягає у тому, що, опираючись на їх результати, можна стверджувати про необхідність підбору показників для діагностики інтелектуального капіталу підприємства у кожному конкретному випадку, яка є очевидною та необхідною умовою прийняття конструктивних управлінських рішень. Вва-

⁴³⁹ Brennan N. Intellectual Capital: Current Issues and Policy Implications / Niamh Brennan, Brenda Connell // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 3. – P. 231.

жаємо за доцільне зауважити, що саме такі прості в обчисленнях показники можуть бути ефективно використані для моніторингу інтелектуального капіталу підприємства (квартального, щорічного), а це підвищить рівень довіри до суб'єкта господарювання, а, отже, збільшить його інвестиційну привабливість та забезпечить ефективне управління стратегічним розвитком в умовах «економіки знань».

У 2004 р. вчені Міхаїл Бендіков і Катеріна Джамай цілком слушно критикують доцільність використання «Методу ринкової капіталізації» («*Market-to-Book-Value*»), запропонованого Томом Стюартом для вимірювання інтелектуального капіталу підприємства, адже з одного боку, має рацію їх твердження, що ринкова вартість змінюється нееквівалентно при дії адміністративних чинників, зокрема, зниження ціни акцій корпорації «*Microsoft*» у результаті судових позовів Антимонопольного відомства США не завжди означає скорочення її інтелектуального потенціалу⁴⁴⁰. З іншого боку, частково погоджуємося з цим твердженням, однак, на нашу думку, це зовсім не стосується інтелектуального капіталу підприємства, який у даному випадку справді буде знижуватися. Відтак, заслуговує на увагу пропонована система показників для оцінки інтелектуального капіталу підприємства, яка, незважаючи на критику, все ж таки включає показник співвідношення ринкової та балансової вартості компанії (при високому рівні інтелектуального капіталу дорівнює 100 %); стабільність інтелектуальних кадрів (94 %); частка нової продукції в загальному обсязі продажів – 90 %; частка НДіДКР у загальному обсязі робіт – 20 %; належність співробітників до компанії – 90 %; розрахункова вартість заміни бази даних (100 %); оборот робочого капіталу – 600 %; відношення обсягу продажів до невиробничих витрат – 90 %; задоволеність клієнтів – 90 %; вірність торговій марці – 80 %; стабільність клієнтів – 80 %⁴⁴¹.

Біля витоків емпіричних досліджень щодо напрацювання методики оцінки інтелектуального капіталу були вчені Лін Лім і Пітер Деллімор, які

⁴⁴⁰ Бендіков М. А. Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы: проблемы идентификации и измерения / Михаил Абрамович Бендиков, Катерина Викторовна Джамай // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 1. – С. 31–38. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/01.shtml> (08.12.2012).

⁴⁴¹ Там же.

опитали 360 менеджерів різних рівнів управління австралійських фірм сфери послуг – банківська сфера, телекомунікації, туризм, транспорт (що функціонують не менше 20 років), які котувалися на біржах. У дослідженні послуговувалися п'ятибальною шкалою оцінки (від 1 до 5 балів), згідно з якою було запропоновано до оцінки 120 показників, представлених у розрізі домінант інтелектуального капіталу в групах двох вимірників: капіталів управління знаннями (людський капітал, корпоративний капітал, бізнесовий капітал, функціональний капітал) та капіталів маркетингу знань (клієнтський капітал, постачальницький капітал, товариський капітал, інвестиційний капітал)⁴⁴² (Додаток Е 2). Здійснена оцінка важливості кожного зі 120 показників засвідчила високий рівень придатності 7 показників для сектора клієнтського капіталу; 5 – для сектора корпоративного капіталу; по 4 – у секторах відповідно, людського, бізнесового та товариського капіталу; 2 – для сектора функціонального капіталу (Додаток Е 2). Крім того, враховуючи різний алгоритм обчислення показників і їх різні вимірники, у дослідженні акцентується увага на тому, що важко піддаються оцінці і тлумаченню 21 показник (Додаток Е 2). Отже, опрацювання запропонованої методики вимірювання інтелектуального капіталу, хоч вважається загалом позитивним явищем, проте залишає низку відкритих дискусійних питань, вирішення яких є актуальним і сьогодні.

Систематизацію показників, які можна використовувати для оцінки інтелектуального капіталу підприємства здійснив вчений Сергій Ілляшенко, опрацювавши авторський підхід за «елементами потенційної і здатної складових» (Додаток Л 3)⁴⁴³. Вчений розробив перелік показників, згрупував їх у розрізі складових елементів інтелектуального капіталу: людського, організаційного та інтерфейсного капіталів. Однак, методика їх використання для розрахунку рівня інтелектуального капіталу залишилась не опрацюваною.

Привертають увагу дослідження вчених, що стосуються класифікації методів діагностики інтелектуального капіталу підприємства. Відомі на сьо-

⁴⁴² Lim L. L. K. Intellectual Capital: Management Attitudes in Service Industries / Lyn L. K. Lim, Peter Dallimore // Journal of Intellectual Capital. – 2004. – Vol. 5. № 1. – P. 187–190.

⁴⁴³ Ілляшенко С. М. Актуальні проблеми управління інтелектуальний капіталом підприємства / Сергій Миколайович Ілляшенко // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 2. – С. 99–95. – (Розділ 2. Інноваційні процеси в економіці).

годні методи оцінки інтелектуального капіталу підприємства можна поділити щонайменше на три великі групи:

1) методи вхідні й вихідні, якісні та кількісні, типологізовані вченими Яном Чекаєм і Марекком Яблоньським [150, 189], Джімом Чен, Жаохі Зу, Гонг Ян Хі [144];

2) монетарні та немонетарні, запропоновані вченими Гонг Пев Те-ном, Девідом Плоуменом, Філом Ганкоком [305] та статичні і динамічні – Томасом Хауселом, Сарою Нельсон [184];

3) чотири групи методів, опрацьованих ученим Карлом Еріком Свейбі, зокрема ті, що базуються на ринковій капіталізації, на картах результатів, безпосередній (прямій) оцінці інтелектуального капіталу та на дохідності активів (ROA) [299].

Запропонована у 2004 р. вченими Яном Чекаєм та Марекком Яблоньським типологізація методів вимірювання інтелектуального капіталу підприємства полягала у підвищенні рівня об'єктивізму наявних методик, зокрема для цього запропоновано сукупне використання чотирьох груп методів: вхідних, які полягають на здійсненні аналізу складових інтелектуального капіталу, починаючи від стратегії, фінансових показників діяльності підприємства та закінчуючи детальною оцінкою складових елементів інтелектуального капіталу. Використання таких методів дозволить чітко визначити стратегію підприємства та окреслити чинники, які її визначають.

Вихідні методи полягають у визначенні доданої вартості та її приросту на всіх щаблях ланцюга вартості на підприємстві. Застосування цих методів дозволяє визначити чинники, які впливають на вартість інтелектуального капіталу підприємства.

Кількісні методи, які використані для аналізу досягнень працівників та їх порівняльної оцінки дозволяють здійснювати моніторинг якості навчання, самонавчання кожного окремого працівника.

Якісні методи дозволяють вивчати практичні аспекти діяльності кожного працівника та переносити їх досвід на загальний колектив підприєм-

ства⁴⁴⁴. Серед якісних методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства привертає увагу модель оцінки, що базується на основі системи якісних індексів, опрацьована вченими Джім Чен, Жаохі Зу, Гонг Ян Хі (2004) в аспекті досягнення і утримання підприємством довготривалої конкурентоспроможності⁴⁴⁵. Крім цього, проведені дослідження Джім Чен, Жаохі Зу, Гонг Ян Хі, згідно з запропонованими ними моделями, підтвердили чітку взаємозалежність між результатами діяльності підприємства й домінантами інтелектуального капіталу, зокрема для високотехнологічних підприємств більш суттєвою є залежність між інноваційним капіталом та кінцевими результатами їх функціонування (Додаток Е 1).

Отже, запропонована класифікація методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства – вхідні та вихідні, якісні та кількісні – є неостаточною, недопрацьованою, такою, що вимагає застосування фахових підходів до використання, оскільки в ній не подані конкретні показники, що ускладнює її практичне застосування. Однак, можемо стверджувати, що якісні методи оцінки інтелектуального капіталу підприємства скеровані на прогнозування майбутнього розвитку, суттєво доповнюють статичні методи, а ті, в свою чергу, більш доцільно використовувати, насамперед, для оцінки стану інтелектуального капіталу.

Томас Хаусел і Сара Нельсон у 2005 р. запропонували поділ методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства на дві групи – статичні (ретроспективні) і динамічні (проспективні). Статичні методи об'єднують усі методики, які дозволяють оцінити інтелектуальний капітал підприємства на певний момент часу, а динамічні – дозволяють спрогнозувати зміни інтелектуального капіталу в майбутньому залежно від вхідних фінансових потоків⁴⁴⁶.

⁴⁴⁴ Czekaj J. Metodyczne aspekty analizy kapitału intelektualnego organizacji / Jan Czekaj, Marek Jabłoński // *Przegląd Organizacji*. – 2004. – № 10. – S. 11–14.

⁴⁴⁵ Chen J. Measuring Intellectual Capital a new Model and empirical study / Jin Chen, Zhao-hui Zhu, Hong Yuan Xie // *Journal of Intellectual Capital*. – 2004. – Vol. 5. – № 1. – P. 195–212.

⁴⁴⁶ Housel T. Knowledge Valuation Analysis. Applications for Organizational Intellectual Capital / Thomas J. Housel, Sarah K. Nelson // *Journal of Intellectual Capital*. – 2005. – Vol. 6. – № 4. – P. 547–5487.

Розвиток даної теорії знайшов своє відображення у 2007 р., коли вчені Гонг Пев Тенон, Девід Плоумен, Філ Ганкок⁴⁴⁷ запропонували свій вид типологізації методів вимірювання інтелектуального капіталу, виділивши монетарні, які передбачають оцінку інтелектуального капіталу підприємства загалом і в своїй основі відповідають статичним методам Томаса Хаусела і Сари Нельсон; та немонетарні, які ґрунтуються на оцінці процесу перетворення нематеріальних активів у інтелектуальний капітал, а це певною мірою є аналогом динамічних (параметрично-якісних) методів Томаса Хаусела і Сари Нельсон⁴⁴⁸.

До динамічних методів оцінки інтелектуального капіталу вчені відносять модель дисконтування грошових надходжень (*The Discounted Cash Flow Model*), яка ґрунтується на визначенні майбутніх грошових надходжень, зменшених на розмір встановленої ринком дисконтної ставки. Недолік використання цієї моделі полягає у складності визначення майбутніх грошових надходжень та обчислення дійсної дисконтної ставки.

Цікавим типом динамічних фінансових методів є запропонований вченими Д. Андріссеном, Р. Тіссеном метод вимірювання головних (фахових) компетенцій підприємства (*CC*)⁴⁴⁹. За методикою вважається, що вартість, яку головна компетенція дає суб'єктові господарювання дорівнює доданій вартості, яку головна компетенція віддає клієнтам на конкурентному ринку.

Серед інших відзначимо моделі реальних можливостей («*Real Options Models*»), зокрема до них автори відносять модель Лейфа Едвінсона і Майкла Мелоуна. На базі цієї моделі опрацьована новітня модель, відома під назвою «Індекс інтелектуального капіталу» («*IC-Rating*»), зарахована вченими до динамічних типів методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства, що уможливорює розрахунок різниці між ринковою та балансовою вартістю підприємства. Крім того, із новітніх методів можемо відзначити модель Баруха Лева «Дохід з капіталу знань»⁴⁵⁰, що передбачає розрахунок економічної вар-

⁴⁴⁷ Tan H. Intellectual Capital and Financial Returns of Companies / Hong Pew Tan, David Plowman, Phil Hancock // *Journal of Intellectual Capital*. – 2007. – Vol. 8. – № 1. – P. 76–95.

⁴⁴⁸ Там же Р. 76.

⁴⁴⁹ Fazlagić A. Studium porównawcze wybranych metod pomiaru kapitału intelektualnego / Amir Fazlagić // *Organizacja i Kierowanie*. – 2004. – № 4. – S. 80–83.

⁴⁵⁰ «*Knowledge Capital Earnings*» – *KCETM*.

тості інтелектуального капіталу, ринкової позиції підприємства та його привабливості на фондових ринках⁴⁵¹. Зауважимо, що основними недоліками фінансових (монетарних) методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства є їх зорієнтованість на зміни вартості цінних паперів на фондових ринках, що значно звужує їх діапазон застосування.

Грунтовний аналіз методів вимірювання й оцінки інтелектуального капіталу вперше був здійснений у 2007 р. ученим Карлом Еріком Свейбі, який, використовуючи у якості класифікаційних ознак вартісні чи неwartісні вимірники) та рівень можливості здійснення оцінки окремих домінант інтелектуального капіталу, запропонував найповнішу на сьогодні класифікацію 34 методів, об'єднавши їх у чотири великі групи^{452 453}:

1. Методи, що базуються на ринковій капіталізації: коефіцієнт Тобіна⁴⁵⁴, «Вимірювання інвесторами ринкової вартості»⁴⁵⁵, «Розрахунок вартості»⁴⁵⁶, «Невидимий баланс»⁴⁵⁷, «Фінансові методи вимірювання інтелектуального капіталу»⁴⁵⁸.

2. Методи, що базуються на картах результатів: «Збалансована система показників»⁴⁵⁹, «Навігатор Скандії»⁴⁶⁰, «Ланцюг показників вартості»⁴⁶¹, «Індекс інтелектуального капіталу»⁴⁶², «Монітор нематеріальних активів»⁴⁶³,

⁴⁵¹ Gu F. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – 52 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf

⁴⁵² Sveiby K.-E. Methods for Measuring Intangibles Assets / Karl –Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm> (травень 2012)

⁴⁵³ Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemieliński oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemieliński, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – S. 287–288.

⁴⁵⁴ «Tobin's Q».

⁴⁵⁵ «Investor Assigned Market Value» – IAMVTM.

⁴⁵⁶ «Calculated Intangible Value» – CIV.

⁴⁵⁷ «Intangible Balance Sheet».

⁴⁵⁸ «Financial Method of Intellectual Assets Measurement» – FiMIAM.

⁴⁵⁹ «Balanced Scorecard».

⁴⁶⁰ «Skandia NavigatorTM».

⁴⁶¹ «Value Chain Scoreboard» – VCSTM.

⁴⁶² «IC-IndexTM».

⁴⁶³ «Intangible Asset Monitor».

«Збалансована система показників»⁴⁶⁴, «Бізнес IQ»⁴⁶⁵, «Індекс інтелектуального капіталу»⁴⁶⁶, «Керівництво Meritum»⁴⁶⁷, «Оцінка активів знань»⁴⁶⁸, «Аудит знань»⁴⁶⁹.

3. Методи безпосередньої (прямої) оцінки інтелектуального капіталу: «Брокер технологій»⁴⁷⁰, «Аудит інтелектуального капіталу»⁴⁷¹, «Цитування патентів»⁴⁷², «Методологія оцінки вартості»⁴⁷³, «Оцінка інтелектуальних активів»⁴⁷⁴, «Формування загальної вартості»⁴⁷⁵.

4. Методи, що базуються на дохідності активів (ROA): «Економічна додана вартість»⁴⁷⁶, «Розрахунок вартості»⁴⁷⁷, «Дохід з капіталу знань»⁴⁷⁸, «Показник інтелектуальної доданої вартості»⁴⁷⁹.

Проаналізувавши опрацьовані сучасною економічною наукою методи вимірювання і оцінки інтелектуального капіталу, здійснимо їх типологізацію, яка б уможлиблювала їх використання на трьох запропонованих етапах діагностики, зокрема моніторингу інтелектуального капіталу, аналізу його величини й ефективності використання на підприємстві та оцінки впливу на капіталізацію суб'єкта господарювання (Додаток В).

Отже, наведені класифікації методів діагностики інтелектуального капіталу можна використовувати для вирішення загальних завдань економічного дослідження, зокрема ідентифікації, вимірювання та оцінки ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства. Однак, їх використання вимагає додаткового фахового опрацювання у кожному конкретному випадку, що робить її трудо- і часомісткою, а тому на передній план ставлять

⁴⁶⁴ «Balanced Scorecard».

⁴⁶⁵ «Business IQ».

⁴⁶⁶ «IC RatingTM».

⁴⁶⁷ «Meritum Guidelines».

⁴⁶⁸ «Assessing Knowledge Assets».

⁴⁶⁹ «Knowledge Audit Cycle» – KAC.

⁴⁷⁰ «Technology Broker».

⁴⁷¹ «Intellectual Capital Auditing».

⁴⁷² «Citation Weighted Patents».

⁴⁷³ «Inclusive Valuation Methodology» – IVMTM.

⁴⁷⁴ «Intellectual Asset Valuation».

⁴⁷⁵ «Total Value Creation» – TVC.

⁴⁷⁶ «Economics Value Added» – EVA.

⁴⁷⁷ «Calculated Intangible Value» – CIV.

⁴⁷⁸ «Knowledge Capital Earnings» – KCETM.

⁴⁷⁹ «Value Added Intellectual Coefficient» – VAICTM.

питання забезпечення прагматизму діагностики інтелектуального капіталу підприємства, що гарантуватиме прийняття конструктивних управлінських рішень.

Підсумовуючи зазначимо, що теорія інтелектуального капіталу активно розвивається, а це зумовлює появу новітніх методів, моделей оцінки інтелектуального капіталу підприємства, які дають підстави забезпечувати прагматизм діагностики інтелектуального капіталу, оскільки його роль у капіталізації підприємств і надалі буде зростати. Вважаємо, що методологічні домінанти діагностики інтелектуального капіталу доцільно доповнити розробкою нових конструктивних методів, використання яких окреслювало б резерви активізації людського чинника, у напрямках креативного мислення, самонавчання і самоудосконалення, розвитку культурних і духовних цінностей, що, на нашу думку, залишається надзвичайно важливим саме для вітчизняних підприємств.

Враховуючи те, що діагностика інтелектуального капіталу є дорогою, логічно виправданою і цілком слушною, на нашу думку, буде пропозиція щодо можливостей використання вітчизняними суб'єктами господарювання запропонованої нами методології діагностики інтелектуального капіталу, яка передбачає три рівні її здійснення – моніторинг і оцінку інтелектуального капіталу та аналіз його впливу на капіталізацію підприємства, методичне забезпечення кожного з яких пропонуємо далі.

2.2. Моніторинг інтелектуального капіталу підприємства: соціально-економічна доцільність і дієвість запровадження

Становлення і активний розвиток «економіки знань» зумовлює суттєві зміни у традиційних факторах виробництва – праці й капіталі, а трансформаційні процеси оновлюють їх форми, які сьогодні все частіше представлені інтелектуальною працею та інтелектуальним капіталом. Із цієї причини, можемо спостерігати, як конкурентні переваги суб'єктів господарювання переміщуються у сферу пошуку молодих, креативних, амбітних, інтелігентних працівників, здатних постійно та швидко навчатися, адже саме вони є, з одного боку, носіями, а з іншого – творцями інтелектуального капіталу підприємства. Враховуючи, що ефективність функціонування сучасних підприємств все більшою мірою визначається оновленою формою капіталу – інтелектуальним капіталом, то серед першочергових завдань є, власне, окреслення векторів його розвитку, а практицизм забезпечення цього вимагає здійснення діагностики.

Витрати на діагностику інтелектуального капіталу значні й ризикові, оскільки залежать від рівня професійної компетентності фахівців, які здійснюють відбір методів і конкретних показників. Важливою є розробка такого варіанту її методології, яка б давала змогу приймати управлінські та інвестиційні рішення, починаючи з раннього етапу – моніторингу (англ. *monitoring* – безперервне стеження за певним процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату)⁴⁸⁰. У згаданому контексті хочемо наголосити, що прагматизм моніторингу інтелектуального капіталу підприємства вимагає забезпечення інформацією власників, менеджерського корпусу суб'єкта господарювання, працівників (внутрішні споживачі) і задоволення зацікавленості потенційних інвесторів (зовнішні споживачі) у представленні його стану, уможливленні моделювання (прогнозування) динаміки, тобто відповіді на запитання щодо наявності чи відсутності інтелектуального капіталу та унаочнення, таким чином, векторів розвитку.

⁴⁸⁰ Сучасний тлумачний словник української мови / [за ред. доктора філологічних наук, професора В. В. Дубічинського]. – 2-ге вид. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – С. 489.

Отож, згідно з нашими міркуваннями, моніторинг інтелектуального капіталу – це дослідження його стану та динаміки з метою зменшення комунікаційно-інформаційних лакун, які мають місце у функціонуванні підприємства.

Переваги запровадження моніторингу інтелектуального капіталу підприємства знаходяться у:

- підвищенні довіри до суб'єкта господарювання шляхом забезпечення прозорості його діяльності, розширення спектру володіння інформацією про потенційні можливості розвитку підприємства тощо;
- популяризації підприємства на фінансовому ринку, що, в свою чергу, розширює можливості залучення інвестиційних ресурсів шляхом підвищення зацікавленості з боку фінансових аналітиків та інвесторів, кредиторів; зниження коливання курсу акцій; підвищення вартості акцій тощо;
- представленні стратегії розвитку підприємства, що збільшує можливості моделювання його розвитку зацікавленими сторонами;
- популяризації підприємства на ринку товарів і послуг.

Зауважимо також, що запровадження моніторингу інтелектуального капіталу підприємства має низку недоліків, зокрема, спричинює підвищення рівня витрат, пов'язаних зі створенням, опрацюванням, оцінкою та представленням інформації, а, отже, може негативно впливати на конкурентоспроможність суб'єкта господарювання в результаті унаочнення інформації про джерела конкурентних переваг.

Посилення турбулентності середовища, в якому функціонує сучасне підприємство, вимагає здійснення постійного моніторингу інтелектуального капіталу підприємства, адже за його результатами можна визначити джерела капіталізації, не пов'язані з підвищенням ефективності використання матеріального та фінансового капіталів суб'єкта господарювання. Зазначимо, що теоретико-методологічні аспекти моніторингу інтелектуального капіталу підприємства сьогодні, на жаль, не до кінця опрацьовані. Відтак, потреба аргументації добровільного моніторингу інтелектуального капіталу і надалі продовжує залишатися актуальною для підприємств у всіх без винятку країнах світу.

Соціально-економічна доцільність та дієвість запровадження моніторингу інтелектуального капіталу пов'язана з глобалізацією і сегментацією ринків, де пріоритети перемістилися в напрямку підвищення частки ринку. Напрацювання сучасної науки дозволяють обґрунтувати соціально-економічну доцільність і дієвість здійснення моніторингу інтелектуального капіталу підприємства у рамках чотирьох концепційних напрямів – теорії ймовірності⁴⁸¹ і теорії вкладників⁴⁸², а також частково теорій, пов'язаних із функціонуванням фінансового ринку, зокрема, теорії сигналізування⁴⁸³ і теорії прийняття рішень⁴⁸⁴.

Активізація соціального вектора в розвитку ринкової економіки зумовила появу теорії ймовірності, що ґрунтується на популяризації ідеї соціального порозуміння підприємства з оточенням. Зростання вартості сучасних суб'єктів господарювання, що все більшою мірою визначається інтелектуальним капіталом, який відображає перспективи підприємства в інший спосіб, ніж фінансова звітність, підвищує зацікавленість потенційних інвесторів, фінансових аналітиків, кредиторів, а також все більшої кількості населення до інформації про його стан і динаміку на кожному конкретному підприємстві. Звичайно, ці очевидні факти доводять соціально-економічну доцільність здійснення моніторингу інтелектуального капіталу підприємств та забезпечення поінформованості зацікавлених осіб, і заповнення, таким чином, наявної на сьогодні комунікаційної лакуни, подолання асиметрії інформації тощо.

Зростання кількості товариських об'єднань (акціонерних, з обмеженою відповідальністю та ін.), у свою чергу, зумовило опрацювання теорії вкладників (акціонерів), постулати якої ґрунтуються на створенні однакових можливостей доступу до інформації, зокрема, про стан і динаміку інтелектуального капіталу товариства для усіх пайовиків (акціонерів). Вважаємо, що саме вирішення питань здійснення моніторингу інтелектуального капіталу товариств і представлення їх результатів у якості публічних матеріалів, є конструктивним вирішенням даної проблеми.

⁴⁸¹ Англ. назва «*Legitimacy Theory*».

⁴⁸² Англ. назва «*Stakeholders Theory*».

⁴⁸³ Англ. назва «*Signaling Theory*».

⁴⁸⁴ Англ. назва «*Decision Usefulness Theory*».

Розвиток в Україні фінансового ринку, який перебуває у стані зародження, а, отже, і потенційного зростання, розширює можливості обґрунтування соціально-економічної доцільності та дієвості моніторингу інтелектуального капіталу підприємства у розрізі двох векторів: теорії сигналізування, згідно з якою суб'єкти господарювання зацікавлені в поширенні позитивної інформації про свій інтелектуальний капітал через механізм моніторингу, який суттєво розширює інформацію, відображену в фінансовій звітності суб'єкта господарювання. Саме на основі моніторингу інтелектуального капіталу підприємство розширює можливості інвесторів щодо прогнозування потенційних векторів його капіталізації, обмежує рівень інвестиційних ризиків, що в результаті спричинить зниження витрат капіталу для господарського суб'єкта; та теорії прийняття рішень, яка доводить очевидність зацікавленості в моніторингу, опираючись на твердження зростання попиту на інформацію щодо інтелектуального капіталу, оскільки вона виступає основним мотивом у прийнятті господарських рішень потенційних інвесторів. Таким чином, в умовах конкурентної економіки посилюються вимоги інвесторів, кредиторів, фінансових аналітиків щодо якості, повноти, достовірності інформації про стан і динаміку інтелектуального капіталу підприємства, що конструктивно може забезпечити налагодження механізму його моніторингу.

У сучасних умовах здійснення моніторингу інтелектуального капіталу та оприлюднення його результатів виявляються основними чинниками утримання й поповнення капіталу, необхідного для здійснення господарської діяльності підприємства. Викладене дає змогу зробити висновок, що необхідність дослідження механізму моніторингу інтелектуального капіталу підприємства є цілком очевидною і повинна реалізовуватись за наступною схемою (рис. 2. 2).

Рис. 2. 2. Механізм моніторингу інтелектуального капіталу підприємства (джерело: власна розробка).

Згідно з нашими міркуваннями, дієвість моніторингу інтелектуального капіталу підприємства проявляється у зниженні інвестиційного ризику і витрат на капітал, підвищенні інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання на фінансовому ринку, що знаходить своє відображення у капіталізації підприємства. Зважаючи на це вважаємо, що моніторинг інтелектуального капіталу підприємства доцільно здійснювати у розрізі його детермінант, зокрема у сфері індивідуального, соціального та колективного інтелектуального капіталів. Звернемо увагу на те, основними аспектами моніторингу індивідуального інтелектуального капіталу є представлення знаннево-компетенційного потенціалу працівників; колективного інтелектуального ка-

піталу – відображення інформаційно-комунікаційного рівня підприємства та рівня інноваційного капіталу; соціального інтелектуального капіталу – відображення тенденцій у розвитку публічного капіталу та окреслення організаційних цінностей підприємства. При цьому до критеріїв моніторингу інтелектуального капіталу підприємства, тобто тих характеристик, які найбільшою мірою впливають на його дієвість, належать: у сфері індивідуального інтелектуального капіталу – освіченість, фаховість, компетентність, мобільність, комунікаційність, оперативність, адаптаційність, вікова прогресивність; у сфері колективного інтелектуального капіталу – інформаційність, інноваційність, комунікаційність; у сфері соціального інтелектуального капіталу – інтравекторність, інтервекторність.

Сформовану систему критеріїв і відповідних їм показників, які характеризують стан і динаміку інтелектуального капіталу підприємства, наведено в табл. 2. 4. Звичайно, перелік запропонованих критеріїв та показників носить загальний характер, що робить можливим його широке використання, проте, слід пам'ятати, що вибір показників для моніторингу та відображення його результатів можна також корегувати, враховуючи рівень схильності підприємства до оприлюднення інформації про інтелектуальний капітал. Привертає увагу той факт, що серед запропонованих низка показників має якісні вимірники, а інші – кількісні. Однак, враховуючи, що моніторинг є лише першим етапом діагностики, а його основним завданням, з одного боку, є виявлення тенденцій розвитку публічного соціального капіталу для врахування цих змін у роботі підприємства та перманентного інформування партнерів про покращення чи погіршення в інтервекторному оточуючому середовищі, а з іншого – ліквідація комунікаційної лакуни шляхом надання інформації про інтелектуальний капітал підприємства публічного характеру, то застосування цих показників є виправданим.

Згідно з нашими міркуваннями, використання запропонованої системи критеріїв і показників моніторингу інтелектуального капіталу підприємства дозволить суб'єктові господарювання суттєво зменшити «комунікаційну лакуну» та знизити інформаційну асиметричність, забезпечуючи поширення і рівний доступ до його інформаційних потоків.

Таблиця 2. 4. Система критеріїв і показників моніторингу якісного забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємства

Елементи інтелектуального капіталу	Критерії моніторингу	Показники моніторингу	Методика розрахунку показника
Індивідуальний інтелектуальний капітал	Освіченість	<u>Рівень освіти</u>	Частка працівників з вищою освітою (у розрізі вікових категорій)
	Фаховість	<u>Рівень фахової підготовки</u>	Частка працівників із фаховою освітою: вища, бакалавр; молодший спеціаліст (у розрізі вікових категорій)
	Компетентність	<u>Рівень компетентності</u>	Частка працівників-переможців у фахових конкурсах, проектах (у т. ч. внутрішніх) тощо
	Адаптаційність	=====	
	Оперативність	<u>Рівень фахової спритності</u>	Швидкість виконання певних професійних завдань
	Мобільність	<u>Рівень мобільності</u>	Частка працівників, які стажувалися на інших фірмах, брали участь у грантах тощо
	Комунікаційність	<u>Рівень комунікаційності</u>	Частка працівників, які є учасниками гуртків, клубів за інтересами, громадських організацій та ін.
	Вікова прогресивність	<u>Середній вік працівників</u>	Рівень прогресивності кадрового забезпечення
=====			Частка працівників до 35 років
Коллективний інтелектуальний капітал	Інформаційність	<u>Інформаційний рівень підприємства</u>	Наявність корпоративних порталів, вебсторінок, електронної бібліотеки тощо
	Інноваційність	<u>Інноваційний рівень підприємства</u>	Кількість отриманих патентів протягом 5 років
			Кількість отриманих авторських свідоцтв протягом 5 років
			Кількість проданих / придбаних ліцензій протягом 5 років
Комунікаційність	<u>Комунікаційний рівень підприємства</u>	Наявність корпоративних брендів; кількість товарних марок, торгових знаків, імідж і репутація підприємства тощо	
Соціальний інтелектуальний капітал	Інтравекторність	<u>Рівень розвитку локального капіталу</u>	Розміщення культурних артефактів Представлення філософії управління й організаційної культури Характеристика цінностей підприємства
	Інтервекторність	<u>Тренди у розвитку публічного капіталу</u>	Розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури Розвиток правового, економічного забезпечення інтелектуальної діяльності

— вимірники кількісні; ===== вимірники якісні.

(джерело: власна розробка).

Вважаємо за доцільне зауважити, що зваючи на проблемність отримання інформації науковцями, працівниками університетів, студентами-магістрами, можемо стверджувати, що лише покращення доступу до інформаційних ресурсів дозволить її практичну реалізацію.

Мимоволі привертають увагу дослідження міжнародної практики, де апробовано велику кількість методів для оцінки інтелектуального капіталу підприємства. Виберемо найпростіші з них, які б заповнювали «комунікаційну лакуну» щодо стану і динаміки інтелектуального капіталу підприємства так, щоб зацікавлена сторона змогла на їх основі змоделювати перспективні вектори розвитку суб'єкта господарювання. Здійснений аналіз численних методів (Додаток Б, В) дозволив виділити основні, доцільність використання яких для інформування суспільства про стан і динаміку інтелектуального капіталу підприємства є очевидною. У зв'язку з цим, ми пропонуємо використовувати два методи – метод ринкової капіталізації (*Market-too-Boo-Value*), опрацьований Томом Стюартом (1997) та коефіцієнт Тобіна («*Tobin's Q*»), запропонований у 1969 р. лауреатом Нобелівської нагороди з економіки (за 1981 р.) Джеймсом Тобіном^{485 486}.

Найпростішим і найбільш доцільним, на нашу думку, методом для моніторингу інтелектуального капіталу підприємства є метод ринкової капіталізації Тома Стюарта (*Market-too-Boo-Value*). Він ґрунтується на розрахунку показника, що відображає співвідношення ринкової і балансової вартості підприємства (англ. *MV / BV*) та представлений коефіцієнтом співвідношення ринкової і балансової вартості підприємства, що розраховується за формулою⁴⁸⁷:

$$K_{сп.} = \frac{BP}{BB}, \quad (2.1)$$

⁴⁸⁵ Steward T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / Tomas A. Steward. – New-York: Doudleday&Currency, 1997. – 278 [2] p.

⁴⁸⁶ Tobin J. A General Equilibrium Approach to Monetary Theory / James Tobin // Journal of Money, Credit and Banking. – 1969. – Vol. 1. – № 1. – P. 15–29. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.deu.edu.tr/userweb/yesim.kustepeli/dosyalar/tobin1969.pdf>

⁴⁸⁷ Steward T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / Tomas A. Steward. – New-York: Doudleday&Currency, 1997. – 278 [2] p.

де K_{cn} – коефіцієнт співвідношення ринкової і балансової вартості підприємства;

BP – ринкова вартість підприємства, тис. грн.;

BB – балансова вартість підприємства, тис. грн.

При цьому ринкову вартість підприємства розраховують за формулою⁴⁸⁸:

$$BP = \frac{C_a \times \mathcal{C}_a}{A - K_3}, \quad (2.2)$$

де C_a – ціна акції, грн.;

\mathcal{C}_a – кількість акцій;

A – активи підприємства, тис. грн.;

K_3 – залучений капітал, тис. грн.

Для розрахунку балансової вартості підприємства можна скористатися формулою:

$$BB = BB_a - K_3, \quad (2.3)$$

де BB – балансова вартість підприємства, тис. грн.;

BB_a – балансова вартість активів підприємства, тис. грн.;

K_3 – залучений капітал, тис. грн.

Запровадження у господарську практику підприємств методу ринкової капіталізації для здійснення моніторингу інтелектуального капіталу дозволить, насамперед, представити стан (величину) інтелектуального капіталу (підтвердити його наявність на підприємстві), що є одним із завдань моніторингу. Крім того, доцільним є використання цієї методики для порівняння конкурентних між собою підприємств однієї галузі функціонування і моніторингу трендів змін вартості інтелектуального капіталу підприємства, що є основним мотивом для інвестування в діяльність того чи іншого суб'єкта господарювання.

Широке використання у діяльності підприємства на сьогодні має коефіцієнт Тобіна («*Tobin's Q*»), а саме – для вирішення питань диверсифікації, оцінки результативності здійснених інвестицій, обґрунтування взаємозалеж-

⁴⁸⁸ Steward T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / Tomas A. Steward. – New-York: Doudleday&Currency, 1997. – 278 [2] p.

ностей власного капіталу та вартості підприємства. Це не випадково, адже першопочатково показник був запропонований для сприяння у прийнятті інвестиційних рішень незалежно від макроекономічних чинників, перш за все, рівня процентних ставок.

Враховуючи простоту обчислення, доступність і зрозумілість інтерпретування ми запропонували використовувати коефіцієнт Тобіна також як інструмент моніторингу трендів змін інтелектуального капіталу підприємства. Так, зниження коефіцієнта Тобіна в часі означатиме автоматичне зменшення вартості інтелектуального капіталу, що інформує про зниження ефективності управління інтелектуальним капіталом підприємства та свідчить про недоцільність здійснення інвестицій у даний суб'єкт господарювання; і навпаки, підвищення коефіцієнта Тобіна є позитивним сигналом для доцільності здійснення чи збільшення інвестиційних потоків у діяльність даного підприємства. Зауважимо, що сьогодні відомо кілька методів розрахунку коефіцієнта Тобіна, проте нашу увагу привернула цікава і проста у використанні методика запропонована вченими Кін Чанг, Стефан Прутт, згідно з якою даний показник розраховують за формулою⁴⁸⁹:

$$q - Tobin = \frac{BP}{BB_a}, \quad (2.4)$$

де $q - Tobin$ – коефіцієнт Тобіна;

BP – ринкова вартість підприємства, тис. грн.;

BB_a – балансова вартість активів підприємства, тис. грн.

При цьому, ринкова вартість підприємства може бути визначена за формулою⁴⁹⁰:

$$BP = BP_{зв.а.} + BB_{пр.а.} + BBЗ_о + BBЗ_к + BB_{зан} - BB_{об.а.}, \quad (2.5)$$

де BP – ринкова вартість підприємства, тис. грн.;

$BP_{зв.а.}$ – ринкова вартість звичайних акцій, тис. грн.;

$BB_{пр.а.}$ – балансова вартість привілейованих акцій, тис. грн.;

⁴⁸⁹ Chung K. H. A Simple Approximation of Tobin's-q / Keen H. Chung, Stephen W. Pruitt // Financial Management. – 1994. – Vol. 23. – № 4. – P. 70–74. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.acsu.buffalo.edu/~keechung/A%20Simple%20Approximation%20of%20Tobin%27s%20q.pdf>

⁴⁹⁰ Там же.

$ВБЗ_{д.}$ – балансова вартість довготермінових зобов'язань, тис. грн.;

$ВБЗ_{к.}$ – балансова вартість короткотермінових зобов'язань, тис. грн.;

$ВБ_{зан.}$ – балансова вартість запасів, тис. грн.;

$ВБ_{об.а.}$ – балансова вартість оборотних активів, тис. грн.

Адаптуючи коефіцієнт Тобіна для використання в моніторингу інтелектуального капіталу підприємства, звернемо увагу на його значення, оскільки методика передбачала, що в довготривалому періоді має місце прямування його значення до 1. Очевидно, чим вищим є значення показника, тим вищою є вартість інтелектуального капіталу підприємства. Однак, практика застосування даного показника в теорії інтелектуального капіталу показала наявність суттєвих відхилень як у бік зменшення, тобто нижче 1 (наприклад, для капіталомістких фірм), що свідчить про зниження розвитку інтелектуального капіталу підприємства, так і в бік значного перевищення 1, (наприклад, вище 7 – фірми, які функціонують у галузі комп'ютерного програмування), тоді як на сьогодні для відомих фірм (наприклад, *Nokia*) значення коефіцієнта Тобіна перевищує позначку 2⁴⁹¹. Низка вчених стверджує, що додатне значення коефіцієнта Тобіна означає потенційну можливість суб'єкта господарювання отримувати монополістичні прибутки⁴⁹². Проте, зауважимо, що такий висновок є дискусійним, оскільки інтелектуалізація процесів виробництва (надання послуг), на нашу думку, суттєво знижує можливості до отримання монополістичних прибутків при такому значенні показника.

Враховуючи наведене вище, пропонуємо класифікувати підприємства на три групи: низькоінтелектуальні підприємства (значення коефіцієнта Тобіна знаходиться у межах від 1 до 2); середньо- інтелектуальні підприємства (значення коефіцієнта Тобіна вище 2); високоінтелектуальні підприємства (значення коефіцієнта Тобіна більше 7) (табл. 2. 5).

⁴⁹¹ Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – S. 308.

⁴⁹² Kasiewicz S. Kapitał intelektualny: spojrzenie z perspektywy interesariuszy / Stanisław Kasiewicz, Waldemar Rogowski, Monika Kisińska. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2006. – S. 202.

Таблиця 2. 5. Шкала для встановлення інтелектуального рівня підприємства

Інтелектуальний рівень підприємства	Значення
Низький	Від 1 до 2
Середній	Вище 2
Високий	Більше 7

(джерело: власна розробка).

Використання запропонованої шкали у практичній діяльності дасть змогу посилити зацікавленість підприємств у розвитку інтелектуального капіталу, активізувати людський чинник як основний носій і власник інтелектуального капіталу та забезпечить подальший «поступ» суспільства.

Вважаємо за доцільне зауважити наявні методичні недоліки у розрахунку коефіцієнта співвідношення ринкової і балансової вартості. Так, учені⁴⁹³⁴⁹⁴ справедливо зауважують на існування «часових лакун», які спричинюють те, що, з одного боку, показник балансової вартості підприємства не завжди відображає її дійсну величину, оскільки обчислюється на певну дату, а значення показника ринкової вартості відображає дійсну величину у момент її розрахунку. Враховуючи цей недолік, більш виправданим є використання не балансової вартості, а відновної вартості активів (як у коефіцієнта Тобіна). З іншого боку, для обох показників характерними є недоліки, які можуть виникати в результаті нестабільності на фондових ринках у результаті спекулятивних, сезонних, циклічних коливань курсу акцій підприємства, що автоматично спричинює зниження рівня достовірності встановленої ринкової вартості підприємства.

Опираючись на статистичні дані вітчизняних суб'єктів господарювання, можна використати методи ринкової капіталізації та метод Тобіна для моніторингу інтелектуального капіталу підприємства.

Одним із простих і відносно нових методів моніторингу інтелектуального капіталу підприємства можна вважати метод «Брокера технології»

⁴⁹³ Там же S. 203.

⁴⁹⁴ Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – S. 307.

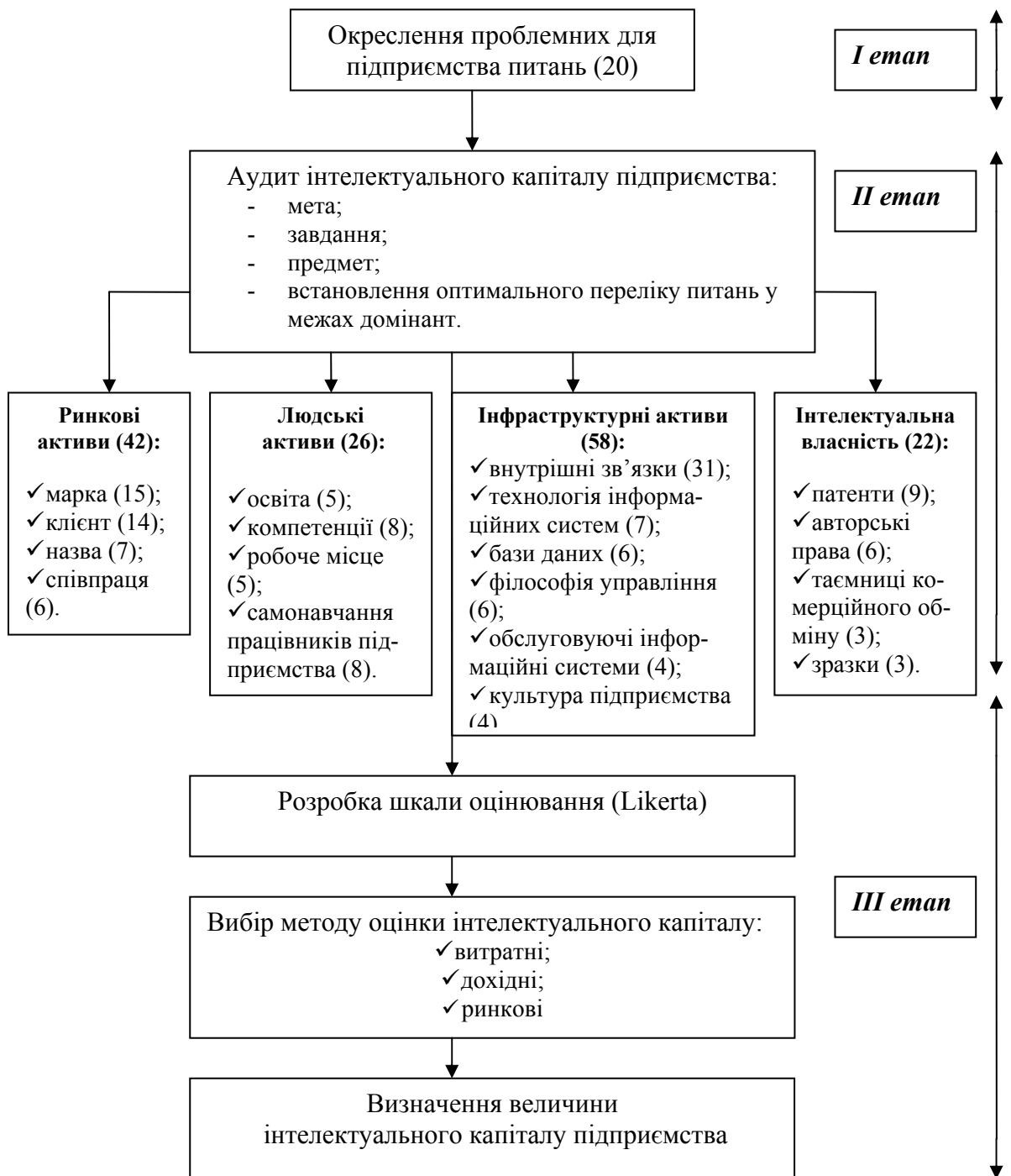
(1996 р.), опрацьований Енні Брукінг для здійснення аудиту інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання. Позиція ученої ґрунтується на твердженні, що вартість підприємства залежить від його цілей і ринкової ситуації, а тому аудит нематеріальних активів забезпечує підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання.

Методика Енні Брукінг базується на розрахунку показника інтелектуального капіталу (*IC*), встановленого шляхом опрацювання анкетних опитувань, що включають двадцять основних запитань – перший етап, результати якого дозволять встановити існування чи відсутність інтелектуального капіталу; на другому етапі здійснюється аудит інтелектуального капіталу підприємства, який включає 178 анкетних питань, згрупованих у межах чотирьох детермінант: інфраструктурних активів (58 питань), ринкових активів (42 питання), людських активів (26 питань) та інтелектуальної власності (22 питання)⁴⁹⁵ (Додаток Ж). Схема моніторингу інтелектуального капіталу підприємства на основі «Брокера технології» Енні Брукінг представлена на рис. 2. 3.

Отже, для використання даного методу у моніторингу інтелектуального капіталу пропонується велика кількість запитань, відповіді на які носять суб'єктивний характер. На третьому етапі автором запропоновано використовувати шкалу сумарних оцінок відповідей відомої під назвою шкала «Лайкерта»⁴⁹⁶, яка полягає у встановленні відповідних балів: «ні» – 0 балів; «швидше ні» – 1 бал; «не маю уявлення» – 2 бали; «швидше так» – 3 бали; «так» – 4 бали. Опрацьовані таким чином відповіді підлягають вартісній оцінці за одним із вибраних методів ринкового, витратного чи дохідного – у результаті чого одержуємо вартісну оцінку інтелектуального капіталу підприємства.

⁴⁹⁵ Brooking A. Intellectual Capital. Core Asset for the Third Millennium Enterprise / Annie Brooking. – London: International Thomson Business Press, 1997. – P. 13.

⁴⁹⁶ Шкала під англ. назвою «*Likerta*», розроблена у 1932 р. соціальним психологом Ренсісом Лайкертом (1903–1981), дослідником проблем управління, організаційної поведінки і творцем вченої теорії стилів управління, опрацьованої в рамках доктрини «людських відносин».

Примітка: у дужках подано кількість питань, запропонованих Енні Брукінг.

Рис. 2. 3. Схема моніторингу інтелектуального капіталу підприємства на основі «Брокера технології» Е. Брукінг (джерело: складено автором самостійно на основі [138; 139]).

Перевагою моделі Енні Брукінг є її простота, що робить можливим її використання для моніторингу інтелектуального капіталу підприємства незалежно від його розміру, власності, а також навіть для підприємств-початківців. Модель дозволяє ідентифікувати інтелектуальний капітал під-

приємства і, таким чином, підвищити інвестиційну привабливість та забезпечувати високий рівень інтелектуалізації виробництва.

Недоліки моделі «Брокер технології» ховаються у великій кількості питань, проблематиці відбору актуальних питань для кожного підприємства, а також у використанні лише якісних вимірників і подальшому їх переведенні у вартісні, що відображено у застосуванні шкали оцінювання «Лайкерта», а це робить пропонуваній підхід дуже суб'єктивним. Проте, вважаємо, що для здійснення моніторингу ця модель є цілком доцільною, оскільки дозволяє вирішити основні його завдання та ідентифікувати і використати інтелектуальний капітал для промоції підприємства.

Опираючись на наведене вище, вважаємо, що використання даних методів можливе, по-перше, для здійснення порівняльної оцінки підприємств одної галузевої спрямованості, що уможливорює доцільність використання коефіцієнта Тобіна; по-друге – для моніторингу трендових змін величини інтелектуального капіталу в довготривалому періоді, що доводить соціально-економічну доцільність використання коефіцієнту співвідношення ринкової і балансової вартості підприємства. Відтак зауважимо, що методи ринкової капіталізації і метод Тобіна є цілком доречним у вирішенні основних завдань моніторингу інтелектуального капіталу підприємства, адже дозволяють обґрунтувати соціально-економічну доцільність та відобразити дієвість упровадження даного процесу в практичну діяльність суб'єктів господарювання. Цілком зрозумілим і очевидним є те, що поширення правдивої інформації через підприємство про стан і динаміку трендів змін інтелектуального капіталу забезпечить збільшення інвестиційних потоків на мікрорівні, а на макрорівні це знайде своє відображення у підвищенні соціальних стандартів у країні, що зумовлено інтелектуалізацією виробництв і збільшенням обсягів реалізації інноваційної продукції.

Упровадження постійного моніторингу інтелектуального капіталу, з одного боку, збільшить інвестиційну привабливість вітчизняних підприємств, що є надзвичайно важливим моментом, враховуючи фінансові потрясіння, які мали місце протягом останніх років (наприклад, світова фінансова криза 2007-2008 рр.), очікувана рецесія в Європі у 2013 р., непрогнозованість

у розвитку економіки США, а з іншого, розширить горизонти поінформованості населення – потенційних інвесторів – про діяльність цього суб'єкта господарювання, а, отже, розширить можливості вкладення коштів і отримання доходів з інших джерел, наприклад, цінних паперів, що позитивно впливатиме на зниження так званої «доларизації» економіки країни, обмежить спекулятивні операції з іноземною валютою (оскільки зменшиться попит населення), а, звідси, обмежить рівень використання методів регулювання, невластивих для ринкового способу господарювання (наприклад, введення оподаткування обміну іноземної валюти), позитивно впливатиме на формування середнього класу, уможливить підвищення соціальних стандартів і демократизацію країни, що знаходиться у центрі Європи.

Підсумовуючи зауважимо, що соціально-економічна доцільність запровадження моніторингу інтелектуального капіталу виявляється у зменшенні «комунікаційної лакуни» та нівелюванні асиметрії в інформаційному забезпеченні усіх працівників підприємства (пайовиків товариства). Адже відомо, що менеджерський корпус підприємства має значно більші можливості використання інформації, різноманітних джерел походження, тоді як для широкого загалу працівників (чи, наприклад, дрібних пайовиків (акціонерів) товариства) інформаційне забезпечення є суттєво обмеженим. З одного боку, зниження інформаційної асиметричності щодо інтелектуального капіталу активізує інтелектуальну діяльність усіх працівників і ділових партнерів, що створює сприятливий клімат для формування креативного підприємства та значно підвищує можливості забезпечення його капіталізації. З іншого – обмеження інформаційної асиметричності щодо інтелектуального капіталу підприємства забезпечує підвищення соціальних стандартів для працівників, а це, в результаті, позитивно впливає на формування середнього класу та локальний розвиток в умовах глобалізації.

2. 3. Оцінка величини й ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства

Функціонування сучасних підприємств, зорієнтованих на забезпечення стратегічної конкурентоспроможності вимагає створення креативного середовища, яке б забезпечувало розвиток інтелектуального капіталу. Необхідність здійснення ґрунтовної оцінки величини (стану) та динаміки інтелектуального капіталу на кожному з вітчизняних підприємств є очевидною, якщо врахувати стабільні негативні тенденції у рейтингу індексів людського розвитку, глобальної конкурентоспроможності, глобального інноваційного індексу та індексу економіки знань. Зважаючи на це, можна стверджувати, що викристалізуються проблеми, пов'язані з погіршенням забезпечення підприємств ключовим виробничим ресурсом – знаннями, які виступають каталізатором розвитку інтелектуального капіталу. У свою чергу, це ще більше актуалізує питання методики оцінки величини (стану) і динаміки, а також підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу вітчизняними підприємствами.

Однак, існування розмаїтих методик і моделей вимірювання і оцінки інтелектуального капіталу суттєво обмежує можливості їх практичного застосування, оскільки кожна із них вимагає додаткового опрацювання щодо запровадження на підприємстві.

Погоджуючись із твердженням учених Аліції Яругової і Юстини Фіялковської про те, що «вимірювання інтелектуального капіталу завжди буде скероване до ідентифікації і аналізу основних показників» вважаємо за доцільне виділити в окрему групу низку методик, які можуть бути використані саме для оціночних цілей⁴⁹⁷. У зв'язку з цим, виправданим, на нашу думку, є представлення показників, які пропонує сучасна наукова думка для здійснення оцінки величини (стану), динаміки та ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства у розрізі складових елементів та опрацювання єдиної, комплексної методики її проведення.

⁴⁹⁷ Jarugowa A. Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka / Alicja Jarugowa., Justyna Fijałkowska. – Gdańsk: Wydawnictwo «Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr», 2002. – S. 125

Зазначимо, що в умовах нової парадигми господарювання, коли стрімко зростає роль інтелектуального капіталу в капіталізації підприємств, вважаємо за доцільне виділити методи, застосування яких, згідно з нашими міркуваннями, є конструктивним вирішенням проблематики оцінки величини й ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства (Додаток К).

Зосередження у наукових публікаціях уваги на обмеженні можливостей прийняття конструктивних господарських рішень підприємствами, які виникають у результаті неврахування у традиційній системі обліку нематеріальних активів, стало підґрунтям активізації досліджень, результатом чого став метод, запропонований ученими Робертом Капланом і Девідом Нортоном (1992), відомий під назвою «Збалансована система показників»⁴⁹⁸. Новаторський підхід цього методу полягав у відображенні забезпечення коротко- та довготермінової рівноваги підприємства у розрізі чотирьох перспектив – фінансової, клієнтів, бізнес-процесів, інновацій і навчання^{499 500}. Запропонований метод уперше зробив можливим представлення стратегічних цілей підприємства, які існують поза сферою фінансів, і для зручності представлений на рис. 2. 4. Зауважимо, що дослідники Роберт Каплан і Девід Нортон стверджують, що використання методу можливе і для оцінки нематеріальних активів, адже вони опосередковано впливають на фінансові результати діяльності підприємства, зокрема, інвестиції у підвищення кваліфікації працівників позитивно впливають на поліпшення якості надання послуг чи виконання робіт; що, в свою чергу, забезпечує краще задоволення потреб клієнтів, зумовлює достатній рівень лояльності останніх до суб'єкта господарювання та забезпечує зростання обсягів продажів.

⁴⁹⁸ Оригінальна назва «*Balanced Scorecard*».

⁴⁹⁹ Kaplan R. S. The Balanced Scorecard – Measures then drive Performance / Robert S. Kaplan, David P. Norton // Harvard Business Review. – 1992. – Vol. 70. – № 1. January February. – P. 71–79. (Reprint 92105) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.marketmatch.com/.../Balanced%20Scorecard

⁵⁰⁰ Kaplan R. Strategiczna karta wyników. Balanced Scorecard / Robert S. Kaplan, David P. Norton; [tłumaczenie mgr. Regina Jańska]. – Warszawa: CJM, 2001. – S. 27. – (Praktyka).

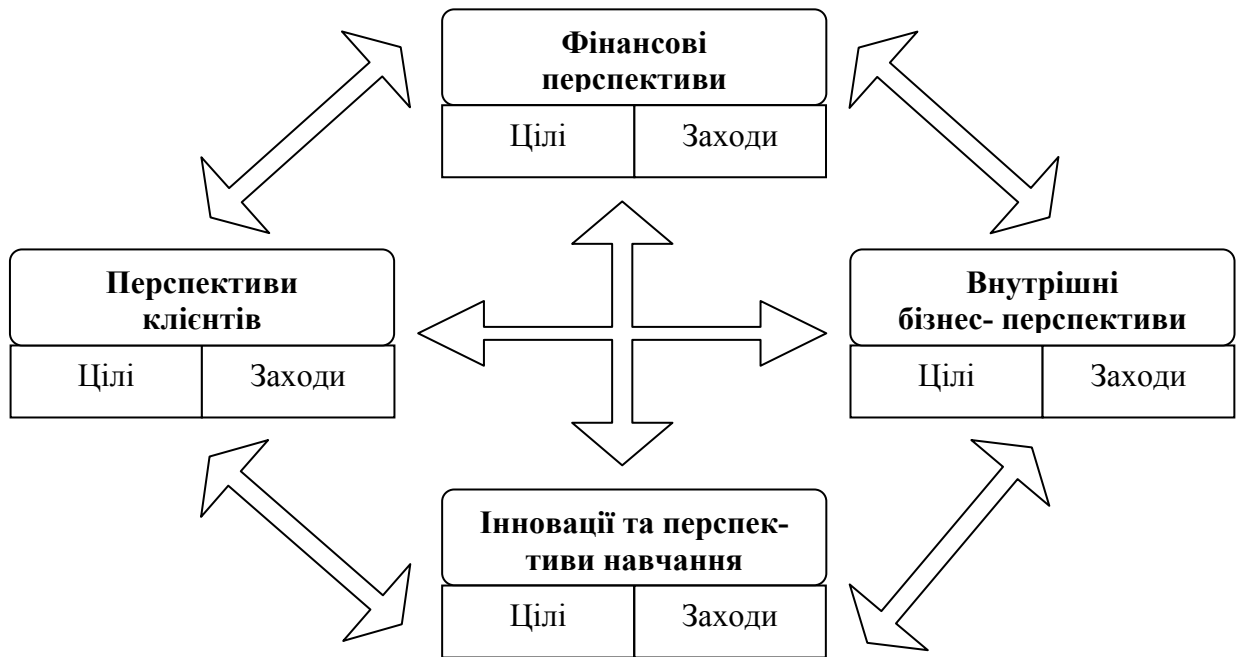

Рис 2. 4. Схематичне представлення методу Р. Каплана і Д. Нортон «Збалансована система показників» (джерело: Kaplan R. S. The Balanced Scorecard – Measures then drive Performance / Robert S. Kaplan, David P. Norton // Harvard Business Review. – 1992. – Vol. 70. – № 1. January February. – P. 72. (Reprint 92105) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.marketmatch.com/.../Balanced%20Scorecard (січень 2013)).

Отже, метод «Збалансованої системи показників» уможливорює визначення перспектив клієнта – ідентифікацію клієнтів і сегментів ринку, які підприємство буде контролювати; перспективи бізнес-процесів – окреслення операційних та обслуговуючих процесів, оновлення інформаційних систем, необхідних для досягнення цілей – збільшення потенційних клієнтів; перспективи інновацій та навчання – визначення інноваційних процесів (продуктових і технологічних), які б давали можливість підприємству краще задовольняти потреби споживачів; підвищення здатності до самонавчання працівників підприємства для забезпечення покращення якості продукції (надання послуг); перспективи фінансів – ґрунтуються на обрахунку, грошових потоків, ліквідності, економічного ефекту та виявлення резервів підвищення ефективності функціонування підприємства. Зауважимо, що у сфері досягнення кожної із перспектив автори пропонують визначати стратегічні цілі та відповідні показники для їх оцінки (Додаток Л 1). Дослідники доводять вплив інвестування у людський фактор, інформаційні системи та інноваційні продукти на

покращення фінансових результатів у майбутньому, виділяючи процеси, які генерують майбутню вартість – інноваційні, обслуговування клієнтів та операційні⁵⁰¹. Вважаємо логічними твердження вчених про те, що застосування методу «Збалансованої системи показників» для оцінки інтелектуального капіталу підприємства дозволяє «відобразити процес формування інтелектуального капіталу, представити ефекти у вигляді звіту про інтелектуальний капітал та є інструментом розвитку» сучасного підприємства⁵⁰². Про перспективність цієї методики свідчить, з одного боку, велика кількість наукових публікацій, які її аналізують, а з іншого – продовження досліджень ученими Робертом Капланом і Девідом Нортоном, які у 2011 р. представили свої пропозиції щодо удосконалення методики «Збалансованої системи показників» у сфері її застосування для оцінки інтелектуального капіталу (чого не було в початковому варіанті)⁵⁰³.

Однак, незважаючи на переваги цієї методики, практика застосування методики «Збалансованої системи показників» для аналізу інтелектуального капіталу підприємства виявив низку недоліків, які пов'язують з необхідністю опрацювання кожним підприємством переліку цілей і відповідних показників для оцінки їх досягнення.

Низка вчених критикує методику за вміщення людського капіталу разом з інформаційним (Нік Бонтіс, Йохан Рус, Ніколя Драгонетті тощо) [133; 166]. Проте, головним недоліком, на якому акцентується увага, є те, що швидкі зміни, які відбуваються у сучасному господарському житті, вимагають постійного корегування методу «Збалансованої системи показників». Незва-

⁵⁰¹ Kaplan R. Strategiczna karta wyników. Balanced Scorecard / Robert S. Kaplan, David P. Norton; [tłumaczenie mgr. Regina Jańska]. – Warszawa: CJM, 2001. – S 99–108. – (Praktyka).

⁵⁰² Study on the Measurement of Intangible Assets and Associated Reporting Practices / [coordinator of the study Stefano Zambon]. – Ferrara: University of Ferrara, (April) 2003. – P. 181 (Prepared for the Commission of the European Communities) [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://www.google.co.uk/#hl=ru&tbo=d&sclient=psy-ab&q=study+on+the+measurement+of+intangible+assets+and+associated+reporting+practices&oq=study+on+the+measurement+of+intangible+assets+and+&gs_l=hp.1.0.0i3012.9037.9960.1.15483.5.2.0.3.3.0.131.262.0j2.2.0...0.0...1c.1.2.hp.UnrhxeqWaYo&pbx=1&bav=on.2,or.r_gc.r_pw_r_qf.&bvm=bv.41867550,d.d2k&fp=60f9dd90c3d3fd8e&biw=1280&bih=862 (січень 2013)

⁵⁰³ Norton D. P. Mapy strategiczne w biznesie. Jak przełożyć wartości na mierzalne wyniki / David P. Norton, Robert S. Kaplan; [przekład Anna Górka]. – Gdańsk, 2011. – 493 [1] s. – (Strategia Maps).

жаючи на низку недоліків, зауважимо, що основною перевагою методу можна вважати той факт, що він уперше уможливив для підприємства здійснення аналізу ефективності господарювання при одночасному моніторингу та співставленні матеріальних і нематеріальних активів. Саме на базі методу «Збалансованої системи показників» ученими згодом було опрацьовано і запропоновано для використання велику кількість новітніх методик оцінки інтелектуального капіталу підприємства.

У контексті методології діагностики інтелектуального капіталу підприємства серед перших методик вимірювання інтелектуального капіталу, яка базується на методі Роберта Каплана і Девіда Нортонна «Збалансована система показників», доцільно визначити модель, опрацьовану групою шведських учених-економістів під керівництвом Лейфа Едвінсона (1991–1995) «Навігатор Скандії»⁵⁰⁴, яка, з одного боку, дає змогу визначити вартість усіх детермінант інтелектуального капіталу підприємства (*valuation*), а з іншого – дозволяє керувати вартістю суб'єкта господарювання (*navigation*). Схематично «Навігатор Скандії» дослідники представили у вигляді будинку, ретроспективний аналіз якого окреслює минулий, теперішній і майбутній вектори розвитку суб'єкта господарювання (рис. 2. 5)^{505 506}.

«Метафорою» моделі «Навігатор Скандії» є твердження, що «дійсна вартість підприємства» залежить від його здатності до генерування стабільної вартості у процесі реалізації стратегії. Зауважимо, що метод «Навігатор Скандії» вирішив основний недолік моделі Роберта Каплана і Девіда Нортонна, доповнивши збалансовану систему п'ятою складовою – перспективою людини. Таким чином, «Навігатор Скандії» складається із п'яти сфер: *сфери фінансів* (є верхом будинку), у якій знайшла своє відображення діяльність

⁵⁰⁴ Оригінальна назва «*Skandia Navigator*TM».

⁵⁰⁵ Luthy D. H. Intellectual Capital and Its Measurement / David H. Luthy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.google.pl/#sclient=psy-ab&q=Luthy+D+H+Intellectual+capit&oq=Luthy+D+H+Intellectual+capit&gs_l=hp.3..33i21.1944.36528.0.38002.38.35.3.0.0.1.1451.8273.2j19j11j1j0j1j0j1.35.0...0...1c.1.19.psy-ab.nzUCMhSkNCQ&pbx=1&bav=on.2,or.r_qf.&bvm=bv.48705608,d.bGE&fp=27fe36c7a29356f&biw=1254&bih=854 (08.07.2013 р.)

⁵⁰⁶ Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 56. – (Seria Przedsiębiorczość).

підприємства у минулі періоди, що визначає можливості теперішнього і майбутнього розвитку суб'єкта господарювання (офіційно представлена у балансах підприємства). У моделі символізує фінансовий капітал підприємства.

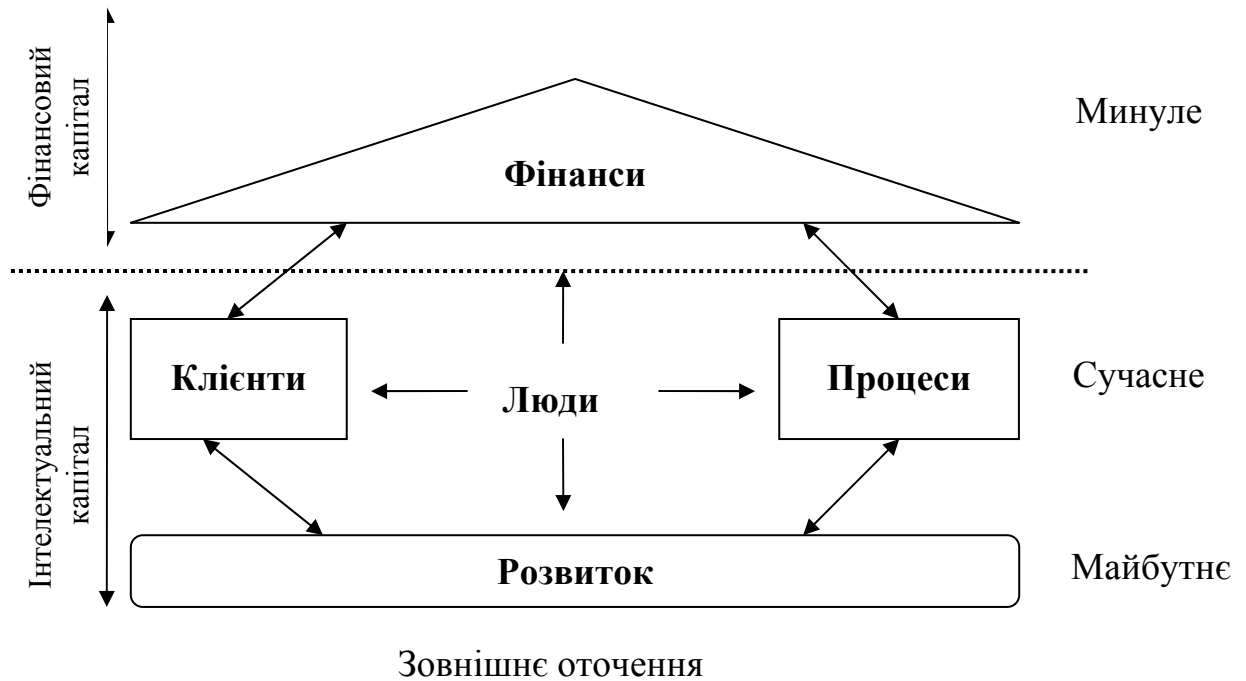

Рис 2. 5. Модель Л. Едвінсона «Навігатор Скандії» (джерело: Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 56. – (Seria Przedsiębiorczość); Sveiby K.E. The New Organizational Wealth / Karl-Erik Sveiby. – San Francisco, 1997. – P 189. – (Managing & Measuring Knowledge-Based Assets)).

Сучасний період функціонування підприємства символізують дві складові: *сфера клієнтів і процесів* (є стінами будинку), які в моделі формують структурний капітал підприємства; *сфера людини*, виступає активною силою, яка впливає на усі без винятку сфери функціонування підприємства. У моделі вона представляє людський капітал; *сфера розвитку* – фундамент будинку представляє готовність підприємства до майбутньої діяльності шляхом підвищення кваліфікації працівників, впровадження інноваційних продуктів,

пошуку нових ринкових ніш тощо. У моделі вона символізує структурний капітал підприємства⁵⁰⁷.

Відтак, учені Лейф Едвінсон і Майкл Мелоун стверджують, що, використовуючи «Навігатор Скандії» у сфері розвитку, можна «не лише формувати нові показники, але й шукати взаємозв'язків між ними та визначати вектори змін». У сфері фінансів за допомогою «Навігатора» можна здійснювати порівняльний аналіз комплексних показників із показниками чистого прибутку чи сумою активів і пасивів, представлених у фінансовій звітності підприємства, адже саме це уможливорює здійснення оцінки величини інтелектуального капіталу підприємства. Крім того, застосування «Навігатора Скандії» повинно забезпечувати комунікацію підприємства із зовнішнім оточенням шляхом інформування зацікавлених сторін про величину (стан) та ефективність використання інтелектуального капіталу підприємства⁵⁰⁸. Цілком слушно автори «Навігатора Скандії» зазначали, що метод не є ідеальним і вимагає подальшого удосконалення. Зважаючи на те, що розробники, дотримуючись основних положень «Навігатора Скандії», активно працюють над його розвитком, можемо стверджувати про перспективність даної методики оцінки інтелектуального капіталу підприємства.

Починаючи з 1991 р., підвищується зацікавленість моделлю у наукових колах (Йохан Рус, Гйоран Рус, Ніколя Драгонетті)^{509 510}. Активні дослідження вчених були скеровані на удосконалення і покращення якісного складу інформації. Так, у першій версії знаходимо 30 основних показників для ідентифікації інтелектуального капіталу, а у 1997 р. Лейф Едвінсон і Майкл Мелоун пропонують більше 150 показників, згрупованих у п'яти сферах відповідно до концепції «Навігатора Скандії», які носять універсальний характер та вміщені у методі, відомому у наукових колах під назвою «Індекс інтелек-

⁵⁰⁷ Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 56 – 58. – (Seria Przedsiębiorczość).

⁵⁰⁸ Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 57–58. – (Seria Przedsiębiorczość).

⁵⁰⁹ Roos G. Measuring Your Company's Intellectual Performance / Göran Roos, Johan Roos // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. –P. 413–426.

⁵¹⁰ Roos J. G. Intellectual Capital: navigating the New Business Landscape / Johan Roos, Göran Roos, Leif Edvinsson and Nikola Dragonetti. – Hampshire: Macmillan Press, 1997. – 143 p.

туального капіталу»⁵¹¹ (Додаток Л 2)⁵¹². Запропонований Лайфом Едвінсоном і Майклом Мелоуном у «Навігаторі Скандії» варіант методики розрахунку включає 21 показник, використаний для визначення вартості інтелектуального капіталу (Додаток Л 2. 2), а також 9 показників продуктивності інтелектуального капіталу підприємства (Додаток Л 2. 1). Схематично методику розрахунку інтелектуального капіталу підприємства представлено на рис. 2. 6.

Перелік показників продуктивності інтелектуального капіталу вміщує 9 показників, які репрезентують п'ять сфер «Навігатора Скандії», зокрема: частка на ринку, індекс задоволених клієнтів, індекс лідерства, індекс мотивації, індекс науково-дослідних засобів (у загальній вартості засобів); індекс навчальних годин; індекс досягнутого рівня якості (відносно планового рівня); показник плинності працівників; продуктивність праці адміністрації / доходи. Отже, рівень інтелектуального капіталу підприємства визначаємо на основі його вартості та продуктивності за формулою⁵¹³:

$$K_i = i \times C, \quad (2. 6)$$

де K_i – інтелектуальний капітал підприємства;

i – коефіцієнт продуктивності інтелектуального капіталу підприємства;

C – вартість інтелектуального капіталу підприємства, гр. од.

При цьому вартість інтелектуального капіталу підприємства визначають у вартісних вимірниках згідно з показниками, наведеними у (Додатку Л 2) за формулою⁵¹⁴:

$$C = W_{c1} + W_{c2} + \dots + W_{c21}, \quad (2. 7)$$

де C – вартість інтелектуального капіталу підприємства, гр. од.;

W_{c1}, W_{c2}, W_{c21} – показники вимірювання інтелектуального капіталу (відповідно до Додатку Л 2), гр. од.

⁵¹¹ Оригінальна назва «*IC-Index*TM».

⁵¹² Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 107–117, 129–132. – (Seria Przedsiębiorczość).

⁵¹³ Там же S. 133.

⁵¹⁴ Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 134. – (Seria Przedsiębiorczość).

Коефіцієнт продуктивності інтелектуального капіталу підприємства визначають як середнє арифметичне показників продуктивності за формулою⁵¹⁵:

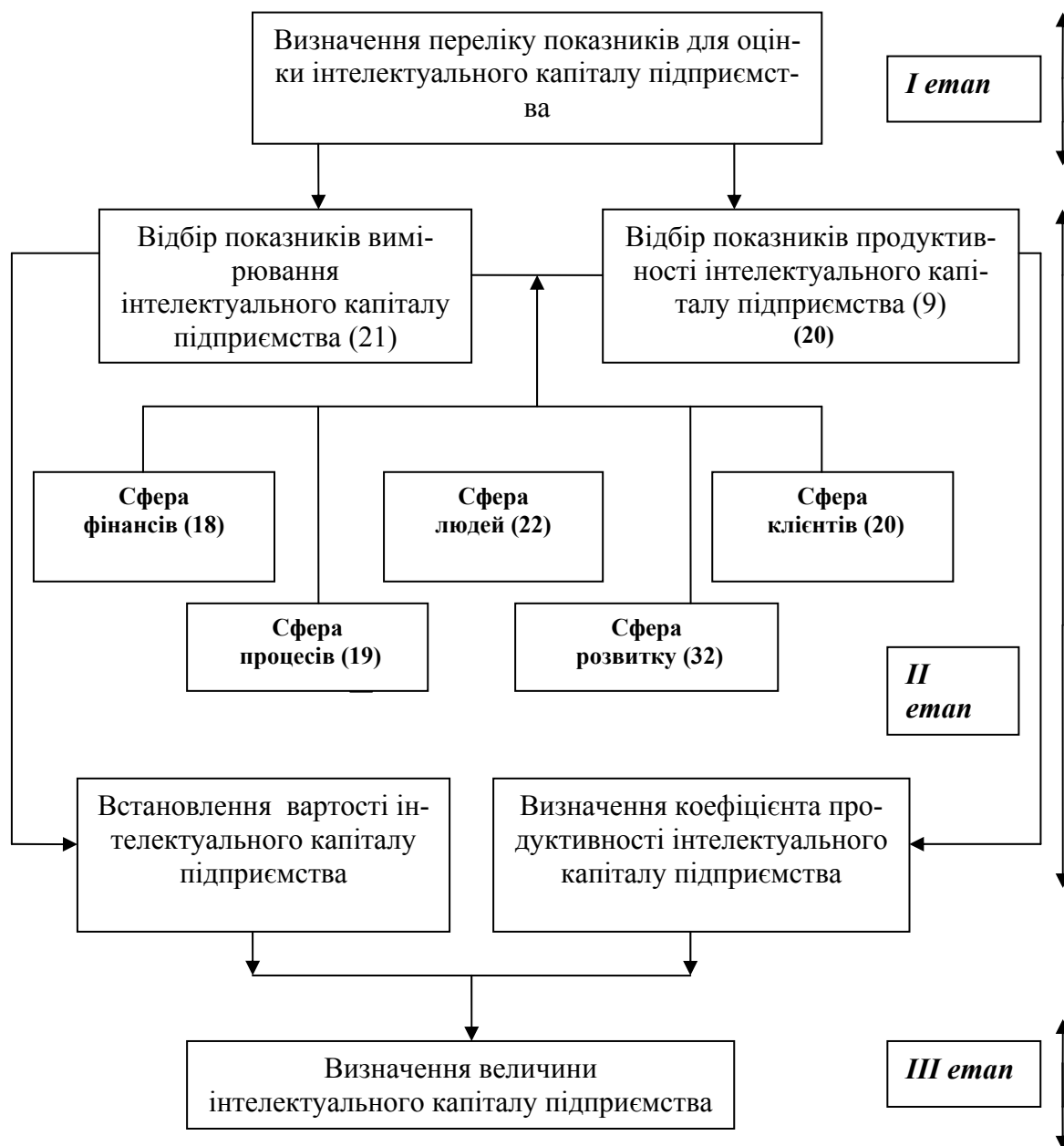

Рис. 2. 6. Схематичне представлення методики оцінки інтелектуального капіталу підприємства за «Навігатором Скандії» (джерело: складено автором на основі: Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – 150 s. – (Seria Przedsiębiorczość).

⁵¹⁵ Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 5 4. – (Seria Przedsiębiorczość).

$$i = \frac{\sum_1^m I_p}{m}, \quad (2.8)$$

де i – коефіцієнт продуктивності інтелектуального капіталу підприємства;

I_p – індекс показника продуктивності інтелектуального капіталу підприємства;

m – кількість показників продуктивності інтелектуального капіталу підприємства (у нашому випадку $m = 9$).

Таким чином, використовуючи методику «Навігатора Скандії», можна ідентифікувати й оцінювати інтелектуальний капітал підприємства, окремих його детермінант, виявляючи резерви підвищення ефективності використання нематеріальних чинників, покращуючи рівень інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання шляхом забезпечення інформацією фінансових посередників, інвесторів та інших зацікавлених осіб. Зважаючи на високий рівень суб'єктивізму показників, модель «Навігатора Скандії» не дозволяє здійснювати порівняльний аналіз підприємств навіть однієї галузевої належності, що є основним недоліком представленого методу. Однак, незважаючи на недоліки методу «Навігатора Скандії» зазначимо, що розробники методу «Навігатор Скандії» зробили великий внесок у розвиток методології діагностики інтелектуального капіталу підприємства.

Водночас у цей же період над вирішенням проблеми пошуку стратегічного інструмента контролінгу та управління нематеріальними активами підприємства, простого в практичному використанні працював вчений Карл Ерік Свейбі (1997), який запропонував метод, відомий під назвою «Монітор нематеріальних активів»^{516 517}. Методика «Монітору нематеріальних активів» ґрунтується на дефініції інтелектуального капіталу, запропонованій Карлом Еріком Свейбі, передбачає виокремлення трьох детермінант – зовнішньої структури, внутрішньої структури та індивідуальних компетенцій, які оці-

⁵¹⁶ Оригінальна назва «*Intangible Asset Monitor*».

⁵¹⁷ Sveiby K. E. *Intangible Assets Monitor* / Karl-Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/Company Monitor.html> (лютий 2006)

нюються за допомогою запропонованих показників у межах чотирьох аспектів – «зростання», «розвиток», «продуктивність» і «стабільність» (Додаток Л 4). Зауважимо, що вчений акцентує на доцільності табличного представлення «Монітору нематеріальних активів», необхідності відбору спеціалістами у рамках кожного аспекту не більше двох основних показників, залежно від галузевої належності суб'єкта господарювання, які б у повному обсязі відображали динаміку і дифузю знань у межах підприємства. Крім того, для зручності та узагальненого представлення динаміки нематеріальних активів підприємства, обсяг «Монітору нематеріальних активів» доцільно визначати в межах однієї сторінки.

Основні ідеї дослідника полягають у специфічному підході до трактування працівників – «як джерела, яке створює вартість підприємства», оскільки вони генерують грошові потоки підприємства; клієнтів, як фактора, що забезпечує отримання «нематеріальних доходів» (*intangible revenues*), у трьох сферах: поліпшення іміджу (*image enhancing*), покращення організації (*organization enhancing*), підвищення компетенцій працівників (*competence enhancing*). Цікавим для удосконалення методології діагностики інтелектуального капіталу підприємства, на нашу думку, є запропонований ученим показник частки професіоналів, який передбачає розрахунок «ефекту професійного важеля», тобто прибутку, отриманого від працевлаштування професіонала за формулою⁵¹⁸:

$$P_{\text{проф}} = \frac{P}{Q_p} \times \frac{Q_p}{C} \times \frac{C}{C_{\text{проф}}}, \quad (2.9)$$

де $P_{\text{проф}}$ – прибуток на професіонала, гр. од. / особу.;

P – прибуток, гр. од.;

Q_p – обсяг реалізованої продукції, гр. од.;

C – кількість працівників, осіб;

$C_{\text{проф}}$ – кількість професіоналів, осіб;

Зауважимо, що перевагами методики Карла Еріка Свейбі «Монітор нематеріальних активів» є те, що вона дозволяє визначати рівень розвитку ін-

⁵¹⁸ Sveiby K. E. The Balanced Score (BSC) and the Intangible Assets Monitor – a Comparison / Karl-Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/BSCandIAM.html> (лютий 2013)

телектуального капіталу та ефективність його використання для підприємств, які, за твердженням вченого, функціонують в умовах ери знань, а їх стратегії сконцентровані на знаннях⁵¹⁹.

Основними недоліками можна вважати необхідність відбору спеціалістами на кожному конкретному підприємстві показників, доцільних для здійснення оцінки інтелектуального капіталу підприємства, оскільки методика залишає широке поле для маніпуляцій, а, отже, ймовірність представлення нереальної (неправдивої, але бажаної) ситуації є високою і залежить від рівня розвитку «бізнес-еліти» в країні. Однак, незважаючи на низку недоліків, методика «Монітору нематеріальних активів» при професійному підході може застосовуватися для аналізу ефективності використання інтелектуального капіталу підприємств, а удосконалюватися у напрямку відбору мінімальної кількості стандартних, загальних показників, прийнятних для діагностики інтелектуального капіталу підприємства.

Досить цікавою у контексті дослідження підходів до методології діагностики інтелектуального капіталу, на нашу думку, є модифікація методики «Розрахунок вартості»⁵²⁰, опрацьованої у сфері податків «*NCI Research*» для визначення ринкової вартості нематеріальних активів підприємства, запропонованої у 1995 р. Томом Стюартом і Девідом Лютим для удосконалення методики оцінки інтелектуального капіталу підприємства⁵²¹. Методика «Розрахунок вартості» уперше апробована автором у 1996 р. при визначенні вартості інтелектуального капіталу товариства «*АДАК*»⁵²². Схематично підхід ученого до розрахунку вартості інтелектуального капіталу підприємства можна представити у вигляді рис. 2. 7.

⁵¹⁹ Sveiby K. E. The Balanced Score (BSC) and the Intangible Assets Monitor – a Comparison / Karl-Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/BSCandIAM.html> (лютий 2013)

⁵²⁰ Оригінальна назва «*Calculated Intangible Value*»(*CIV*).

⁵²¹ Luthy D. H. Intellectual Capital and Its Measurement / David H. Luthy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.google.pl/#sclient=psy-ab&q=Luthy+D+H+Intellectual+capit&oq=Luthy+D+H+Intellectual+capit&gs_l=hp.3..33i21.1944.36528.0.38002.38.35.3.0.0.1.1451.8273.2j19j11j1j0j1j0j1.35.0...0...1c.1.19.psy-ab.nzUCMhSkNCQ&pbx=1&bav=on.2,or.r_qf.&bvm=bv.48705608,d.bGE&fp=27fe36c7a29356f&biw=1254&bih=854 (08.07.2013 р.)

⁵²² Там же.

Рис. 2. 7. Схематичне представлення модифікованої методики Тома Геннета Стюарта «Розрахунок вартості» для визначення вартості інтелектуального капіталу підприємства. (джерело: складено автором на основі: Luthy D.H. Intellectual Capital and Its Measurement / D.H. Luthy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.bus.osaka-cu.ac.jp/apira98/archives/pdfs/25.pdf> (лютий 2006)).

Таким чином, методика «Розрахунок вартості» ґрунтується на розрахунку середніх (за 3–5 років) значень низки показників, зокрема: середньої величини балансового прибутку (прибуток до оподаткування), середньої вартості матеріальних активів; середньої величини дохідності матеріальних активів ($ROA_{амн}$), середньої галузевої величини дохідності матеріальних активів

($ROA_{гал}$) та середньої податкової ставки. При цьому середню величину дохідності матеріальних активів (ROA) розраховуємо за формулою ⁵²³:

$$ROA_{амт} = \frac{\overline{\Pi_6}}{\overline{V_{AM}}} \times 100\%, \quad (2.10)$$

де $\overline{\Pi_6}$ – середнє значення балансового прибутку підприємства, гр. од.;

$\overline{V_{AM}}$ – середня вартість матеріальних активів підприємства, гр. од.

При розрахунку показника надлишку прибутку враховуємо різницю між середнім значенням балансового прибутку та добутку середньої галузевої величини дохідності матеріальних активів і середньої вартості матеріальних активів підприємства, використовуючи формулу⁵²⁴:

$$\Delta\Pi = \overline{\Pi} - (ROA_{гал} \times \overline{V_{AM}}), \quad (2.11)$$

де $\Delta\Pi$ – величина надлишку між прибутком і величиною дохідності матеріальних активів підприємства, гр. од.;

$\overline{\Pi_6}$ – середнє значення балансового прибутку підприємства, гр. од.;

$ROA_{гал}$ – середня галузева величина дохідності матеріальних активів підприємства, гр. од.;

$\overline{V_{AM}}$ – середня вартість матеріальних активів підприємства, гр. од.

Методика «Розрахунок вартості» уперше вміщує показник «інтелектуальна премія», яка показує, скільки заробило підприємство завдяки сформованій величині інтелектуального капіталу, і розраховується за формулою⁵²⁵:

$$P_{int} = \overline{\Pi} \times \left(1 - \frac{\overline{S_n}}{100}\right), \quad (2.12)$$

де P_{int} – «інтелектуальна премія», гр. од.;

$\overline{\Pi_6}$ – середнє значення балансового прибутку підприємства, гр. од.;

$\overline{S_n}$ – середня ставка податку на прибуток, %.

⁵²³ Luthy D. H. Intellectual Capital and Its Measurement / David H. Luthy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.google.pl/#sclient=psy-ab&q=Luthy+D+H+Intellectual+capit&oq=Luthy+D+H+Intellectual+capit&gs_l=hp.3..33i21.1944.36528.0.38002.38.35.3.0.0.1.1451.8273.2j19j11j1j0j1j0j1.35.0....0...1c.1.19.psy-ab.nzUCMhSkNCQ&pbx=1&bav=on.2,or.r_qf.&bvm=bv.48705608,d.bGE&fp=27fe36c7a29356f&biw=1254&bih=854 (08.07.2013 р.)

⁵²⁴ Там же.

⁵²⁵ Там же.

Крім того, автор пропонує визначати поточну вартість «інтелектуальної премії», доцільність розрахунку якої є очевидною при стабільному фінансовому стані підприємства, за формулою [287]:

$$V_{P_{int}} = \frac{P_{int}}{S_d} \times 100\%, \quad (2.13)$$

де $V_{P_{int}}$ – поточна вартість «інтелектуальної премії», гр. од.;

P_{int} – «інтелектуальна премія», гр. од.;

S_d – ставка дисконтування, %.

Принадгдно зауважимо, що в якості ставки дисконтування вчений пропонує користуватися нормою витрат капіталу, характерною для підприємства (розрахованою на основі складання калькуляції витрат капіталу).

Таким чином, можемо стверджувати, що суттєвою перевагою методики Тома Стюарта та Давіда Лютого «Розрахунок вартості» є не лише простий спосіб обчислення вартості інтелектуального капіталу підприємства на основі використання даних, уміщених у фінансовій звітності суб'єкта господарювання, а й можливість здійснення порівняльного аналізу різних підприємств. Однак, дана методика має і недоліки, пов'язані з використанням у розрахунках середніх значень різних показників, які зменшують рівень достовірності отриманих результатів (підвищують чи знижують вартість інтелектуального капіталу підприємства). Проте, незважаючи на низку недоліків, загальний позитивний вплив методики «Розрахунок вартості» полягає в тому, що вона лягла в основу побудови інших методик вимірювання й оцінки інтелектуального капіталу підприємства.

Низка методик, запропонованих ученими для здійснення оцінки інтелектуального капіталу підприємства. є результатом досліджень і удосконалення уже відомих методів, зокрема, розвитком методу ринкової капіталізації є запропоновані у 1998 р. ученим К. Стандфельдом методи «Визначення ринкової вартості інвесторами»⁵²⁶ та «Економічна додана вартість»⁵²⁷, запропоно-

⁵²⁶ Оригінальна назва «Investor Assigned Market Value» (IAMV™)

⁵²⁷ Оригінальна назва «Economics Value Added» (EVA).

ваний Стюартом Беннетом у 1991–1994 рр. для визначення продуктивності інтелектуального капіталу^{528 529}.

Модель К. Стандфельда «Визначення ринкової вартості інвесторами» базується на твердженні, що різниця між ринковою та балансовою вартістю підприємства свідчить про існування інтелектуального капіталу⁵³⁰. Методика вченого «Визначення ринкової вартості інвесторами» дозволяє ідентифікувати, визначати загальну вартість інтелектуального капіталу підприємства та схематично представлена на рис. 2. 8. Отже, методика К. Стандфельда «Визначення ринкової вартості інвесторами» передбачає здійснення оцінки інтелектуального капіталу підприємства у п'ять етапів: на першому – обчислюємо дійсну вартість інтелектуального капіталу (*realized intellectual capital*) підприємства, опираючись на твердження методу ринкової капіталізації, згідно з яким різниця між ринковою і балансовою вартістю суб'єкта господарювання становить вартість його інтелектуального капіталу. Таким чином, дійсну вартість інтелектуального капіталу підприємства розраховуємо за формулою⁵³¹:

$$BP_{ик.д.} = BP - BB, \quad (2. 14)$$

де $BP_{ик.д.}$ – дійсна (реальна) вартість інтелектуального капіталу підприємства, гр. од.;

BP – ринкова вартість підприємства, гр. од.;

BB – балансова вартість підприємства, гр. од.

⁵²⁸ Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Йозеф Алоиза Шумпетер; [предисл. В.С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой, К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семененко, Э.Ю. Соловьевея]. – М.: Эксмо, 2008. – С. 309–310.

⁵²⁹ Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – S. 287.

⁵³⁰ Там же.

⁵³¹ Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – S. 287.

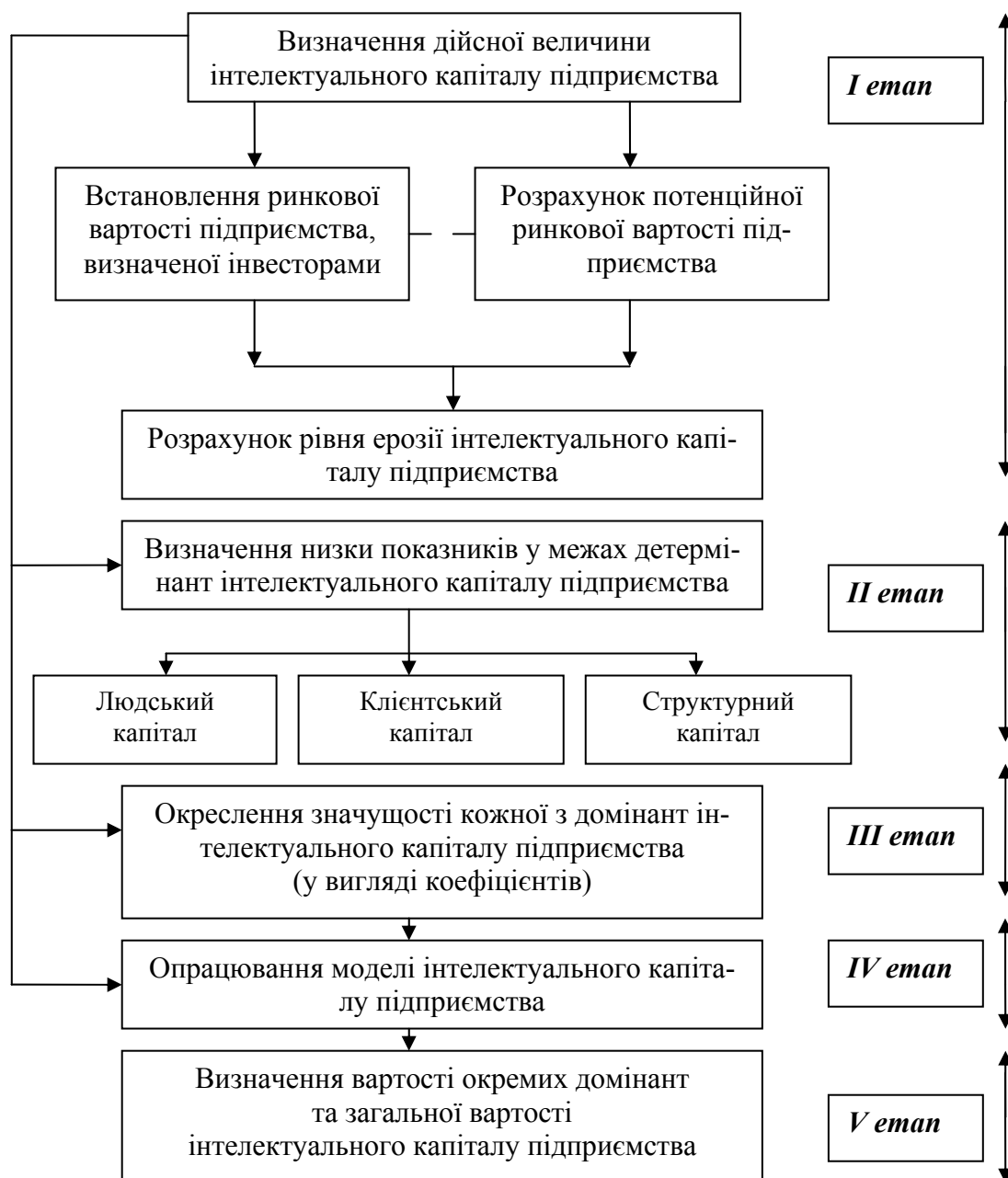

Рис. 2. 8. Схематичне представлення методики К. Стандфєльда «Визначення ринкової вартості інвесторами» для оцінки інтелектуального капіталу підприємства (джерело: складено автором на основі: Sveiby K.-E. Methods for Measuring Intangibles Assets / Karl –Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm> (травень 2012); Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – S. 287.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на твердження вченого про те, що реальна вартість інтелектуального капіталу підприємства може відхилитися від її дійсної (наявної на даний момент) величини в бік зменшення чи

збільшення, що спричинюють коливання на фондових ринках, очікування інвесторів тощо. Крім того, вчений К. Стандфельд вперше говорить про зношення інтелектуального капіталу, використовуючи показник «ерозія інтелектуального капіталу» (*intellectual capital erosion – ICE*), а для обґрунтування його розрахунку вводить два допоміжні терміни – ринкова вартість, визначена інвесторами (*investor assigned market value*); потенційна (можлива для досягнення) ринкова вартість (*attainable market value*).

При цьому показник «ерозія інтелектуального капіталу» (*intellectual capital erosion, ICE*) можна розрахувати за формулою⁵³²:

$$IK_e = BP_i - BP_n, \quad (2.15)$$

де IK_e – зношення (ерозія) інтелектуального капіталу підприємства, гр. од.;

BP_i – ринкова вартість підприємства, визначена інвесторами, гр. од.;

BP_n – потенційна (можлива для досягнення) ринкова вартість підприємства, гр. од.

Виходячи з даних положень, потенційну ринкову вартість підприємства можна розрахувати за формулою⁵³³:

$$BP_n = K_p + (BP_{ик.д.} + IK_e), \quad (2.16)$$

де BP_n – потенційна (можлива для досягнення) ринкова вартість підприємства, гр. од.;

K_p – вартість відображеного (представленого) капіталу підприємства, гр. од.;

$BP_{ик.д.}$ – дійсна вартість інтелектуального капіталу підприємства, гр. од.;

IK_e – зношення (ерозія) інтелектуального капіталу підприємства, гр. од.

Опираючись на припущення вченого, можемо стверджувати, що сучасні підприємства для зниження рівня зношення (ерозії) інтелектуального капі-

⁵³² Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – S. 287.

⁵³³ Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – 555 [3] s.

талу повинні більше уваги приділяти активізації процесів комерціалізації знань.

Методика К. Стандфельда «Визначення ринкової вартості інвесторами», дозволяючи встановлювати вартість основних для підприємства домінант інтелектуального капіталу, пропонує на другому етапі визначати перелік показників, які в повному обсязі відображають особливості формування інтелектуального капіталу. Врахування важливості кожної з домінант інтелектуального капіталу підприємства можливе за допомогою опрацювання вагових коефіцієнтів у процесі створення вартості на підприємстві, встановлених фаховими менеджерами. Доцільно звернути увагу на визначення К. Стандфельдом показників, що становлять більше ніж 1/5, тобто 21 % у формуванні вартості інтелектуального капіталу підприємства: для патентів – середній час використання, генеровані обороти; продуктів знань – швидкість поширення знань на підприємстві, взаємозв'язки «явних знань» (кодифікованих, які легко піддаються дифузії) і «прихованих знань» (індивідуальних, які важко поширювати); навчання підприємства – досвід, уміння, знання працівників, підготовка на одного працівника, рівень інтелігентності підприємства⁵³⁴. Отже, на цьому етапі доцільною є побудова моделі інтелектуального капіталу підприємства відповідно до вибраних показників та встановлених вагових коефіцієнтів. На п'ятому етапі визначається вартість кожного зі складових елементів інтелектуального капіталу шляхом множення вагових коефіцієнтів кожної з детермінант і дійсної вартості інтелектуального капіталу підприємства. На останньому етапі методика К. Стандфельда дозволяє визначати ринкову вартість підприємства як суму вартості інтелектуального капіталу (обчислену на основі сумування вартостей його домінант, встановлених на попередньому етапі) та балансової вартості суб'єкта господарювання.

Перевагою методики К. Стандфельда «Визначення ринкової вартості інвесторами» є можливість здійснення вартісної оцінки окремих домінант та інтелектуального капіталу підприємства загалом. Однак, недоліком методики

⁵³⁴ Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – S. 287–288.

виступає високий рівень суб'єктивного підходу менеджерів до визначення вартості доміант інтелектуального капіталу підприємства, що суттєво обмежує можливості її використання в українських реаліях. Незважаючи на вказані недоліки, використання методики К. Стандфельда «Визначення ринкової вартості інвесторами» є можливим для оцінки загальної вартості інтелектуального капіталу сучасних підприємств при умові фахового обґрунтування показників і вагових коефіцієнтів.

Привертає увагу метод Беннета Стюарта, партнера консалтингової фірми «*Stern Stewart & Company*», відомого в наукових колах під назвою «Економічна додана вартість»⁵³⁵, який дозволяє здійснювати оцінку ефективності функціонування підприємства та аналіз інвестицій⁵³⁶. Основним постулатом методики Беннета Стюарта «Економічна додана вартість» є твердження, що додана вартість створюється лише тоді, коли дохідність з капіталу перевищує витрати на капітал, зокрема⁵³⁷:

$$EVA = I_k \times \frac{ROIC - WACC}{100}, \quad (2.17)$$

чи

$$EVA = NOPLAT - I_k \times \frac{WACC}{100\%}, \quad (2.18)$$

де EVA – економічна додана вартість, гр. од.;

I_k ⁵³⁸ – інвестиції в капітал підприємства, гр. од.;

$ROIC$ ⁵³⁹ – дохідність від інвестицій у капітал, %;

$WACC$ ⁵⁴⁰ – середньозважена вартість капіталу, інвестованого в діяльність підприємства, %;

⁵³⁵ Оригінальна назва «*Economics Value Added*» (EVA).

⁵³⁶ Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – S. 309-310.

⁵³⁷ Стоимость капитала WACC: примеры и формула расчёта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://afdanalyse.ru/publ/finansovyj_analiz/1/wacc/15-1-0-72 (08.07.2013 р.).

⁵³⁸ тут послугуються показником інвестицій в основну діяльність підприємства. Проте, часто на практиці для зручності використовують загальну суму інвестицій. Однак це вимагає врахування похибки, що обумовлена рівнем інвестицій в неосновну діяльність підприємства та величиною прибутку від не операційної діяльності суб'єкта господарювання.

⁵³⁹ Оригінальна назва «*Return On Invested Capital*».

⁵⁴⁰ Оригінальна назва «*Weight Average Cost of Capital*».

$NOPLAT^{541}$ – чистий операційний прибуток⁵⁴², гр. од.

Зауважимо, що дохідність (рентабельність) інвестованого капіталу розраховується за формулою^{543 544}:

$$ROIC = \frac{Понер - П}{I_k} \times 100\%, \quad (2.18)$$

або

$$ROIC = \frac{NOPLAT}{I_k} \times 100\%, \quad (2.19)$$

де $ROIC$ – дохідність (рентабельність) інвестованого капіталу, %;

I_k – інвестиції в капітал підприємства, гр. од.;

$NOPLAT$ – чистий операційний прибуток, гр. од.

чи

$$ROIC = \frac{(П_ч + B_{\%}) \times (1 - S_n)}{ДК + K_{вл}} \times 100\%, \quad (2.20)$$

де $ROIC$ – дохідність (рентабельність) інвестованого капіталу, %;

$П_ч$ – чистий прибуток підприємства, гр. од.;

S_n – ставка податку на прибуток, %;

$B_{\%}$ – виплати за користування кредитами, гр. од.;

$ДК$ – довготермінові кредити, гр. од.;

$K_{вл}$ – власний капітал, гр. од.

або

$$ROIC = \frac{EBIT \times (1 - S_n)}{ДК + K_{вл}} \times 100\%, \quad (2.21)$$

де $ROIC$ – дохідність (рентабельність) інвестованого капіталу, %;

⁵⁴¹ Оригінальна назва «*Net Operating Profit Less Adjusted Tax*» - операційний прибуток за мінусом податку на прибуток (для озрахунку застосовують суму податкових платежів (податку на прибуток), отриманих із «Звіту про фінансові результати»).

⁵⁴² так званих скорегованих податків, що має місце при застосуванні на підприємстві фінансової і податкової форм звітностей. Тут послуговуються сумою податкових платежів згідно податкової форми звітності.

⁵⁴³ Коэффициент рентабельности инвестированного капитала (ROIC). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cfin.ru/encycl/return_on_invest_capital.shtml (08.07.2013 р.).

⁵⁴⁴ Игнатова М. Г. Расчёт ключевых финансовых показателей эффективности бизнеса / М. Г. Игнатова, Е. А. Кузьмина, А. А. Сентюрова // Аудитор. – 2010. – № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.1-fin.ru/?id=484> (08.07.2013 р.).

$EBIT$ ⁵⁴⁵ – операційний прибуток підприємства до оподаткування, гр. од.;

S_n – ставка податку на прибуток, %;

I_k – інвестиції в капітал (основну діяльність) підприємства, гр. од.;

DK – довготермінові кредити, гр. од.;

K_{en} – власний капітал, гр. од.

Для розрахунку показника середньозважена вартість капіталу, інвестованого в діяльність підприємства ($WACC$)⁵⁴⁶ можна скористатися формулою⁵⁴⁷[336]:

$$WACC = K_s \times W_s + K_d \times W_d \times (1 - S_n), \quad (2. 22)$$

де $WACC$ – середньозважена вартість капіталу, інвестованого в діяльність підприємства, %;

K_s – вартість власного капіталу %;

K_d – вартість залученого капіталу %;

W_s – частка власного капіталу, %;

W_d – частка залученого капіталу, %;

S_n – ставка податку на прибуток, %.

Перевагою методу Стюарта Беннета «Економічна додана вартість» є його простота у використанні, високий рівень універсальності методики, що значно розширює горизонти її використання на різних підприємствах. Учені вважають, що застосування у практичній діяльності підприємства методики «Економічна додана вартість» для оцінки вартості підприємств паралельно дозволяє суб'єкту господарювання використовувати її для оцінки доданої вартості інтелектуального капіталу. Згідно наших міркувань, показники, які використовує методика «Економічна додана вартість», також не дозволяють використовувати її для детального аналізу. Це пояснюється неповним набом-

⁵⁴⁵ Оригінальна назва «*Earning Before Interest and Tax*» - операційний прибуток до оподаткування, вміщений у «Звіті про фінансові результати».

⁵⁴⁶ $WACC$ «*Weight Average Cost of Capital*» – показує мінімальну норму рентабельності капіталу. Показник широко застосовується для обґрунтування доцільності інвестування в цінні папери, проекти.

⁵⁴⁷ Стоимість капитала WACC: примеры и формула расчёта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://afdanalyse.ru/publ/finansovyj_analiz/1/wacc/15-1-0-72 (08.07.2013 р.).

ром вмiщенням не усiх детермінант iнтелектуального капiталу, наприклад, вiдсутнiстю iнформацiйного капiталу, вплив якого, на нашу думку, не можна нiвелювати в сьогоднiшнiх умовах господарювання.

Цiкавою є методика оцiнки iнтелектуального капiталу пiдприємства вченого Патрiка Саллiвана (2000), який запропонував метод, вiдомий пiд назвою «iнновацiйні нематерiальні активи»⁵⁴⁸. Учений стверджує, що iнновацiйні нематерiальні активи суттєво впливають на майбутні доходи та репутацiю пiдприємства, пiдвищують лояльнiсть клiєнтів i конкурентоспроможнiсть суб'єкта господарювання. Згiдно методики Патрiка Саллiвана «Оцiнка нематерiальних активiв» iнтелектуальний капiтал «пiдприємства знань» формують такі детермінанти, як iнновацiйні нематерiальні активи та людський капiтал, а джерелами вартостi виступають iнновацiї i комплементарні бiзнес-активи, які забезпечують комерцiалiзацiю iнновацiй (рис. 2. 9). Саме завдяки безпосередньому продажу, лiцензiйним умовам, створенню стратегiчних альянсiв, спiльних пiдприємств, розширенню сфер господарської дiяльностi чи отриманню iнновацiй сучасні пiдприємства формують прибутки.

Методика «Оцiнка нематерiальних активiв» ґрунтується на розрахунку ринкової вартостi пiдприємства на базi чистої теперiшньої вартостi (NPV)⁵⁴⁹ за формулою⁵⁵⁰:

$$BP = BB_{ma} + NPV_{ia} + NPV_{ka} + NPV_{ck}, \quad (2. 23)$$

де BP – ринкова вартiсть пiдприємства, гр. од.;

BB – балансова вартiсть нематерiальних активiв пiдприємства, гр. од.;

NPV_{ia} – чиста теперiшня вартiсть прибуткiв з iнновацiйних нематерiальних активiв пiдприємства, гр. од.;

NPV_{ka} – чиста теперiшня вартiсть прибуткiв iз комплементарних бiзнес-активiв пiдприємства, гр. од.;

NPV_{ck} – чиста теперiшня вартiсть прибуткiв зi структурного капiталу пiдприємства, гр. од.

⁵⁴⁸ Оригiнальна назва «*Intellectual Assets Valuation*» (*IAV*).

⁵⁴⁹ Оригiнальна назва «*Net Present Value*» (*NPV*).

⁵⁵⁰ Sullivan P. H. Valuing Intangibles Companies. An Intellectual Capital Approach / P. H. Sullivan, Jr., P. H. Sullivan, Sr. // *Journal of Intellectual Capital*. – 2000. – Vol. 4. – № 1. – P. 195–212.

Рис. 2. 9. Схематичне представлення методики Патріка Саллівана «Інноваційні нематеріальні активи» («IAV») для оцінки інтелектуального капіталу підприємства: (джерело: складено автором на основі: Sullivan P. H., Jr. Valuing Intangibles Companies. An Intellectual Capital Approach / P. H. Sullivan, Jr., P. H. Sullivan, Sr. // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 4. – № 1. – P. 195–212.

Згідно з нашими міркуваннями, перевагою даного методу є можливість урахування альтернативності інвестиційних проектів підприємства. Серед недоліків доцільно відзначити складність у розрахунках, залучення лише частини детермінант інтелектуального капіталу підприємства та розмежування прибутків, створених інноваційними нематеріальними активами, комплементарними бізнес-активами та структурним капіталом, що знижує достовірність отриманих даних.

Розвиток сучасних підприємств, що функціонують в умовах «економіки знань», базується на формуванні ключових компетенцій суб'єкта господа-

рювання – знання, вміння, процеси та культурні аспекти, вплив яких на досягнення стратегічних цілей дослідили у своїх працях економісти з нідерландської фірми «*Knowledge Advisory Services*» (*KPMG*) Даніель Андріссен і Рене Тіссен⁵⁵¹. У результаті наукових пошуків дослідники у 2000 р. опрацювали метод «Відкривач вартості»⁵⁵², який дозволяє розрахувати вартість ключових компетенцій підприємства за формулою⁵⁵³:

$$VCC_i = \bar{R} \times \sum_{t=1}^n \frac{\Pi_{bal} \times (1+P)^t}{(1+B_k)^t}, \quad (2.24)$$

де VCC_i – вартість i -ої ключової компетенції підприємства, гр. од.;

\bar{R} – сила впливу i -ої ключової компетенції, %;

Π_{bal} – балансовий прибуток підприємства, гр. од.;

P – середній рівень потенціалу підприємства, %;

B_k – вартість капіталу, гр. од.;

n – тривалість, утримання підприємством конкурентних переваг на ринку, роки.

Методика Даніеля Андріссена і Рене Тіссена «Відкривач вартості» ґрунтується на розрахунку вартості кожної з чотирьох ключових компетенцій підприємства – знання, вміння, процеси та культурні аспекти, використовуючи такі змінні, як балансовий прибуток, потенціал, тривалість, сила впливу та витрати на капітал (згідно з формулою 2.24). Схематично методику «Відкривач вартості» можна представити у вигляді рис. 2.10.

Основною «метафорою» методики «Відкривач вартості» («*TVETM*») є припущення рівних витрат на капітал, здійснених у межах кожної з чотирьох компетенцій підприємства. Авторська модель базується на застосуванні методу анкетних опитувань. Анкета вміщує п'ять питань, що передбачають короткі відповіді «так / ні» з наступним їх оцінюванням за шкалою від 0 до 5

⁵⁵¹Kasiewicz S. Kapitał intelektualny: spojrzenie z perspektywy interesariuszy / Stanisław Kasiewicz, Waldemar Rogowski, Monika Kisińska. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2006. – S. 134 – 135.

⁵⁵² Оригінальна назва «*The Value ExplorerTM*» (*TVETM*).

⁵⁵³ Kasiewicz S. Kapitał intelektualny: spojrzenie z perspektywy interesariuszy / Stanisław Kasiewicz, Waldemar Rogowski, Monika Kisińska. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2006. – S. 134.

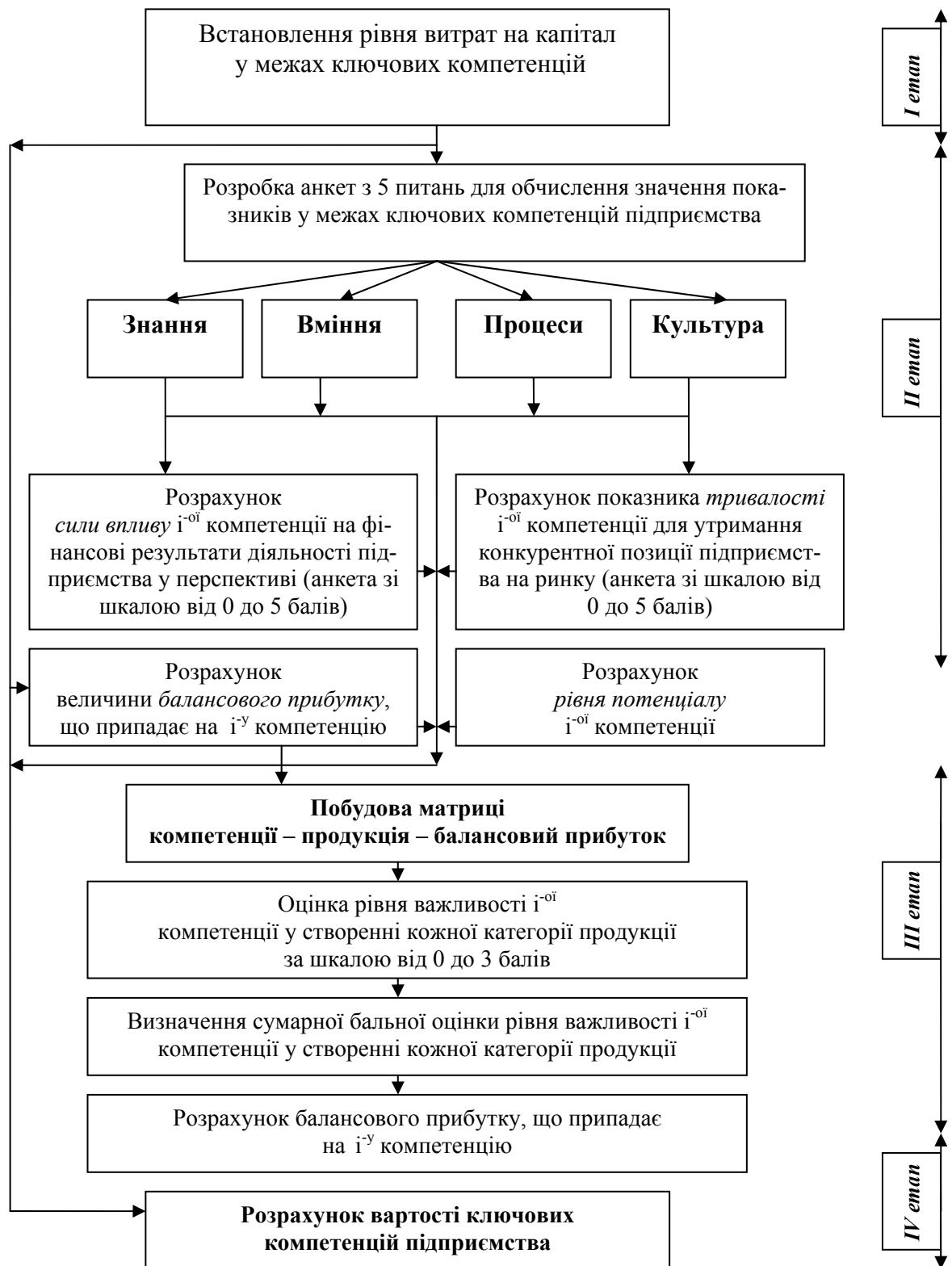

Рис. 2. 10. Алгоритм розрахунку вартості ключових компетенцій підприємства згідно методики Д. Андріссена, Р. Тіссена «Відкривач вартості»: (джерело: складено автором на основі: Kasiewicz S. Kapitał intelektualny: spojrzenie z perspektywy interesariuszy / Stanisław Kasiewicz, Waldemar Rogowski, Monika Kisińska. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2006. – s. 133–135).

балів (шляхом сумування позитивних відповідей), які пропонується використувати при визначенні показника тривалості i^{oi} компетенції для утримання конкурентної позиції підприємства на ринку – показує період часу, протягом якого підприємство може бути конкурентоспроможним, середнього значення сили впливу i^{oi} компетенції на фінансові результати діяльності підприємства у перспективі, який розраховується за формулою:

$$\bar{R} = \frac{\sum \text{Балів}}{5} \times 100\%, \quad (2.25)$$

де \bar{R} – сила впливу i^{oi} компетенції, %;

$\sum \text{Балів}$ – сума балів, отриманих при обчисленні сили впливу на основі анкети опитування.

Показник – тривалість i^{oi} компетенції для утримання конкурентної позиції підприємства на ринку – може бути встановлений також на основі бенчмаркінгових досліджень чи аналогічного показника у конкурентів.

Для визначення показника балансового прибутку запропоновано побудувати матрицю «компетенції – продукція – балансовий прибуток» (Додаток Л 5).

Механізм розрахунку базується на встановленні бальних оцінок кожної компетенції у межах кожного продукту – отриманих на основі анкетного опитування за шкалою від 0 до 3 балів (де 0 балів – відсутність впливу i^{oi} компетенції; 1 бал – незначний вплив i^{oi} компетенції; 2 бали – суттєвий вплив i^{oi} компетенції; 3 бали – дуже значний вплив i^{oi} компетенції) з наступним присвоєнням фахівцями кожному балу вартісних оцінок. Аналогічно методика пропонує встановлювати рівень потенціалу – можливостей, які підприємство може потенційно використати у майбутньому для забезпечення конкурентоспроможності – річний процент зростання чи спадання прибутку є рівнем потенціалу i^{oi} компетенції.

Таким чином, перевагою методу Даніеля Андріссена і Рене Тіссена «Відкривач вартості» для визначення величини інтелектуального капіталу підприємства є вперше запропонований доволі простий механізм здійснення вартісної оцінки головних компетенцій суб'єкта господарювання, що функціонує в умовах «економіки знань». Однак, недоліком можемо вважати при-

сутність певного рівня суб'єктивізму, оскільки вартісне вимірювання отриманих бальних оцінок містить певною мірою суб'єктивні характеристики.

На початку XXI ст. суттєво зросло розуміння ролі знань у забезпеченні ефективності функціонування суб'єктів господарювання на базі інтелекту, що, у свою чергу, зумовило активізацію досліджень ученими та практиками у сфері розвитку інтелектуального капіталу. Важливо зазначити, що дослідники, котрі вважають, що вплив знань на формування інтелектуального капіталу посилюватиметься, перебувають у постійному науковому пошуку удосконалення методики оцінки впливу знань на якісну складову інтелектуального капіталу сучасних підприємств. Результатом таких досліджень є метод «Система показників ланцюга формування вартості»⁵⁵⁴, запропонований у 2001 р. вченим Левом Барухом для оцінки вартості інтелектуального капіталу підприємства⁵⁵⁵. Зазначимо, що методика Лева Баруха «Система показників ланцюга формування вартості» побудована на основі аналізу концепції ланцюга вартості Майкла Портера, та дозволяє визначити (на основі фінансової звітності та за допомогою емпіричного аналізу) показники, представлені у вартісних вимірниках для здійснення подальшої порівняльної оцінки з іншими суб'єктами господарювання, а також показники, визначені у якісних вимірниках – для покращення інформаційного рівня відстежити ланцюг формування вартості інтелектуального капіталу підприємства у трьох фазах створення інноваційного продукту: відкриття і самонавчання, пристосування (імплементація) та комерціалізація (Додаток Л 6). Схематичне представлення методики Лева Баруха «Система показників ланцюга формування вартості» відображено на рис. 2. 11.

⁵⁵⁴ Оригінальна назва «*Value Chain Scoreboard*» – *VCS™*.

⁵⁵⁵ Lev B. *Intangibles: Management, Measurement, and Reporting* / Baruch Lev. – Washington: Brooking Institution Press, 2001. – 228 p.

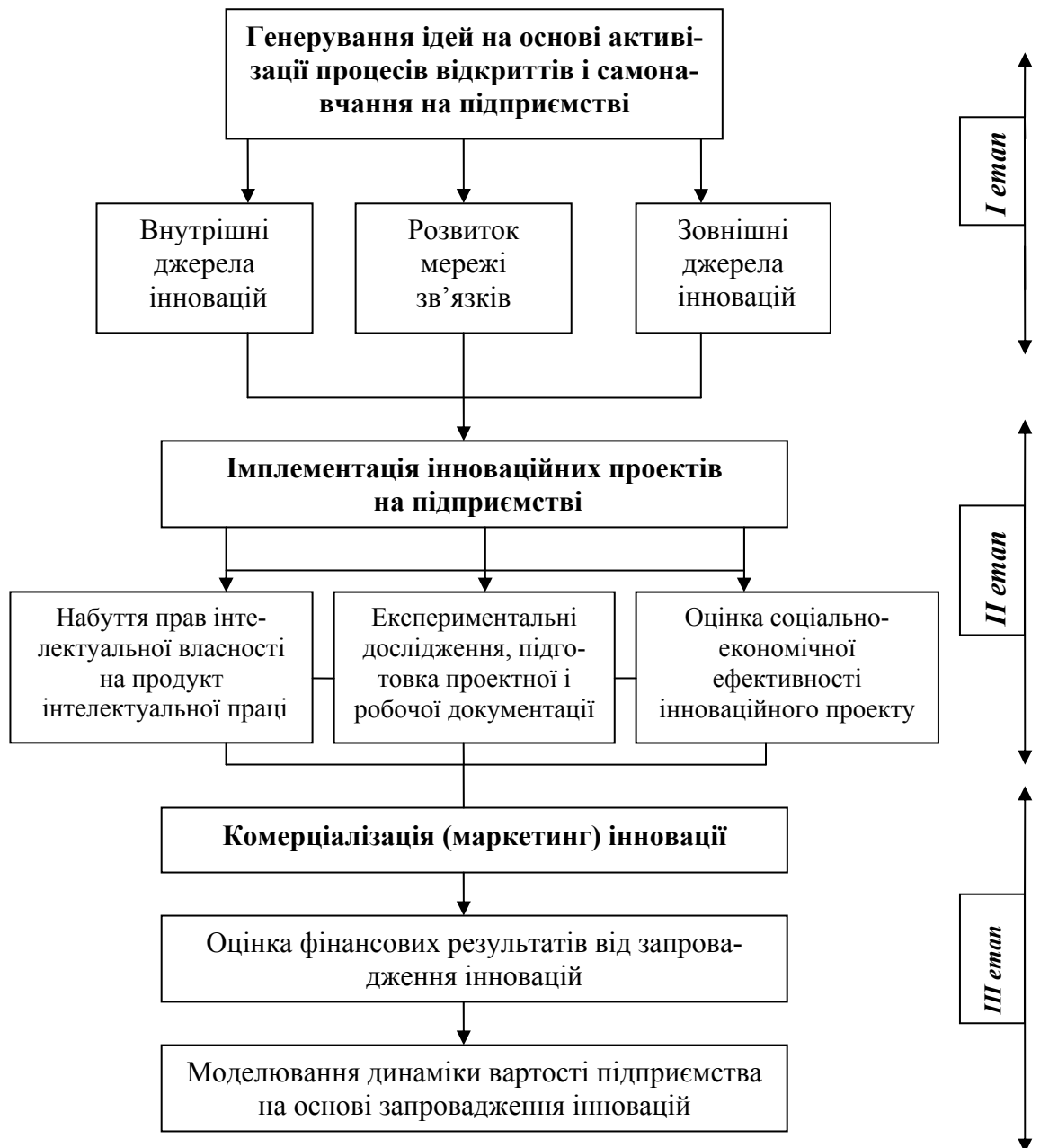

Рис. 2. 11. Схема методики Лева Баруха «Система показників ланцюга формування вартості»: (джерело: складено автором на основі: *Lev B. Intangibles: Management, Measurement, and Reporting / Baruch Lev. – Washington: Brooking Institution Press, 2001. – 228 p.)*

Таким чином, методика Лева Баруха «Система показників ланцюга формування вартості» акцентує увагу на інноваціях, які виникають на основі формування, поширення, поєднання і передачі знань, розвитку інформаційної бази і, в результаті, забезпечують капіталізацію підприємства в умовах «нової парадигми господарювання». Методика базується на постулаті, що ланцюг формування вартості інтелектуального капіталу підприємства є інноваційним процесом, який вимагає виявлення й ефективного використання дже-

рел інновацій. Вони можуть бути внутрішніми, які є результатом науково-дослідних робіт, досвіду та співпраці, насамперед, інженерних кадрів, а також якісного інформаційного забезпечення для поширення знань – Інтранету, а також зовнішніми – які виникають на підприємстві в результаті придбання технологій тощо. Третім важливим джерелом інновацій є розвиток мережі зв'язків підприємства з постачальниками, клієнтами, соціальним середовищем у якому воно функціонує, створення альянсів для здійснення спільних досліджень.

Другий етап методики передбачає опрацювання й оцінку соціально-економічної ефективності від запровадження інноваційних проектів, що враховує набуття прав інтелектуальної власності (патенти, авторські свідоцтва, товарні знаки, ліцензії), проведення експериментальних досліджень, підготовку проектної та робочої документації для налагодження випуску інноваційного продукту. Для оцінки ефективності інвестицій в інноваційний проект учений пропонує використовувати Інтернет для організації продажів, наприклад запровадження практики «*on-line*-покупок». Дослідник зазначає, що якість виконаних робіт на фазі імплементації позитивно впливає на зниження рівня інноваційного ризику.

Капіталізація «підприємства знань» значною мірою залежить від етапу комерціалізації, який Лев Барух пов'язує з маркетингом інноваційного продукту, адже саме нові продукти здатні в сучасних умовах, динамізувати вартість суб'єкта господарювання.

Спираючись на наведене вище можемо стверджувати, що перевагою методики Лева Баруха «Система показників ланцюга формування вартості» є можливість її використання для прийняття інноваційно-інвестиційних рішень, проте застосування вимагає за твердженням ученого, наукового підходу до підбору «вартісних показників, їх стандартизації» (Додаток Л 7) та підтверджень результатами «емпіричних досліджень»⁵⁵⁶, які виконуються власними силами підприємства, що, на нашу думку, обмежує горизонти викорис-

⁵⁵⁶ Lev B. Intangibles: Management, Measurement, and Reporting / Baruch Lev. – Washington: Brooking Institution Press, 2001. – P. 115.

тання лише тими підприємствами, які мають у своїй організаційній структурі науково-дослідні підрозділи.

Зауважимо, що наведений перелік методів вимірювання й оцінки вартості інтелектуального капіталу підприємства лише фіксує діапазон альтернативних варіантів економічної діагностики. Проте, варто зазначити, що досьогодні актуальним залишається питання опрацювання універсальної методики визначення вартості й оцінки ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства, хоч перші спроби її напрацювання зроблені у 2003–2004 рр. професором Нью-Йоркського університету, редактором відомого видання «*CFO Magazine*» та вченим Левом Барухом⁵⁵⁷. Головною «метафорою» методики Лева Баруха та Гу Фенга (2004) «Дохід з капіталу знань»⁵⁵⁸ є її моделювання на виробничій функції підприємства, згідно з положеннями якої економічний результат діяльності суб'єкта господарювання є функцією (модель Лева Баруха та Гу Фенга вміщує матеріальні, фінансові показники та нематеріальні активи, які ми пропонуємо замінити на фізичний, фінансовий та інтелектуальний капітал)⁵⁵⁹:

$$EP = \alpha \times K_{\text{фіз}} + \beta \times K_{\text{фін}} + \delta \times K_{\text{інт}}, \quad (2. 26)$$

де EP – економічний результат діяльності підприємства, гр. од.;

α , β , δ – коефіцієнти продуктивності (дохідності) відповідно фізичного, фінансового та інтелектуального капіталів підприємства відповідно;

$K_{\text{фіз}}$, $K_{\text{фін}}$, $K_{\text{інт}}$ – величина фізичного, фінансового та інтелектуального капіталів підприємства, гр.од.

Методику Лева Баруха та Гу Фенга «Дохід з капіталу знань» представлено на рис. 2. 12.

⁵⁵⁷ Gu F. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – 52 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf

⁵⁵⁸ Оригінальна назва «*Knowledge Capital Earnings*» (KCE^{TM}).

⁵⁵⁹ Gu F. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – P. 7. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf

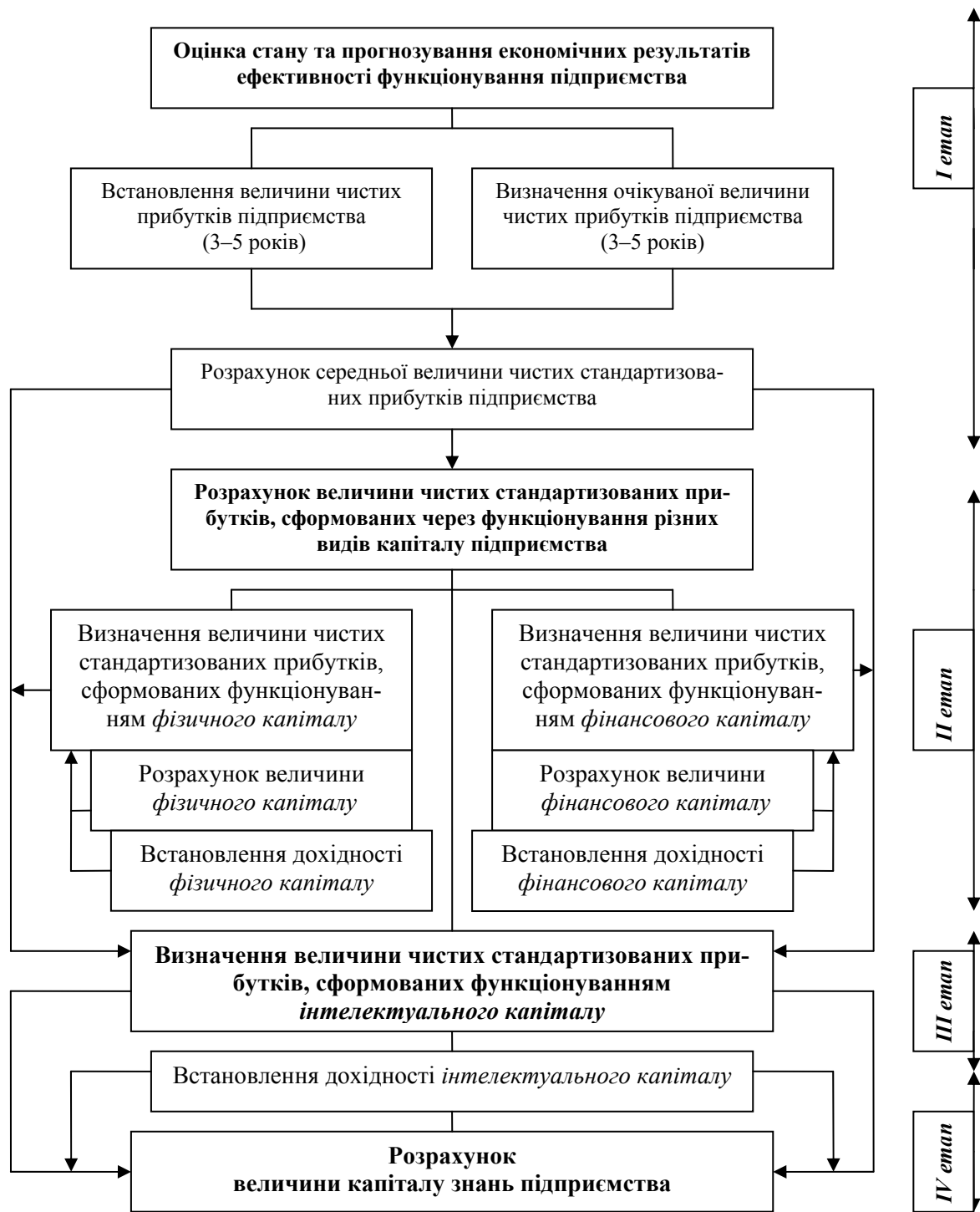

Рис. 2. 12. Алгоритм розрахунку величини капіталу знань за методикою Лева Баруха і Гу Фенга «Дохід з капіталу знань»: (джерело: складено автором на основі: Gu F. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – 52 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu_Feng_05.pdf).

Головною «метафорою» методики Лева Баруха та Гу Фенга «Дохід з капіталу знань» є вияв «чистих стандартизованих прибутків», сформованих функціонуванням інтелектуального капіталу (в авторів методики «капіталу знань»).

Отже, за економічний результат діяльності підприємства у методиці Лева Баруха та Гу Фенга «Дохід з капіталу знань» прийнято вважати отриманий (за минулі 3–5 років) та очікуваний (майбутній період 3–5 років) чистий прибуток (скорегований на результати настання надзвичайних подій). Зауважимо, що період, необхідний для розгляду при розрахунку середньої величини чистого «стандартизованого» прибутку може суттєво перевищувати межі, запропоновані вченими (3–5 років), оскільки це залежить від галузі, в якій функціонує суб'єкт господарювання, що обумовлює період окупності інвестицій. Зокрема, дослідженню підлягали підприємства сфери комп'ютерного програмування та біотехнологій, для яких характерним є високий рівень розвитку інтелектуального капіталу, що значно підвищує продуктивність усіх інших видів капіталу.

На нашу думку, для вітчизняних підприємств, а також підприємств з низьким рівнем здатності до розвитку капіталу знань, інформаційного капіталу при розрахунку величини чистого стандартизованого прибутку для зниження рівня впливу короткотермінових коливань доцільно буде використовувати більший розрахунковий період від 5 до 10 років за формулою⁵⁶⁰:

$$\bar{\Pi} = \frac{\Pi_1 + \Pi_2 + \dots + \Pi_n + \Pi_{n+1} + \Pi_{n+2} + \dots + \Pi_{n+i}}{t}, \quad (2.27)$$

де $\bar{\Pi}_o$ – середня величини «стандартизованих» чистих прибутків підприємства за t-років, гр. од;

Π_1, Π_2 – величина річних чистих прибутків підприємства за минулий період (порівняно з поточним роком – роком обрахунку), гр. од;

⁵⁶⁰ Gu F. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – 52 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf

Π_t – величина річного чистого прибутку підприємства за поточний рік, гр. од;

Π_{t+1} , Π_{t+2} , Π_{t+i} – величина річних чистих прибутків підприємства на прогнозований період (порівняно з роком обрахунку), гр. од;

t – розрахунковий період, роки.

З метою підвищення рівня достовірності отриманих даних доцільно було б використовувати показник величини чистих дисконтованих прибутків підприємства, для розрахунку якого використати показники чистих дисконтованих прибутків за минулий і майбутні періоди (PV), що нівелюватиме вплив ринкових чинників (наприклад, інфляції тощо).

Новаторським є твердження вчених про те, що загальну величину чистих «стандартизованих» прибутків формують у певному співвідношенні величини чистих стандартизованих прибутків через функціонування трьох видів капіталу. У зв'язку з цим привертає увагу спосіб визначення величини чистих стандартизованих прибутків, сформованих функціонуванням фізичного, фінансового та інтелектуального капіталів. Методика передбачає визначення величини фізичного та фінансового капіталів, а також встановлення дохідності для нематеріальних та фінансових активів підприємства відповідно. Дослідники вважають, що фізичний капітал суб'єкта господарювання формують необоротні активи, запаси та довготермінові зобов'язання, а його величину пропонують розраховувати за формулою⁵⁶¹:

$$K_{\text{фіз}} = A_{\text{необ}} + З + ДЗ, \quad (2. 28)$$

де $K_{\text{фіз}}$ – величина фізичного капіталу підприємства, гр. од.;

$A_{\text{необ}}$ – вартість необоротних активів підприємства, гр. од.;

$З$ – величина запасів на підприємстві, гр. од.;

$ДЗ$ – обсяг довготермінових зобов'язань підприємства, гр. од.

При цьому розрахунок норми дохідності для фізичного капіталу запропоновано здійснювати як середньорічну дохідність нематеріальних активів,

⁵⁶¹ Gu F. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – 52 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf

обчислену в межах усіх галузей народного господарства, зокрема у методиці Лева Баруха та Гу Фенга «Дохід з капіталу знань» («*KSETM*») її визначено на рівні 7 % (амплітуда коливань знаходилася у межах 10 %–11 %; податок на прибуток – 35 %) ⁵⁶². Таким чином, величину чистих «стандартизованих» прибутків, сформованих функціонуванням фізичного капіталу, пропонується обчислювати за формулою ⁵⁶³:

$$\bar{P}_{\text{фіз}} = \frac{K_{\text{фіз}} \times ROA_{\text{фіз}}}{100\%}, \quad (2.29)$$

де $\bar{P}_{\text{фіз}}$ – величину чистих «стандартизованих» прибутків, сформованих функціонуванням фізичного капіталу, гр. од.;

$K_{\text{фіз}}$ – величина фізичного капіталу підприємства, гр. од.;

$ROA_{\text{фіз}}$ – дохідність фізичного капіталу підприємства, %.

Фінансовий капітал підприємства, за твердженнями вчених, формують обсяги готівки, цінні папери (облігації, акції) та фінансові інструменти, його величина розраховується так ⁵⁶⁴:

$$K_{\text{фін}} = A_{\text{об}} - З + ІД - КЗ, \quad (2.30)$$

де $K_{\text{фін}}$ – величина фінансового капіталу підприємства, гр. од.;

$A_{\text{об}}$ – вартість оборотних активів підприємства, гр. од.;

$З$ – величина запасів на підприємстві, гр. од.;

$ІД$ – обсяг інвестицій, гр. од.

$КЗ$ – обсяг короткотермінових зобов'язань підприємства, гр. од.

Величину чистих «стандартизованих» прибутків, сформованих функціонуванням фінансового капіталу, пропонується обчислювати за формулою ⁵⁶⁵:

$$\bar{P}_{\text{фін}} = \frac{K_{\text{фін}} \times ROA_{\text{фін}}}{100\%}, \quad (2.31)$$

⁵⁶² Gu F. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – Р. 9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf

⁵⁶³ Там же.

⁵⁶⁴ Там же.

⁵⁶⁵ Там же.

де $\overline{P}_{\text{фіз}}$ – величина чистих «стандартизованих» прибутків, сформованих функціонуванням фінансового капіталу, гр. од.;

$K_{\text{фін}}$ – величина фінансового капіталу підприємства, гр. од.;

$ROA_{\text{фін}}$ – дохідність фізичного капіталу підприємства, %.

Зауважимо, що дохідність фінансового капіталу підприємства вчені пропонують визначити на рівні 4,5 % (на основі дохідності урядових облігацій у 1980–1990 рр.)⁵⁶⁶.

Отриману середню величину «стандартизованих» чистих прибутків підприємства зменшують на суму величин чистих «стандартизованих» прибутків, сформованих функціонуванням фізичного та фінансового видів капіталу, отримуючи, таким чином, показник величини чистих «стандартизованих» прибутків, сформованих функціонуванням інтелектуального капіталу (в авторській моделі капіталу знань), тобто за формулою⁵⁶⁷:

$$\overline{P}_{\text{інт}} = \overline{P} - \overline{P}_{\text{фіз}} - \overline{P}_{\text{фін}}, \quad (2.32)$$

Доцільно зауважити, що на основі ситуації на ринку, зокрема функціонування підприємств сектора комп'ютерного програмування і біотехнологій, дохідність інтелектуального капіталу ($ROA_{\text{інт}}$) запропоновано визначити на рівні 10,5 %⁵⁶⁸, а розрахунок величини інтелектуального капіталу (в авторській моделі «капіталу знань») здійснити за формулою⁵⁶⁹:

$$K_{\text{інт}} = \frac{\overline{P}_{\text{інт}}}{ROA_{\text{інт}}} \times 100\%, \quad (2.33)$$

де $K_{\text{інт}}$ – величина інтелектуального капіталу (капіталу знань) підприємства, гр. од.;

$\overline{P}_{\text{фіз}}$ – величина чистих «стандартизованих» прибутків, сформованих функціонуванням інтелектуального капіталу (капіталу знань), гр. од.;

$ROA_{\text{інт}}$ – дохідність інтелектуального капіталу, %.

⁵⁶⁶ Gu F. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – P. 9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf

⁵⁶⁷ Там же.

⁵⁶⁸ Там же P. 26..

⁵⁶⁹ Там же.

На основі вищевикладеного можемо стверджувати, що суттєвою перевагою методики вимірювання та оцінки ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства Лева Баруха та Гу Фенга «Дохід з капіталу знань» є її універсальний характер, адже алгоритм розрахунку показників дозволяє вимірювати та здійснювати оцінку ефективності використання інтелектуального капіталу будь-якого підприємства, що значно розширює горизонти її застосування.

Однак, незважаючи на переваги метод «Дохід з капіталу знань» підлягає критиці за певний рівень суб'єктивізму, який присутній при визначенні дохідності фізичного, фінансового чи інтелектуального капіталу. Крім того, дискусійною у науковому колі є пропозиція щодо трьох джерел формування чистого прибутку підприємства, оскільки цей показник виражається загальною вартістю. Зазначимо, що методика Лева Баруха і Гу Фенга «Дохід з капіталу знань» розглядається перспективною з погляду інвесторів, оскільки дослідження Лева Баруха та Гу Фенга підтвердили високий кореляційний зв'язок саме між дохідністю акцій та прибутком, сформованим у результаті функціонування інтелектуального капіталу (0,53), а аналогічний показник для прибутку становить лише 0,29⁵⁷⁰. На основі наведеного вище, робимо висновок, що методика оцінки інтелектуального капіталу підприємства Лева Баруха та Гу Фенга є перспективною для майбутніх наукових розвідок.

Завершуючи зазначимо, що наведені методи дозволяють оцінювати загальну величину інтелектуального капіталу підприємства, водночас не даючи змоги виявляти детальні резерви впливу на капіталізацію суб'єкта господарювання. Важливою перевагою описаних вище методик оцінки інтелектуального капіталу підприємства є їх позитивний вплив на підвищення інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання для потенційних інвесторів, фінансових посередників та ін., що, враховуючи перспективний розвиток фінансового ринку України, може стати основним фактором залучення інвес-

⁵⁷⁰ Gu F. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – 52 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf

тиційних ресурсів вітчизняними підприємствами та забезпечення підвищення їх конкурентоспроможності. Згідно з нашими міркуваннями, залишається зовсім небагато – розуміння вітчизняною науковою, бізнесовою і політичною елітою важливості якісної освіти та фахової підготовки, а з боку пересічних громадян – усвідомлення необхідності постійного самонавчання, самовдосконалення, активної участі у житті громади та творенні оточення, у якому живемо.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

*Інвестування у знання
приносить найбільший прибуток
Бенджамін Франклін*

3. 1. Мотивування працівників до підвищення рівня інтелектуалізації праці на підприємстві: європейський досвід і вітчизняні перспективи

Швидкі зміни турбулентного середовища спричинюють появу нової парадигми функціонування сучасних підприємств – нових правил, принципів і способів господарювання – та популяризують проблеми інтелектуалізації праці, вирішення яких можна забезпечити, насамперед, на основі розвитку індивідуального інтелектуального капіталу. У повсякденному житті це означає трансформацію «індустріального підприємства» в «інтелігентне підприємство», розвиток якого базується на інформації, знаннях і креативності працівників.

Одним із учених, котрий уперше у 1963 р. написав про «працівників знань», звернувши увагу на зростання ролі знань і сформованого на їх базі індивідуального інтелектуального капіталу у розвитку підприємства, був Петер Друкер (1909–2005)⁵⁷¹. Дослідники Ікуджію Нонака та Гіротакі Такеучі зауважували про важливе значення у успішному розвитку японських фірм «... неформалізованих знань, які забезпечують розв’язання різних завдань... Ці знання дають можливість сприйняття організації не лише як машини для аналізу інформації, але як живого організму. ... розуміння для чого існує підприємство. В якому напрямку розвивається, в якому світі ця фірма прагне функціонувати і як побудований той світ є важливішим ніж аналіз інформації»⁵⁷².

⁵⁷¹ Myśli przewodnie Druckera / Peter Druker; [przeł. z ang. Anita Doroba]. – Warszawa: MT Biznes, 2002. – 509 s.

⁵⁷² Нонака И. Компания создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах / И. Нонака, Х. Такеучи; [пер. с англ. А. Трактинский]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2011. – С. 18.

Інший учений, Маріуш Братніцкі, зауважує, що в інтелігентному підприємстві «панує дух саморозвитку, який формує простір до самонавчання і вдосконалення працівників, а вони самі трактуються як особи .., які мають вплив на господарську діяльність»⁵⁷³. Дослідження вчених засвідчують, що 10 % підвищення рівня освіти забезпечує зростання продуктивності праці на 8,6 %, тоді як аналогічне збільшення акціонерного капіталу – лише 3–4 % зростання продуктивності праці⁵⁷⁴. Ось чому у сучасному світі відслідковуємо позитивну динаміку працевлаштування саме у сфері «розумової праці», зокрема, у США цей показник становить 85 % від загального приросту зайнятих, у Великій Британії – 89 %, в Японії – 90 %⁵⁷⁵. З цієї перспективи – найважливішим завданням для «інтелігентного підприємства» є забезпечення здатності його працівників до постійного самонавчання – для розвитку капіталу знань, та самовдосконалення – для формування капіталу компетенцій.

Важливо зауважити, що розвиток «інтелектуального підприємства» базується на інноваційній моделі, практицизм функціонування якої характеризується швидкими темпами старіння «капіталу знань» працівника, сформованого на основі отриманого високого рівня освіти завдяки володінню іноземними мовами, обізнаністю з інформаційними технологіями та високим рівнем здатності до самоорганізації, що, у свою чергу, вимагає організації системного самонавчання і постійного підвищення фахового рівня – самовдосконалення.

На необхідності постійного самонавчання звертають увагу у своїх працях вчені Келл Нордстрем і Йонас Ріддерстрале (2000) «... у світі, в якому триває пошук нематеріальних форм конкуренції, у тому світі, де усі рішення пов'язані зі знаннями і освітою, навчання повинно тривати протягом усього

⁵⁷³ Bratnicki M. Transformacja przedsiębiorstwa / Mariusz Bratnicki. – Katowice: Wydaw. Uczelniane Akademii Ekonomicznej w Katowicach im. Karola Adamieckiego, 1998. –S. 109.

⁵⁷⁴ Бендиков М. А. Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы: проблемы идентификации и измерения / Михаил Абрамович Бендиков, Катерина Викторовна Джамай // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 1. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/01.shtm1> (08.12.2012).

⁵⁷⁵ Глухов В. В. Экономика знаний/ Владимир Викторович Глухов, Світлана Борисовна Коробко, Татьяна Владимировна Маринина. – СПб.: Питер, 2003. – 527 с. – (Серия «Учебное пособие»).

професійного життя – освіта це не лише теорія і знання, але також емоційний і духовний розвиток. ... Якщо хочете знайти та утримати найкращих працівників – змушені забезпечити їм можливості навчання»⁵⁷⁶. Виходячи з наведеного вище, приходимо до розуміння, що важливу роль в «інтелігентному підприємстві» відіграють працівники – носії та власники індивідуального інтелектуального капіталу, здатність яких до пошуку нових знань і розвитку компетенцій виступає фундаментом, на основі якого формуються креативні здібності працівників, розвивається відповідне середовище, що слугує імпульсом у забезпеченні перспективного розвитку суб'єкта господарювання. Однак, зауважимо, що для розвитку індивідуального інтелектуального капіталу важливо не лише забезпечити формування певного «капіталу знань» і «капіталу компетенцій», а й мінімізувати ті втрати, що можуть мати місце при звільненні особи.

Таким чином, у господарській діяльності вітчизняних «інтелігентних підприємств» доцільно виходити з двох тенденцій: по-перше – забезпечення розвитку працівників та інтелектуалізації їхньої праці; по-друге – мотивації працівників до інтелектуальної діяльності, адже працівники, які налаштовані на системне навчання, набувають нових рис, зокрема креативності, інтелігентності, комунікативності. Перший вектор розвитку індивідуального інтелектуального капіталу підприємства ґрунтується на збільшенні у господарській практиці вітчизняних суб'єктів господарювання кількості робочих днів, призначених для навчання і підвищення кваліфікації працівників (впродовж року). Другий – передбачає визначення місця і джерел навчання працівників, найбільш здатних до розвитку свого «капіталу компетенцій».

Цікавим для моделювання розвитку індивідуального інтелектуального капіталу на вітчизняних підприємствах є досвід європейських країн, де діапазон робочих днів, присвячених освіті та навчанню, знаходиться у межах від 1 до 12 днів, зокрема, майже у половини підприємств (50 %) цей показник становить від 1 до 6 днів; у третини підприємств (33 %) перевищує показник

⁵⁷⁶ Нордстрем К. Бизнес в стиле фанк. Капитал пляшет под дудку таланта / Кьел Нордстрем, Йонас Ріддерстрале; [пер. с англ. П. Павловский]. – СПб: Питер, 2011. – С. 222.

7 днів⁵⁷⁷. При цьому, зазначимо, що у низці високорозвинутих країн витрати часу на освіту та навчання персоналу підприємства суттєво перевищують середнє значення (11 %), зокрема у Великій Британії – 21 робочий день на одного працівника в рік, у Португалії – більше 20 робочих днів на одного працівника в рік, в Італії – більше 19 робочих днів на одного працівника в рік, в Ірландії – більше 14 робочих днів на одного працівника в рік, Люксембурзі – майже 12 робочих днів на одного працівника в рік. Найнижчі значення цього показника віднотовуємо у Фінляндії – майже 4 робочих дні на одного працівника в рік, у Данії та Німеччині – майже 6 робочих днів на одного працівника в рік⁵⁷⁸.

Беручи до уваги частку підприємств, які виділяють від 1 до 6 робочих днів на розвиток «капіталу знань» і «капіталу компетенцій» своїх працівників, то в наведених та низці інших країн їх значення значно перевищує середнє (50 %), зокрема, у Фінляндії частка таких підприємств становила 76 %, Ірландії і Франції – 66 %, Голландії – 65 %, Німеччині – 63 %, Швеції – 60 %, Австрії – 59 %, Данії і Бельгії – 53 %, Люксембурзі – 52 %. У той же час, для країн, які на сьогодні фіксують погіршення макроекономічної динаміки, аналогічний показник значно нижчий середнього значення, наприклад, у Португалії – 33 %, в Італії – 32 %, Іспанії – 28 %, Греції – 25 %⁵⁷⁹.

Цілком логічно, що при оцінці частки підприємств, які виділили більше 7 робочих днів на розвиток «капіталу знань» і «капіталу компетенцій» своїх працівників, бачимо, що в окремих країнах їх значення перевищує середнє (50 %), зокрема, в Італії 55 %. При цьому, даний показник у низці країн залишається нижчий середнього, наприклад в Іспанії (42 %), Греції (41 %), Великій Британії (38 %), Голландії (21 %), Франції (19 %), Фінляндії (12 %).

Аналізуючи подальші тенденції, приходимо до розуміння, чому низка країн на сьогодні опинилися у кризовому стані (Португалія, Іспанія, Греція, Італія), незважаючи на нібито хороші значення показників навіть порівняно

⁵⁷⁷ Boni M. Polska 2030 – Trzecia fala nowoczesności / Michał Boni // Edukacja, nauka i rynek pracy: (Presa Rady Ministrów). – (28 marca 2011). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pkpplewiatan.pl/opinie/aktualnosci/2011/1/_files/2011_04/Rynek_pracy_-_MB_-_AKtywizacja_Zawodowa.pdf

⁵⁷⁸ Там же.

⁵⁷⁹ Там же.

зі стабільними економіками (Франція, Фінляндія, Німеччина). Саме для цих країн характерні і найвищі негативні результати, зокрема частка підприємств, керівники яких не змогли дати відповіді на окреслені вище запитання – Іспанія (26 %), Греція (22 %), Португалія (21 %), а також частка підприємств, які зовсім не практикують запровадження «днів навчання і освіти» – Португалія (15 %), Греція (11 %), Іспанія (4 %).

Крім того, деструктивний вплив на погіршення економічної ситуації у цих країнах спричинило, за нашими переконаннями, існування суттєвих розбіжностей у створенні умов для розвитку «капіталу знань» і «капіталу компетенцій» своїх працівників. Так, найнижчим показник частки підприємств, які впроваджували у своїй практичній діяльності «начальні і освітні дні», був у Греції (66 %), Португалії (65 %), Іспанії (70 %) – при середньому його значенні 85 %, тоді як найвищий зафіксовано в Ірландії – 92 %, де лише 1 % підприємств не практикує даних векторів розвитку. При цьому зауважимо, що аналогічні показники фіксувалися у Німеччині – 91 % і 1 % відповідно, у Швеції 85 % і 1 % відповідно, у Франції 55 % і 5 % відповідно, у Фінляндії – 82 % і 3 % відповідно, в Італії – 87 % і 9 % відповідно⁵⁸⁰.

Важливо зауважити, що серед підприємств, що не практикують впровадження «днів навчання і освіти» основу складають ті, які не експортують свою продукцію. Разом з тим, усі без винятку експортно-орієнтовані підприємства мотивують своїх працівників до розвитку «капіталу знань» і «капіталу компетенцій», забезпечуючи на цій основі підвищення рівня інтелектуалізації праці.

Привертає увагу той факт, що усі підприємства, які виділяли 7 і більше робочих днів на «навчання і освіту» своїх працівників, – винятково «молоді» на ринку та займаються експортом, зокрема, частка експорту у загальному обсязі реалізації продукції становить 50 % і вище. Водночас, підприємства, які встановили від 1 до 6 робочих днів на «навчання і освіту» працівників, не займаються зовнішньо-економічною діяльністю, або ж частка експорту у за-

⁵⁸⁰ Boni M. Polska 2030 – Trzecia fala nowoczesności / Michał Boni // Edukacja, nauka i rynek pracy: (Presja Rady Ministrów). – (28 marca 2011). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pkpplewiatan.pl/opinie/aktualnosci/2011/1/_files/2011_04/Rynek_pracy_-_MB_-_AKtywizacja_Zawodowa.pdf

гальному обсязі реалізації продукції знаходиться на межі нижче 50 %. На підставі наведеного вище аналізу можемо стверджувати, що надзвичайно актуальним для вітчизняних підприємств залишається вирішення проблеми розвитку «капіталу знань» і «капіталу компетенцій» своїх працівників. Адже без конструктивного вирішення цього питання у найкоротші терміни українським суб'єктам господарювання не вдасться забезпечити достатнього рівня конкурентоспроможності. Враховуючи це, пропонуємо визначити два етапи реалізації програми розвитку індивідуального інтелектуального капіталу на вітчизняних підприємствах: перший полягає у запровадженні в господарську практику встановлення (у межах робочого часу) витрат часу на «навчання і освіту» до 6 робочих днів у рік на одного працівника; другий – поступове збільшення витрат робочого часу на розвиток «капіталу знань» і «капіталу компетенцій» своїх працівників (більше 12 днів у рік на одного працівника).

Привертають увагу статистичні показники, які характеризують ефективність закладів, що організовують навчання і забезпечують підвищення кваліфікації й мотивації персоналу підприємств. Аналіз статистичної інформації засвідчує, що домінантою забезпечення ефективності характеризується навчання, яке здійснювалося безпосередньо на підприємстві (більше 50 %) чи на базі приватних освітніх закладів (майже 20 %). Однак, в українських реаліях, де, на жаль, не сформований прошарок інтелігенції у жодній сфері суспільного життя – бізнесу, політики тощо, говорити про якість освітніх послуг, наданих приватними освітніми закладами, є завчасно.

Найменш ефективними було навчання персоналу на базі державних закладів (12 %), дещо кращим в таких інституціях як торгові палати, торгові товариства (15 %) ⁵⁸¹. Наведені дані свідчать, що рівень довіри до якості освітніх послуг у межах європейського простору також є недостатнім. Зауважимо, що не є винятком і ситуація в Україні. Однак, її вирішення полягає в налагодженні партнерських відносин двох секторів – освітньо-наукового та бізнесового. Адже українські приватні вищі навчальні заклади не є аналогами

⁵⁸¹ Boni M. Polska 2030 – Trzecia fala nowoczesności / Michał Boni // Edukacja, nauka i rynek pracy: (Presja Rady Ministrów). – (28 marca 2011). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pkpplewiatan.pl/opinie/aktualnosci/2011/1/_files/2011_04/Rynek_pracy_-_MB_-_AKtywizacja_Zawodowa.pdf

європейських закладів, конкурентоспроможність і престижність яких формувалися упродовж багатьох десятиліть⁵⁸². Зважаючи на низький рівень якості освіти у більшості приватних навчальних закладів, вважаємо за доцільне зауважити, що саме швидке вирішення питань взаємодії освітнього та бізнесового секторів забезпечить можливості їхнього стратегічного розвитку.

Залежно від особистих можливостей набуття нових знань і компетенцій для персоналу підприємства можливе у рамках:

- навчання під час здобуття вищої освіти з подальшою системою самонавчання впродовж усього життя;
- навчання на підставі вивчення і аналізу досвіду конкурентів – моніторинг, копіювання (tracing), бенчмаркінг, спонсорінг;
- отримання знань із оточення – консалтингові фірми, бізнес-школи, медіа, конференції, симпозіуми, круглі столи тощо;
- навчання на основі обміну інформацією – інтерв'ю, діалоги, дискусії, інші способи комунікації;
- самонавчання на основі власного практичного досвіду.

Доволі цікавою у контексті нашого дослідження є інформація про фаховий рівень та рівень компетенції персоналу підприємств у європейських країнах вимагає покращення мотивації персоналу до набуття нових компетенцій та пристосування до змін (більше 65 % підприємств); організації практики і навчання для технічного персоналу (45 % підприємств); основних кваліфікацій робочої сили (більше 25 % підприємств); університетського персоналу (більше 10 %). При цьому, пріоритети забезпечення розвитку «капіталу знань» і «капіталу компетенцій» персоналу зосереджуються у сфері покращення мотивації працівників до набуття нових компетенцій у Фінляндії (майже 90 %), Німеччині (80 %), Швеції (більше 70 %), Франції (майже 50 %), Португалії, Італії, Греції (більше 50 %). Загострюється питання щодо покращення навчання і практик для технічного персоналу, зокрема, у Німеччині (60 %), Бельгії (57 %), Іспанії, Португалії (понад 40 %)⁵⁸³.

⁵⁸² Університети, які функціонують менше 50 років, вважаються молодими навчальними закладами.

⁵⁸³ Boni M. Polska 2030 – Trzecia fala nowoczesności / Michał Boni // Edukacja, nauka i rynek pracy: (Presa Rady Ministrów). – (28 marca 2011). [Електронний ресурс] – Режим доступу:

Позитивним моментом можемо вважати те, що найменше зауважень віднотовано до якості підготовки університетського персоналу в усіх без винятку країнах. Заслугує на увагу, що необхідність покращення подають такі прогресивні країни, як Німеччина (майже 20 %), Бельгія (більше 15 %), Іспанія і Греція (до 15 %) [291, с. 52].

Зважаючи на те, що останнім часом усе частіше є помітним зростання впливу «капіталу знань» не лише на формування високого рівня професійної та інтелектуальної компетентності, з одного боку, а й покращення рівня комунікативної компетентності працівників завдяки демократизації країни, розвитку громадянського суспільства та кращого володіння інформаційними технологіями – з іншого, можемо зробити висновок щодо неодмінного підвищення на цій підставі рівня креативних компетенцій працівників вітчизняного бізнес-середовища. Дослідження учених підтверджують, що важливу роль у формуванні креативного клімату на підприємстві відіграє рівень доступу до інформації, її аналіз та економічна оцінка. Зауважимо, що на важливість креативності у бізнес-процесах у своїх працях звертали увагу Йозеф А. Шумпетер⁵⁸⁴ (1883–1950), Фредерік Тейлор⁵⁸⁵ (1856–1915), Петер Друкер (нар. 1909 р.), стверджуючи, що інноваційність базується на креативності, вводячи поняття «комбінацій нових змін», «креативного підприємця», «креативної організації». На сучасному етапі розвитку суспільства креативність досконало вписується у динамізм процесів розвитку інтелектуального капіталу підприємства, виступаючи важливою якісною характеристикою індивідуального інтелектуального капіталу.

У реаліях сьогодення покращення рівня креативної компетентності працівників, який формується завдяки високій пізнавальній еластичності людини та її схильності до нестандартного мислення (інакше кажучи «нестандартного вирішення проблем»), виступає найважливішим чинником забезпечення стрибкоподібних, якісно-нових, прогресивних змін у сфері функціонування вітчизняних підприємств, оскільки всі джерела «економічного прори-

http://pkpplewiatan.pl/opinie/aktualnosci/2011/1/_files/2011_04/Rynek_pracy_-_MB_-_AKtywizacja_Zawodowa.pdf

⁵⁸⁴ Шумпетер Йозеф Алоїс – опрацювала інноваційну теорію.

⁵⁸⁵ Тейлор Фредерік – розробник наукової організації праці.

ву» уже, на жаль, вичерпані. Креативність працівника забезпечується на основі надання автономії щодо виконання професійних обов'язків, створення атмосфери підтримки креативності, що в результаті знаходить своє відображення у пропозиціях креативного вирішення проблем, активізації винахідницько-раціоналізаторської роботи на підприємстві, а це забезпечує зміцнення складової «інтелектуальна власність підприємства» та загалом змінює ментальність. Саме на останній часто люблять акцентувати увагу українські політики, обґрунтовуючи неуспішність будь-яких реформ у вітчизняному просторі.

Зважаючи на той факт, що рівень освіти найбільшою мірою впливає на розвиток «креативних компетенцій», наголошуємо на необхідності реформування методики підготовки молодих фахівців в Україні, а саме змін щодо системи навчання, які б переорієнтувалися з вектора запам'ятовування і відтворення знань у площину новаторства, винахідливості та конструктивності, іншими словами – трансформація «багажу знань» у «капітал знань». Каталізатором у розвитку «креативних компетенцій» на сьогодні вважається читання книжок, що забезпечує підвищення рівня креативності. Соціально-економічну доцільність підвищення показника інтенсивності читання доводять результати емпіричних досліджень. Так, більше 80 % населення Чехії читає принаймні одну книжку в рік, у Франції – майже 70 %, Польщі – 44 %. На цьому фоні досить високою є частка «реальних читачів», тих, які читають більше 5-6 книжок у рік, зокрема в Чехії – майже половина населення країни, у Франції і Польщі – більше третини населення⁵⁸⁶.

За оцінками «ЮНЕСКО», найбільше зацікавлення літературою – у британців – понад 70 %, росіян – 30 %, а в українців цей показник нижчий від 30 %⁵⁸⁷. Оцінка динаміки інтенсивності читання книг в Україні, проведена компанією «GfK», свідчить, що 25 % населення не читає взагалі; для 73 %

⁵⁸⁶ Boni M. Polska 2030 – Trzecia fala nowoczesności / Michał Boni // Edukacja, nauka i rynek pracy: (Presa Rady Ministrów). – (28 marca 2011). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pkpplwiatan.pl/opinie/aktualnosci/2011/1/_files/2011_04/Rynek_pracy_-_MB_-_AKtywizacja_Zawodowa.pdf

⁵⁸⁷ Ситуація з читанням в Україні наближається до катастрофи // Українська банерна сеть. – 2012. – 06 січня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vsiknygy.net.ua/news/16113/> (21 лютого 2013 р.)

«читання не є сферою інтересів», лише 19 % населення читає раз у місяць⁵⁸⁸. Наведені дані дають підстави передбачити позитивні зрушення у нарощенні креативного потенціалу європейських країн, а, водночас, виявити проблемні питання щодо створення сприятливих умов для стимулювання розвитку креативних компетенцій в Україні.

Важливо зауважити, що за показником «глобального індексу креативності» на сьогодні виділяють три рівні міст: перший – Нью-Йорк, Лондон, Токіо, Париж; другий – Чикаго, Лос-Анжелес, Сідней, Торонто, Цюріх, Брюссель, Мадрид, Мехіко, Сан-Пауло, Москва, Сеул; третій – Бостон, Вашингтон, Даллас, Х'юстон, Майамі, Амстердам, Дюссельдорф, Женева, Джакарта, Прага, Сантьяго, Пекін, Стокгольм, Монреаль, Варшава⁵⁸⁹. На жаль, серед «креативних міст» відсутні українські, що дає підстави акцентувати увагу на необхідності пошуку нових підходів до осмислення необхідності інвестування у розвиток креативного середовища.

Доповнення «капіталу компетенцій» людини креативністю в українських реаліях на сьогодні виглядає цілком ймовірним. При цьому зауважимо, що креативним потенціалом повинні володіти усі без винятку працівники підприємства, а менеджерський корпус підприємства зобов'язаний мотивувати персонал до підвищення рівня креативності, що у своїх дослідженнях підтвердив вчений Джек Фітц-Енз стверджуючи, що у сучасних підприємствах «... менеджери дивляться на людей як на потенційне джерело доходу і працюють над тим, щоб виявити цей потенціал. Витрати на освіту трактують як інвестиції, що підвищують його вартість»⁵⁹⁰.

⁵⁸⁸ Українці втратили цікавість до читання книжок. Освітній портал «Педпреса». – 2012. – 30 березня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pedpresa.com/blog/ukrajintsi-vtratyly-tsikavist-do-chytannya-knyzhok.html> (21 лютого 2013 р).

⁵⁸⁹ Boni M. Polska 2030 – Trzecia fala nowoczesności / Michał Boni // Edukacja, nauka i rynek pracy: (Presa Rady Ministrów). – (28 marca 2011). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pkpplewiatan.pl/opinie/aktualnosci/2011/1/_files/2011_04/Rynek_pracy_-_MB_-_AKtywizacja_Zawodowa.pdf

⁵⁹⁰ Фитц-енц Дж. Рентабельность инвестиций в персонал: измерение экономической ценности персонала / Як Фитц-енц; [пер. с англ. М. С. Меншикова, Ю. П. Леонова; под ред. В. И. Ярных]. – М.: Вершина, 2006. – С. 47. – (Актуальность, Компетентность, Достоверность)

Розвиток креативної компетентності особи, за дослідженнями вчених, найефективніше забезпечується на основі самомотивації, що є ефектом власного «капіталу знань», рівня інтелектуальної і комунікативної компетентності, які стимулюють особистість до пізнання нових зацікавлень, формування активної життєвої позиції та конструктивного способу життя. Однак, зауважимо, що формування креативної компетентності особи у вітчизняних реаліях є обмеженим, оскільки немає твердого підґрунтя для їх виникнення у суспільстві, а саме оптимізму, інтересу, довіри тощо.

Опираючись на наведене вище, скажемо, що конструктивний розвиток вітчизняних суб'єктів господарювання можна забезпечити двома шляхами: перший – формування соціальної відповідальності бізнесу, тобто вкладання бізнесом коштів у розвиток громадянського суспільства, фінансування освітньо-культурних заходів, створення грантових програм для стажувань, підтримка діяльності неурядових громадських організацій; другий – вкладання коштів у мотивацію працівників до розвитку «креативних компетенцій», що може здійснюватися у різних формах матеріального (премії, участі у прибутках, грошові винагороди тощо) чи нематеріального (морального) стимулювання за креативні ідеї, оригінальні пропозиції чи нові варіанти вирішення проблем.

Відтак, вітчизняним суб'єктам господарювання для розвитку індивідуального інтелектуального капіталу та покращення мотивації працівників до нарощення «капіталу знань» і «капіталу компетенцій» було б доцільно запровадити складання планів працевлаштування, навчання і мобільності працівників, що, з наших міркувань, дозволить модернізувати процеси планування праці на підприємстві, враховуючи світові тенденції розвитку. Так, плани навчання дозволять забезпечити підвищення кваліфікації персоналу підприємства; плани мобільності – уможливлять оцінку професійного кар'єрного зростання кожного працівника, що також вимагає новелізації методів мотивації до підвищення рівня інтелектуальної, креативної та комунікативної компетентності персоналу. Зауважимо, що підвищення рівня комунікативної компетентності працівників вітчизняних підприємств забезпечить вироблення лідерських якостей, адаптація та здатність до колективної праці, а це є необ-

хідним елементом модернізації векторів вирішення проблемних питань в умовах нової парадигми господарювання.

Динамічне оточення, у якому функціонує сучасне підприємство, вимагає постійної новелізації векторів розвитку індивідуального інтелектуального капіталу, який можна розглядати як «двигун», що забезпечує зрівноважений еколого-економічний, інноваційний розвиток суб'єкта господарювання. Власне інноваційна модель підприємства вимагає високого рівня розвитку креативних компетенцій працівників, адже лише такий фахівець зможе створювати інноваційні продукти та підвищувати конкурентоспроможність суб'єкта господарювання. Зважаючи на цей факт, сучасні підприємства намагаються мотивувати своїх працівників до прояву креативності під час виконання функціональних обов'язків, використовуючи розмаїття уже відомих технологій і моделей стимулювання. Розглядаючи креативність як інструмент забезпечення конкурентних переваг, важливим є створення творчого клімату усередині підприємства та формування сприятливого оточення, де функціонуватиме суб'єкт господарювання. Водночас, розвиток такого прокреативного оточення вимагає усвідомлення керівниками та власниками вітчизняних підприємств важливості інвестування у розвиток локальних громад, міжсекторного партнерства, зокрема, формування зв'язків із органами місцевого самоврядування і третім сектором – громадськими організаціями тощо.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що, безумовно, екзистенція вітчизняних підприємств в умовах новітньої парадигми господарювання базується на розвитку індивідуального інтелектуального капіталу, формування якого значно мірою визначається соціальним середовищем, у якому функціонує суб'єкт господарювання. За таких обставин основним завданням керівництва та менеджерського корпусу підприємства є налагодження міжсекторного партнерства, представленого формуванням стійких інтеракційних взаємозв'язків між сферами науки та освіти, бізнесу та громадських організацій з метою розвитку соціального інтелектуального капіталу, про що йтиметься далі.

3.2. Оптимальні напрями функціонування міжсекторного партнерства у контексті розвитку соціального капіталу в українських реаліях

У панорамі сучасного суспільного розвитку, яка охоплює сукупність динамічних і швидкозмінних процесів, важливе місце займає концепція соціальної ринкової економіки, що сформувалася на ґрунті наукової течії ортолібералізму. Особливої актуальності в українських реаліях набуває концепція соціальної ринкової економіки, вперше запропонована вченим Альфредом Мюллером-Амацком. Вона базується на трьох ключових цінностях – свободі, відповідальності та справедливості, які пізніше практик із Міністерства економіки Федеративної Республіки Німеччина Людвіг Ерхард доповнив принципом «добробут для всіх»⁵⁹¹. Такі висновки знаходять підтвердження у тому, що в 2011 р. поза межею бідності в Україні знаходилося більше чверті населення (26,5 %), а в деяких регіонах цей показник перевищував 40 %⁵⁹².

Підтвердженням негараздів у цій сфері в українському суспільстві є дослідження рівня середніх річних доходів на одну дорослу особу, які свідчать про те, що цей показник в Україні є у 136 разів нижчим, ніж у Швеції, у 86 раз – ніж у США, майже у 4 рази – ніж у Росії. Близько половини дорослого населення (42,5 %) у 2010 р. отримали доходи, нижчі 1 тис. дол. США, що перевищує аналогічний показник у сусідній Польщі майже у три рази; лише для 4 % населення доходи знаходилися в межах від 10–100 тис. дол. США. тоді, як у сусідній Росії аналогічний показник був більшим майже у шість разів (23,5 %), а в порівнянні з Польщею перевищення сягало більше 12 разів (50,4 %). Зауважимо, на практиці це означає, що більша половина дорослого населення Польщі, отримує доходи у межах від 10–100 тис. дол. США⁵⁹³.

⁵⁹¹ Pysz P. Społeczna gospodarka rynkowa: ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej / Piotr Pysz. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. – S. 16–17. – (Współczesna ekonomia).

⁵⁹² Романів Є. Загальна кількість безробітних українців – 8,3 мільйон осіб / Євгенія Романів. // Експрес Медіа. – 03.05.2011 р. : (17³⁰) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.exspres.ua/main/201105/03/45402> (12.07. 2013)

⁵⁹³ Порівняльний розподіл доходів громадян між Україною, Російською Федерацією та Польською Республікою. – // Шустер LIVE, ТРК Україна, 22.10.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rutube.ru/tracks/3702124.html> (12.07. 2011).

Зважаючи на ці показники та враховуючи те, що добробут є результатом конкуренції, можемо стверджувати про недостатній рівень її присутності у вітчизняній економічній системі.

Конкуренція є результатом дотримання принципу свободи діяльності суб'єктів господарювання, що свідчить про її низький рівень на українських теренах і про недотримання цього принципу соціальної ринкової економіки. Згідно з нашими міркуваннями, в умовах «економіки знань» забезпечення високого рівня добробуту в сфері нематеріальної якості життя людини можливе лише за рахунок розвитку свободи, демократичності, плюралізму та конкуренції у суспільстві, що позитивно впливає на активізацію людського чинника. Зрозуміло, що креативні й талановиті особистості здатні розвивати індивідуальний інтелектуальний капітал, а сильні та активні – позитивно впливати на формування соціального капіталу, який на сьогодні формує оточення суб'єкта господарювання, що позитивно динамізує чи стримує розвиток інтелектуального капіталу підприємств.

Формування і дотримання цінностей соціальної ринкової економіки в Україні можна забезпечити шляхом розвитку так званого «третього сектора», перш за все, неурядових громадських організацій (товариств за інтересами, громадських організацій тощо). Основне їх завдання полягає у задоволенні соціальних потреб громади та підприємців (торгово-промислові палати, товариства підприємців тощо) шляхом здійснення постійного моніторингу і контролю за функціонуванням сектора урядових інституцій. Правильність наших тверджень доводить світова практика, адже відомо, що чим більше демократичною є країна, чим більше діє в ній громадських організацій, то, відповідно, вищими є соціальна активність громадян і рівень якості життя населення. Крім того, функціонування цього сектора в Україні, за нашими переконаннями, дозволить суттєво знизити рівень корумпованості, що є одним із головних негативних чинників впливу на інвестиційну привабливість вітчизняних суб'єктів господарювання тощо.

Недостатній рівень якісного розвитку даного сектора в українських умовах господарювання не дозволяє ефективно використовувати державою й адміністративні методи впливу для подолання корупції, адже створений На-

ціональний Антикорупційний Комітет, на жаль, не функціонує ефективно. Зважаючи на те, що за своєю природою ринкова економіка передбачає обмежене застосування адміністративних методів її регулювання, то лише побудова якісно нового третього сектора в Україні здатна створити потенційні можливості для якісно нових, прогресивних змін. Власне якісне покращення третього сектора в українських реаліях дозволить знизити рівень тиску на громадянське суспільство з боку провладних структур та обмежить рівень зловживань державними чиновниками різних рівнів управління.

З іншого боку, у розвитку цієї складової безпосередньо зацікавлений підприємницький сектор, який покращує свої можливості для отримання фахових консалтингових послуг юридичного, інформаційного чи економічного характеру – аналіз, експертизи, конференції, семінари, симпозіуми тощо. В умовах динамічних змін оточення суб'єкт господарювання через активну участь у функціонуванні третього сектора розширює свої можливості пошуку потенційних контрагентів, налагодження зв'язків із представниками місцевих органів влади шляхом безпосереднього спілкування під час проведення офіційних імпрез, організованих інституціями, які його репрезентують.

Очевидною є зацікавленість у розвитку третього сектора і держави, адже його послуги носять відкритий характер, що дозволяє активізувати людський чинник, забезпечити розвиток інтелектуального капіталу, а в наших умовах – спрямувати на інноваційну модель розвитку вітчизняні підприємства. У результаті забезпечимо можливості збільшення витрат на фінансування наукових досліджень вітчизняними суб'єктами господарювання, а разом з тим – отримання резервів зниження витрат із дефіцитного Державного бюджету, спрямування цих коштів на підвищення соціального рівня життя громадян. Свідченням правильності наших тверджень є статистичні дані щодо структури витрат на фінансування наукових досліджень у розвинутих країнах світу, зокрема, ті держави, які мають найвищий показник рівня витрат (у % до ВВП), характеризуються і найнижчим показником частки видатків із бюджетів різних рівнів (табл. 3. 1).

Таблиця 3. 1. Динаміка структури витрат на фінансування НДДКР у різних країнах світу у 2005–2010 рр.

Країна	Рівень витрат (% до ВВП)			Витрати під-приємств, %	Витрати з бюджетів, %
	2005	2008	2010	2010	2010
1	2	3	4	5	6
Ізраїль	-	-	4,3	82,3	17,7
Фінляндія	3,3	3,5	4,0	73,5	26,0
Швеція	4,2	3,8	3,6	70,4	29,6
Японія	-	-	3,4	78,6	21,4
Південна Корея	-	-	3,4	74,2	25,8
Данія	2,4	2,7	3,0	69,9	30,1
Швейцарія	-	-	3,0	74,0	26,0
США	2,8	2,8	2,8	67,9	32,1
Німеччина	-	-	2,8	67,3	32,7
Австрія	-	-	2,7		
Чехія	-	-	1,5	55,1	44,9
Естонія	-	-	1,4	50,4	49,6
Литва	-	-	0,8	33,3	66,7
Польща	0,64	0,61	0,7	33,6	66,4
Болгарія	-	-	0,7	37,4	62,6
Росія	1,2	1,0			
Україна	0,99	0,84	0,82	0,96	0,34

(джерело: складено автором на основі: Innovation Union Competitiveness Report-2011 edition 2011, Luxembourg p 86; Nauka i technika w Polsce 2003-2011 s. 82-84, 345-347).

Отже, згідно зі статистичними даними можемо констатувати, що раціональна структура витрат на фінансування наукових досліджень є помітною у найбільш розвинутих країнах – Ізраїль, Фінляндія, Швеція, Японія, Південна Корея, Данія, Швейцарія, де рівень цих витрат не опускається нижче 3 %. Помітними є деякі коливання у динаміці показника витрат у відношенні до ВВП, спричинені впливом світової фінансової кризи 2007–2008 рр. Утримання високого рівня фінансування наукових досліджень забезпечило Швейцарії

у 2012 р. перше місце у світі за інноваційним індексом (9,86), Швеції – друге (9,74), Фінляндії – третє (9,66), Данії – п'яте (9,49)⁵⁹⁴.

Однак, чітко бачимо, що низький економічний розвиток України спричинений неефективною практикою фінансування НДДКР та дуже низьким рівнем частки цих витрат у ВВП країни. Якщо ж звернути увагу на те, що і величина показника ВВП є значно нижчою, ніж у розвинутих країнах, то негативні тренди у розвитку національної економіки є цілком виправданим і очевидним результатом.

У розвинутих країнах найважливішим джерелом витрат, призначених для фінансування НДДКР, є кошти суб'єктів господарювання, зокрема, у діапазоні 50 % і вище у більшій кількості держав-членів Європейського Союзу, США, Ізраїлю та Японії; від 30% до 50 % – у нових країнах-членах ЄС, а в Україні цей показник менше відсотка. Отже, вклад українського бізнес-сектора у фінансування НДДКР не забезпечує вагомих результатів. Зважаючи на той факт, що участь бізнесу в наукових дослідженнях є надто низькою, а більшість досліджень, які здійснюються силами науково-освітніх закладів, носить суто теоретичний характер, очевидним є недостатній рівень інноваційності українських підприємств. Підтвердженням достовірності зробленого висновку про обмежену участь вітчизняних суб'єктів господарювання у здійсненні наукових досліджень є те, що у структурі витрат, скерованих на фінансування НДДКР, переважають витрати на здійснення прикладних досліджень, а частка витрат, направлених у дослідно-конструкторські роботи є низькою. Спричинено це ще й тим, що мережа взаємозв'язків між секторами науки і бізнесу в Україні є недостатньо розвиненою, що зумовлює здійснення досліджень, які не знаходять широкого використання на вітчизняних підприємствах, цілі наукової політики не відображають їх нагальних проблем, а запроваджені ними інновації здебільшого носять імітаційний характер.

Наявні тренди у фінансуванні наукових досліджень в Україні є причиною низької конкурентоспроможності наукового та бізнес-секторів, що робить українську економіку низько інноваційною та не конкурентоспромож-

⁵⁹⁴ Knowledge Economy Index (KEI) 2012 Rankings [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.worldbank.org/kam (12.07. 2013).

ною. Зауважимо, що у високорозвинутих країнах реалізація такого підходу до фінансової політики є можливою завдяки взаємозв'язкам, які мають місце між усіма секторами – бізнесу, науки і освіти, держаних та неурядових організацій.

Вітчизняна практика підприємницької діяльності характеризується відсутністю співпраці між різними секторами та низько розвиненим ринком венчурного капіталу, які є важливим джерелом коштів у прогресивних економіках. Зважаючи на вищевикладене, можемо стверджувати про необхідність побудови таких інтерактивних взаємозв'язків у вітчизняній практиці господарювання. Формування міжсекторного партнерства суттєво збільшує потенційні можливості розвитку інтелектуального капіталу суб'єкта господарювання шляхом використання знань, які містяться у його оточенні, адже, згідно з твердженнями вчених, затрати часу на вирішення проблемних питань на основі опрацювання спеціальної літератури перевищує аналогічний показник на здійснення лабораторних досліджень.

3. 3. Моделювання векторів поширення офшорингу процесів знань в Україні

В умовах «нової парадигми» функціонування суб'єктів господарювання характеризується швидкими процесами деіндустріалізації, що проявляється ліквідацією науково-дослідних підрозділів великих промислових підприємств чи їх трансформацією у сучасні наукові центри з якісно оновленими цілями і мотивами діяльності. Створення таких наукових центрів супроводжується пошуком наукового потенціалу в інші країни, які можуть забезпечити зниження витрат на створення нових знань, що є основою розвитку інтелектуального капіталу підприємства. Делокалізація потенціалу наукових послуг в країни, які володіють високим фаховим рівнем персоналу, залученого до наукових досліджень, та нижчою вартістю робочої сили, відбувається шляхом відкриття сучасних наукових центрів, формування наукової інфра-

структури. Враховуючи такі тенденції на глобальному ринку, можемо стверджувати, що Україна має цілком реальні можливості для використання цих перспектив стратегічного розвитку.

В умовах «економіки знань» саме такий вектор розвитку повинен стати відправною точкою у здійсненні всіх видів економічних реформ, які повинні забезпечити зацікавленість Україною закордонними інвесторами. Крім того, ми вважаємо, що на сьогодні потенційні можливості України порівняно з іншими країнами є вищими, адже рівень підготовки майбутніх дослідників саме у математичному напрямі є дещо кращим, ніж, наприклад, у наших польських сусідів. Однак, зауважимо, що ці переваги є короткостроковими, а тому важливість їх швидкого використання є найважливішою.

Делокалізація потенціалу наукових послуг відбувається у рамках процесів їх офшорингу, насамперед, у формі прямих іноземних інвестицій, який на сьогодні охоплює більше 100 країн світу. За дефініцією, запропонованою OECD, офшоринг полягає у виокремленні частини бізнесових, ІТ, науково-дослідних послуг із наступною їх передачею до виконання підприємствам, які знаходяться на теренах країн із нижчими витратами праці і / чи більших обсягів інтелектуального капіталу⁵⁹⁵. Серед країн-лідерів, де вартість офшорингових послуг є найвищою дослідники виділяють Індію (40 % світового ринку), а ринок Центрально-Східної Європи становить біля 6 %. Зауважимо, що країною, яка утримує лідерські позиції щодо кількості працівників у цій сфері на теренах Східної Європи, є Польща, Чехія, Угорщина, Румунія, Словаччина і Болгарія. За останніми оцінками організації «NASSCOM», вартість офшорингових послуг у світовому масштабі сягала біля 117,5 млрд. дол. США⁵⁹⁶.

Ретроспективний аналіз дає підстави вченим виділити три хвилі у розвитку процесів офшорингу: перша – з початку 1980 рр. пов'язана з перенесенням виробничих процесів; друга – з початку 1990 рр. – відображає пере-

⁵⁹⁵ Offshoring and employment. Trends and impacts. – OECD, 2007 – 207 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oecd.org/industry/ind/38819650.pdf> (22.08.2013)

⁵⁹⁶ Gereffi G. The Offshore Services Value Chain: Developing Countries and Crisis / Gary Gereffi, Karina Fernandez-Stark. // World Bank Policy Research Working Paper – 2010. – nr. 5262. – 31 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-5262> (14.07.2013)

несення ІТ-послуг і рутинних бізнес-процесів, які забезпечують основи функціонування підприємств; третя хвиля почалася із початком ХХІ століття – пов’язана з перенесенням за кордон послуг, які забезпечують створення нових знань⁵⁹⁷.

Сучасні тренди офшорингу процесів знань (*Knowledge Process Offshoring*) базуються на аналітичних та експертних оцінках, що дозволяють забезпечувати високий рівень інтелектуалізації праці на підприємстві шляхом розширення доступу до висококваліфікованих, насамперед, технічних, аналітичних працівників. Крім того, останнім часом з’явилися потреби у спеціалістах різногалузевої підготовки. Зауважимо, що у 1990 рр. німецькі транскордонні корпорації відкрили більше закордонних науково-дослідних центрів, ніж за 50 попередніх років⁵⁹⁸. За твердженнями дослідників, саме застосування офшорингу процесів знань відомими міжнародними інвестиційними банками дає їм підстави утримувати високі рейтинги якості досліджень і аналітичних оцінок.

Проблема поширення офшорингу процесів знань в Україні не знайшла підтримки ні в державному, ні в бізнес-секторах. Водночас, наша сусідня держава – Польща, навпаки, активно сприяє розвитку цих процесів на своїх теренах. Наприклад, у 2010 р. найуспішнішим інноваційним проектом, реалізованим у м. Жешів, була інвестиція американської фірми «*Hamilton Sundstrand Poland*» у створення сучасного науково-дослідного центру, що дозволить залучити 70 інженерів до здійснення проектних досліджень допоміжних моторів «*APU*», які є додатковим джерелом енергії під час польоту і простою літака на аеродромі. Крім того, позитивна динаміка іноземних інвестицій, призначених для фінансування науково-дослідних проектів Польщі протягом останніх восьми років, коли віднотовано більш ніж 3-кратне зростання цього показника саме в бізнесовому секторі, доводить поширення офшорингу процесів знань у східному векторі. Зауважимо, що такий підхід до модернізації

⁵⁹⁷ Ciesielska D. Wpływ offshoringu na rozwój przedsiębiorstwa w świetle koncepcji zarządzania wartością firmy / Dorota Ciesielska [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.e-finanse.com/artykuly_eng/105.pdf (04.08.2011)

⁵⁹⁸ Björn A. Foreign Direct Investment in Industrial Research and Development: a Study of German MNCs / Ambos Björn // *Research Policy*. – 2005. – Vol. 34. – № 4. – P. 395–410.

векторів економічного зростання дає можливість забезпечувати країні інноваційний розвиток на основі інтелектуалізації процесів виробництва продукції та надання послуг.

Становлення інноваційної моделі розвитку змінює конкурентні позиції суб'єктів господарювання, вимагаючи активізації процесів розробки та впровадження інтелектуальних продуктів – інновацій та значної фінансової підтримки. Протягом останніх років у найближчій країні, з якою межує Україна, – Польщі – фінансування науково-дослідної діяльності з бюджетних і позабюджетних джерел характеризувалося низьким рівнем порівняно з країнами Євросоюзу. Як відомо, показником, що відображає рівень фінансування НДДКР у країнах Євросоюзу, є відсоток до валового внутрішнього продукту. Динаміка цього показника для Польщі протягом 1990–2006 рр. не була позитивною. Так, даний показник протягом аналізованого періоду зменшився із 0,96 % у 1990 р. до 0,76% у 1995 р. Після цього настає період зростання вказаного показника до максимального рівня у 1998 р. – 0,75 %. Проте, на жаль, позитивної динаміки втримати не вдалося і, починаючи з 1999 р. до 2003 р. цей показник знижується до рівня 0,54 %. У 2004 р. спостерігалось незначне зростання зазначеного показника, але позитивної динаміки не вдалося втримати у 2006 р., коли відбулося повторне його зниження до 0,56 % (рівень 2004 р). Найнижче значення цього показника в Польщі зафіксовано у 2003 р. – 0,54 %. (рис. 3. 1).

Зазначимо, що тенденція щодо зміни вищезгаданого показника у динаміці є позитивною, а це вкотре підтверджує позитивні зміни у реалізації політики побудови економіки знань у цій країні. Так, починаючи з 2008 р., помітною є стабільна тенденція збільшення поданого показника, зокрема у 2009 р. (0,67%), у 2010 р. (0,7 %), у 2011 р. (0,77 %), у 2012 р. (0,9 %). Враховуючи досвід фінансування науки у розвинутих країнах, цей показник є, звичайно, дуже низьким. Практика свідчить, що навіть інноваційні економіки сьогодні мотивують підприємців до науково-дослідницької діяльності. Зокрема, в Іспанії він становить 1,35 %, у Португалії – 1,51 %, Словенії – 1,60 %, Чехії –

1,47 %, Фінляндії – 3,5 %, Швеції – 4,5 %⁵⁹⁹. Зауважимо, що політика, спрямована на поширення офшорингу процесів знань, дозволить забезпечити утримання позитивної динаміки у майбутньому.

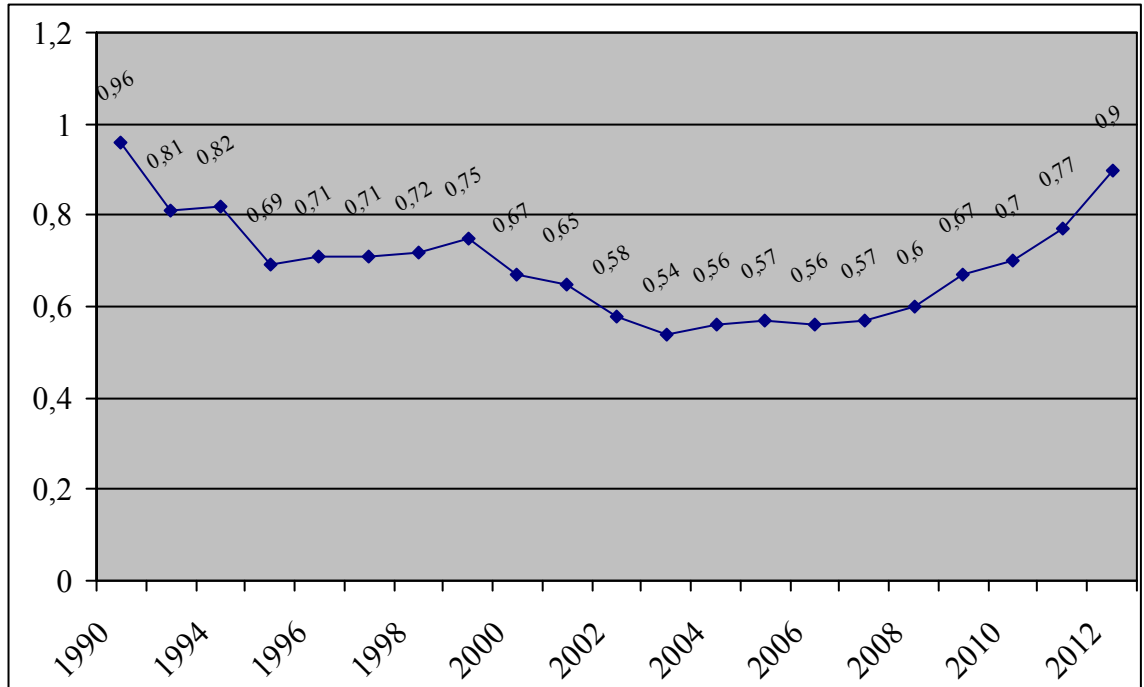

Рис. 3. 1. Динаміка фінансування наукових досліджень та розробок у Польщі в 1990-2010рр., у % до ВВП; (джерело: складено на основі Małych Roczników Statystycznych Polski за 2000-2013. pdf. [Електронний ресурс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive).

Для забезпечення нових конкурентних переваг для економіки Польщі урядом активно використовуються пропозиції стратегічних радників, які у своїх дослідженнях підтверджують, що на сьогодні Польща за своїми показниками знаходиться у розряді груп нижче середньої серед країн Європейського Союзу («*moderate innovators*»). Крім того, зазначається, що країни-лідери характеризуються високою якістю наукових досліджень, неабиякою активністю підприємств в інноваційній діяльності, великою кількістю отри-

⁵⁹⁹ Mały Rocznik Statystyczny Polski 2011. pdf. [Електронний ресурс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2011. – 2013 [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

маних патентів та успішною комерціалізацією наукових результатів. Водночас результати досліджень стратегічних радників при уряді Польщі підтверджують, що інтенсивність наукових досліджень у Польщі є майже втричі нижчою серед країн ЄС–27.

У моніторингу фінансування наукових досліджень і розробок бачимо, що найменше інноваційних коштів вкладено в придбання документації і ліцензій нових технологій. Протягом аналізованого періоду зниження фінансування цієї сфери зафіксовано у 2001 р. – на 77,1 млн. злотих, що більше на 26 % порівняно з 2000 р., та у 2004 р., коли зменшення суми інвестицій у цю сферу склало 298,3 млн. злотих, або більше 40 % порівняно з 2003 р. Крім того, позитивна динаміка була помічена у низці років – у 2002 р., коли сума вкладених коштів у придбання документації та ліцензій зросла на 193,7 млн. зл., або більш ніж на 88 %. У 2003 р. зростання склало 321,2 млн. злотих або майже 78 % порівняно з 2002 р. У 2005–2006 рр. темпи дещо сповільнилися. Так, починаючи з 2005 р. до 2009 р. помітною є стабільна тенденція до несуттєвого щорічного зростання цього показника. Однак, уже в 2009–2010 рр. зменшилася кількість підприємств, які закупували або продавали нові технології, зменшилася і кількість підприємств, які купували результати наукових досліджень у Польщі та країнах ЄС.

У той же час, активізація офшорингу процесів знань забезпечила збільшення майже на третину кількості підприємств, які продавали результати наукових досліджень за межі Польщі, а саме в країни ЄС. Це свідчить про підвищення конкурентоспроможності польської науки у європейських країнах.

Отже, аналізуючи витрати на інноваційну діяльність, зауважимо, що більш активними в інноваційній діяльності були приватні підприємства, зокрема, фінансування витрат на інноваційну діяльність у приватному секторі перевищувало 70 %, у секторі послуг – понад 80 % від загальної суми витрат на фінансування інноваційної діяльності⁶⁰⁰. Принагідно зацентруємо увагу на

⁶⁰⁰ Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2009: [Електронний ресурс]: Informacje i opracowania statystyczne / Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie / Magdalena Orczykowska, Joanna Piotrowska, Magdalena Wegner, Marta Zelińska. –

тому, що активнішими тут були великі підприємства з чисельністю працівників понад 499 осіб. При цьому, основним джерелом фінансування інноваційних витрат були власні кошти підприємств, питома вага яких у промисловому секторі становила понад 60 %, а в секторі послуг – понад 80 %⁶⁰¹.

Варто зазначити, що у Польщі активною є державна підтримка інноваційної діяльності підприємств шляхом створення преференційних умов для здійснення інноваційної діяльності.

Важливими джерелами державної підтримки інноваційної діяльності підприємств у Польщі виступають кошти державних інституцій (центральної і місцевих органів влади) та фондів ЄС. За статистичними показниками, в 2006–2009 рр. 21,5 % інноваційно активних підприємств у промисловому секторі отримали фінансову підтримку такого типу, тоді як у секторі послуг її одержав кожен десятий заклад. Крім того, підтримкою від державних інституцій скористалися понад 10 % промислових підприємств та понад 4 % закладів сфери послуг. Фінансову підтримку з фондів ЄС мали можливість отримати понад 6 % закладів сфери послуг.

Позитивним моментом можемо вважати те, що в країні перспективи підвищення конкурентоспроможності економіки пов'язані з визначенням нових конкурентних переваг, до яких відносять освіту, інноваційність, підприємництво, креативність та ефективність державної політики. Для побудови конкурентоспроможної економіки до 2020 р., за прогнозами вчених-практиків, у Польщі доцільно систематично щорічно підвищувати зростання витрат із державного бюджету на наукові дослідження на 15 % порівняно з попереднім роком⁶⁰². Запропонована модель передбачає стабільне щорічне зростання ВВП на 3,5 %, не враховуючи інфляції. Крім того, модель передба-

Warszawa, 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/gus/nauka_technika_PLK_HTML.htm

⁶⁰¹ Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2009: [Електронний ресурс]: Informacje i opracowania statystyczne / Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie / Magdalena Orczykowska, Joanna Piotrowska, Magdalena Wegner, Marta Zelińska. – Warszawa, 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/gus/nauka_technika_PLK_HTML.htm

⁶⁰² Boni M. Polska 2030 – Trzecia fala nowoczesności / Michał Boni // Edukacja, nauka i rynek pracy: (Presa Rady Ministrów). – (28 marca 2011). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pkpplewiatan.pl/opinie/aktualnosci/2011/1/_files/2011_04/Rynek_pracy_-_MB_-_AKtywizacja_Zawodowa.pdf

час, що в 2015–2020 рр. буде забезпечено щорічне 20 % зростання коштів із фондів ЄС порівняно з 2010–2013 рр. та зростання питомої ваги приватних коштів на фінансування наукових досліджень до рівня 0,5 % ВВП⁶⁰³.

На процеси поширення офшорингу знань позитивно впливає також розроблена Стратегія розвитку Республіки Польща до 2030 р., яка визначає цілі, що сприятимуть інноваційному розвитку економіки країни: підвищення інноваційності підприємств, підвищення конкурентоспроможності польської науки, збільшення ролі науки в забезпеченні інноваційного розвитку країни, підвищення рівня застосування інформаційних та комунікаційних технологій в економіці. Для їх реалізації стратегією протягом 2011–2020 рр. передбачено здійснити новелізацію системи освіти шляхом розвитку подальших здібностей до самонавчання і гарантії стабільності фінансування системи освіти. Особлива увага приділена створенню середовища для розвитку індивідуальної креативності громадян шляхом підвищення ефективності навчання та формування інноваційної культури, які забезпечать виникнення креативних галузей.

Перспективи переходу до інноваційної моделі розвитку в Україні повинні розглядатися як пріоритетні, пов'язані з широким використанням у всіх галузях інформаційно-комунікаційних технологій, розширенням доступу населення до інтернет-ресурсів і розвитком нових форм зв'язку між секторами науки, бізнесу та державним сектором. Лише такий підхід до організації господарської діяльності дозволить країні скористатися наявними на сьогодні перевагами для поширення офшорингу знань та активізації і підвищення конкурентоспроможності українського науково-освітнього сектора.

На основі публікацій учених робимо висновки, що найчастіше науково-дослідницька діяльність локалізується у США, а основними чинниками, які забезпечують такий вибір країни, є доступ до висококваліфікованої робочої сили та високий рівень забезпечення охорони інтелектуальної власності. Однак, згідно з даними Світового Банку, у 2012 р. США не стали абсолютним

⁶⁰³ Boni M. Polska 2030 – Trzecia fala nowoczesności / Michał Boni // Edukacja, nauka i rynek pracy: (Presa Rady Ministrów). – (28 marca 2011). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pkpplewiatan.pl/opinie/aktualnosci/2011/1/_files/2011_04/Rynek_pracy_-_MB_-_AKtywizacja_Zawodowa.pdf

лідером серед низки провідних економік світу, що свідчить про позитивний вплив офшорингу знань на розвиток країн світу (табл. 3. 2).

Таблиця 3.2. Рейтинги провідних економік світу у 2012 р.

Рейтинг	Економічний та інституційний індекс	Інноваційний індекс	Освітній індекс	Індекс ІТ
1	Сингапур	Швейцарія	Нідерланди	Бахрейн
2	Фінляндія	Швеція	Австралія	Швеція
3	Данія	Фінляндія	Норвегія	Люксембург
4	Швеція	Сингапур	Корея	Велика Британія
5	Гонконг, Китай	Данія	Греція	Нідерланди
6	Швейцарія	США	Швеція	Фінляндія
7	Канада	Нідерланди	Ісландія	Швейцарія
8	Норвегія	Ізраїль	Тайвань, Китай	Німеччина
9	Люксембург	Тайвань, Китай	Ірландія	Тайвань, Китай
10	Австрія	Канада	Іспанія	Гонконг, Китай

(джерело: Knowledge Economy Index (KEI) 2012 Rankings [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.worldbank.org/kam)

Доцільно зауважити, що можливості залучення України до територій поширення офшорингу процесів знань на сьогодні суттєво обмежуються недосконалістю вітчизняного законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності.

Отже, Україна має усі шанси скористатися світовим тенденціями офшорингу процесів знань, якщо утримуватиме високий рівень підготовки спеціалістів технічних напрямів, а також удосконалить підготовку економістів-аналітиків і покращить якість підготовки різногалузевих фахівців. Крім того, в українських реаліях потенційні можливості поширення офшорингу процесів знань залежать від владних структур усіх рівнів, які повинні забезпечити політичну стабільність та економічну привабливість країни шляхом здійснення конструктивних реформ, які б давали країні економічні переваги (наприклад, податкова реформа, правова реформа щодо охорони прав інтелектуальної власності тощо). Згідно з нашими міркуваннями, нарощенню потенці-

алу української економіки в цьому напрямі сприятиме активізація міжсекторного партнерства.

Делокалізація потенціалу наукових послуг на теренах європейського простору дає Україні великі шанси для зниження рівня безробіття, підвищення інтелектуалізації праці, прогресивних змін у структурі зайнятості населення, покращення міграційної політики, покращення експортної динаміки, розширення доступу до міжнародних ринків та побудови конкурентоспроможної економіки.

Підсумовуючи додамо, що на сьогодні поширення офшорингу процесів знань на українські терени можливе лише на підставі розвитку міжсекторного партнерства, що сприятиме демократизації країни, підвищенню продуктивності праці та ефективності функціонування підприємств у глобальному середовищі, забезпечуючи пришвидшення темпів економічного зростання.

3. 4. Підприємницький конструктивізм як фактор формування інноваційного капіталу підприємства

Успіхи ринкових перетворень в Україні неможливі без поживлення виробничо-господарської діяльності підприємств, що, в свою чергу, вимагає неперервного оновлення основних фондів базових підприємств шляхом розвитку цілого ряду нових підприємств машино- і приладобудування, електронної та радіотехнічної промисловості. Саме ці галузі, на наш погляд, найбільшою мірою визначають технічний прогрес, а отже, забезпечують переведення підприємств як базових, так і всіх інших галузей на нові технології. Принагідно зауважимо, що майже всі промислові вітчизняні підприємства працюють сьогодні на застарілому обладнанні. Все це дає змогу стверджувати про поглиблення технологічного розриву між вітчизняним виробництвом і виробництвом розвинутих країн світу. Ось чому сьогодні особливо важливим є вибір раціональних векторів активізації формування інноваційного капіталу українських підприємств. Як свідчить світовий досвід, можливості оновлення

виробничого потенціалу та продукції підприємств у перспективі залежать від інноваційного капіталу, сформованого суб'єктами господарювання. Він забезпечить здійснення наукових досліджень і проектно-конструкторських розробок та швидке впровадження інновацій у виробництво.

У процесах забезпечення розвитку інноваційного капіталу може брати участь значна кількість різних за розміром підприємств та інших закладів ринкової інфраструктури. Це призводить до виникнення специфічних відносин на ринку інновацій. Складність інноваційних відносин полягає в тому, що вони охоплюють, крім процесів розробки і освоєння випуску нової продукції, ще й процеси переміщення технологій, ноу-хау, гудвілів, управлінського досвіду, виробничих зв'язків, здатних приносити фірмі додаткові прибутки шляхом підвищення її конкурентоспроможності, тобто процеси, які важко піддаються прогнозуванню. Дана ситуація поглиблюється наявністю ряду специфічних для інноваційного процесу ознак. Зокрема цей процес часто характеризується різночасовими моментами появи нововведення й об'єктивної необхідності в ньому. Так, проведені зарубіжними вченими дослідження свідчать, що розрив у часі між появою нового відкриття, джерелом якого є нові знання, і його розробкою до рівня прикладної технології та освоєння ринком становить 20 – 25 років⁶⁰⁴. Поряд з тим 50 – 60 % усіх дослідно-конструкторських розробок ніколи не втілюють у нову продукцію, що реалізується, а 30 % нововведень протягом короткого періоду часу перестають бути прибутковими. Крім того, за оцінками американських вчених частка витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки, що припадає на невдалі нововведення, сягає межі 50%⁶⁰⁵. Отож, йдеться про високу міру економічного ризику в інноваційній діяльності. Однак віддача від інших 50 % витрат (на вдалі нововведення) є настільки високою, що вона багатократно (в тисячу, а то й більше разів) перебиває сукупні витрати на всю інноваційну діяльність. Ось чому, не зважаючи на високу ризикованість

⁶⁰⁴ Мединский В. Г. Реинжиниринг инновационного предпринимательства / В. Г. Мединский, С. В. Ильдеменов; [под ред проф. В. А. Ирикова]. – М.: ЮНИТИ, 1999. – С. 23.

⁶⁰⁵ Там же С. 45.

інвестицій в інноваційну діяльність, провідні країни світу постійно збільшують обсяги вкладень у науку.

Очевидно, що формування і розвиток інноваційного капіталу вимагає значних інвестиційних ресурсів. Досвід свідчить, що переконати інвестора, а в майбутньому і споживача, можна лише через обґрунтування переваг нововведення перед конкурентами шляхом забезпечення вищої якості (кращих експлуатаційних параметрів) або переваг в ціні. Водночас підвищення якості вимагає і відповідних витрат, інколи навіть значних. Переваги в ціні досягаються шляхом зниження собівартості вдосконаленої продукції. Слід зазначити, що характерною особливістю останніх років є збільшення витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи великих фірм.

Звернемо увагу також на те, що обмін даними, які враховують витрати на створення нових виробів, доцільно було б здійснювати за допомогою електронних засобів, що вимагає розвитку сучасних інформаційних комунікацій. Користь від цього більш, ніж очевидна. Це дасть змогу розробникам, що спільно працюють над вирішенням певного завдання, швидко обмінюватися інформацією і значно зменшить час на вибір оптимальних технічних рішень, а також, базуючись на прогнозах, здійснювати вибір найефективніших інноваційних проектів. Це, в свою чергу, дасть змогу підвищити швидкість впровадження нововведень шляхом відкидання з їх загальної кількості безперспективних.

Водночас слід зауважити, що компетентна оцінка нових задумів може бути забезпечена лише об'єднаними зусиллями фахівців різних галузей знань, які працюють у різних підрозділах: науково-дослідних, проектно-конструкторських бюро, групах маркетингу, виробничих, фінансових, адміністративних та інших відділах.

Формування інноваційного капіталу на вітчизняних підприємствах вимагає створення умов для вирощування та безперешкодного проходження ідей через різні інстанції організації. Інноваційні проекти базуються на ідеях, які виникають з різних джерел, зокрема, їх генераторами можуть бути: науково-дослідницький персонал, працівники відділу маркетингу, споживачі, а також виробничий персонал – робітники і службовці. Процес активізації

винахідницької і раціоналізаторської діяльності працівників на вітчизняних підприємствах вимагає налагодження роботи групи, яка б займалася патентуванням нововведень. Кожен працівник підприємства повинен бути впевнений у тому, що якщо його ідея виявиться перспективною, то будуть прийняті заходи для забезпечення її захисту, особливо в тому випадку, коли ідея є новою і оригінальною. Для забезпечення кращого використання цього внутрішнього резерву активізації інноваційної діяльності пропонуємо створити групу патентознавства, винахідництва та раціоналізації на тих середніх і великих підприємствах, де вона відсутня. Даний підрозділ здійснюватиме роботи, пов'язані з патентним захистом винаходів, перевіркою патентної чистоти розробок і підготовкою патентної інформації. Налагодження роботи з патентного захисту розробок дасть змогу значно активізувати винахідницько-раціоналізаторську роботу на підприємстві. Не менш важливе значення має налагодження роботи щодо забезпечення патентної чистоти розробок. Для забезпечення високого рівня патентоздатності і патентної чистоти розробок доцільно проводити патентно-інформаційні дослідження, що передбачають пошук, систематизацію та аналіз документації.

Закінчується робота групи патентознавства, винахідництва і раціоналізації створенням патентних фондів. Належне врахування внутрішніх ідей, обов'язкове патентування результатів винаходів і рацпропозицій зекономить багато зусиль у майбутньому. Отже, створення даної групи на вітчизняних підприємствах дасть змогу забезпечити високу конкурентоспроможність розробок шляхом перевірки їх на патентоздатність і патентну чистоту, а також здійснюватиме їх правовий захист патентами і авторськими свідоцтвами та обґрунтовуватиме доцільність придбання ліцензій. Усе вищенаведене забезпечить розвиток і активізує процеси формування інноваційного капіталу вітчизняних суб'єктів господарювання в сучасних умовах.

Найсуттєвішими проблемами активізації процесів формування і використання інноваційного капіталу на підприємствах є питання їх інформаційного забезпечення. Для повного і швидкого володіння інформацією важливе значення має налагодження роботи сучасної

електронної бібліотеки, структуроутворюючими елементами якої виступають банки і бази даних. Банк даних – це найважливіша складова частина електронної бібліотеки, який є сукупністю програмних, організаційних і технічних засобів, призначених для накопичення і використання систематизованої інформації, сконцентрованої в певному місці. Центральною ланкою банку даних є база даних, інформація якої і використовується для розв'язку різних завдань.

Не менш важливе значення для забезпечення успіху підприємства має створення групи комп'ютерного та *Web*-дизайну, а також групи автоматизації проектування та розробки internet-проектів.

Інноваційний капітал продуктивний лише тоді, коли забезпечено взаємодію різних підрозділів підприємства. Якщо ідея, яка міститься в кожному інноваційному проекті, пройшла економічне обґрунтування, тобто враховані всі запити, що ґрунтуються на спостереженнях маркетологів, то можна вважати, що керівництво підприємства не сумніватиметься у збуті продукції і сміливо починатиме її масове виробництво.

Зважаючи на наведене вище, констатуємо необхідність створення на підприємствах окремих підрозділів (центрів), що дасть змогу використати внутрішні та зовнішні резерви активізації процесів формування інноваційного капіталу, завдяки яким витрати ресурсів на розробку і реалізацію інноваційних проектів дадуть можливість отримати швидкі результати у вигляді нової продукції, нових технологічних процесів, нових способів і методів організації виробництва і праці, що, водночас, дозволить забезпечити максимум ефективності при мінімальних витратах матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Варто зазначити, що організація таких центрів доцільна тільки на великих підприємствах, а на малих функції інноваційного підрозділу можуть виконувати окремі спеціалісти та керівники підприємства. На нашу думку, для активізації інноваційної діяльності підприємств доцільно здійснити наступні кроки.

1. Передбачити у структурі підприємств, створення підрозділів (центри), в яких певна категорія спеціалістів займалася б внутрішніми комунікаціями, зокрема, пошуком і відбором необхідної для підприємства

науково-технічної, економічної та іншої інформації, випуском внутріфірмових видань, підготовлених на основі спеціальних конференцій (інформаційних листів, бюлетенів, журналів), запровадженням власних каналів “зворотного зв’язку”.

2. Запровадити електронні комунікації: електронну бібліотеку, електронну пошту, електронні дошки оголошень, мережі передачі даних.

3. Враховуючи досвід господарювання передових фірм Заходу, зростання конкуренції і швидкі темпи змін в інноваційній діяльності, запровадити неперервний для всіх категорій працівників процес підвищення кваліфікації.

4. Запровадити програми широкого залучення працівників підприємства до інноваційної діяльності шляхом активізації діяльності людей, схильних мислити нетрадиційно.

Із зазначеного вище стає очевидним, що формування інноваційного капіталу є процесом громіздким і коштовним, а тому, з одного боку, реалізувати його під силу лише великим підприємствам. З іншого боку, сукупність підприємств, що займаються інноваційною діяльністю не є однорідною. Тут є підприємства різні за формами і масштабами інноваційної діяльності.

Еволюція ринкової економіки доводить, що взаємовідносини малих, середніх і великих підприємств у сфері формування інноваційного капіталу мають взаємодоповнюючий та взаємозабезпечуючий характер. Йдеться про те, що успішно займатися інноваційною діяльністю можуть як великі, так і малі підприємства. Отож, стає очевидним, що стримуючим чинником на шляху реалізації інноваційних процесів за цієї умови буде не розмір підприємства, а система господарського механізму. В зв’язку з цим доцільно зауважити, що, на наш погляд, основним критерієм розвитку економіки буде відпрацьована ефективна система взаємодії підприємств різного розміру в сфері інноваційної діяльності. При цьому виникає необхідність оптимального поєднання цих організаційних структур економіки. Ось чому перед економічною наукою України доволі гостро постає проблема забезпечення раціональних комунікаційних відносин між малими, середніми та великими

підприємствами для активізації і підвищення ефективності їх інноваційної діяльності.

На нашу думку, одним із перших кроків у цьому напрямку для України має стати розвиток мережі динамічних і гнучких малих інноваційних підприємств, які характеризуються високою ефективністю на певних етапах інноваційного процесу. Правильність даного висновку підтверджує практика господарювання у розвинутих країнах світу. Так, частка малих підприємств у технологічних нововведеннях становить близько 31%, середніх – 14%, а великих підприємств – 55%⁶⁰⁶, тобто питома вага малих і середніх підприємств у нововведеннях майже дорівнює питомій вазі великих.

Досвід розвинутих країн світу показує, що венчурний бізнес зосереджений саме в наукомістких галузях – у виробництві електронних приладів, інтегральних схем, напівпровідників, комп'ютерів, програмного забезпечення, штучного інтелекту. Висока економічна ефективність венчурних фірм пояснюється тим, що вони оперативно вирішують проблему розробки і впровадження у виробництво нововведень, адже за «темпами доведення розробки до комерціалізації конкурувати з ними великим підприємствам складно»⁶⁰⁷.

Про ефективність малих інноваційних підприємств свідчить і той факт, що вони витрачають близько 2,22 року, щоб вийти з нововведенням на ринок, тоді як на великих підприємствах цей час становить приблизно 3,5 року. Крім цього, темпи нововведень на малих підприємствах на третину вищі, ніж у великих, а в розрахунку на 1 американський дол. вкладень у науково-дослідні роботи малі підприємства реалізували в 24 рази більше нововведень, ніж великі підприємства⁶⁰⁸. Думку про високу ефективність науково-дослідних робіт венчурних підприємств підтверджує ще й той факт, що саме дані фірми дали путівку в життя більш, ніж 60% великих нововведень ХХ сторіччя, се-

⁶⁰⁶ Мединский В. Г. Инновационное предпринимательство: [учебное пособие] / В. Г. Мединский, Л. Г. Шаршукова.. – М.: ИНФРА – М, 1997. – С. 65.

⁶⁰⁷ Медынский В. Г. Реинжиниринг инновационного предпринимательства / В. Г. Медынский, С. В/ Ильдеменов; [под ред проф. В. А. Ирикова]. – М.: ЮНИТИ, 1999. – С. 79.

⁶⁰⁸ Мединский В. Г. Инновационное предпринимательство: [учебное пособие] / В. Г. Мединский, Л. Г. Шаршукова.. – М.: ИНФРА – М, 1997. – С 64.

ред яких електрографія, вакуумні лампи, кольоровий фотопапір, мікропроцесор, персональний комп'ютер тощо.

Доцільно також зауважити – мале інноваційне підприємництво суттєво впливає на підвищення якості продукції через механізм формування конкурентного середовища, що є особливо актуальним в умовах розвиненої ринкової системи. Саме чітка цільова спрямованість і гнучкість малого бізнесу в стабільній ринковій економіці спроможні забезпечити максимум результатів при мінімумі витрат.

Враховуючи те, що малий бізнес може реалізувати свої можливості практично у всіх сферах діяльності, зростає зацікавленість в інноваційній діяльності, яка забезпечує його стабільний розвиток у нових умовах. Одним з перших кроків у цьому напрямку є декларування у своїх статутах інноваційної діяльності. Проте це ще не є свідченням докорінних якісних змін, бо, як підтверджують дослідження, у більшості випадків йдеться лише про декларування цього виду діяльності. Насправді ж тільки незначна частка малих підприємств займається інноваційною діяльністю.

У колі експертів і представників ділового світу, які вивчають американський досвід венчурного підприємництва, поширена думка, що період формування і «дозрівання» малих інноваційних підприємств триває в середньому 5–7 років. Після завершення роботи, для виконання якої створювались венчурні підприємства, їх або розформовують, згортаючи діяльність, або їх поглинає велика фірма. Разом з тим слід зазначити, що при сприятливих умовах частина з них розгортає активну підприємницьку діяльність шляхом відкриття власного виробництва. При цьому близько 20 % малих фірм перетворюються у відкриті корпорації, 60 % – поглинають потужніші конкуренти, а 20 % – стають банкрутами⁶⁰⁹. При порівнянні організації діяльності вітчизняних і зарубіжних малих інноваційних підприємств – венчурів помітними є суттєві відмінності.

Відомо, що в розвинутих країнах світу, де успішно функціонують венчурні підприємства, існує також й інфраструктура, яка істотно впливає на

⁶⁰⁹ Поручник А. М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні: [монографія] / А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк – К.: КНЕУ, 2000. – С. 43.

створення та функціонування «незалежних» венчурів. Саме таким чином вирішується основна проблема підприємця-інноватора – пошук інвестора, адже елементи інноваційної інфраструктури включають численні інвестиційні компанії, фонди, страхові компанії, аудиторські й екаутингові фірми, фондові біржі, інжиніринго-консалтингові фірми, бізнес-центри, інкубатори, агенства з набору висококваліфікованого персоналу тощо.

Незаперечним фактом є значний вплив венчурного підприємництва на активізацію інноваційної діяльності промислово розвинутих країн світу, про що свідчить більш, ніж 50-річний період його розвитку. Вивчення досвіду зарубіжних країн має важливе значення саме в умовах кризового стану економіки України, де такий вид діяльності тільки набуває процесу практичного втілення. Власне кризова ситуація, що виникла в країнах Західної Європи та США в 1980–1982 рр., сприяла зближенню інтересів великих і малих підприємств у питаннях спільного вирішення проблеми підвищення ефективності виробництва на базі обміну науково-технічною інформацією, тому що малим підприємствам не під силу забезпечувати утримання потужної інформаційної бази.

Однак слід визнати, що в Україні розвиток венчурного бізнесу ще не набрав достатнього розмаху. На нашу думку, починати доцільно з розвитку власне внутрішніх венчурів, які є найбільш виваженим, найобережнішим методом впровадження інновацій. Вони забезпечать розробку та реалізацію нововведень, тому що базуються на високій концентрації інтелекту і використанні науково-дослідницького, обчислювального та іншого обладнання й інформаційної бази великих підприємств. Справді, оскільки діяльність «внутрішніх» венчурних підприємств, які займаються науково-дослідницькою роботою, зазнає найбільшого комерційного ризику, то великим підприємствам доцільно зробити їх відносно самостійними, адже автономність внутрішніх венчурів знижує ризик, що виникає в результаті диверсифікації виробництва. Внутрішні інноваційні сектори хоч і мають певну самостійність, але, водночас, підпорядковані та підзвітні директору (віце-президенту) великого підприємства. Завдання внутрішніх венчурних фірм – протягом обумовленого терміну розробити новинку і підготувати її до запус-

ку в масове (серійне) виробництво. За допомогою створення внутрішніх венчурів вітчизняні підприємства зможуть підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції, проникаючи в нові галузі та завойовуючи нові ринку збуту.

Однак поєднання процесів розробки і впровадження у виробництво науково-технічних новинок у межах малого підприємства легко здійснити лише за умов наявності в однієї людини здібностей науковця і підприємця, що в природі зустрічається доволі рідко. Крім того, слід визнати, що процес комерціалізації складних нововведень вимагає значних витрат усіх видів ресурсів і не завжди під силу венчурним підприємствам, які не здатні налагодити серійний випуск нової продукції. Ось чому виникає потреба у налагодженні комунікаційних відносин між венчурними і великими підприємствами, що обумовлюється різною ефективністю на кожному з етапів інноваційного процесу. Звичайно, для забезпечення конкурентоспроможності великі підприємства повинні підвищити ефективність інноваційної діяльності, чого можна досягти шляхом підтримки і співпраці з венчурними підприємствами в даній галузі. Найтісніші комунікаційні відносини властиві внутрішнім венчурам, тому саме вони можуть забезпечити швидкі позитивні зрушення в інноваційній сфері, тобто активізувати інноваційну діяльність вітчизняних підприємств.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що головним каталізатором активізації процесів формування і використання інноваційного капіталу суб'єктів господарювання сьогодні може стати відпрацьована система раціональної взаємодії малих, середніх і великих підприємств щодо фінансування та інформаційного забезпечення.

Виходячи з необхідності забезпечення розвитку інноваційного капіталу на вітчизняних підприємствах зростає увага до активізації винахідницько-раціоналізаторської діяльності, розширення практики створення венчурних фірм, яким для зменшення ризиковості інноваційних проектів варто передавати процеси наукових досліджень. При цьому ризик діяльності таких фірм компенсується значною віддачею при впровадженні нововведень. Враховуючи відсутність у даний час в Україні регіональних інформаційних центрів і

вільних висококваліфікованих працівників вважаємо за доцільне надавати перевагу внутрішнім венчурам, які до того ж вимагають значно менших інвестицій на їх створення і функціонування. Це дасть змогу значно зменшити ризик великих підприємств, тому що вони прийматимуть до впровадження лише перевірені венчурними підприємствами високоефективні інноваційні проекти.

Висновки

Трансформації, які відбуваються у сучасній економічній системі дають підстави стверджувати про перехід суспільства до нового етапу розвитку – «нової економіки», суттєво змінюючи середовище у якому функціонують підприємства. Характерними рисами «економіки знань» стають такі явища як розмивання традиційних меж підприємства, тенденції до створення мереживних зв'язків із іншими господарськими суб'єктами, покращення доступу до знань, інформації, трансформація традиційних каналів дистрибуції в напрямку розвитку віртуального доступу до клієнтів. В умовах «нової парадигми» зазнає значних змін вплив факторів виробництва на ефективність функціонування підприємств, характеризується поступовим зниження рівня впливу фізичного та фінансового капіталів, а також підвищенням ролі його нової форми – інтелектуального капіталу, що у все більшій мірі впливає на капіталізацію «інтелектуальних підприємств». На світових біржах ринкова вартість більшості «підприємств знань» зазвичай значно перевищує їхню балансову вартість, що свідчить про зростання впливу інтелектуальних ресурсів, що суттєво перевищує вартість матеріальних активів. Забезпечення стратегічного розвитку «інтелектуальних підприємств» актуалізує дослідження концепції інтелектуального капіталу, його моделей, детермінант та методології моніторингу і оцінки. знань, інформації, ІТ технологій, мереживних систем.

Проблеми інтелектуального капіталу полягають у відсутності загальноприйнятої дефініції і визначеної класифікації понять, пов'язаних з інтелектуальним капіталом; загальноновизнаної методології визначення та оцінки інтелектуального капіталу; способів моніторингу та звітності (рапортування) інтелектуального капіталу.

Гене́за концепції інтелектуального капіталу підприємства, представлена у рамках теоретико-пізнавального напрямку дослідження представлена двома підходами при вивченні його концепції – статичний та динамічний. Прихильники першого підходу розглядають концепцію інтелектуального капіталу підприємства, представляючи формуючі його елементи незмінними складовими. Представники другого підходу вважають, що для категорії інтелектуа-

льного капіталу підприємства характерним є зміна в часі ідентифікуючих її елементів, що видається нам цілком логічним, адже, наприклад, організаційний капітал, включає інфраструктуру, яка у своїй основі не може бути статичною і підлягає постійним удосконаленням відповідно до зміни оточуючого середовища у якому функціонує суб'єкт господарювання. І це не випадково, адже, дослідження вчених підтверджують, що здатність підприємства швидко реагувати на зміни сьогодні є чи не найважливішим фактором його успішності, конкурентоспроможності та інноваційності.

Дослідження напрацювань теоретиків і практиків у сфері інтелектуального капіталу дають підстави виділити основні концепції інтелектуального капіталу підприємства, зокрема: маркетингову; соціологічну; облікову, інноваційну та концепцію «платформи вартості». У межах маркетингової концепції інтелектуального капіталу підприємства виділимо два напрями – один пов'язаний із «Групою Конрада» – полягає у оцінці інтелектуального капіталу з перспектив задоволення потреб клієнтів («Рапорт Конрада»); другий – розглядає інтелектуальний капітал із позицій маркетингу, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємства у перспективі. Опираючись на приведені вище твердження вважаємо, що цілком логічним буде погодитися із заміною клієнтського капіталу на реляційний, оскільки останній включає як зв'язки із клієнтами, партнерами, коопераційні зв'язки (альянси), мережні зв'язки, а також комплементарні активи – канали дистрибуції, маркетинг).

Опираючись на результати проведеного дослідження динаміки концепцій інтелектуального капіталу підприємства пропонуємо при розгляді його структури виділяти індивідуальний, колективний та соціальний інтелектуальний капітали. Перший охоплює капітал знань і капітал компетенції. Капітал знань – це концепційна здатність сформованих людиною теоретичних, прикладних і духовних знань генерувати інтелектуальні продукти та створювати додану вартість. Капітал знань характеризується специфічними ознаками, зокрема у процесі використання не підлягає зношенню на відміну від інших засобів виробництва; мобільністю, що забезпечується можливістю швидкої

дифузії знань одночасно до кількох споживачів та у різні місця, завдяки розвитку глобальних інформаційних мереж.

Капітал компетенцій характеризується спроможністю індивідуума створювати додану вартість за рахунок розвинутої на базі капіталу знань і природних здібностей професійної спритності. Капітал компетенцій формують професійна, інтелектуальна, комунікативна та креативна компетентність. Інтелектуальна компетентність суттєво розширює можливості розвитку капіталу знань та підвищення якості капіталу компетенцій, зокрема, позитивно впливає на покращення професійної, креативної і комунікативної компетентностей, тобто є енергією людського поступу. Креативна компетентність представляє розвинуту на базі знань і досвіду здатність людини до генерування нестандартних поглядів, оригінальних підходів, що забезпечують формування конструктивних способів розв'язання проблем. Запропонована нами модель інтелектуального капіталу підприємства дозволяє розкрити індивідуальний інтелектуальний капітал з погляду когнітивного аспекту (володіння знаннями) – на основі капіталу знань; мотиваційного (готовності використовувати капітал знань) та аксіологічного (освоєння цінностей) – на основі капіталу компетенцій.

Серед детермінант колективного інтелектуального капіталу такої складової як інформаційний капітал, що охоплює інформаційні системи управління знаннями, інформацією та соціальні інформаційні системи. Додана вартість, створена інформаційним капіталом виникає на основі ефекту, отриманого від мінімізації ризиків при прийнятті рішень, що забезпечується автоматизацією процесів формування, повноти, якості та своєчасності надходження інформації.

Інноваційний капітал, відображаючи здатність інновацій, реалізованих підприємством, створювати додану вартість. Серед основних формуючих елементів інноваційного капіталу, згідно наших міркувань, доцільно виділити інноваційність підприємства, продукції, процесів, що обумовлено необхідністю планування оптимальних меж розподілу витрат на фінансування продуктових і процесових інновацій; інтелектуальній власності, що відображає здатність суб'єкта господарювання до охорони прав інтелектуальної та

промислової власності та знаходить своє втілення у патентній і ліцензійній політиці підприємства.

Глобалізаційні процеси, характерні для сучасного економічного розвитку посилюють вплив ринкового капіталу, який відображається здатністю корпоративного бренду (марки), репутації, іміджу та гудвілу створювати додану вартість для підприємства. ринковий капітал формує інтелектуальний капітал та забезпечує його капіталізацію підприємства шляхом підвищення ефективності маркетингових програм, розширення впливу корпоративного бренду на усі продукти фірми, підвищення ефективності комерційної діяльності підприємства, зростанням рівня лояльності клієнтів тощо.

В умовах «економіки знань» зростає роль соціального інтелектуального капіталу, що охоплює спроможність організаційної культури, філософії управління стимулювати працівників до розвитку комунікативних, креативних та інноваційних навичок, здатних позитивно впливати на створення доданої вартості. Організаційна культура підприємства, сформована на базі філософії управління, відображаючи його історію, каталоги цінностей, які поділяють усі працівники, культурні артефакти активізує людський чинник до пізнавальної діяльності та підвищення продуктивності праці.

Для здійснення моніторингу інтелектуального капіталу підприємства у роботі запропоновано використовувати метод Тобіна, метод ринкової капіталізації та модель Енні Брукінг «Брокер технології». Незважаючи на низку недоліків, відмітимо, що, на нашу думку, використання цих методів для моніторингу інтелектуального капіталу є вмотивованим і оправданим. Використання методу Тобіна є доцільним для здійснення порівняльної оцінки підприємств одної галузевої спрямованості. На основі аналізу коефіцієнта Тобіна у роботі запропонована шкала визначення рівня інтелектуалізації підприємств, адже було відмічено, що високе значення коефіцієнту Тобіна характерне для підприємств, які активно комерціалізують знання і технології. Підвищення рівня інтелектуалізації праці спричиняє зростання коефіцієнту Тобіна. Запропонована шкала визначення рівня інтелектуалізації підприємств дозволяє виділити три групи: низько інтелектуальні (значення коефіцієнта Тобіна до 2); помірно (середньо) інтелектуальні (значення коефіцієнта Тобіна

від 2 і вище); високо інтелектуальні (значення коефіцієнта Тобіна вище за 7). Визначення рівня інтелектуалізації вітчизняних підприємств засвідчує, що у більшості їх значення коливається у межах біля 1 до 2, що як свідчить досвід функціонування підприємств транзитивних економік є цілком оправданим і логічним. У перспективі запровадження у практику функціонування вітчизняних підприємств діагностики інтелектуального капіталу позитивно впливатиме на зростання даного показника.

Використання методу ринкової капіталізації є доцільним для здійснення моніторингу трендових змін вартості інтелектуального капіталу у довготривалому періоді. Саме цей метод дозволяє підтвердити існування інтелектуального капіталу, не вміщеного у матеріалах офіційної фінансової звітності суб'єкта господарювання, проте не відображає вартісної оцінки інтелектуального капіталу.

З метою ідентифікації і визначення вартості інтелектуального капіталу підприємства запропоновано використовувати модель «Брокер технології», яка є найпростішим видом методик моніторингу, а сфера її застосування є надзвичайно широкою (від підприємств початківців до сучасних інтелектуальних підприємств).

Більш детальну оцінку величини (вартості) інтелектуального капіталу підприємства запропоновано здійснювати на основі наступних методик, зокрема методу «Навігатор Скандії» не можна використовувати для оцінки динаміки інтелектуального капіталу, порівняльного аналізу інтелектуального капіталу різних підприємств, складним, часо- і трудомістким є її застосування, що значно обмежує сферу її використання, проте вона дозволяє ідентифікувати, визначити вартість інтелектуального капіталу; методу «Монітор нематеріальних активів» можна використовувати для визначення рівня розвитку інтелектуального капіталу та ефективності його використання, але лише на підприємствах з великою часткою нематеріальних активів, що обмежує можливість його використання (наприклад для вітчизняних підприємств); методика К. Стандфєльда дозволяє визначати вартість інтелектуального капіталу підприємства та ринкову вартість ринкової суб'єкта господарювання, проте високий рівень суб'єктивізму при визначенні вартісної оцінки домі-

нант інтелектуального капіталу значно обмежує можливості її використання в вітчизняних реаліях; методика Стюарта Г. Беннета «Економічна додана вартість» (EVA) характеризується простотою, зручністю і широким спектром використання, дозволяє оцінювати вклад інтелектуального капіталу у створення доданої вартості на підприємстві, порівнювати вартості різних підприємств, але обмеження врахування впливу окремих елементів інтелектуального капіталу, (наприклад інформаційного інтелектуального капіталу) знижує можливості її одноосібного застосування на сучасних підприємствах, вимагаючи врахування ще низки показників, які відображають діяльність підприємства; метод П. Салівана «Інноваційні нематеріальні активи» дозволяє врахувати альтернативні інвестиційні варіанти рішень на підприємстві, проте це спричиняє складність у розрахунках, а врахування лише частини домінант інтелектуального капіталу підприємства частини детермінант інтелектуального капіталу підприємства та розмежування прибутків, створених інноваційними нематеріальними активами, комплементарними бізнес-активами та структурним капіталом загалом знижує достовірність отриманих даних; методика «Відкривач вартості» уможливує здійснення вартісної оцінки головних компетенцій підприємства, що дозволяє будувати якісну стратегію розвитку хоча і характеризується певним рівнем суб'єктивізму; методика Лева Баруха «Система формування ланцюга вартості» відображає загальну вартість інтелектуального капіталу підприємства, може бути ефективною з метою прийняття інвестиційних рішень. Проте її застосування є доцільним лише на підприємствах, організаційні структури яких містять науково-дослідні підрозділи, зайняті дослідженням взаємо залежностей взаємозв'язків домінант нематеріальних активів і вартості підприємства; методика Фенга Гу та Лева Баруха «Дохід з капіталу знань» носить універсальний, комплексний характер, що значно підвищує її практицизм і забезпечує перспективний розвиток. Незважаючи на притаманні для кожної із методик недоліків цілком оправданим буде, на нашу думку, використання їхніх постулатів для активізації наукових розвідок у сфері удосконалення методології діагностики інтелектуального капіталу підприємств, функціонуючих в умовах «економіки знань».

Запропоновані пріоритети розвитку інтелектуального капіталу підприємства в сучасних умовах передбачають покращення мотивування працівників до підвищення рівня інтелектуалізації праці, окреслення оптимальних напрямів функціонування міжсекторного партнерства у контексті розвитку соціального капіталу в українських реаліях; врахування векторів поширення офшорингу процесів знань в Україні та підприємницького конструктивізму для формування інноваційного капіталу вітчизняних підприємств

Література

1. **Аквинский Ф.** Сумма теологи / Фома Аквинский.– К.: Ника-Центр, 2005. – [Ч. 2–1. Вопросы 1–48]. / [пер. с лат. С. И. Еремеев, А. А. Юдин,]. – 2006. – 572 с.
2. **Аквинский Ф.** Сумма теологи / Фома Аквинский.– К.: Ника-Центр, 2011. – 576 с. – [Ч. 2–2. Вопросы 1–46] / [пер., ред. и прим. С. И. Еремеева]. – 2011. – 576 с.
3. **Андрюшкіна М. І.** Інтелектуальний капітал підприємства: питання обліку та оцінки / М. І. Андрюшкіна, Л. В. Семерунь / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=28180> (10.07.2013)
4. **Аристотель** Сочинения / Аристотель ; [у 4 т.] / [АН СССР. Институт философии]. – М.: Мысль, 1978. – Т. 2. – М.: Мысль, 1978.– 682 с.
5. **Армстронг М.** Стратегическое управление человеческими ресурсами / Майкл Армстронг; [пер. с англ. Н. В. Гринберг]. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 327 с. – (Серия «Менеджмент для лидера»).
6. **Бажал Ю. М.** Економічна теорія технологічних змін / Юрій Миколайович Бажал; [навч. посіб. для вузів]; / Міжнародний фонд Відродження. – К.: Заповіт, 1996. – 240 [1] с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).
7. **Белл Д.** Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / Даниэль Белл; [пер. с англ., под ред. В. Л. Иноземцева]. – М.: Akademia, 1999. – 787 с.
8. **Бём-Баверк О.** Избранные труды о ценности, проценте и капитале / Ойген Бём-Баверк; [предисл. Й. А. Шумпетер; пер. с нем. Л. И. Форберта, А. Санина; пер. с англ. Н. В. Автономовой; пер. с лат. А. А. Россиуса]. – М. : Эксмо, 2009. – 912 с. – (Антология экономической мысли).
9. **Бендиков М. А.** Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы: проблемы идентификации и измерения / Михаил Абрамович Бендиков, Катерина Викторовна Джамай // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. –

№ 1. – С. 31–38. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/01.shtml> (08.12.2012).

10. **Блауг М.** Економічна теорія в ретроспективі / Марк Блауг; [переклад з англ. Іван Дзюб]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 670 с.

11. **Брукінг Э.** Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Энни Брукинг; [пер. с англ. Н. Мишанова, под. ред. Л. Н. Ковалик]. – СПб.: Питер, 2001. – 288 [1] с. – (Серия: Теория и практика менеджмента).

12. **Букович У.** Управление знаниями: руководство к действию / Уэнди Букович, Руфь Уильямс; [пер. с англ.; научный консультант серии С. А. Попов]. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 504 с. – XVI. – (Серия «Менеджмент для лидера»).

13. **Бутнік-Сіверський О. Б.** Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16–27.

14. **Веблен Т.** Теория праздного класса / Торстен Верлен; [пер. с англ., вступ. ст. С. Г. Сорокиной]. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.

15. **Вільямсом О.** Економічні інститути капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів / Олівер Вільямсом; [наук. ред., укр. перекл. С. Бушуєв]. – К.: АртЕк, 2001. – с. – (Розділ 3).

16. **Вовканич С. Й.** Людський та інтелектуальний капітали в економіці знань / Степан Йосипович Вовканич, Любов Казимирівна Семів // Вісник НАН України. – 2008. – № 3. – С.13–23.

17. **Врублевський В. К.** Інтелектуальний капітал і формування сучасної (модерної) української нації // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2005. – В. 1. – С. 48–55.

18. **Гапоненко А. Л.** Управление знаниями. Как превратить знания в капитал / Александр Лукич Гапоненко, Тамара Михайловна Орлова. – М.: Эксмо, 2008. – 400 [1] с. – (Полный курс МВА).

19. **Глухов В. В.** Экономика знаний/ Владимир Викторович Глухов, Светлана Борисовна Коробко, Татьяна Владимировна Маринина. – СПб.: Питер, 2003. – 528 с. – (Серия «Учебное пособие»).

20. **Голубкин В. Н.** Интеллектуальный капитал в эпоху глобализации мировой экономики / В. Н. Голубкин, Л. П. Клева, Л. В. Патока. // Бизнес-образование. – 2005. – № 1 (18) . – С. 25–30.

21. **Гончаров В. В.** В поисках совершенства управления: руководство для высшего управленческого персонала / В.В. Гончаров. – в 2 томах. М.: МНИИПУ, 1997. – 736 с. – (Том 2).

22. **Гришнова О. А.** Економіка праці та соціально-трудові відносини: [підручник] / Олена Антонівна Гришнова. – К.: Знання, 2006. – 559 с.

23. **Гришнова О. А.** Людський розвиток / Олена Антонівна Гришнова: [навч. посібник]. – К.: КНЕУ, 2006.– 308 с.

24. **Гришнова О. А.** Соціальний капітал: сутність, значення, взаємозв'язок з іншими формами капіталу / Олена Антонівна Гришнова. // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 3. – С. 19–24.

25. **Гэлбрейт Дж. К.** Новое индустриальное общество. Избранное / Джон Кеннет Гэлбрейт. – М.: Эксмо, 2008.– 1200 [1] с. – (Антология экономической мысли).

26. **Гэлбрейт Дж. К.** Экономические теории и цели общества / [пер. с англ.; под ред. акад. Н. Н. Иноземцева и члена –корреспондента А.Г. Милейковского] / Джон Кеннет Гэлбрейт. – М.: Прогресс, 1979. – 406 с. – (Для научных библиотек).

27. **Дахно І. І.** Право інтелектуальної власності: [навчальний посібник]./ Іван Іванович Дахно – К.: Либідь, 2006. – 278 [2] с.

28. Дефіцит держбюджету виріс у 2012 році у 2,3 раза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/ECONOMICS/deficit-derzhbyudzhetu-viris-u-2012-roci-v-2-3-razi-do-53-mlrd-grn.html> (24.09.2013)

29. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [В. М. Геєць та ін.; за ред. акад. НАН України В.М. Геєця]. – К.: Інститут економ. прогнозування НАН України: Фенікс, 2003. – 1008 с.

30. Економічна енциклопедія; [у 3 т.] / [Редакційна рада: Гаврилишин Б. Д., Ющенко В. А., Гальчинський В. С.] – К.: Видавничий центр «Академія», Тернопіль: Академія народного господарства, 2000. – Т. 1. [Редакційна колегія тому: Гаврилишин Б. Д. і ін.; ред. Мочерний С. В.] – 2000. – 864 с.

31. **Игнатова М. Г.** Расчёт ключевых финансовых показателей эффективности бизнеса / М. Г. Игнатова, Е. А. Кузьмина, А. А. Сентюрова // Аудитор. – 2010. – № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.1-fin.ru/?id=484> (08.07.2013 р.).

32. **Иноземцев В. Л.** За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / Владислав Леонидович Иноземцев. – М.: «Academia»: Наука, 1998. – 640 с.

33. **Іван Павло II** Енцикліка Centesimus annus –сотий рік / Іван Павло II // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 19. – (Глобалізація, європейський Союз та Україна) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/encyklika.htm> (02.10.2012)

34. **Ілляшенко С. М.** Актуальні проблеми управління інтелектуальним капіталом підприємства / Сергій Миколайович Ілляшенко // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 2. – С. 91–101. – (Розділ 2. Інноваційні процеси в економіці).

35. **Ілляшенко С. М.** Актуальні проблеми управління інтелектуальним капіталом підприємства / Степан Миколайович Ілляшенко // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 2. – С. 92–102.

36. **Ілляшенко С. М.** Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / Степан Миколайович Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 16–26.

37. Капіталізація підприємств та фінансових організацій: теорія і практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 27 травня

2011 р. / Інститут економіки промисловості НАН України; [редкол. І. П. Булеєв (відпов. ред.) та ін.] – Донецьк, 2011. – 239 с.

38. **Каплан Р. С.** Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон; [пер. с англ. М. Павлова]– М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 320 с.

39. **Карнеги Д.** Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей / Дейл Карнеги; [пер. с англ., общ. ред. и предисловие В. П. Зинченко и Ю. М. Жукова]. – М.: Прогресс, 1989. – 544 с.

40. **Кельчевская Н. Р.** Сущность интеллектуального капитала / Наталия Кельчевская, Михаил Павлов // Труды Всероссийского симпозиума по экономической теории. – Екатеринбург: Институт экономики УрО РАН, 2003. – С. 203–205.

41. **Кендрик Дж.** Совокупный капитал США и его формирование / Джон Кендрик; [пер. с англ.; общая ред. и предисл. члена-корреспондента АН СССР А. И. Анчишкина]. – М.: Издательство «Прогресс», 1978. – 277 [2] с.

42. **Кендюхов О. В.** Интеллектуальний капітал підприємства: гносеологія економічної категорії / Олександр Володимирович Кендюхов // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – № 2. – С. 12–16.

43. **Кендюхов О. В.** Ефективне управління інтелектуальним капіталом: [монографія] / Олександр Володимирович Кендюхов. – Донецьк: НАН України; Інститут економіки промисловості; ДонУЕП, 2008. – 363 с.

44. **Кендюхов О. В.** Интеллектуальний капітал підприємства: гносеологія економічної категорії / Олександр Володимирович Кендюхов // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – № 2. – С. 12–16.

45. **Кендюхов О. В.** Интеллектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління / Олександр Володимирович Кендюхов; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк: НАН України. Інститут економіки промисловості; ДонУЕП, 2006. – 308 с.

46. **Кенз Ф.** Физиократы. Избранные экономические произведения / Франсуа Кэнэ, Анн Робер Жак Тюрго, П'ер Самюель Дюпон де Немур; [предисл. П. Н. Ключкин; пер. с франц., англ., нем.]. – М.: Эксмо, 2000. – 1200 [1] с. – (Антология экономической мысли).

47. **Козырев А. Н.** Экономика интеллектуального капитала: Научные доклады № 7 (R) – 2006. – СПб.: НИИ менеджмента СПбГУ, 2006. – 30 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gsom.spbu.ru/files/upload/niim/publishing/papers/Kozyrev.pdf> (15.07.2013)

48. **Колот А. М.** Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / Анатолій Михайлович Колот // Україна: аспекти праці – 2007. – № 4. – С. 4–9.

49. **Корнєєва О. В.** Використання характеристик інтелектуального капіталу і інтелектуального потенціалу в управлінні підприємством / О. В. Корнєєва // Наукові праці ДонНТУ. – Випуск 31-3. – (Серія економічна) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donntu.edu.ua> / «Библиотека» / «Информационные ресурсы».

50. Коэффициент рентабельности инвестированного капитала (ROIC). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cfin.ru/encycl/return_on_invest_capital.shtml (08.07.2013 р.).

51. **Крайнєв П. П.** Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю / Петро Павлович Крайнєв / Академія правових наук України; НДІ інтелектуальної власності. – К.: Вид. дім «ІнЮрре», 2004. – 448 с.

52. **Критский М. М.** Человеческий капитал / Михаил Михайлович Критский. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1991. –120 с.

53. **Лапко О. М.** Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: [монографія] / Олена Миколаївна Лапко. – К.: ІЕП НАНУ, 1999. – 254 с.

54. **Лев Б.** Нематериальные активы: управление, измерение, отчетность / Барух Лев; [пер. Леонид Лопатников, Валерий Рутгайзер]. – М. : Квинта-Консалтинг, 2004. – 240 с.

55. **Леонтьев Б. Б.** Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе: оценка, ориентиры, моделирование, защита прав / Борис Борисович Леонтьев. – М.: Издательский центр «Акционер», 2002. – 196 с.

56. **Макаренко І.** Інновація: порятунок чи «кризова пастка» / І. Макаренко // Вісник НАН України. – 1997. – №7–8. – С. 28–42.

57. **Маркс К.** Сочинения / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. – М.: Госполитиздат, 1961. – Т. 25. – Ч.2. – М.: Госполитиздат, 1961. – 551 с.

58. **Марцинкевич В. И.** США: человеческий фактор и эффективность экономики. – М.: Наука, 1991. – 240 с.

59. **Маршалл А.** Основы экономической науки / Альфред Маршалл: [предисл. Дж. М. Кейнса; пер. с англ. В. И. Бомкина, В. Т. Рысина, Р. И. Столпера]. – М.: ЭКСМО, 2008. – 832 с. – (Антология экономической мысли).

60. **Маршалл А.** Принципы экономической науки / в 3 т. / Альфред Маршалл; [пер. с англ.]. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1993. – 960 [5] с. – (Экономическая мысль Запада; т. II).

61. **Махлун Ф.** Производство и распространение знаний в США / Фриц Махлун; [пер. с англ. Ипполит Дюмулен, У. Козлов, М. Штернгарц]. – М.: Прогресс, 1966. – 464 с.

62. **Мединский В. Г.** Инновационное предпринимательство: [учебное пособие] / В. Г. Мединский, Л. Г. Шаршукова.. – М.: ИНФРА – М, 1997. – 240 с.

63. **Медынский В. Г.** Реинжиниринг инновационного предпринимательства / В. Г. Медынский, С. В/ Ильдеменов; [под ред проф. В. А. Ирикова]. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 414 с.

64. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів / [О.Б. Бутнік-Сіверський та ін.]; ред. О.Б. Бутнік-Сіверський ;

Державне патентне відомство України. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2000. – 347 с.

65. *Милль Дж. С.* Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии / Джон Стюарт Милль; [пер. с англ.; биограф. очерк М. И. Туган-Барановского]. – М. : Эксмо, 2007. – 1040 с. – (Антология экономической мысли).

66. Научноёмкий сектор экономики России: состояние и особенности развития / Кирилл Андреевич Багриновский, Михаил Абрамович Бендиков, Игорь Эдуардович Фролов и др. – М.: ЦЭМИ РАН, 2001. – 120 с.

67. Новая индустриальная волна на Западе / сборник под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Academia, – 1999. – 640с. [Эдвинсон Л. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании / Лейф Эдвинсон, Михаил Мэлоун]. – М.: Academia, 1999. – 450 с. – (Антология).

68. Новая постиндустриальная волна на Западе; [под ред. В. Л. Иноземцева]. – М.: Academia. – 1999. – 640 с. / [Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Том Стюарт. – М.: Academia. – 1999. – С. 372–401. – (Антология).

69. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах) / [уклад. Василь Васильович Яремко, Оксана Миколаївна Сліпущко]. – Том 1. А-К. – К.: «АКОНІТ», 2006. – 928 [2] с.

70. *Нонака И.* Компания создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах / Икуджиро Нонака, Хиротака Такеучи; [пер. с англ. А. Трактинский]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2011. – 384 с.

71. *Нордстрем К.* Бизнес в стиле фанк. Капитал пляшет под дудку таланта / Кьел Нордстрем, Йонас Ріддерстрале; [пер. с англ. П. Павловский]. – СПб: Питер, 2011. – 296 с.

72. *Норт Д.* Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Даглас Норт; [пер. з англ. Іван Дзюб]. – К.: Основи, 2000. – 198 с.

73. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка: 70000 слов / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – 22-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1990. – 921 .

74. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підручник; [Климко Григорій Никифорович, Каніщенко Леонід Олексійович, Пригода Володимир Миколайович, Чухно Анатолій Андрійович та ін.]; Відп. ред. Г.Н. Климко. – 4-те вид. перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 615 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

75. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности: / Анатолий Николаевич Козырев, Валерий Макаров. – М.: РИЦ ГШ ВС РФ, 2003. – 352 с.

76. *Пасічний М. Д.* Дефіцит Державного бюджету в умовах трансформаційної економіки України. // Наукові праці НДФІ. – 2009. – 1 (46). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/npndfi/2009_1/Statti/Pasichny.pdf (24.09.2013)

77. *Петренко В. П.* Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах: [монографія] / Віктор Павлович Петренко. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 352 с.

78. *Платон* Діалоги / Платон: [пер. с древнегреческого сост., ред. и вступ. статьи А. Ф. Лосев]. – М.: Мысль, 1986. – 607 с. – (Философское наследие).

79. *Платон* Апология Сократа / Платон; [пер. с древнегреч. Михаил Сергеевич Соловйов и др.; общ. ред. А. Ф. Лосев]. – М.: Эксмо, 2009. – с. – (Античная, старинная литература, мифы, легенды). http://bookz.ru/authors/platon/apologia_082.html (05.09.2013)

80. *Попович М. В.* Бути людиною / Мирослав Володимирович Попович. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.

81. Порівняльний розподіл доходів громадян між Україною, Російською Федерацією та Польською Республікою. – // Шустер LIVE, ТРК Україна, 22.10.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rutube.ru/tracks/3702124.html> (12.07. 2011).

82. **Поручник А. М.** Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні: [монографія] / А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк – К.: КНЕУ, 2000. – 172 с.
83. **Рикардо Д.** Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Давид Рикардо; [пер. с англ.; предисл. П. Н. Ключкина]. – М. : Эксмо, 2007. – 960 [5] с. – (Антология экономической мысли).
84. **Романів Є.** Загальна кількість безробітних українців – 8,3 млію осіб / Євгенія Романів. // Експрес Медіа. – 03.05.2011 р. : (17³⁰) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.exspres.ua/main/201105/03/45402> (12.07.2013).
85. **Руденко М.** Енергія прогресу / Микола Данилович Руденко. – К.: Молодь, 1998. – 527 с.
86. Ситуація з читанням в Україні наближається до катастрофи // Українська банерна мережа. – 2012. – 06 січня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vsiknygy.net.ua/news/16113/> (21 лютого 2013 р.)
87. **Сковорода Г. С.** Дві курки / Григорій Савич Сковорода [пер. В. Шевчука] [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.skovoroda.info/stories.php?page=10 (15.06.2013).
88. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; [пер. с англ. , предисл. В. С. Афанасьева]. – М. : ЭКСМО, 2007. – 960 [2] с. – (Антология экономической мысли).
89. **Сопко В. В.** Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): [навч. посібник] / Валерія Василівна Сопко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
90. Социально-экономические проблемы информационного общества / [под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника] / [Геец В. М. Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний. – С. 16–33]. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – 430 с.

91. Социально-экономические проблемы информационного общества: [монография]; / под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника, к.э.н., доц. М. В. Брюханова. – Сумы: Университетская книга. – 2010. – Вып. 2. – 895 с.
92. **Стежко Н.** Роль соціального капіталу у забезпеченні економічного розвитку / Н. Стежко // Схід. – 2010. – № 1 (101). – 47–51.
93. Стоимость капитала WACC: примеры и формула расчёта. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://afdanalyse.ru/publ/finansovyj_analiz/1/wacc/15-1-0-72 (08.07.2013 р.).
94. **Стюарт Т.** Богатство от ума / Томас Стюарт; [пер. с англ. В. А. Ноздриной]. – Минск : Парадокс, 1998. – 345 с. – (Деловой бестселлер).
95. **Стюарт Т.** Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Томас А. Стюарт; [пер. с англ. В. А. Ноздриной]. – М.: Поколение, 2007. – 366 с.
96. Сучасний тлумачний словник української мови / [за ред. доктора філологічних наук, професора В. В. Дубічинського]. – 2-ге вид. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
97. США планують розширити мережу швидкісного Інтернету [Електронний ресурс] // Голос Америки. – 2010. – Режим доступу: <http://www.voanews.com//com/ukrainian/2010-03-16-voa9.cfm?renderforprint=1/> (12.07. 2013).
98. **Тюрго А. Р. Ж.** Избранные экономические произведения / Анн Робер Жак Тюрбо: [пер с франц. Л. М. Бродской и А. Н. Миклашевского] – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1961. – 198 [1] с.
99. Україна у вимірі економіки знань / [за ред. акад. НАН України В. М. Гесць; Інститут економіки та прогнозування НАН України]. – К.: «Основа», 2006. – 588 с.
100. Українці втратили цікавість до читання книжок. Освітній портал «Педпреса». – 2012. – 30 березня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pedpresa.com/blog/ukrajintsi-vtratylu-tsikavist-do-chytannya-knyzhok.html> (21 лютого 2013 р.).

101. **Уманців Г.** Проблеми ідентифікації, оцінки та обліку інтелектуального капіталу підприємства / Г. Уманців // Інтелектуальна власність. – 2007. – № 3. – С. 29–33.
102. Управління розвитком інфраструктури транскордонних територій / [за ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН Вищої школи України І. Р. Михасюка]. – Львів: НВФ «Українські технології», 2010. – 264 с.»
103. УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія / [голова ред. ради Мирослав Володимирович Попович]. – К.: Ірина, 1999. – 1551 с.
104. **Фитц-енц Дж.** Рентабельность инвестиций в персонал: измерение экономической ценности персонала / Як Фитц-енц; [пер. с англ. М. С. Меншикова, Ю. П. Леонова; под ред. В. И. Ярных]. – М.: Вершина, 2006. – 319 с. – (Актуальность, Компетентность, Достоверность).
105. Фінансова криза 2007-2008 рр. займає четверте місце серед глобальних криз // РБК Україна, 14.12.2010, 08¹⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/finance/show/finansovyyu-krizis-2007-2008-gg-zanimaet-chetvertoe-mesto-sredi-14122010081500> (08.07.2013 р.).
106. **Фукуяма Ф.** Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Франсис Фукуяма; [пер. с англ. Д. Павлова и др.]. – М.: АСТ; Ермак, 2006. – 730 с.
107. **Фурье Ш.** Избранные сочинения / Шарль Фур'є; / [Новый хозяйственный и социетарный мир. – Т. 3. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1954. — 600 с.; – Т. 4. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1954. – 587 с.
108. **Ходжсон Дж.** Экономическая теория и институты: манифест современной институциональной экономической теории / Джеффри Ходжсон; [пер. с англ. М. Я. Каждан; науч. ред. пер. В. И. Маевский]. – М.: Академия народного хозяйства при Правительстве РФ: Дело, 2003. – 464 с. – (Серия «Современная институционально-экономическая теория»).
109. **Холодная М. А.** Психология интеллекта: парадоксы исследования / Марина Александрова Холодная. – Второе издание, перераб. и дополненное – СПб.: Питер, 2002. – 272 с. – (Серия «Мастера технологии»). [Елект-

ронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://metodist.lbz.ru/lections/2/files/pintel.pdf> (23.08.2013).

110. **Чухно А. А.** Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку / А. А. Чухно. // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 48–55.

111. **Чухно А. А.** Твори: у 3 т. / - К.: НАН України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України, 2006. - . – Т. 2 Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. – 2006. – 512 с.

112. **Шумпетер Й. А.** Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Йозеф Алоиза Шумпетер; [предисл. В.С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой, К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семененко, Э.Ю. Соловьева]. – М.: Эксмо, 2008. – 864 [1] с.

113. Эффективный экономический рост: теория и практика; [учеб. пос.] / Т.В. Чечелова, Г.Ю. Ивлева, В.А. Козлова и др. – М.: Экзамен, 2003. – 320 с.

114. A Brief History of The ICM Movement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/icmmovement.htm> (20.07.2012).

115. **Aaker D. A.** Strategic Market Management / David A. Aaker. – New-York: John Wiley&Sons, Inc., 1992. – 394 [6] P. – (3 Edition).

116. **Antczak Z.** Kapitał intelektualny przedsiębiorstwa: wybrane zagadnienia praktyki i teorii zarządzanie funkcją personalną w świetle badań / Zbigniew Antczak. – Warszawa, Kluczbork: Drukarnia Antykwa, 2004. – 256 s.

117. **Armstrong M.** Personnel Management Practice / Michael Armstrong. – [6th edition]. – London: Kogan Page, 1996. – 959 p. – (A Handbook of).

118. **Armstrong M.** Zarządzanie zasobami ludzkimi / Michael Armstrong. – Kraków: Dom Wydawniczy ABC, 2000. – 784 s.

119. **Armstrong M.** Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategia i działanie / Michael Armstrong; [przełożyła Magdalena Loska]. – Kraków: Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, 1996. – 280 s.
120. **Baruk J.** Zarządzanie wiedzą i innowacjami / Jerzy Baruk. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006. – 408 [1] s.
121. **Becker G. S.** Human Capital: a Theoretical and Empirical Analysis With Special Reference to Education / Gary S. Becker; [Third Edition]. – London, Chicago: The University of Chicago Press, 1993. – 390 p.– (Winner of the Nobel Prize in Economics).
122. **Becker G. S.** Investment in Human Capital: a Theoretical Analysis / Garry S. Becker // Journal of Political Economy. – 1962. – P. 9–49.
123. Best Global Brands 2011 / The Ranking of the Top 100 Brands [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbrand.com/de/best-global-brands/previous-years/best-global-brands-2011.aspx> (01.05.2013)
124. Best Global Brands 2012 / The Ranking of the Top 100 Brands [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbrand.com/de/best-global-brands/2012/Best-Global-Brands-2012-Brand-View.aspx#> (01.05.2013).
125. **Björn A.** Foreign Direct Investment in Industrial Research and Development: a Study of German MNCs / Ambos Björn // Research Policy. – 2005. – Vol. 34. – № 4. – P. 395–410.
126. **Blaug M.** Teoria ekonomii: ujęcie retrospektywne / Mark Blaug; [tłumacze Izabela Budzyńska, Hanna Figaszewska, Helena Hagemejem, Stanisław Kubiela, Adam Szeworski, Zofia Wiankowska-Ładyka]. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2000. – 767 [1] s. – (5 wydanie).
127. **Blaug M. G.** Metodologia ekonomii / Mark G. Blaug: [przekł. z ang. Bogusław Czarny przy współ. Aliny Molisak]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995. – 398 [2] s.
128. **Bocheński J. M.** Współczesne metody myślenia / Józef Maria Bocheński; [przeł. z niem. i oprac. Stanisław Judycki]. – Poznań: Wydawnictwo „W drodze”, 1992. – 158 [2] s.

129. **Boni M.** Polska 2030 – Trzecia fala nowoczesności / Michał Boni // Edukacja, nauka i rynek pracy: (Presa Rady Ministrów). – (28 marca 2011). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pkpplewiatan.pl/opinie/aktualnosci/2011/1/_files/2011_04/Rynek_pracy_-_MB_-_AKtywizacja_Zawodowa.pdf (01.06.2013)
130. **Bontis N.** Assessing Knowledge Assets: a Review of the Models Used to Measure Intellectual Capital / Nick Bontis // International Journal of Management Reviews. – 2001. – Vol. 3. – № 1. – P. 41–60.
131. **Bontis N.** Intellectual Capital: an Exploratory Study that Develops Measures and Models / Nick Bontis // Management Decision. – 1998. – Vol. 36. – № 2. – P. 63–76.
132. **Bratnicki M.** Dylematy i pułapki współczesnego zarządzania / Mariusz Bratnicki; Polska Akademia Nauk Oddział w Katowicach. – Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2001. – 214 s.
133. **Bratnicki M.** Kompetencje przedsiębiorstwa: od określenia kompetencji do zbudowania strategii / Mariusz Bratnicki. – Warszawa: Agencja Wydawnicza Placet, 2000. – 156 s. – (Między nadzieją i Strachem. Budowanie Mapy Kompetencji) – (Seria: Biblioteka biznesmena).
134. **Bratnicki M.** Transformacja przedsiębiorstwa / Mariusz Bratnicki. – Katowice: Wydaw. Uczelniane Akademii Ekonomicznej w Katowicach im. Karola Adameckiego, 1998. – 254 s.
135. **Brennan N.** Intellectual Capital: Current Issues and Policy Implications / Niamh Brennan, Brenda Connell // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 3. – P. 206–240.
136. **Brilman J.** Nowoczesne koncepcje i metody zarządzania / Jean Brilman; [tł. z fr. Krystyna Bolesta-Kukułka]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2002. – 478 [2] s.
137. **Brooking A.** Corporate Memory: Strategies for Knowledge Management / Annie Brooking. – London; New-York: International Thomson Business Press. – 1999. – 182 p. – (Thomson Learning).

138. **Brooking A.** Intellectual Capital. Core Asset for the Third Millennium Enterprise / Annie Brooking. – London: International Thomson Business Press, 1997. – 204 [7] p.
139. **Brooking A.** The Management of Intellectual Capital / Annie Brooking // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. № 3. – P. 64–365
140. **Bukowitz W. R.** The Knowledge Management Fieldbook / Wendi R. Bukowitz, Ruth L. Williams. – London: Financial Time, Prentice Hall. – 2000. – 384 p.
141. Business Finance, Stock Market, Quotes, News / [Електронний ресурс]: Balance Sheet – Режим доступу: <http://finanse.yahoo.com> (01.06.2013).
142. **Cameron R.** Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych / R. Cameron; [z ang. przełożyli Hanna Lisicka-Michalska, Mirosław Kluźniak]. – Warszawa: Książka i Wiedza, 2004. – 488 s.
143. **Chaffey D.** Business Information Management / Dave Chaffey, Gareth White. – [2nd edition]. – London–New-York: Prentice Hall, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://catalogue.pearsoned.co.uk/assets/hip/gb/hip_gb_pearsonhighered/samplechapter/Chaffeych1.pdf (15.08.2012).
144. **Chen J.** Measuring Intellectual Capital a new Model and empirical study / Jin Chen, Zhaohui Zhu, Hong Yuan Xie // Journal of Intellectual Capital. – 2004. – Vol. 5. – № 1. – P. 195–212.
145. **Chung K. H.** A Simple Approximation of Tobin's-q / Keen H. Chung, Stephen W. Pruitt // Financial Management. – 1994. – Vol. 23. – № 4. – P. 70–74. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.acsu.buffalo.edu/~keechung/A%20Simple%20Approximation%20of%20Tobin%27s%20q.pdf>
146. **Ciesielska D.** Wpływ offshoringu na rozwój przedsiębiorstwa w świetle koncepcji zarządzania wartością firmy / Dorota Ciesielska [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.e-finanse.com/artykuly_eng/105.pdf (04.08.2011)

147. **Claver-Cortés E.** Intellectual and environmental capital / Enrigue Claver-Cortés, Maria Dolores López-Gamero, Jozef Francisco Molina-Azorín, P. D. Zaragoza-Sáez // Journal of Intellectual Capital. – 2007. – № 8. – P. 171–182.
148. CNN: Wartość rynkowa Apple przekroczyła poziom PKB Polski [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://myapple.pl/content/2852-cnn-wartosc-rynkowa-apple-przekroczyła-poziom-pkb-polski.html> (15.07.2013 p.)
149. Creative Actions in Organizations: Ivory Tower Visions and Real World Voices / [red. Cameron M. Ford, Denny Gioia]. – London: Sage Publications, 1995. – 424 p.
150. **Czekaj J.** Metodyczne aspekty analizy kapitału intelektualnego organizacji / Jan Czekaj, Marek Jabłoński // Przegląd Organizacji. – 2004. – № 10. – S. 11–14.
151. Czynniki ludzkie w procesie zarządzania innowacjami / [pod red. Alicji Sosnowskiej, aut. Joanna Górská et. al.]. – Warszawa: SGH, 2003. – 189 s.
152. **Davenport T.** Human Capital: What It Is and Why People Invest It / Tomas Davenport. – San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1999. – 251 [1] P.
153. **Davenport T.** Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know / Tomash H. Davenport, Lawrence Prusak. – Boston: Harvard Business School Press, 2000. – 15p. (Reprint) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wang.ist.psu.edu/course/05/IST597/papers/Davenport_know.pdf (15.02.2012).
154. **Denison E.** The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives before us / Edward Fulton Denison. – New-York: Committee for Economic Development, 1962. – 297 p.
155. **Dobija D.** Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa / Dorota Dobija – Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, 2004. – 246 [1] s.

156. **Domański S. R.** Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy / Stanisław Ryszard Domański. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1993. – 272 [3] s.

157. **Drucker P. F.** Praktyka zarządzanie / Peter Ferdi Drucker; [przekład Tomasz Basiak, Zygmund Broniarek, Janusz Gołębiowski]. – Warszawa: Wydawnictwo MT Biznes Sp. z o.o., 2011. – 590 s. – (Najsłynniejsza książka świata na temat zarządzania).

158. **Drucker P. F.** Praktyka zarządzanie / Peter Ferdi Drucker; [przetłumaczyli Tomasz Basiak, Zygmund Broniarek, Janusz Gołębiowski]. – Kraków: Akademia Ekonomiczna, 1994. – 431 s. – (Biblioteka Nowoczesności).

159. **Druker P. F.** Concept of the Corporation. With a new instruction by the autors / Peter F. Druker. – Transaction Publishers, – 329 p. – (Reprint Edition, January 1, 1993).

160. **Druker P. F.** Innowacja i przedsiębiorczość: praktyka i zasady / Peter F. Druker; [przekł. z ang. Andrzej Ehrich]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1992. – 285 [1] s.

161. **Druker P. F.** Społeczeństwo pokapitalistyczne / Peter Feng Druker; [przekład Grażyna Kranas]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999. – 180 s. – (Seria Przedsiębiorczość).

161. Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2009: [Електронний ресурс]: Informacje i opracowania statystyczne / Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie / Magdalena Orczykowska, Joanna Piotrowska, Magdalena Wegner, Marta Zelińska. – Warszawa, 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/gus/nauka_technika_PLK_HTML.htm

163. **Dzinkowski R.** The Measurement and Management of Intellectual Capital / R. Dzinkowski [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ciberconta.unizar.es/ftp/pub/docs/IntellCapital_IFAC.pdf (лютий 2006)

164. **Edvinsson L.** Developing a Model for Managing Intellectual Capital / Leif Edvinsson, Patrick Sullivan // *European Management Journal*. – 1996. – Vol.14. – № 4. – P. 356 – 364.
165. **Edvinsson L.** Developing Intellectual Capital at Skandia / Leif Edvinsson // *Long Range Planning*. – 1997. – Vol. 30. – № 3. – P. 320–373.
166. **Edvinsson L.** Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / Leif Edvinsson, Michael Malone. – New-York: Harper Business, 1997. – 225 p.
167. **Edvinsson L.** Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – 150 s. – (Seria Przedsiębiorczość).
168. **Edvinsson L.** Some perspectives on intangibles and intellectual capital 2000 / Leif Edvinsson // *Journal of Intellectual Capital*. – 2000.– Vol. 1. – № 1. – P. 12–16.
169. **Elliot S.** American Productivity&Quality Center conference attendees discover the value and enablers of a successful KM program / Susan Elliot // *Knowledge Management in Practice*. – 1996. – № 5. – P. 1–8.
170. **Evans Ch.** Zarządzanie wiedzą / Christina Evans; [tł. z ang. Jarosław Sawicki]. – Warszawa: PWE, 2005. – 266 s. – (Tytuł oryginału: *Managing for Knowledge: HR's strategic role*).
171. **Fazlagić A.** Studium porównawcze wybranych metod pomiaru kapitału intelektualnego / Amir Fazlagić // *Organizacja i Kierowanie*. – 2004. – № 4. – S. 68–89.
172. **Feiwel G. R.** Intellectual Capital of Michael Kalecki: a Study In Economic Theory and Polisy / George R. Feiwel. – Knoxville: The University of Tennessee Press, 1997. – 583 P.
173. **Fisher I.** The Nature of Capital and Income / Irving Fisher. – New York: Augustus M. Kelly Publisher, 1906. – (Reprinted, 1965 / Reprints of Economics Classics).

174. **Fitz-Enz J.** Rentowność inwestycji w kapitał ludzki / Jac Fitz-Enz; [przełożył Grzegorz Łuczkiewicz]. – Kraków: Dom Wydawniczy ABC, 2001. – 287 s. – (Oficyna Ekonomiczna).
175. **Florczak W.** Mikro- i makroekonomiczne korzyści związane z kapitałem ludzkim / W. Florczak // *Ekonomista*. – 2007. – № 5. S. 651 – 673.
176. **Fukuyama F.** Wielki Wstrząs: natura ludzka a odbudowa porządku społecznego / Francis Fukuyama; [z ang. przeł. Hanna Komorowska i Krzysztof Dorosz]. – Warszawa: Bertelsmann Media, 2000. – 320 s.
177. **Gableta M.** Człowiek i praca w zmieniającym się przedsiębiorstwie / Małgorzata Gableta. – Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, 2003. – 229 s.
178. **Gereffi G.** The Offshore Services Value Chain: Developing Countries and Crisis / Gary Gereffi, Karina Fernandez-Stark. // *World Bank Policy Research Working Paper* – 2010. – nr. 5262. – 31 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-5262> (14.07.2013)
179. **Grossman M.** On the Concept of Health Capital and Demand for Health / Michael Grossman // *The Journal of Political Economy*. – 1972. – Vol. 80. – № 2. S. 223–255 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://porter.ssc.upenn.edu/~hfang/teaching/socialinsurance/readings/Grossman72%283.1%29.pdf> (26.07. 2012)
180. **Gu F.** Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – 52 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf
181. **Hall R.** A Framework Linking Intangible Resources and Capabilities to Sustainable Competitive Advantage / Richard Hall // *Strategic Management Journal*, 1993. – Vol. 14. – P. 608–618.

182. **Hall R.** The Strategies Analysis of Intangible Resources / Richard Hall // Strategic Management Journal. – 1992. – Vol. 13. – № 2. – P. 135–144.
183. **Hiroyuki I.** Mobilizing Invisible Assets / Hiroyuki Itami, Thomas W. Roehl. – Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press. – 1987. – 201 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://203.128.31.71/articles/067457771X%20Mobilizing%20Invisible%20Assets1.pdf> (05.08.2012)
184. **Housel T.** Knowledge Valuation Analysis. Applications for Organizational Intellectual Capital / Thomas J. Housel, Sarah K. Nelson // Journal of Intellectual Capital. – 2005. – Vol. 6. – № 4. – P. 544–557.
185. **Hudson W. J.** Intellectual Capital: how to build it, enhance it, use it / William J. Hudson. – Toronto: John Wiley&Sons Ins., 1993. – 256 p.
186. **Hull C. H.** Petti's Place in the History of Economics Theory / Charles H. Hull // The Quarterly Journal of Economics. – 1900. – Vol. 14. – № 3. – P. 307–340.
187. Innovation Union Competitiveness Report-2011 edition 2011, – Luxembourg. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.google.pl/webhp?hl=pl&tab=Tw#hl=pl&q=innovation+union+competitiveness+report+2011+edition> (10.07.2013).
188. Instrumentarium zarządzania zasobami ludzkimi / [Praca zbiorowa pod red. Kazimierza Makowskiego]. – Warszawa: SGH, 2002. – 545 s.
189. **Jabłoński M.** Zarządzanie wartością przedsiębiorstw o orientacji jakościowej a kapitał intelektualny / Marek Jabłoński. – Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanista, 2009. – 243 s.
190. **Jarugowa A.** Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka / Alicja Jarugowa., Justyna Fijałkowska. – Gdańsk: Wydawnictwo «Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr», 2002. – 163 s.
191. **Jashapara A.** Zarządzanie wiedza: zintegrowane podejście / Ashok Jashapara; [tłumaczenie Jarosław Sawicki]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo

Ekonomiczne, 2006. – 396 s. – (Tytuł oryginału: Knowledge Management: an integrated approach).

192. Kapitał intelektualny. Akademia Balanced Scorecard [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bsc.edu.pl/> (20.07.2012).

193. **Kaplan R.** Strategiczna karta wyników. Balanced Scorecard / Robert S. Kaplan, David P. Norton; [tłumaczenie mgr. Regina Jańska]. – Warszawa: CJM, 2001. – 369 s. – (Praktyka).

194. **Kaplan R. S.** Strategiczna karta wyników. Jak przełożyć strategie na działanie / Robert S. Kaplan, David P. Norton; [opracowanie wersji polskiej Krzysztof Pniewski, Alicja Jaruga, Mariusz Polakowski]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. – 273 s. – (Wydanie drugie).

195. **Kaplan R. S.** The Balanced Scorecard – Measures then drive Performance / Robert S. Kaplan, David P. Norton // Harvard Business Review. – 1992. – Vol. 70. – № 1. January February. – P. 71–79. (Reprint 92105) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.marketmatch.com/.../Balanced%20Scorecard

196. **Kasiewicz S.** Kapitał intelektualny: spojrzenie z perspektywy interesariuszy / Stanisław Kasiewicz, Waldemar Rogowski, Monika Kisińska. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2006. – 287 s.

197. **Kay J.** Podstawy sukcesy firmy / John Kay; [przekład Andrzej Ehrlich]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo ekonomiczne, 1996. – 526 s.

198. **Kendrick J. W.** The Treatment of Intangible Resources as Capital / John W. Kendrick // The Review of Income and Wealth. – 1972. – № 18. – P. 109–125.

199. Knowledge Economy Index (KEI) 2012 Rankings [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.worldbank.org/kam (12.07. 2013).

200. **Kopaliński W.** Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem / Władysław Kopaliński. – [wyd. 22] – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1994. – 699 s. – (Almanach wyd.1).

201. **Kozińska B.** Kapitał intelektualny jako zasób majątkowy / Beata Kozińska, Adrianna Żabińska [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.instytut.info/Vkonf/site/15.pdf> (17.07.2012r.)
202. **Leśniewski M. A.** Kapitał intelektualny w rozwoju organizacji. Wybrane aspekty teoretycznej analizy problemu / Michał Adam Leśniewski / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://miscellanea.ujk.edu.pl/data/Oferta/Pliki/236_1_le_niewski.pdf (25.07.2012)
203. **Lev B.** Intangibles: Management, Measurement, and Reporting / Baruch Lev. – Washington: Brooking Institution Press, 2001. – 228 p.
204. **Levy-Leboyer Cl.** Kierowanie kompetencjami: bilans doświadczeń zawodowych / Claude Levy-Leboyer; [przekł. z fran. Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1997. – 131 s.
205. **Lim L. L. K.** Intellectual Capital: Management Attitudes in Service Industries / Lyn L. K. Lim, Peter Dallimore // Journal of Intellectual Capital. – 2004. – Vol. 5. № 1. – P. 187–190.
206. **Litschka M.** Measuring and analysing intellectual assets: an integrative approach / Michael Litschka, Andreas Markom, Susanna Schunder // Journal of Intellectual Capital. – 2006. – Vol. 7. – № 2. – P. 160–173.
207. **Louart P.** Kierowanie personelem w przedsiębiorstwie / Pierre Louart; [przekł. z ang. Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1995. – 329 [1] s. – (Aby skutecznie kierować pracownikami należy najpierw nauczyć się kierować sobą).
208. **Lovelace R. F.** Stimulating creativity through managerial intervention / R.F. Lovelace // R&D Management. – 1986. – P 161–174.
209. **Løwendahl B.** Strategic Management of Professional Service Firm / Bente R. Løwendahl. – [3rd edition]. – Copenhagen: Business School Press, 2005. – 219 p.
210. **Luthy D. H.** Intellectual Capital and Its Measurement / David H. Luthy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.pl/#sclient=psy->

ab&q=Luthy+D+H+Intellectual+capit&oq=Luthy+D+H+Intellectual+capit&gs_l=hp.3..33i21.1944.36528.0.38002.38.35.3.0.0.1.1451.8273.2j19j11j1j0j1j0j1.35.0....0...1c.1.19.psy-ab.nzUCMhSkNCQ&pbx=1&bav=on.2.or.r_qf.&bvm=bv.48705608,d.bGE&fp=27fe36c7a29356f&biw=1254&bih=854 (08.07.2013 p.)

211. *M'Pherson Ph.* Accounting, empirical management and intellectual capital / Philip M'Pherson, Stephen Pike // Journal of Intellectual Capital. – 2001. – Vol. 2. – № 3. – P. 246–260.

212. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2000. pdf [Електронний ресурс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2000. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

213. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2001. pdf. [Електронний ресурс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2001. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

214. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2002. pdf. [Електронний ресурс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2002. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

215. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2003. pdf. [Електронний ресурс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2003. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

216. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2004. pdf. [Електронний ресурс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2004. – [Електронний ресурс]

супс] Режим доступа:
http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

217. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2005. pdf. [Электронный ре-супс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2005. – [Электронный ре-супс] Режим доступа:

http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

218. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2006. pdf. [Электронный ре-супс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2006. – [Электронный ре-супс] Режим доступа:

http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

219. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2007. pdf. [Электронный ре-супс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2007. – [Электронный ре-супс] Режим доступа:

http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

220. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2008. pdf. [Электронный ре-супс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2008. – [Электронный ре-супс] Режим доступа:

http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

221. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2009. pdf. [Электронный ре-супс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2009. – [Электронный ре-супс] Режим доступа:

http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

222. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2010. pdf. [Электронный ре-супс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2010. – [Электронный ре-

сурс]

Режим доступу:

http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

223. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2011. pdf. [Електронний ресурс]: / Główny Urząd Statystyczny Polski; redaktor główny Halina Dmochowska. – Warszawa: Zakład wydawnictw statystycznych, 2011. – [Електронний ресурс]
Режим доступу:

http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive

224. *Marcinkowska M.* Kształtowanie wartości firmy / Monika Marcinkowska. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 210 [2] s. – (Seria Przedsiębiorczość).

225. *Marshall A.* Principles of Economics/ Alfred Marshall. [Reprinted 8-Edotion 1920. – London: Macmillan&COLTD, – 1964. – 731 [5] P. – (Eighth Edition).

226. *Marshall A.* Zasady ekonomiki: w 2 t. / Alfred Marshall; [przeł. Czesław Znamierowski]. – Tom 2. – Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1928. – 383 s. – (z oryg. ang. Principles of Economics) (XII).

227. *McElroy M. W.* Social innovation capital / Mark W. McElroy // Journal of Intellectual Capital. – 2002.– Vol. 30. – № 1. – P. 30–39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm/journals.htm?issn=1469-1930&volume=3&issue=1&articleid=883948&show=pdf> (15.07.2013).

228. Measuring and Reporting Intellectual Capital: (International Symposium). – Amsterdam. – 1999. – 9–11 June [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.oecd.org/industry/industryandglobalisation/measuringandreportingintellectualcapitalamsterdam9-11june1999.htm> (17.12.2012)

229. *Mill J. S.* Zasady ekonomii politycznej i niektóre jej zastosowania do filozofii społecznej: w 2 t. / John Stuart Mill; [wstępem opatrzył Zdzisław Sadowski; przeł. z ang. Edward Taylor]. – Tom 1. – Warszawa: Państwowe Wydawnic-

two Naukowe, 1965. – 672 s. – (Seria Biblioteka Dzieł Ekonomii Politycznej. Szkoła klasyczna) (XXVII).

230. **Mill J. S.** Zasady ekonomii politycznej: w 2 t. / John Stuart Mill; [przeł. z ang. Edward Taylor; wstępem opatrzył Zdzisław Sadowski]. – Tom 1. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1956. – 676 s. (Seria Dzieł Ekonomii Politycznej. Szkoła Klasyczna) (XIV).

231. **Mincer J.** Human Capital Responses to Technological Change in the Labour Market / Jacob Mincer // Working Paper. – 1989. – № 3207. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABD357.pdf (12.08.2012)

232. **Mincer J.** Investment in Human Capital and Personnel Income / Jacob A. Mincer // Journal of Political. – 1958. – Vol. 66. – № 4. – P. 281–302.

233. **Mroziwski M.** Kapitał intelektualny współczesnego przedsiębiorstwa. Koncepcje, metody wartościowania i warunki jego rozwoju / Marian Mroziwski. – Warszawa: Difin, 2008. – 142 [1]s.

234. **Mun T.** Bogactwo Anglii w handlu zagranicznym / T. Mun [w:] Merkantyizm i początki szkoły klasycznej: wybór pism ekonomicznych XVI i XVII wieku; [koncepcje wyboru przygotował i wstępem opatrzył Edward Lipiński; przekł. z łac. Czesław Znamierowski]. – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958. – 802 [2] s. – (Seria Merkantyizm) (XXII).

235. Myśli przewodnie Druckera / Peter Druker; [przeł. z ang. Anita Dobra]. – Warszawa: MT Biznes, 2002. – 509 s.

236. **Nahapiet J.** Social capital, intellectual capital and the organizational advantage / Janine Nahapiet, Sumantra Ghoshal // Academy of Management Review. – 1998. – Vol. 23. – № 2. – P. 242–266.

237. Najdroższe marki świata [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forbes.pl/najdrozsze-marki-swiata-top-10-najcenniejszych-marek-swiata,galeria,155662,1,1.html> (15.07.2013 p.).

238. Najdroższe marki świata 2012 [Elektronnyj resurs]. – Reżim dostępu: <http://www.komputerswiat.pl/nowosci/wydarzenia/2012/20/najdrozsze-marki-swiata-2012---apple-znowu-na-szczycie.aspx> (08.07.2013 p.).
239. Najdroższe marki świata 2013 [Elektronnyj resurs]. – Reżim dostępu: <http://www.komputerswiat.pl/nowosci/wydarzenia/2013/21/najdrozsze-marki-swiata-2013-zmiany-w-czolowce-kto-liderem.aspx> (08.07.2013 p.).
240. Największe firmy świata 2012: Global 2000 [Elektronnyj resurs]. – Reżim dostępu: <http://www.forbes.pl/rankingi/najwieksze-firmy-swiata-2012,26185,1> (15.07.2013 p.)
241. **Nelson R. R.** Investment in Human. Technological Diffusion and Economics Growth / Richard R. Nelson, Edmund S. Phelps // The American Economic Review. – 1966. – No 1/2. – Vol. 56. – P. 69–75.
242. **Nonaka I.** Kreowanie wiedzy w organizacji: jak spółki japońskie dynamizują procesy innowacyjne / Ikuujiro Nonaka, Hirotaka Takeuchi . – Warszawa: Poltext, 2000. – 303 s. – (Seria „Euromanagement”).
243. **Nonaka I.** The Knowledge Creating Company / Ikuujiro Nonaka, Hirotaka Takeuchi. – New York: Oxford University Press, 1995. – 299[5] p. – (How Japanese Companies Create the Dynamic of Innovation).
244. **Norton D. P.** Mapy strategiczne w biznesie. Jak przełożyć wartości na mierzalne wyniki / David P. Norton, Robert S. Kaplan; [przekład Anna Górka]. – Gdańsk, 2011. – 493 [1] s. – (Strategy Maps).
245. Nowa Encyklopedia Powszechna PWN / [red. prowadzący Dariusz Kulisiewicz. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. – T. 6. S-Z. – 1100 [4] s.
246. Offshoring and employment. Trends and impacts. – OECD, 2007 – 207 p. [Elektronnyj resurs] – Reżim dostępu: <http://www.oecd.org/industry/ind/38819650.pdf> (22.08.2013)
247. **Paliszkiewicz J. O.** Rozwój organizacji poprzez zarządzanie kapitałem intelektualnym / Joanna Olga Paliszkiewicz. – Ostrołęka: Wydawnictwo profesjonalne ALPHApr, 2005. – 156 [1] s.

248. **Panasiewicz L.** Kontrowersje w sprawie zarządzania wiedzą / Leszek Panasiewicz // *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*. – 2004. – № 7. – S. 42–49.
249. **Pens J.** Strategie zarządzania: strategie dziedzinowe i ich realizacja zintegrowane zarządzanie strategiczne / Jozef Pens. – Warszawa: PLACET, 1995. – 253 s. – (Biblioteka biznesmena).
250. **Pens J.** Zarządzanie w warunkach globalizacji / Jozef Pens. – Warszawa: Difin, 2003. – 248 s.
251. **Perechuda K.** Metody zarządzania przedsiębiorstwem / Kazimierz Perechuda. – Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, 1998. – 107 [1] s.
252. **Petrash G.** Dow's Journey to a Knowledge Value Management Culture / Gordon Petrash // *European Management Journal*. – 1997. – Vol. 14. – № 4. – P. 365 – 373.
253. **Petti W.** Traktat o podatkach i daninach oraz autonomia polityczna Irlandii / W. Petti [w:] *Merkantylizm i początki szkoły klasycznej: wybór pism ekonomicznych XVI i XVII wieku*; [konceptcje wyboru przygotował i wstępem opatrzył Edward Lipiński; przekł. z łac. Czesław Znamierowski]. – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958. – 802 [2] s. – (Seria Merkantylizm) (XXII).
254. **Petty R.** Intellectual Capital Literature Review. Measurement, reporting and management / Richard Petty, James Guthrie. // *Journal of Intellectual Capital*. – 2000. – Vol. 1. – № 2. – P. 155–176.
255. **Piasny B.** Zarządzanie wiedzą w organizacjach gospodarczych / Beata Piasny // *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa*. – 2001. – № 10. – S. 11–21.
256. **Pieruszka-Ortyl A.** Kapitał intelektualny wyznacznikiem poziomu zasobów niematerialnych przedsiębiorstwa. / A. Pieruszka-Ortyl; – s. 79 – 92. [w:] *Przedsiębiorstwa jako świątynie wiedzy*; [Praca zbiorowa pod red. W. Cieślińskiego]. – T. 2. – Wałbrzych: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsię-

biorczości, 2002. – 195 s. – (Prace naukowe Wałbrzyskie Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości).

257. **Pike S.** Intellectual Capital Measurement and Holisting Value Approach (HVA) / Stephen Pike S., Göran Roos. – Works Institute Journal (Japan). – 2000. – Vol. 42.

258. **Poczkowski A.** Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategie – procesy – metody / Aleksy Poczkowski. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2003. – 480 s.

259. **Pogorzelski W.** Pitagorejskie życie badaczy systemowych: operacyjny wyraz filozofii nowej ery / Witold Pogorzelski. – Warszawa: Scholar, 2004. – 310 s.

260. **Polanyi M.** The Logic of Tacit Inference. Philosophy / Michael Polanyi. – 1966. – 41 (1): S. 1–18.

261. Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa / [pod redakcją naukową Piotra Wachowiaka]. – Warszawa: Szkoła Główna Handlowa, 2005. – 167 s.

262. **Probst G.** Zarządzanie wiedzą w organizacji / Gilbert Probst, Steffen Raub, Kai Romhardt; przeł. Kaja Wacowska. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2004. – 352 s.

263. Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny / [Praca zbiorowa pod red. Mariusza Bratnickiego, Janusza Stryżyny; współ. aut. Kamili Butrym, et. al.]. – Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, 2001. – 205 s. – (Seria: Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach).

264. Przedsiębiorstwo przyszłości: fikcja i rzeczywistość / [Zbigniew Kierzkowski. Usługi centrów informacyjnych w zarządzaniu wiedzą przedmiotową organizacji wirtualnej. – 2004. – S. 99–115] : Praca zbiorowa za red. Ireny Krystyny Hejduk. – Warszawa: Instytut Organizacji i Zarządzania w Przemysle „ORGMAZ”. – 2004. – 331 s.

265. **Pulić A.** VAICTM – an Accounting Tool for IC Management / *Ante Pulić* // International Journal of Technology Management. – 2000. – Vol. 20. – № 5–8. – P. 702–714.
266. **Puntillo P. A.** Critical Review of the Relationship Between Human Capital Management and Corporate Performance / Pina Puntillo [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://virtusinterpress.org/IMG/pdf/Volume_9_is_3_Spring_2012_Continued_4pdf (25.07.2012)
267. **Pysz P.** Społeczna gospodarka rynkowa: ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej / Piotr Pysz. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. – 202 [1] s. – (Współczesna ekonomia).
268. **Rae J.** The Sociological Theory of Capital: Being a Complete of the New Principles of political economy / John Rae. – Macmillan, London, 1834. – 485 p.
269. **Rodov I.** FiMIAM: Financial Method of Intellectual Assets Measurement / Irena Rodov, Philippe Leliaert // Journal of Intellectual Capital. – 2002. – Vol. 3. – № 3. – P. 323–336.
270. **Roos G.** Managing Intellectual Capital in practice / Göran Roos, Sthepen Pike, Lisa Fernström. – Amsterdam [ets.]: Elsevier, 2005. – 384 P.
271. **Roos G.** Measuring Your Company's Intellectual Performance / Göran Roos, Johan Roos // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. – P. 413–426
272. **Roos J. G.** Intellectual Capital: navigating the New Business Landscape / Johan Roos, Göran Rooss, Leif Edvinsson and Nikola Dragonetti. – Hampshire: Macmillan Press, 1997. – 143 p.
273. **Russell B.** Human Knowledge – Its Scope and limits / Bertrand Bendle Russell. – London: George Allen and Unwin Ltd., 1948. – 538 p.
274. **Saint-Onge H.** 'Tacit knowledge: the key to the strategic alignment of intellectual capital? / Hubert Saint-Onge // Strategy and Leadership. – 1996. – Vol. 24. – № 2. – P. 10–16.

275. **Samuelson W. F.** Ekonomia menedżerska / William Samuelson, Stephen G. Marks; [red. nauk. przekł. Ryszard Rapacki, tl. Bogusław Czarny]. – Warszawa: PWE, 1998. – 870 s.

276. **Say J. B.** Traktat o ekonomii politycznej czyli prosty wykład sposobu, w jakie się tworzą, rozdzielają i spożywają bogactwa / Jean-Baptiste Say; [przeł. z fr. Witold Giełżyński, Stefan Czernecki]; Polska Akademia nauk, Zakład nauk Ekonomicznych. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960. – 906 [2] s. – (Seria Biblioteka Dzieł Ekonomii Politycznej) (XIV).

277. **Schultz T. W.** In Menschen Investieren: die Ökonomik der Bevölkerungsqualität / von Theodore W. Schultz; [übersetzt von Arnulf Kraus]. – Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebek), 1986.– 195 P.

278. **Schultz T. W.** Investing in People: The Economics of Population Quality / Theodore William Schultz. – Berkeley&Los Angeles, London, University of California Press, 1981. – 173 p.

279. **Schultz T. W.** Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research / Theodore William Schultz. – New-York, London: The Free Press, 1971. – 272 p.

280. **Schultz T. W.** Investing in People. The Economics of population Quality / Theodore William Shultz. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1980. – 173 p.

281. **Senge P. M.** Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się / Peter M. Senge; [przełożyła Helena Korolewska-Mróz]. – Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 1998. – 389 s.

282. **Senge P. M.** Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się / Peter M. Senge. – [Wydanie IV porzeżone]; [przełożył Michał Lipa]. – Warszawa: Oficyna a wolters kluwer business, 2012. – 456 s. – (Światowy Bestseller).

283. **Senge P. M.** Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się / Peter M. Senge; [przeł. Michael Lipa]. – Warszawa: Oficyna a Wolters Kluner business, 2012. – 456 s. – (Wydanie 6).

284. **Serenko A.** Meta-Review of Knowledge Management and Intellectual Capital Literature: Citation Impact and Research Productivity Rankings / Alexander Serenko and Nick Bontis // John Wiley&Sons, Ltd. – 2004 – Vol. 11. – № 3. – P. 85 –198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://go.webassistant.com/wa/upload/users/u1000057/kpmserenkobontis.pdf> (15.07.2013).

285. **Skrzypek E.** Zarządzanie wiedzą i kapitałem intelektualnym w warunkach globalizacji / Elżbieta Skrzypek [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.instytut.info/images/stones/ksiazki_polecana/17_ksztalcenieustawiczne/07-Skrzypek.pdf (30.12.2008).

286. **Smith A.** Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów: w 2 t. / Adam Smitt; [przekł. ang. G Wolf i in.; przedmowę napisał Seweryn Żurawicki] . – Tom 1. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1954. – 541 [2] s. (Seria Dzieł Ekonomii Politycznej) (L).

287. **Smith A.** Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów / Adam Smitt; [przekł. ang. A. Prejbisz i in.]. – Tom 2. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1954. – 810 [2] s. (Seria Dzieł Ekonomii Politycznej) (L).

288. **Smith A.** An Inquiry into the Nature and Consensus of Wealth of Nations / Adam Smith; [Edited and with an Instruction, Notes, Marginal Summary and index by Edwin Cannan; With the new Preface by George J. Stigler]. – Chicago: The University of Chicago Press, 1976. – 568 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amazon.com/Inquiry-Nature-Causes-Wealth-Nations/dp/0226763749#reader_0226763749 (06.09.2013)

289. **Sokołowska A.** Zarządzanie kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie / A. Sokołowska. – Warszawa: PTE, 2005. – 154 [1] s. – (Nowe trendy w naukach ekonomicznych).

290. **Sopińska A.** Jak mierzyć kapitał intelektualny w przedsiębiorstwie / Agnieszka Sopińska, Piotr Wachowiak [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/4/id/51> (15.07.2013).

291. *Stankiewicz W.* Historia myśli ekonomicznej / Waław Stankiewicz. – [wydanie II] . – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2000. – 659 s.

292. *Stankiewicz W.* Historia myśli ekonomicznej / Waław Stankiewicz. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. – 715 [1] s. – (Wydanie 2 rozsz.)

293. *Steward T. A.* Brainpower. How Intellectual Capital is becoming America's Most Valuable Asset / Tom Steward // Fortune. – 1991. – 3rd of June. – P. 44 – 60.

294. *Steward T. A.* Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / Tomas A. Steward. – New-York: Doudleday&Currency, 1997. – 278 [2] p.

295. *Stoner J. A. F.* Kierowanie / James A. F. Stoner, R. Edward Freeman, Daniel R. Gilbert; [przekł. z ang. Andrzej Ehrich]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1998. – 656 s. – (Wydanie 2 zm.) (Tytuł oryginału „Managament”).

296. Strategia Lizbońska a zarządzanie wartością / [Andrzej Drwiłło, Małgorzata Wróblewska, Dorota Czykier-Wierzba i in.]; red. Leszek Pawłowicz. – Warszawa: CeDeWu, 2006. – 529 [1]s.

297. Study on the Measurement of Intangible Assets and Associated Reporting Practices / [coordinator of the study Stefano Zambon]. – Ferrara: University of Ferrara, (April) 2003. – (Prepared for the Commission of the European Communities) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.google.co.uk/#hl=ru&tbo=d&sclient=psy-ab&q=study+on+the+measurement+of+intangible+assets+and+associated+reporting+practices&oq=study+on+the+measurement+of+intangible+assets+and+&gs_l=hp.1.0.0i3012.9037.9960.1.15483.5.2.0.3.3.0.131.262.0j2.2.0...0.0...1c.1.2.hp.UnrhxeqWaYo&pbx=1&bav=on.2,or_r_gc.r_pw.r_qf.&bvm=bv.41867550,d.d2k&fp=60f9dd90c3d3fd8e&biw=1280&bih=862 (січень 2013)

298. *Sullivan P. H.* Valuing Intangibles Companies. An Intellectual Capital Approach / P. H. Sullivan, Jr., P. H. Sullivan, Sr. // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 4. – № 1. – P. 195–212.

299. **Sveiby K. E.** The Balanced Score (BSC) and the Intangible Assets Monitor – a Comparison / Karl-Erik Sveiby [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sveiby.com/articles/BSCandIAM.html> (лютий 2013)
300. **Sveiby K. E.** The New Organizational Wealth / Karl-Erik Sveiby. – San Francisco, 1997. – 220 [8] p. – (Managing & Measuring Knowledge-Based Assets).
301. **Sveiby K.-E.** Methods for Measuring Intangibles Assets / Karl –Erik Sveiby [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sveiby.com/articles/IntangileMetods.htm> (травень 2012)
302. **Sveiby K. E.** Intangible Assets Monitor / Karl-Erik Sveiby [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sveiby.com/articles/CompanyMonitor.html> (лютий 2006)
303. **Sveiby K. E.** The Invisible Balance Sheet: key indicators for accounting, control and valuation of know-how companies / Karl-Erik Sveiby [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sveiby.com/TheLibrary/IntangibleAssets/tabid/81/Default.aspx.-2005>
304. **Sztompka P.** Socjologia. Analiza Społeczeństwa / Piotr Sztompka. – Kraków: Wydawnictwo Znak, 2004. – 653 s.
305. **Tan H.** Intellectual Capital and Financial Returns of Companies / Hong Pew Tan, David Plowman, Phil Hancock // Journal of Intellectual Capital. – 2007. – Vol. 8. – № 1. – P. 76–95.
306. **Taubman P.** The Relative Influence of Inheritable and Environmental Factors and the Importance of Intelligence in Earnings Functions / Paul Taubman // proceedings of a conference “Personal income distribution”, April 18–23, 1997 in the Netherlands; held by the International Economic Association [Introduction Wilhelm Krelle] – Amsterdam: In Personal Income Distribution, 1978. – 381–395 p.
307. **Teece D. J.** Managing Intellectual Capital: organizational, strategic and Policy Dimensions / David J. Teece. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 300 P.

308. The Strategic Management of Intellectual Capital and Organizational Knowledge / [ed. by Chun Wei Choo, Nick Bontis] / [Nick Bontis Managing Organizational Knowledge by Diagnosing Intellectual Capital: Framing and Advancing the State of the Field. – 2002. – P. 621– 642. – [7 Section]. – Oxford: Univ. Press, 2002. – 748 p.

309. **Thierry D.** Zatrudnienie i kompetencje w przedsiębiorstwie w procesach zmian / Dominique Thierry, Christian Sauret z udziałem Nicole Monod; [przekł. z fr. Hanna Bełżecka, Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1994. – 238 [2] s. – (Seria: Finanse, Zarządzanie, Rozwój).

310. **Thünen J. H.** Der isolierte Staat/ Johann Heinrich Thünen. – Paderborn: Histor Wirtschaftsarchiv, 2011. – 696 p. – (Reprint des originale aus dem jahr 1921).

311. **Tobin J.** A General Equilibrium Approach to Monetary Theory / James Tobin // Journal of Money, Credit and Banking. – 1969. – Vol. 1. – № 1. – P. 15–29. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.deu.edu.tr/userweb/yesim.kustepeli/dosyalar/tobin1969.pdf>

312. **Toffler A.** Rewolucyjne bogactwo / Alvin Toffler i Heidi Toffler; [przekład Paweł Kwiatkowski]. – Przeźmierowo: Wydawnictwo KUPISZ S. A., 2007. – 497 [2] s.

313. **Toffler A.** Trzecia fala / Alvin Toffler; [przeł. Ewa Wogdyło]. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986. – 514 [1] s.

314. **Urbanek G.** Pomiar kapitału intelektualnego i aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa / Grzegorz Urbanek. – Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2007. – 397 s.

315. **Varian H. R.** Mikroekonomia: kurs średni – ujęcie nowoczesne / Hall R. Varian; [przekł. Stanisław Ryszard Domański]. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1995. – 664 s.

316. **Walsh J. R.** Capital Concept Applied to Man / J. R. Walsh // The Quarterly Journal of Economics, 1935. – Vol. 49. – № 2. – PP. 255–285. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://qje.oxfordjournals.org/content/49/2.toc> (26.07.2012)

317. **Warschat J.** Measurement System for the Evaluation of R&D Knowledge in the Sector, Report on Workshop Intellectual Capital / J. Warschat, K. Wagner, I. Hauss // Intangible Investments. – 1999. – November 22th, European Commission.

318. Wartość rynkowa Apple przez chwilę przekroczyła próg 600 mld dolarów [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://myapple.pl/content/3064-wartosc-rynkowa-apple-przez-chwile-przekroczyla-prog-600-mld-dolarow.html> (15.07.2013 p.)

319. **Webber R. A.** Zasady zarządzania organizacjami / Roos A. Weber; [przeł. z ang. Andrzej Ehrlich]. – [Wydanie III]. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo ekonomiczne, 1996. – 614 [2] s.

320. **West M. A.** Rozwijanie kreatywności wewnątrz organizacji / Michael Alun West; [przekład Maria Woźniak]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 158 [2] s. – (Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości).

321. Wiedza w gospodarce, społeczeństwie i przedsiębiorstwach: pomiary, charakterystyka, zarządzanie; [red. nauk. Krzysztof Piech oraz Elżbieta Skrzypek]. – Warszawa: Instytut Wiedzy i Innowacji. – 2007. – 370 s.

322. **Wiig K. M.** Integrating Intellectual Capital with Knowledge Management / Karl M. Wiig // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. – P. 399–406.

323. *Wikipedia, hasło Knowledge* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pl.wiktionary.org/wiki/knowledge> (12.06.2013).

324. Współczesne źródła wartości przedsiębiorstwa / [Andrzej Herman, Władysław Szymański, Grzegorz Wójtowicz]; Praca zbiorowa pod redakcją naukową Barbary Dobiegały-Korony i Andrzeja Hermana. – Warszawa: Difin, 2006. – 499 [6] s.

325. **Zaliwski A.** Korporacyjne bazy wiedzy / Andrzej Zaliwski – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2000. – 173 [3] s.

326. Zarządzanie kapitałem intelektualnym przedsiębiorstwa / Praca zbiorowa pod redakcją Barbary Woźniak-Sobczak. – Katowice: Wydawnictwo Uczelniane Akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego, 2002. – (Zbiór przykładów i zadań).

327. Zarządzanie wartością firmy w dobie kryzysu / Praca zbiorowa pod redakcją Stanisława Jasiewicza i Leszka Pawłowicza. – Warszawa: CeDeWu Sp. z o.o., 2003. – 237 s.

328. Zarządzanie wartością kapitału ludzkiego organizacji / Praca zbiorowa pod redakcją Anny Lipki i Stanisława Waszczaka. – Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, 2007. – 498 s.

329. Zarządzanie wartością przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji / Praca zbiorowa pod redakcją naukową Edwarda Urbańczyka. – Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2003. – 688 s.

330. Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwie [red. nauk. Kazimierz Pechuda]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – 230 s.

331. Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – 555 [3] s.

332. Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji / [Pod red. naukową Henryka Króla, Antoni Ludzwczyński]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. – 269 s. – (Materiały do ćwiczeń).

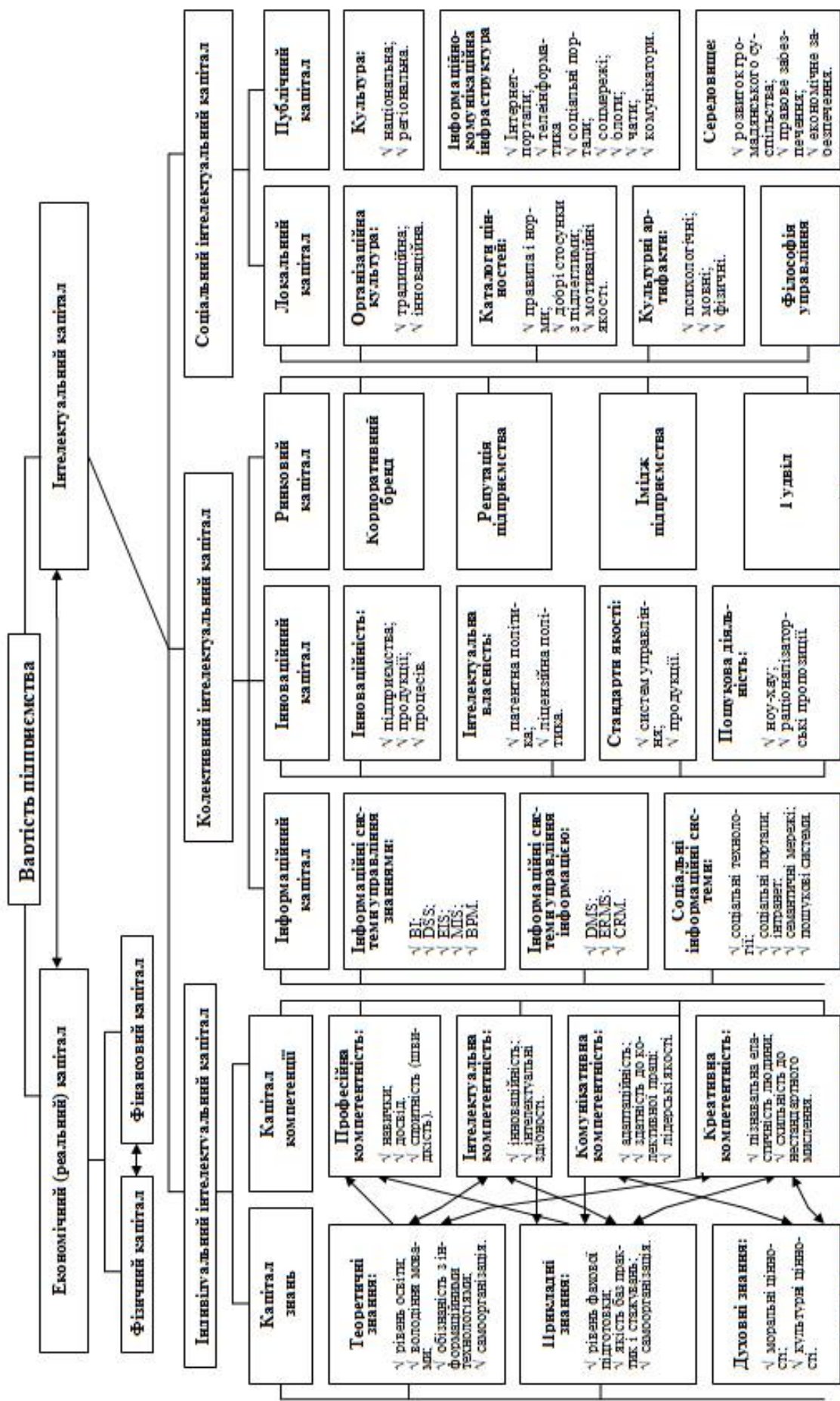

Рис. 1.20. Модель інтелектуального капіталу підприємства у межах концепції платформи вартості (джерело: складено автором самостійно).

Методи діагностики інтелектуального капіталу підприємства

Назва методу	Вчений, рік публікації	Вимірники			
		вартісні	Відносні (індексні)	Бальні	Кількісні
1	2	3	4	5	6
Невидимий баланс («Intangible Balance Sheet»)	К. Е. Свейбі, Група Конрада 1989	+			
Збалансована система показників («Balanced Scorecard»)	Р. Каплан, Д. Нортон, 1992	+	+		+
Навігатор Скандії («Skandia Navigator™»)	Л. Едвінсон, М. Меллоун, 1997,	+	+		
Брокер технологій («Technology Broker»; «Intellectual Capital Auditing»)	Е. Брукінг, 1996			+	(+)
Економічна додана вартість («Economics Value Added» – EVA)	Стюарт Г. Беннет, 1991-1994	+			
Цитування патентів (Citation Weighted Patents)	Бонтіс Нік, 1996				+
Метод ринкової капіталізації	Стюарт Т., 1997	+	+		
Коефіцієнт Тобіна («Tobin's Q»)	Тобін Дж., 1969	+			
Розрахунок вартості («Calculated Intangible Value» - «CIV»)	Стюарт Т., 1997; Лютий Д., 1998	+			
Визначення ринкової вартості інвесторами (Investor Assigned Market Value – IAMV™)	Стандфельд К., 1998,	+			
Індекс інтелектуального капіталу («IC Index™»)	Едвінсон Л., Рус Й., Драгонетті Н. 1997		+		+
ІК-рейтинг («IC Rating™»)	Едвінсон Л., 1997			+	
Монітор нематеріальних активів («Intangible Asset Monitor»)	Свейбі К. Е., 1997	+	+		+
Методологія оцінки вартості («Inclusive Valuation Methodology» - IVM™)	М'Ферсон Ф., Пайк С., 1998-2001	+			

--	--	--	--	--	--

Продовж. Додатку Б

1	2	3	4	5	6
Відкривач вартості (The Value Explorer)	Андріссен Д., Тіссен Р., 2000	+	+		+
Інноваційні нематеріальні активи («Intellectual Asset Valuation»)	Салліван П., 2000	+			
Система показників ланцюга формування вартості («Value Chain Scoreboard» – VCS™)	Лев Б., 2001				+
Фінансові методи обчислення вартості інтелектуальних активів («Financial Method of Intellectual Assets Measurement» – FiMIAM)	Родов І, Лельєрт Ф. 2002	+			
Meritum Guidelines	Проект «Meritum», 2002	-	-	-	-
Оцінювання активів знань («Assessing Knowledge Assets»)	Бонтіс Н, 2004	+			
Дохід з капіталу знань («Knowledge Capital Earnings» – KCE™)	Лев Б., Гу Фенг, 2003-2004	+			
Інтелектуальна додана вартість («VAIC™»)	Пуліч А., 2002-2004	+			
Визначення вартості («Holistic Value Approach» – HVA)	Рус Г., Пайк С., 2004	+		+	
Паспорт інтелектуального капіталу	Лін Лім, П. Деллімор, 2004		+	+	+
Модель оцінки інтелектуального капіталу на основі системи якісних індексів	Чен Дж., Зу Ж., 2004	+	+		+
Модель комплексної оцінки інтелектуального капіталу підприємства	Бендиков М.А., Джамай Е.В., 2004	+	+		

Методи діагностики інтелектуального капіталу підприємства

Назва методу	Вчений, рік публікації	Підходи		Можливості використання
		статичний	динамічний	
1	2	3	4	5
Невидимий баланс («Intangible Balance Sheet»)	К. Е. Свейбі, Група Конрада 1989	+	(+)	опосередковано
Збалансована система показників («Balanced Scorecard»)	Р. Каплан, Д. Нортон, 1992	+		Після врахування змін
Навігатор Скандії («Skandia Navigator™»)	Л. Едвінсон, М. Меллоун, 1997	+		Після врахування змін
Human Capital Intelligence	Дж. Фітз-Енз, 1994	+		
Брокер технологій («Technology Broker»; «Intellectual Capital Auditing»)	Е. Брукінг, 1996	+	(+)	безпосередньо
Економічна додана вартість («Economics Value Added» – EVA)	Стюарт Беннет, 1991-1994	+		безпосередньо
Цитування патентів (Citation Weighted Patents)	Бонтіс Нік, 1996,	+	+	безпосередньо
Метод ринкової капіталізації (Market-to-Book Value)	Стюарт Т., 1997	+	(+)	безпосередньо
Коефіцієнт Тобіна («Tobin's Q»)	Tobin J., 1969	+		безпосередньо
Розрахунок вартості («Calculated Intangible Value» – «CIV»)	Стюарт Т., 1997; Luthy, 1998	+		Після врахування змін
Визначення ринкової вартості інвесторами (Investor Assigned Market Value – IAMV™)	Станфельд К., 1998	+		Опосередковано
Індекс інтелектуального капіталу («IC Index™»)	Л. Едвінсон, Й. Рус, Драгоннеті Н. 1997	+	(+)	Опосередковано

Продовж. Додатку В

1	2	3	4	5
ІК-рейтинг («IC Rating™»)	Л. Едвінсон, 1997		(+)	Опосередковано
Монітор нематеріальних активів («Intangible Asset Monitor»)	К. Е. Свейбі, 1997	+	(+)	Після врахування змін
Методологія оцінки вартості («Inclusive Valuation Methodology» – IVM™)	М'Ферсон Ф., Пайк С., 1998-2001	+		Опосередковано
Відкривач вартості (The Value Explorer™ – TVE™)	Андріссен Д., Тіссен Р., 2000,	(+)	+	Опосередковано
Створення вартості («Total Value Creation» – TVC)	Андерсон Р, 2000	+	(+)	Опосередковано
(«Intellectual Asset Valuation»)	Салліван П., 2000	+	(+)	Після врахування змін
(Knowledge Audit Cycle – KAC)	Schiuma, Marr, 2001	+	+	Опосередковано
Система показників ланцюга формування вартості («Value Chain Scoreboard» – VCS™)	Лев Б., 2001	+	+	Після врахування змін
Фінансові методи обчислення вартості інтелектуальних активів («Financial Method of Intellectual Assets Measurement» – FiMIAM)	Родов І, Ф. Лельберт, 2002	+	+	Опосередковано
Meritum Guidelines	Проект «Meritum», 2002	+	(+)	Після врахування змін

Продовж. Додатку В

1	2	3	4	5
Оцінювання активів знань («Assessing Knowledge Assets»)	Бонтіс Нік, 2004	+	(+)	Опосередковано
Дохід з капіталу знань («Knowledge Capital Earnings» – КСЕ™)	Лев Б., Фенг Гу 2003-200	+	(+)	Опосередковано
Бізнес IQ («Business IQ»)	Сандвік, 2004	+		Опосередковано
Інтелектуальна додана вартість («VAIC™»)	Пуліч А., 2002-2004	+	(+)	Після врахування змін
Визначення вартості («Holistic Value Approach» – HVA)	Рус Г., Пайк С., 2004	+	(+)	Опосередковано
Паспорт інтелектуального капіталу	Лін Лім, Даллімор П., 2004	+	(+)	Опосередковано
MAGIC	Проект ЄС	+		Після врахування змін
Звіт про інтелектуальний капітал	Результати праць датських вчених	+	(+)	Після врахування змін
Модель оцінки інтелектуального капіталу на основі системи якісних індексів	Чен Дж., Зу Ж., 2004		+	Опосередковано
Модель комплексної оцінки інтелектуального капіталу підприємства	Бендиков М.А., Джамай Е.В., 2004	+		Після врахування змін

Рейтинг придатності показників для оцінки інтелектуального капіталу підприємства С. Маврінаца, Г. Сестерфельда, М. Міллера, А. Борнеманна

Показник	Результати досліджень		
	С. Маврінац і Г. Сестерфельд	М. Міллера	А. Борнеманна
Сфера людського капіталу			
Лідерські якості		1	
Впровадження стратегії фірми	1		
Довір'я до керівництва	2		
Мотивація працівників		3	
Задоволення працівників		4	
Професійний досвід (роки)		6	
Вміння набору персоналу	5		6
Досвід в управлінні	7		
Якість політики оплати праці	8		5
Володіння персоналом ІТ технологіями		8	
Сфера клієнтського капіталу/ зв'язків			
Якість очікувана клієнтами			2
Задоволення клієнтів		2	1
Зростання продажу		5	
Частка на ринку	6		8
Кількість скарг від клієнтів		7	
Сфера структурного капіталу			
Якість стратегії фірми	3		4
Інноваційність	4		7
Якість процесів			

1 – найбільш значущий показник; 8 – найменш значущий показник

*Джерело: *Brennan N. Intellectual Capital: Current Issues and Policy Implications / N Brennan, B. Connell // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 3. – P. 231.*

Методика Джім Чен (Jin Chen), Жаохі Зу (Zhaohui Zhu), Гонг Ян Хі (Hong Yuan Xie) для оцінки інтелектуального капіталу підприємства

Складові елементи інтелектуального капіталу		Показники
Людський капітал	Компетенції працівників	Індекс стратегічної націленості керівництва.
		Індекс якісного складу працівників.
		Індекс здібностей до навчання.
		Ефективність вишколу працівників.
		Індекс здібностей працівників до участі у формуванні політики та управлінні.
		Індекс підготовки ключових технічних та управлінських кадрів.
	Ставлення працівників	Індекс ідентифікації себе з цінностями підприємства.
		Рівень довіри.
		Показник плинності кадрів.
		Середній період придатності працівників.
	Креативність працівників	Індекс креативної спритності працівників.
		Дохід з оригінальних пропозицій працівників.
Структурний капітал	Культура підприємства	Формування культури підприємства.
		Індекс ідентифікації працівників з цілями підприємства.
	Організаційна структура	Індекс зв'язку між владою, відповідальністю і корисністю.
		Індекс важливості системи контролінгу підприємства.
	Організаційне навчання	Наявність та індекс використання внутрішніх інформаційних мереж.
		Індекс опрацювання і використання бази даних підприємства.
	Операційний процес	Фаза господарського процесу.
		Рівень якості продуктів.
		Ефективність функціонування підприємства.
	Інформаційна система	Індекс взаємо підтримки та співпраці між працівниками.
		Індекс доступності інформації на підприємстві.
		Частка знань.
Інноваційний капітал	Інноваційні досягнення	Середня кількість патентів.
		Частка нових продуктів у загальному обсязі реалізованої продукції на підприємстві.
		Кількість нових технологій, опрацьованих за останні три роки.
	Механізм інновації	Частка інвестицій у науково-дослідну діяльність у виручці від реалізації.
		Якісний і кількісний склад науково-дослідницького персоналу підприємства.
		Індекс співпраці між науково-дослідними, виробничими та ринковими підрозділами у сфері інновацій.
		Індекс співпраці у сфері інновацій із зовнішніми інституціями.
		Здібності управління інноваційними проектами.
		Стимули, скеровані до працівників, зайнятих інноваційною діяльністю.

Продовж. Додатку Е 1

1	2	3
Клієнтський капі- тал	Інноваційна культура	Індекс підтримки культур підприємства і заохочення працівників до інновацій.
		Індекс підтримки інновацій керівництвом підприємства.
	Маркетингові здібності	Наявність і індекс використання клієнтської бази даних.
		Індекс здібностей обслуговування клієнтів.
		Індекс здатності ідентифікації потреб клієнтів.
	Ринкова інтен- сивність	Частка на ринку.
		Потенціал ринку.
		Обсяги продаж у розрізі окремого клієнта.
		Торгова марка і репутація товарного знаку.
		Формування дистрибуційних каналів.

* Джерело: *Chen J. Measuring Intellectual Capital: a new Model and empirical study / J. Chen, Z. Zhu, H. Xie // Journal of Intellectual Capital. – 2004. – Vol. 5. – № 1. – PP. 203–206.*

Показники методики Лім Ліна і Пітера Даллімора для оцінки
інтелектуального капіталу підприємства

Людський капітал
1
Індекс довіри персоналу.
Плинність персоналу – квартальна, піврічна, річна.
Питома вага персоналу, зайнятого на повну ставку.
Рівень використання потенціалу працівників.
Питома вага винагород в загальних витратах.
Система оплати праці.
Додана вартість на одного працівника.
Структура управлінців щодо статі.
Плинність експертів – квартальна, піврічна, річна.
Середній віковий досвід праці персоналу, (роки).
Індекс мотивації персоналу.
Середній вік усіх категорій персоналу.
Корпоративний капітал
Коефіцієнт співвідношення прибутків і видатків.
Рівень ідентифікаційності (розпізнавальності) марки.
Середня ринкова вартість – місячна, квартальна, піврічна, річна.
Витрати на ІТ в обсягах реалізації продукції.
Прибуток на одного працівника.
Індекс довіри між підрозділами.
Індекс лідерства підприємства.
Кількість отриманих винагород.
Вартість підприємства.
Кількість закордонних філій.
Співвідношення ринкової і балансової вартості підприємства.
Вартість активів, що припадає на одного працівника.
Бізнесовий капітал
Ріст/спад обсягів продаж (вартісні показники та відносні.)
Дохід, створений новими заходами.
Кількість нових ринків або дистрибуційних каналів.
Обсяги продаж через Internet.
Зниження обсягів реалізації у співвідношенні до середній обсягів реалізації.
Кількість комерційних, бізнес центрів або дистрибуторських контор.
Обсяги продаж через «call center».
Тривалість циклу запровадження інноваційної продукції.
Кількість запроваджених інноваційних видів послуг.
Витрати на брак у співвідношенні до отриманих доходів.
Кількість винагород, отриманих за якість.
Частка адмінвитрат у загальних витратах підприємства.

1
Функціональний капітал
Загальний обсяг витрат на навчання у розрізі функціональних підрозділів.
Питома вага з бюджетних коштів, призначених на навчання.
Питома вага часу на навчання у загальному робочому часу.
Витрати на ІТ у співвідношенні до адміністративних витрат.
Кількість впроваджених нових ідей щодо поданих.
Час на навчання.
Витрати на навчання.
Адміністративні витрати на одного працівника.
Середній вік функціональних систем.
Доступність систем обміну інформацією.
Індекс технологічного потенціалу.
Кількість комп'ютерів та ноутбуків на одного працівника.
Клієнтський капітал
Індекс довіри клієнтів.
Частка ринку (на основі кількості клієнтів).
Дохід на клієнта.
Плинність клієнтів.
Кількість корпоративних і некорпоративних клієнтів.
Час на реалізацію одного замовлення.
Маркетингові витрати на пошук нового клієнта.
Маркетингові витрати на утримання клієнтів.
Питома вага постійних клієнтів.
Обсяг продаж на одне замовлення.
Кількість трансакцій.
Питома вага часу на обслуговування одного клієнта у загальному робочому часі.
Постачальницький капітал
Електронний доступ до постачальників.
Питома вага відмовлень від постачальників.
Індекс довіри постачальників.
Середній час обслуговування постачальника.
Питома вага продаж з рекомендації постачальників
Кількість постачальників.
Рівень реакції постачальників.
Кількість зміни постачальників протягом року.
Частка постачальників, які обслуговуються через ІТ.
Партнерський капітал
Ріст партнерських порозумінь, (%).
Кількість спільних заходів.
Частка доходів, отримані від бізнесових порозумінь у загальних доходах.
Доступність каналів електронного банку для клієнтів.
Кількість партнерів.
Кількість міроприємств.
Кількість порозумінь у мережі.
Кількість спонсорських об'єднань.
Співвідношення витрат на порозуміння і загальних витрат.
Питома вага зовнішніх договорів у загальній їх кількості.

1
Інвесторський капітал
Кількість пайовиків.
Частка інвесторів, власність яких перевищує 10 % у капіталі.
Кількість скарг від інвесторів.
Класифікація інвесторів (індивідуальні, корпоративні, трастові)
Частота зміни інвесторів.
Частка закордонних інвесторів.
Частка вітчизняних інвесторів.
Кількість постійних інвесторів.
Середній час співпраці з інвестором
Додатковий дохід, отриманий від інвесторів.
Витрати на обслуговування інвесторів у загальних витратах.
Кількість нових ідей чи інновацій від інвесторів.
Індекс довіри серед 20 найбільших інвесторів.
Кількість інвесторів, які є одночасно клієнтами.

*Джерело: Lim L. L. K. Intellectual Capital: Мінвестиційні витрати на навчання. anagement Attitudes in Service Industries / Lin K. Lim, Peter dallimore // Journal of Intellectual Capital. – 2004. – Vol. 5. – № 1. – PP. 187–190.

Застосування методики «CIV» Т. Стюартом для оцінки інтелектуального капіталу акціонерного товариства «АДАК» на 31.12.1996 р.

Показники	Значення	Примітка
1	2	3
Балансовий прибуток (до оподаткування), дол. США	18033	Звіт про прибутки і збитки (середнє значення за 3 роки).
Матеріальні активи, дол. США	148245	Баланс(середнє значення за 3 роки).
ROA товариства, %	12,2	18033 / 148245
Середнє значення ROA для сектора, %	8,9	За 3 роки
Профіцит, дол. США	4839	18033 – (148245*8,9 %/100 %)
Ставка податку, %	34	
Інтелектуальна премія, дол. США	3194	4839*(1-034)
Дисконтова ставка, %	7,5	Вартість капіталу товариства
Вартість премії, дол. США	42585	3194/7,5%

*Джерело: Luthy D. H. Intellectual Capital and Its Measurement / David H. Luthy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.google.pl/#sclient=psy-ab&q=Luthy+D+H+Intellectual+capit&oq=Luthy+D+H+Intellectual+capit&gs_l=hp.3..33i21.1944.36528.0.38002.38.35.3.0.0.1.1451.8273.2j19j11j1j0j1j0j1.35.0...0...1c.1.19.psy-ab.nzUCMhSkNCQ&pbx=1&bav=on.2.or.r_qf.&bvm=bv.48705608.d.bGE&fp=27fe36c7a29356f&biw=1254&bih=854 (08.07.2013 р.)

Перелік низки питань з моделі Енні Брукінг «Брокер технології» для аудиту інтелектуального капіталу підприємства

Етапи аудиту	Анкетні питання
I етап	Деякі основні проблемні питання для підприємства
	Чи на підприємстві кожен працівник знає свої функціональні обов'язки і їх вклад у забезпечення реалізації стратегічних завдань?
	Чи на підприємстві аналізують показник дохідності з інвестицій (ROI) і науково-дослідницьку діяльність?
	Чи на підприємстві знають вартість марки?
	Чи на підприємстві відпрацьований механізм отримання рекомендацій для запровадження нових заходів?
	Чи на підприємстві є розуміння інноваційних процесів і заохочення усіх працівників до участі в них?
II етап	Аудит інтелектуального капіталу
	Який розмір річних витрат, призначених для охорони марки?
	Якими є потенційні можливості повторення бізнесу з клієнтами підприємства?
	Що означає назва Вашого підприємства для фінансових посередників і інвесторів?
	Якою є оптимальна вартість нереалізованих замовлень на підприємстві?
	Чи на підприємстві слідкують і ідентифікують шанси співпраці з партнерами?
	Чи оптимально використана на підприємстві інтелектуальна власність (патенти)?
	Чи проектується можливість отримання конкурентних переваг підприємства у визначеній сфері?
	Чи на підприємстві існують дорадчі і консультативні підрозділи у сфері планування навчання?
	В який спосіб працівники дізнаються, коли потрібно розпочати підвищення кваліфікації?
	Від яких фахових знань залежить операційна діяльність Вашого підприємства?
	Які знання на підприємстві нагромадження завдяки проведенню анкетних опитувань?
	Які ключові фахові компетенції плануються у майбутньому?
	Яким є граничний період дезактуалізації знань на підприємстві?
	Чи існує філософія управління активами і пасивами на підприємстві?
	Чи існує культура, що сприяє реалізації стратегічних завдань?
	Яка частка працівників підприємства користується персональними комп'ютерами?
Чи існують бази даних, що рівня задоволеності потреб користувачів?	
Чи на підприємстві використовуються Інтернет, сторінки www., e-mail?	

Brooking A. Intellectual Capital. Core Asset for the Third Millennium Enterprise / Annie Brook-
ing. – London: International Thomson Business Press, 1996. – 224 p.

Групування методів діагностики інтелектуального капіталу підприємства
відповідно до етапів її здійснення

Назва методу	Вчений, рік публікації	Моніторинг інтелектуального капіталу	Аналіз вартості і ефективності використання інтелектуального капіталу	Оцінка впливу інтелектуального капіталу на капіталізацію підприємства
1	2	3	4	5
Невидимий баланс («Intangible Balance Sheet»)	К. Е. Свейбі, Група Конрада 1989		+	
Збалансована система показників («Balanced Scorecard»)	Р. Каплан, Д. Нортон, 1992		(+)	
Навігатор Скандії («Skandia Navigator™»)	Л. Едвінсон, М. Меллоун, 1997		+	(+)
Human Capital Intelligence	Дж. Фітз-Енз, 1994	+		
Брокер технологій («Technology Broker»; «Intellectual Capital Auditing»)	Е. Брукінг, 1996	+	(+)	
Економічна додана вартість («Economics Value Added» – EVA)	Стюарт Г. Беннет., 1991-1994		+	
Цитування патентів (Citation Weighted Patents)	Bontis N., 1996			
Метод ринкової капіталізації (Market- too-Boo-Value)	Стюарт Т., 1997	+		
Коефіцієнт Тобіна («Tobin's Q»)	Tobin J., 1969	+		
Розрахунок вартості («Calculated Intangible Value» - «CIV»)	Стюарт Т., 1997, Luthy, 1998		+	
(Investor Assigned Market Value – IAMV™)	Standfield, 1998		+	
Індекс інтелекту-	Л. Едвінсон,			+

ального капіталу («IC Index™»)	Й. Рус, Н. Драгоненні 1997			
(«IC Rating™»)	Л. Едвінсон, 1997		(+)	
Монітор немате- ріальних активів («Intangible Asset Monitor»)	К. Е. Свейбі. 1997		(+)	
Методологія («Inclusive Valua- tion Methodology» - IVM™)	Philip M'Pherson, Stephen Pike, 1998-2001			
(The Value Ex- plorer)	D. Andriessen, R. Tiessen, 2000		+	
(«Total Value Creation» – TVC)	R. Anderson, R. McLean, 2000		(+)	
(«Intellectual Asset Valuation»)	P. Sullivan, 2000, [76]		(+)	
(Knowledge Audit Cycle – KAC)	Schiuma, Marr, 2001		+	
(«Value Chain Scoreboard» – VCS™)	Лев Б., 2001		+	
(«Financial Method of Intellectual As- sets Measurement» – FiMIAM)	I. Rodov , Ph. Leliaert, 2002		+	
(«Assessing Knowledge Assets»)	<i>Bontis N.</i> , 2004		(+)	
Дохід з капіталу знань («Knowledge Capi- tal Earnings» –	Лев Б., Gu F., 2003-2004		(+)	+

KCE™)				
Інтелектуальна додана вартість («VAIC™»)	Пуліч А., 2002-2004		+	
(«Holistic Value Approach» – HVA	G. Roos, Stephen Pike, 2004		(+)	
Паспорт інтелектуального капіталу	Lim L.K, P.Dallimore, 2004	+	(+)	
Модель оцінки інтелектуального капіталу на основі системи якісних індексів,	J. Chen, Z. Zhu, H. Xie 2004		+	
Методика оцінки інтелектуального капіталу за елементами потенційної та здатнісної складових	С. М. Ілляшенко, 2008	+	+	
Модель комплексної оцінки інтелектуального капіталу підприємства	Бендиків М.А., Джамай Е.В., 2004		+	

Цілі і відповідні їм показники «Збалансованої системи показників»
Р. Каплана і Д. Нортон

Перспектива	Цілі	Показники
1	2	3
Фінансова	Ефективність функціонування підприємства	Грошові потоки, фінансова ліквідність, темп росту операційного прибутку, темп росту обсягів продажу; зростання виручки; відсоток прибутку; прибуток на інвестиції; економічна додана вартість; прибуток на вкладений капітал; управління операційними витратами; операційні показники та коефіцієнт збитковості; економія витрат; коефіцієнт чистої прибутковості; виручка від реалізації; дохід на вкладений капітал.
	Розвиток підприємства (корпоративні цілі)	Частка на ринку, ріст дохідності з інвестицій (ROA, ROE); рентабельність; зростання; збільшення рентабельності активів; збільшення прибутку; зростання виручки від реалізації; зниження собівартості; ціна акцій; рентабельність коштів акціонерів.
Клієнта	Представлення підприємства	Резюме, логотип, бренд
	Ринкова позиція підприємства	Частка на ринку, частка продаж постійним клієнтам, рівень цін у порівнянні із конкурентами, сприйняття співвідношення ціна-якість.
	Задоволення потреб і вимог клієнта	Рівень лояльності клієнтів, споживчі рейтинги, індекс довіри споживачів, терміни постачання продукції, надійність, індекс задоволення клієнтів, повернення замовлень.
	Розвиток партнерства з споживачами	Час відповіді на запитання (зауваження) споживачів (середній час обробки замовлень), кількість реалізованих спільних проектів, час реалізації замовлень, своєчасна доставка, кількість скарг.

Продовж. Додатку Л 1

1	2	3
Процесів	Розвиток рівня компетентності	Техніко-економічні параметри, відповідність проектування технологій і продукції, тривалість виробничого циклу, ефективність проектування, збільшення виробничих потужностей,
	Якість продукції	Рівень відповідності нормам якості (стандартизація і сертифікація), зниження браку, частка побічного виробництва (переробки відходів).
	Розвиток рівня компетентності працівників	Зміни рівня кваліфікації, дохід на 1 працівника, здатність до швидкого розв'язування конфліктних ситуацій, підвищення продуктивності праці,
	Маркетингова відповідність	Показник рекламатії, частка сприйнятих споживачами пропозицій, рівень знайомості марки.
Інновацій і навчання	Розвиток інноваційної діяльності	Кількість нових продуктів, частка інноваційної продукції у загальному обсязі випуску.
	Лідерство технологічне	Час, необхідний для оволодіння новою генерацією виробничих процесів; кількість набутих стратегічних навичок; вартість продажу нового продукту.
	Розвиток персоналу	Рівень розширення прав і можливостей співробітників; відсоток науково-дослідних робіт від продаж; кількість пропозицій працівників; тренінги (навчання).

*Джерело: опрацьовано автором на основі [79, с. 72; 188, с.27-28; 189, с. ; 284, с. 174-176].

Додаток Л 2

Перелік основних показників методу індексу інтелектуального капіталу («IC Index™»), запропонованих у «Навігаторі Скандії»

Сфера	Показник	Одиниці вимірювання
1	2	3
Фінансів (18)	Активи	гр. од.
	Активи на одного працівника	гр. од./особу
	Надходження / Активи	%
	Доходи / Активи	%
	Надходження, пов'язані з роботою нових підрозділів	гр. од.
	Прибутки, від функціонування нових підрозділів	гр. од.
	Доходи на одного працівника	гр. од.
	Явочний час виходу на роботу	%
	Прибутки на одного працівника	гр. од.
	Показник втрачених клієнтів (до середньо-секторного значення)	%
	Надходження від нових клієнтів / Доходи	%
	Інвестиції у дослідження і розвиток на одного працівника	гр. од.
Клієнтів (20)	Частка ринку	гр. од.
	Кількість клієнтів	од.
	Річний обсяг продаж на одного клієнта	гр. од.
	Кількість втрачених клієнтів	од.
	Середній час взаємозв'язків з клієнтами	місяць, рік
	Середня величина клієнта	гр. од.
	Рейтинг клієнта	%
	Кількість відвідувань підприємства клієнтом	од.
	Кількість днів, витрачених на відвідування клієнтів	дні
	Клієнти / Працівники	%
Працівники, які генерують доходи	гр. од.	
Людей (22)		%
	Індекс лідерства	%
	Індекс мотивації	%
	Індекс стабільності	#
	Кількість працівників, які працюють на повну ставку	од.
	Плинність кадрів	%
	Середній час роботи на підприємстві	#
	Кількість керівників	осіб
	Кількість жінок на керівних посадах	осіб
Середній вік працівників	роки	
Час, витрачений на навчання (кількість днів у рік)	днів/рік	
	Витрати на навчання у розрахунку на одного працівника	гр. од./особу

1	2	3
Процесів (19)	Адміністративні витрати / Надходження	#
	Вартість адміністративних помилок / Надходження від діяльності адмінперсоналу	%
	Час опрацювання	#
	Контракти, заповнені безпомилково	#
	Функціональні бали на одного працівника в місяць	бал/особу #
	Кількість персональних комп'ютерів та ноутбуків на працівника	од./особу#
	Продуктивність комп'ютерної техніки	#
	Адміністративні витрати на одного працівника	гр. од.
	Витрати на ІТ на одного працівника	гр. од.
		Витрати на ІТ / Адміністративні витрати
Розвитку (32)	Витрати на підвищення кваліфікації на одного працівника	гр. од./особу
	Маркетингові витрати на одного працівника	гр. од./особу
	Індекс задоволеності працівників	#
	Інвестиції у взаємовідносини на одного клієнта	гр. од./од.
	Частка навчальних годин у загальній кількості робочих годин	%
	Частка годин самоосвіти (розвитку) в загальній кількості робочих годин	%
	Частка осіб, віком понад 40 років	%
	Витрати на дослідження і розвиток / Адміністративні витрати	%
	Витрати на навчання на одного працівника	гр. од./особу
	Витрати на навчання / Адміністративні витрати	%
		Витрати на розвиток бізнесу / Адміністративні витрати

*Джерело: Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 107–117, 129–132. – (Seria Przedsiębiorczość).

Перелік основних показників методу індексу інтелектуального капіталу («IC IndexTM»), запропонованих у «Навігаторі Скандії» для визначення продуктивності інтелектуального капіталу

<i>Позиція</i>
Частка на ринку
Індекс задоволених клієнтів
Індекс керівництва
Індекс мотивації
Індекс науково-дослідних ресурсів у відношенні до ресурсів загалом
Індекс навчальних годин
Індекс досягнутого рівня якості у відношенні до мети якості
Утримання (показник утримання) працівників
Адміністративна продуктивність / Доходи (вияв показника: Адміністративні помилки / Надходження)
Час, витрачений на навчання (кількість днів у рік)

*Джерело: Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 133–135, – (Seria Przedsiębiorczość).

Перелік вартісних показників методу індексу інтелектуального капіталу («IC IndexTM»), запропонованих у «Навігаторі Скандії»

<i>Показники</i>
Доходи, від функціонування нових підрозділів.
Інвестиції у розвиток нових ринків (клієнтів, програм)
Інвестиції у розвиток галузі.
Інвестиції у розвиток нових каналів продаж.
Інвестиції у розвиток нових інформаційних технологій у дистрибуції і сервісному обслуговуванні.
Інвестиції у розвиток нових інформаційних технологій у адміністративній сфері.
Інвестиції для підтримки зв'язків з клієнтами.
Інвестиції у покращення сервісного обслуговування.
Інвестиції на навчання клієнтів.
Інші клієнтські видатки.
Інвестиції у навчання, комунікацію і підтримку постійних працівників.
Видатки на навчальні програми для тимчасових працівників, які зайняті на повну ставку.
Видатки на навчальні програми для тимчасових працівників, які зайняті на неповну ставку.
Інвестиції у розвиток альянсів.
Видатки на актуалізацію електронних систем опрацювання даних.
Інвестиції у створення бренду.
Інвестиції на нові патенти, авторські права.
Інвестиції, скеровані на підвищення якості фахового рівня працівників.

*Джерело: Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – S. 133–135, – (Seria Przedsiębiorczość).

Система показників оцінки інтелектуального капіталу
підприємства проф. Сергія Ілляшенка

Елементи	Оціночні показники
1	2
Показники оцінки елементів ЛК як складової інтелектуального капіталу підприємства	
Потенціальна (ресурсна) складова	
Інтелект працівників.	Показник IQ (індивідуально для кожного працівника й середній по підрозділу або організації).
Знання. Навички. Досвід.	Кількісні показники: рівень освіти, кваліфікації, виробничого стажу (загального й відповідно до профілю діяльності підприємства) і т.п. Якісні показники: досвід роботи в закордонній фірмі, виготовлення продукції на експорт, проходження персоналом курсів підвищення кваліфікації тощо.
Ноу-хау.	Частка працівників, що мають знання, які можна передати тільки безпосередньо від людини до людини шляхом демонстрації певних прийомів роботи, особливостей технології тощо.
Творчі здібності. Креативний спосіб мислення. Критичне відношення до авторитетів.	Показники раціоналізаторської й винахідницької активності, які характеризують схильність до генерування нових знань, рівень оригінальності розробок тощо.
Моральні цінності. Культура праці.	Кількісні показники: частка браку в роботі, наявності претензій і позовів з боку споживачів. Оптимальність трудових дій і т.п. Якісні показники: поведінка на роботі й у побуті, обов'язковість у відносинах з колегами й діловими партнерами, організація робочого місця й т.д.
Показники оцінки елементів ОК як складової інтелектуального капіталу підприємства	
Потенціальна (ресурсна) складова	
Патенти. Ліцензії. Ноу-хау. Товарні знаки. Промислові зразки.	Якісна оцінка: наявність права власності на патенти, промислові зразки, ноу-хау, товарні знаки, що свідчить про високий рівень організаційного капіталу і ступені його правової захищеності. Кількісна оцінка (вартісна) : витратний метод, метод доходів (звільнення від роялті), метод аналогій, визначення ринкової вартості тощо.
Інформаційне забезпечення (технічна частина). Технічне забезпечення.	Програмне забезпечення. Показники оснащеності сучасними засобами комунікації і зв'язку (у порівнянні з кращими підприємствами та організаціями на ринку або і галузі). Рівень інформаційного, програмного, технічного забезпечення систем підтримки прийняття рішень доцільно визначати за допомогою коефіцієнтів їхньої прогресивності, оновлюваності й т.п.

1	2
	Доцільним є порівняння техніко-економічних параметрів програм, комп'ютерної техніки, інформаційних баз даних і знань із кращими зразками або тими, які використовують лідери ринку або галузі.
Інформаційне забезпечення (власне інформаційна частина).	Коефіцієнт повноти інформації, що розраховується як відношення обсягу інформації, наявної в особі. Що приймає рішення (ОПР), до загального обсягу інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованого рішення. Коефіцієнт точності інформації, що розраховується як відношення обсягу релевантної інформації до загального обсягу наявної інформації. Коефіцієнт суперечливої інформації, що розраховується як відношення кількості наявних незалежних свідочств на користь ухвалення рішення до загальної кількості незалежних свідочств.
Конструкторська і технологічна документація.	Кількісні показники: визначаються здебільшого, непрямим методом, наприклад, рівень прогресивності конструкцій і технологій, рівень ремонтпридатності, технологічності виготовлення й економічності експлуатації й т.п. Якісні, що характеризують рівень якості документації (визначаються методом експертної оцінки).
Сертифікати якості, екологічності тощо.	Оцінка може виконуватися як за якісними (наявність сертифікатів відповідності стандартам якості й системи управління якістю – ІСО 9000, вимогам екологічної безпеки – ІСО 14000), так і за кількісними показниками, наприклад, частка сертифікованої продукції, технологій, виробництв тощо.
Організаційна структура.	Рівень організаційної структури управління підприємством можна оцінити шляхом побудови матриці аналізу й розподілу функцій, прав і обов'язків між підрозділами підприємства.
Корпоративна культура.	Стан соціально-психологічного клімату у колективі працівників підприємства і його структурних підрозділів, корпоративної культури оцінюють за допомогою методів і показників соціології й психології.
Система мотивації творчої праці.	Стан системи мотивації можна оцінити показниками результативності творчої праці (наприклад, частка технічних, технологічних, організаційних інновацій у загальній кількості розробок тощо).
Показники оцінки елементів ІК як складової інтелектуального капіталу підприємства	
Потенціальна (ресурсна) складова	
Зв'язки з економічними контрагентами (ЕК). Інформація про ЕК. Історія взаємин з ЕК.	Якісні: тривалість контактів, ступінь зацікавленості економічних контрагентів у співробітництві, умови співробітництва та ін. Кількісні: частка продукції, що реалізується постійним споживачам, частка одержуваного від цього прибутку й т.п.
Торговельна марка (бренд)	Правова захищеність, володіння часовим пріоритетом на ринку, унікальність.

Додаток Л 4

Перелік основних показників, використаних К. Е. Свейбі у «Моніторі нематеріальних активів» для визначення рівня розвитку інтелектуального капіталу та ефективності його використання на підприємстві

Показники	Фінансові показники	Нематеріальні активи		
		Зовнішня структура	Внутрішня структура	Індивідуальна компетентність
Зростання	Прибуток і зростання	Зростання підприємства. Зростання частки на ринку.	Інвестиції в ІТ. Інвестиції в внутрішню структуру.	Індекс компетентності. Професійний стаж праці. Рівень освіти.
Оновлення / інноваційність	Доходи від нових послуг	Кількість клієнтів, що покращують імідж підприємства. Частка продаж для нових клієнтів.	Кількість перспективних клієнтів підприємства. Частка інноваційної продукції (послуг) в обсягах реалізованої. Впроваджені інноваційні процеси.	Кількість клієнтів, що підвищують компетенції. Витрати на навчання і освітні витрати.
Ефективність	Валовий прибуток	Рентабельність клієнта. Обсяг продаж на одного клієнта.	Частка основного персоналу підприємства (без сумісників зовнішніх).	Професійний леверидж. Частка професіоналів (фахівців) Ефект фінансового важеля. Додана вартість на одного працівника. Додана вартість на одного професіонала. Прибуток на одного працівника. Прибуток на одного професіонала.
Стабільність	Ододенний прибуток.	Індекс довіри клієнтів. Частка великих клієнтів. Показник лояльності клієнтів. Частка стабільних клієнтів. Частота повторних замовлень.	Рух допоміжного персоналу. Частка допоміжного персоналу.	Професійна плинність кадрів Професійне опитування персоналу

*Джерело: Local Government Home Care Monitor
<http://www.sveiby.com/articles/companymonitor.html>
 (18.09.2013) ; The Intangible Assets Monitor Karl-Erik Sveiby 1996, 1997, 2001. All rights reserved.
<http://www.sveiby.com/articles/companymonitor.html> (18.09.2013.)

Додаток Л 5

Матриця «компетенції – продукція – балансовий прибуток»
для визначення балансового прибутку підприємства, що припадає на i -ту головну компетенцію суб'єкта господарювання згідно методики Д. Андріссена (D. Andriessen) і Р. Тіссена (R. Tissen) «Відкривач вартості» (*The Value ExplorerTM – TVETM*)

Головна компетенція	Номенклатура (чи асортимент) продукції підприємства				Балансовий прибуток, що припадає на компетенцію
	П1	П2	...	Пn	
Знання	1 бал => 3 гр.од.	3 бал => 12 гр.од.	...	3бал => 15 гр.од.	30 гр.од.
Вміння	2 бал => 6 гр.од.	1 бал => 4 гр.од.	...	2 бал => 10 гр.од.	20 гр.од.
Процеси	1 бал => 3 гр.од.	2 бал => 8 гр.	...	1 бал => 5 гр.од.	16 гр.од.
Культура	3 бал => 9 гр.од.	1 бал => 4 гр.од.	...	3 бал => 15 гр.од.	28 гр.од.
∑Балів	7 балів	8 балів	...	9 балів	X
Балансовий прибуток, що припадає на продукт	21 грн/ 7= 3 гр.од.	28 грн/ 7= 4 гр.од.	...	45 грн/ 9= 5 гр.од.	94 гр.од.

Джерело: Daniels H.A.M. Knowledge Management by Project Selection in R&D Departments. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[https://doc.telin.nl/dscgi/ds.py/Get/File-29717/Knowledge managment by projectselection in R&D departaments.pdf](https://doc.telin.nl/dscgi/ds.py/Get/File-29717/Knowledge_managment_by_projectselection_in_R&D_departaments.pdf) (лютий, 2006)

Схема ланцюг формування вартості інтелектуального капіталу підприємства
 Лева Баруха («Value Chain Scoreboard» – VCSTM)

VCS TM		
Відкриття і самонавчання	Пристосування (імплементация)	Комерціалізація
1. Зовнішнє відновлення – дослідження і розвиток, навчання і розвиток працівників, організаційний капітал, процеси.	4. Інтелектуальна власність – патенти, торгові знаки, авторські права, ліцензії, know-how.	7. Клієнти – маркетингові альянси, вартість марки, збитки, отримані у результаті втрати клієнтів.
2. Набуті здібності – закупівля технології, використання посередницьких ефектів, спричинених діяльністю інших суб'єктів господарювання, капітальні витрати.	5. Дослідження рівня технологічного завершення проекту – клінічні тести, експериментальні тести, робочий проект, інноваційний продукт.	8. Результати – доходи, прибутки, частка на ринку, доходи з інновацій, прибутки від володіння патентами і know-how, капітал знань, доходи, отримані від ресурсу знання.
3. Мережі зв'язків – альянси відділів дослідження і розвитку, товариства joint venture, інтеграція із постачальниками та клієнтами, колективи практиків	6. Інтернет – кількість відвідувань інтернет сторінок, обсяги закупівель і продаж у мережі on-line, головні альянси через інтернет.	9. Перспектива зростання – ошадливість, плановані ініціативи, очікуваний рівень рентабельності, коефіцієнт витрачання грошових засобів.

*Джерело: Lev B. Intangibles: Management, Measurement, and Reporting / Baruch Lev. – Washington: Brooking Institution Press, 2001. – P. 111; Study on the Measurement of Intangible Assets and Associated Reporting Practices / [coordinator of the study Stefano Zambon]. – Ferrara: University of Ferrara, (April) 2003. – P. 183. – (Prepared for the Commission of the European Communities) [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://www.google.co.uk/#hl=ru&tbo=d&sclient=psy-ab&q=study+on+the+measurement+of+intangible+assets+and+associated+reporting+practices&oq=study+on+the+measurement+of+intangible+assets+and+&gs_l=hp.1.0.0i3012.9037.9960.1.15483.5.2.0.3.3.0.131.262.0j2.2.0...0.0...1c.1.2.hp.UnrhxeqWaYo&pbx=1&bav=on.2.or_r_gc.r_pw.r_qf.&bvm=bv.41867550,d.d2k&fp=60f9dd90c3d3fd8e&biw=1280&bih=862 (січень 2013)

Перелік деяких показників, запропонованих Левом Барухом у рамках методу формування ланцюга вартості інтелектуального капіталу підприємства («*Value Chain Scoreboard*» – *VCSTM*)

<i>Показники VCSTM</i>		
Відкриття і самонавчання	Пристосування (імплементация)	Комерціалізація
<ol style="list-style-type: none"> 1. Інвестиції у проведення внутрішніх досліджень на протязі 3 років. 2. Інвестиції у придбання результатів наукових досліджень на протязі 3 років. 3. Інвестиції у розвиток альянсів і joint venture. 4. Кількість створених альянсів (активних і пасивних). 5. Інвестиції у інформаційні технології, створені власними силами та придбані. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кількість нових патентів. 2. Аналіз портфеля патентів. 3. Кількість товарних знаків. 4. Кількість авторських свідоцтв. 5. Кількість проданих ліцензій на користування патентами. 6. Отримані від продажу ліцензій для користування патентами. 7. Результати експериментальних тестів. 8. Результати клінічних тестів. 9. Показник плинності кадрів. 10. Структура працюючих щодо частки наукових і науково-дослідних працівників у загальній чисельності працюючих. 11. Кількість активних і успішних працівників (які отримали престижні винагороди). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доходи від інновацій. 2. Частка доходів від нових впроваджених недавно продуктів. 3. Доходи від альянсів, joint venture, проданих ліцензій. 4. Оборотність готівки. 5. Очікувані дати впровадження на ринок інновацій.

*Джерело: *Lev B. Intangibles: Management, Measurement, and Reporting / Baruch Lev. – Washington: Brooking Institution Press, 2001. – PP. 117–118.*

Додаток М 1

Вартість бренду найбільш відомих світових фірм у 2012 р.

Сфера функціонування	Назва бренду	Вартість бренду, млн. дол. США	Співвідношення вартості бренду до попереднього року, %	Рух за місцем у рейтингу в порівнянні до попереднього року
1	2	3	4	5
Інформаційні технології	Apple	182,951	+ 19	відсутній
Інформаційні технології	IBM	115,985	+ 15	+ 1
Інформаційні технології	Google	107,857	- 3	- 1
Фаст-фут	McDonalds	95,188	+ 17	відсутній
Інформаційні технології	Microsoft	76,651	- 2	відсутній
Напої	Coca-Cola	74,286	+ 1	відсутній
Тютюн	Marlboro	73,612	+ 9	+ 1
Телекомунікації	Atak	68,70	- 1	- 1
Телекомунікації	Verizon	49,151	+ 15	+ 4
Телекомунікації	China Mobile	47,041	- 18	- 4

*Джерело: Najdrozsze marki świata 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.komputerswiat.pl/nowosci/wydarzenia/2012/20/najdrozsze-marki-swiate-2012---apple-znowu-na-szczycie.aspx> (серпень, 2013)

Додаток М 2

Вартість бренду найбільш відомих світових фірм у 2013 р.

Сфера функціонування	Назва бренду	Вартість бренду, млн. дол. США	Співвідношення вартості бренду до попереднього року, %	Рух за місцем у рейтингу в порівнянні до попереднього року
1	2	3	4	5
Інформаційні технології	Apple	185,071	+ 1	відсутній
Інформаційні технології	Google	113,669	+ 5	+ 1
Інформаційні технології	IBM	112,536	- 3	- 1
Фаст-фут	McDonalds	90,256	- 5	відсутній
Напої	Coca-Cola	78,415	+ 6	+1
Телекомунікації	Atak	75,507	+ 10	+ 2
Інформаційні технології	Microsoft	69,814	- 9	- 2
Тютюн	Marlboro	69,383	- 6	- 1
Банківська сфера	VISA	56,060	+ 46	+6
Телекомунікації	China Mobile	55,368	+ 18	відсутній

*Джерело: Najdrozsze marki świata 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.komputerswiat.pl/nowosci/wydarzenia/2013/21/najdrozsze-marki-swiatea-2013-zmiany-w-czolowce-kto-liderem.aspx> (серпень, 2013)

Перелік таблиць:

Таблиця 1.1	Панорама ринкової капіталізації найбільших світових фірм у 2011 – 2012 рр.....	8
Таблиця 1.2	Динаміка вартості бренду найбільших світових фірм у 2012 – 2013 рр.	155
Таблиця 2.1	Показники оцінки людського та клієнтського капіталу підприємства (за нормами даними Данською Радою розвитку торгівлі і промисловості).....	172
Таблиця 2.2	Показники оцінки технологічного та процесного капіталу підприємства (за нормами даними Данською Радою розвитку торгівлі і промисловості).....	173
Таблиця 2.4	Система критеріїв і показників моніторингу якісного забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємства.....	189
Таблиця 2.5	Шкала для встановлення інтелектуального рівня підприємства.....	194
Таблиця 3.1	Динаміка структури витрат на фінансування НДДКР у різних країнах світу у 2005–2010 рр.....	254
Таблиця 3.2	Рейтинги провідних економік світу у 2012 р.....	264

Перелік рисунків:

Рис. 1.1	Гене́за інтелектуального капіталу підприємства в світовій економічній думці.....	45
Рис. 1.2	Складові елементи інтелектуального капіталу за Т. Стюартом.....	51
Рис. 1.3	Інтелектуальний капітал як відображення «невидимої сфери» функціонування організації....	66
Рис. 1.4	Інтелектуальний капітал як складовий елемент невидимих активів підприємства.....	68
Рис. 1.5	Семантичний аналіз термінів, що лежать в основі дефініції поняття «інтелектуальний капітал підприємства».....	75
Рис. 1.6	Гене́за впливу факторів виробництва на розвиток підприємства.....	87
Рис. 1.7	Модель інтелектуального капіталу «підприємства знань» К.-Е. Свейбі у контексті маркетингової концепції.....	91
Рис. 1.8	Модель інтелектуального капіталу підприємства Б. Леонтьєва в межах маркетингової концепції.....	93
Рис. 1.9	Модель інтелектуального капіталу підприємства О. Кендюхова в межах маркетингової концепції...	94
Рис. 1.10	Модель інтелектуального капіталу підприємства у контексті статичного підходу К.-Е. Свейбі.....	96
Рис. 1.11	Модель інтелектуального капіталу підприємства Р. Петті, Дж.Джасрі.....	98
Рис. 1.12	Облікова концепція інтелектуального капіталу підприємства Л. Едвінсона.....	100
Рис. 1.13	Модель інтелектуального капіталу підприємства К. Перехуди в рамках інноваційної концепції	103
Рис. 1.14	Модель інтелектуального капіталу підприємства Й. Варшата, К. Вагнера, Й. Гауса.....	104
Рис. 1.15	Модель інтелектуального капіталу підприємства Дороти Добії.....	105
Рис. 1.16	Модель інтелектуального капіталу підприємства Г. Руса.....	108
Рис. 1.17	Модель інтелектуального капіталу підприємства М. Братніцького	111
Рис. 1.18	Модель інтелектуального капіталу Л. Едвінсона та М. Мелуона в рамках концепції «платформи вартості».....	113
Рис. 1.19	Синтез моделей інтелектуального капіталу в рамках концепції «платформи вартості».....	116

Рис. 1.20	Модель інтелектуального капіталу підприємства М. Братніцького і Я. Стрижини в межах концепції «платформи вартості».....	122
Рис. 1.21	Модель інтелектуального капіталу підприємства М. Мак-Ілрея в межах концепції «платформи вартості».....	123
Рис. 2.1	Схема економічної діагностики інтелектуального капіталу підприємства.....	167
Рис. 2.2	Механізм моніторингу інтелектуального капіталу підприємства.....	187
Рис. 2.3	Схема моніторингу інтелектуального капіталу підприємства на основі «Брокера технології» Е. Брукінг.....	196
Рис. 2.4	Схематичне представлення методу Р. Каплана і Д. Нортон «Збалансована система показників»....	201
Рис. 2.5	Модель Л. Едвінсона «Навігатор Скандії».....	205
Рис. 2.6	Схематичне представлення методики оцінки інтелектуального капіталу підприємства за «Навігатором Скандії».....	208
Рис. 2.7	Схематичне представлення модифікованої методики Тома Геннета Стюарта «Розрахунок вартості» для визначення вартості інтелектуального капіталу підприємства.....	212
Рис. 2.8	Схематичне представлення методики К. Стандфельда «Визначення ринкової вартості інвесторами» для оцінки інтелектуального капіталу підприємства.....	216
Рис. 2.9	Схематичне представлення методики Патріка Саллівана «Інноваційні нематеріальні активи» («IAV») для оцінки інтелектуального капіталу підприємства.....	223
Рис. 2.10	Алгоритм розрахунку вартості ключових компетенцій підприємства згідно методики Д. Андріссена, Р. Тіссена «Відкривач вартості»....	225
Рис. 2.11	Схема методики Лева Баруха «Система показників ланцюга формування вартості».....	228
Рис. 2.12	Алгоритм розрахунку величини капіталу знань за методикою Лева Баруха і Гу Фенга «Дохід з капіталу знань».....	231
Рис. 3.1	Динаміка фінансування наукових досліджень та розробок у Польщі в 1990-2010рр., у % до ВВП....	260

Іменний покажчик:

А

- Аакер Девід (*Aaker David A.*) 35
Аквінський Фома (*Тома*) 43, 132
Андріссен Д. (*Andriessen D.*) 179, 224-226
Аристотель 39, 43, 132
Армстронг Майкл (*Armstrong Michael*) 49, 55, 112, 120, 157

Б

- Багріновський Кірілл (*Багриновский Кирилл*) 69
Беккер Геррі С. (*Becker Garry*) 9, 14, 20, 2, 22, 42
Белл Даніел (*Bell Daniel*) 7, 8
Бем-Баверк фон Ой геном 13, 33
Бендіков Міхаїл (*Бендиков Михаил*) 69, 175
Блауг Марк (*Blaug Mark G.*) 21, 30, 39
Бонтіс Нік (*Bontis Nick*) 89, 107, 109, 114, 115, 127,
Бохеньські Юзеф Марія (*Bocheński Jozef Maria*) 132
Братніцкий Маріуш (*Bratnicki Mariusz*) 59, 60, 64, 89, 110, 111, 120, 121, 122,
239
Брейді Кейт (*Brady Kit*) 49
Брілмен Джейн (*Brilman Jean*) 136
Брукінг Енні (*Brooking Annie*) 43, 55, 56, 106, 10, 127, 165, 195, 196, 197
Буковіч Уенді (*Bukowitz Wendi R.*) 55, 57
Бутнік-Сіверський Олександр 71, 93, 99, 119,

В

- Вагнер К. (*Wagner K.*) 59, 89, 95, 102, 103, 104,
Вайт Герет (*White Gareth*) 135
Вальрас Леон (*Walras Leon*) 12, 20

Варшат Й. (*Warschat J.*) 59, 89, 95, 102, 103, 104
Вебер Рус (*Weber Roos A.*) 144, 145
Веггемен Майкл (*Wiggeman Michael*) 134
Верлен Торстен 41
Вііг Карл (*Wiig Karl M.*) 58,
Віктор де Мірабо (*Victor de Rigueti Margis de Mirabeau*) 40
Вовканич Степан 71, 72
Волш Джон (*Walsh J. R.*) 28,

Г

Ганкок Філ (*Hancock Phil*) 177, 179
Гапоненко Олександр (*Гапоненко Александр*) 71
Гаусс І. (*Hauss I.*) 59, 89, 95, 102, 103, 104,
Геєць Валерій 71, 73, 7, 127
Гонг Ян Хі (*Hong Yuan Xie*) 177, 178
Грішнова Олена 29, 120
Гелбрейт Джон Кеннет 9, 44
Гілберт Даніел (*Gilbert Daniel R.*) 136
Гроссман Майкл (*Grossman Michael*) 29

Д

Джасрі Джеймс (*Guthrie James*) 67, 68, 89, 95, 97, 98
Деллімор Пітер (*Dallimore Peter*) 55, 58, 89, 92, 165, 176
Денісон Едвард (*Denison Edward Fulton*) 130
Джамай Катеріна (*Джамай Катерина*) 69, 175
Джаффі Дейв (*Chaffey Dave*) 135
Джошел Самантра (*Ghoshal Sumantra*) 64, 109
Добія Дорота (*Dobija Dorota*) 59, 61, 89, 95, 99, 102, 104, 105,
Доманьські Станіслав (*Domański Stanisław*) 28, 29
Друкер Петер (*Drucker Peter Feng*) 7, 34, 43, 238, 246

Е

Еванс Крістіна (*Evans Christina*) 138

Едварда Фрімен (*Freeman*),

Едвінсон Лейф (*Leif Edvinsson*) 43, 47, 62, 63, 65, 99, 100, 112, 113, 114, 127, 165, 204-208,

Елліот Сюзен (*Elliot Susan*) 134

Енгельс Фрідріх (*Engels Fridrich*) 41

З

Залівські Анджей (*Zaliwski Andrzej*) 135

Зарагоза-Саєз (*Zaragoza-Sáez*) 125, 126

Зу Жаохі (*Zhu Zhaohui*) 177, 178

І

Іван Павло II 132

Ілляшенко Сергій 71, 94, 176

Іноземцев Владислав (*Иноземцев Владислав*) 70, 71, 119,

К

Калецькі Майкл (*Kalecki Michał*) 46

Каплан Роберт (*Kaplan Robert S.*) 10, 145, 200, 201, 202, 203

Карнеги Дейл 157

Касєвіч Станіслав (*Kasiewicz Stanisław*) 59, 61

Кей Джон (*Kay John*) 110

Кендрік Джон 42

Кендюхов Олександр 71, 73, 74, 89, 93, 94, 127,

Кене Франсуа 40

Кельчевська Наталія (*Кельчевская Наталия*) 69

Кісінська Моніка (*Kisińska Monika*) 59, 61

Клявер-Кортес Е. (*Claver-Cortés Enrigue*) 125, 126
Козирєв Анатолій (*Козырев Анатолий*) 68, 69
Колот Анатолій 71
Коммонс Джон 41
Крайнев Петро 71, 73
Ксенофонт 11

Л

Лев Барух (*Lev Baruch*) 49, 54, 55, 180, 227-234
Леві-Лебуер Клавді (*Levy-Leboyer Claude*) 141
Леонтьєв Борис (*Леонтьев Борис*) 70, 89, 92, 93, 127,
Лін Лім (*Lin. K. Lim*), 55, 58, 89, 92, 165, 176
Ліст Фрідріх (*List Friedrich*) 14, 17
Літшка Міхаель (*Litschka Michael*) 59
Лоарт П'єр (*Louart Pierre*) 141
Ловендаль Бенге (*Løwendahl Bente R.*) 59
Лопе-Гамеро (*Lópes-Gamero Maria Dolores*) 125, 126
Лютій Девід Г. (*Luthy David H.*) 211-213

М

М'Ферсон Філіп (*M'Pherson Ph.*) 62, 65, 66
Макаров Валерій (*Макаров Валерий*) 68, 69
Мак-Ілрей Марк (*McElroya Mark W.*), 62, 64, 65, 120, 123, 124, 125, 126
Мак-Мюррей Джон (*Macmurray John*) 132, 134
Марком Андреас (*Markom Andreas*) 59
Маркс Карл (*Marx Karl*) 41
Маркс Стефан (*Marks Stephen G.*) 30
Марцінковска Моніка (*Marcinkowska Monika*) 59, 60
Маршалл Альфред (*Marshall Alfred*) 18, 19, 20, 41, 102
Махлуп Фріц (*Machlup Fritz*) 7

Мелоун Майкл С. (*Malone Michael*) 62, 63, 112, 113, 114
Міль Джон Стюарт (*Mill John Stuart*) 14, 15, 23
Мінцер Джейкоба А. (*Mincer Jacob A.*) 21, 22, 42
Моліна Азорін (*Molina-Azorín Jozef Francisco*) 125, 126
Мрозевські Мар'ян (*Mroziewski Marian*) 59, 61
Мун Томас (*Man Tomas*) 11

Н

Нахепет Яніна (*Nahapiet Janine*) 64, 109
Нельсон Річард (*Nelson Richard R.*) 28
Нельсон Сара (*Nelson Sarah K.*) 177, 179
Нонака Ікуджіро (*Nonaka Ikujiro*) 107, 138, 238
Норт Даглас (*Nort Douglas .*) 41
Нортон Давід (*Norton David P.*) 145, 200, 201, 202, 203

О

Ожегов С. І. 141
Орлова Тамара (*Орлова Тамара*) 71

П

Павлов Михайло (*Павлов Михаил*) 69
Пайк Стефан (*Pike Sthepen*) 56, 57, 62, 65, 66, 91
Панасевіч Лешек (*Panasiewicz Leszek*) 134
Парето Вільфрід 12
Перехуда Казімеж (*Perechuda Kazimierz*) 59, 60, 89, 95, 102, 103, 127
Петраш Гордон (*Gordon Petrash*) 47, 49, 112, 114,
Петренко Віктор 71, 73
Петті Вілям (*Petti W.*) 12, 13, 16
Петті Річард (*Petty Richard*) 67, 68, 89
Пігу Артур 18

Платон 43, 131
Плоумен Девід (*Plowman David*) 177, 179
Погожельські Вітольд (*Pogorzelski Witold*) 142
Поляна Майкл (*Polanyi Michael*) 132
Попович Мирослав Володимирович 133, 134, 135, 136

Р

Райл Гілберт (*Ryle Gilbert*) 132
Рассел Бертранд (*Russel Bertrand*) 132
Рей (Ре) Джон (*Rae John*) 33
Рікардо Давід 12, 40
Роговські Вальдемар (*Rogowski Waldemar*) 59, 61,
Рус Гйоран (*Roos Göran*) 55, 56, 89, 107, 108
Рус Йохам (*Roos Johan*) 55, 56, 89, 107, 108,
Руф Вільямс (*Ruth Williams L.*) 55, 57

С

Салліван Патрік (*Sullivan Patrick*) 62, 63, 1276 222, 223
Самуельсон Вільям (*Samuelson William*) 30
Самуельсон Пол 18
Сант-Онж Губерт (*Saint-Onge Hubert*) 49, 53, 112, 115, 127
Свейбі Карл Ерік (*Sveiby Karl-Erik*) 10, 35, 36, 45, 46, 52, 62, 89, 90, 91, 95,
96, 97, 127, 177, 180, 209-211,
Сей Жан Батист (*Say Jean-Batiste*) 14, 16, 17
Семів Любов 71, 72
Сенге Пітер (*Senge Peter M.*) 43, 5, 81, 86, 157
Сеньйор Вільям 12
Сковорода Григорій Савич 133
Скшипек Ельжбета (*Skrzypek Elzbieta*) 59, 61, 138
Сміт Адам (*Smith Adam*) 14, 15, 16, 22, 29, 40

Сократ 119, 131
Сопко Валерія Василівна 99
Стандфєльд К. (*Standfield K.*) 215-220
Сонер Джеймс (*Stoner James*) 136
Стрижина Януш (*Stryżyna Janusz*) 120, 211, 122
Стюарт Том (*Steward T. A.*) 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 190
Сурет Крістіан (*Sauret Christian*) 141

Т

Тен Гонг Пев (*Tan Hong Pew*) 177, 179
Такеучі Гіротакі (*Takeuchi Hirotaka*) 107, 138, 238
Тейлор Фредерік 246
Тіссен Р (*Tissen R.*) 179, 224-226
Тобін Джеймс (*Tobin James*) 190, 191, 192, 193
Тобмен Пол (*Taubman Paul*) 130
Тоффлер Елвін (*Toffler Elvin*) 34, 134
Туган-Барановський Михайло 18, 31, 101,
Тюнен Йоганн Генріх (*Thüenen Johan Henryk*) 12, 13, 102,
Тюрго Анн Робер Жак 40
Тьєррі Домінік (*Thierry Dominigue*) 141

У

Уманців Г. 99
Уоллман Стівен 49, 54
Урбанек Гжегож (*Urbanek Grzegorz*) 59, 60, 61

Ф

Фазлягічь Амір (*Fazlagić Amir*) 179
Фелпс Едмунд (*Phelps Edmund S.*) 28
Фенг Гу (*Feng Gu*) 227-234

Фернстрьом Ліза (*Fernström Lisa*) 56, 57
Фітц-енз Джек (*Fitz-Enz Jac*) 59, 60, 89, 107, 111,
Фішер Ірвінг (*Fisher Irving*) 20, 41
Фіялковска Юстина (*Fijalkowska Justyna*) 59, 60, 62
Фльорчак Вальдемар (*Florczak Waldemar*) 29
Форд Камерон (*Ford Cameron M.*) 144
Фрідман Мілтон 18
Фрімен Едвард (*Freeman Edward R.*) 136
Фролов Ігор (*Фролов Игорь*) 69
Фукуяма Франціс (*Francis Fukuyama*) 120
Фур'є Шарль (*Fourier Charles*) 18

Х

Хадсон Вільям (*Hudson William J.*) 49, 53
Хаусел Томас (*Housel Thomas J.*) 177, 179
Хікс Джон 18
Хіроякі Ігамі (*Hiroyuki Itami*) 10, 34, 59
Холл Варіан (*Varian Hall R.*) 30
Холл Ріхард (*Hall Richard*) 10, 35
Холодная Марина (*Холодная Марина*) 141, 142

Ч

Чекай Ян (*Czekaj Jan*) 177
Чен Джім (*Chen Jin*) 177, 178
Чечелова Тамари (*Чечелова Тамара*) 70
Чухно Анатолій 71, 72, 127

Ш

Шульц Теодор (*Shultz Theodore William*) 14, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 42
Шумпетер Йозеф Алоіз 12, 31, 41, 101, 102, 246

Шундер Сусанна (*Schunder Susanna*) 59

Я

Яблоньскі Марек (*Jabłoński Marek*) 177

Яругова Галіція (*Jarugowa Alicja*) 59, 60, 62

Наукове видання

Ольга Собко

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА:
концептуалізація – функціонування – розвиток

МОНОГРАФІЯ

Друкується в авторській редакції

Дизайн обкладинки: Юрій Завадський
Верстання: ТОВ «Компанія-«Крок»

Підписано до друку 07.04.2014. Формат 70x108/32.
41,4 умовних друкованих аркушів. Наклад 300 пр.

Видавництво «Крок»
Свідоцтво ДК № 3538 від 30.07.2009 р.
а/с 554, м. Тернопіль, Україна, 46027
тел. +38 (0352) 24-84-36
info@krokbooks.com
KrokBooks.com